

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

3. letnik.

Uredil
Anton Kaspret.

Maribor, 1906. •

Tisk tiskarne sv. Cirila.

Vsebina III. letnika (1906).

	Stran
I. Narodopisne razprave in Mala izvestja.	
<i>a)</i>	
Ilešič Fr. dr.: Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju	1
Kovačič Fr.: »Muže« in »mužanje«	33
Štrekelj Karol dr.: Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju I.	41
Kotnik Fr.: Donesek k zgodovini praznoverja med korškimi Slovenci	65
Žigon August: Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah	113
<i>b)</i>	
Štrekelj Karol dr.: Nekaj prispevkov k slovenski bibliografiji	78
Kotnik Fr.: Nova brambovska pesem iz l. 1809	86
II. Nekrolog.	
F. K.: † Luka Zima	91
III. Književna poročila:	
<i>a) Zgodovinska.</i>	
Levec Vlad. dr.: Pettauer Studien III. A. Kaspret. Pfikryl Fr. dr.: Ss. Cyrill a Method v upominkách památek starožitných na Moravě. F. K.	92
Kapper A. Dr.: Das Archiv der k. k. Statthaltereii in Graz. A. Stegenšek.	105
Strzygowski Jos.: Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. k. Hof- und Staatsbibliothek in München. A. Stegenšek.	107
Niederle Lubor dr.: Slovanské starožitnosti. I. in II. 1. zvez. M. Murko.	108
	214
<i>b) Narodopisna.</i>	
Francev V. A.: Materialy dlja istorii slavjanskoj filologii. Dr. K. Štrekelj.	95
Šašelj Iv.: Bišernice iz belokranjskega narodnega zaklada Dr. K. Štrekelj.	99
Mehmed Dželaluddin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme	110
IV. Društvena poročila	110, 225
V. Imenik društvenikov	226

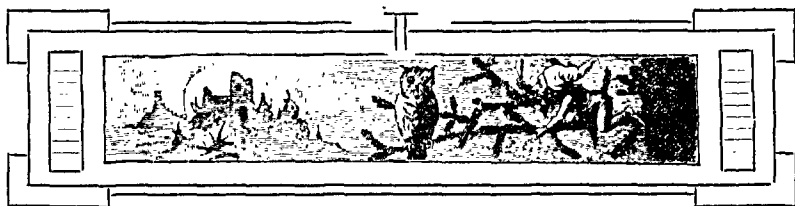

Inhalt des III. Jahrganges (1906).

	Seite
I. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mitteilungen.	
<i>a)</i>	
Ilešič Fr. Dr.: Die Anfänge der steirisch-slovenischen Literatur im 18. Jahrhundert	1
Kovačič Fr.: Die Schwarzfärberei der bäuerlichen Ruptleinwandkleider in den Morastgruben bei Pölschach mit Berücksichtigung der einschlägigen Gebräuche, Sagen und Volkstrachten	33
Štrekelj Karl Dr.: Die Erklärung einiger Ortsnamen in der slov. Steiermark	41
Kotnik Fr.: Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens unter Kärntner Slovenen	65
Žigon August: Die Jahreszahl 1833 in Prešernes Poesien. (Das Jahr der Entstehung des Sonettenkranzes (1833) und dessen erste Veröffentlichung (1835), Datierung der »Liebesperiode« (1831), Aufklärung der chronologischen Angabe (1833) im Einleitungssonette zum Sonettenkranze und die Architektonik und Eigenheiten der einschlägigen Poesien als besondere Beweismittel.)	113
<i>b)</i>	
Štrekelj Karl Dr.: Einige Beiträge zur slovenischen Bibliographie	78
Kotnik Fr.: Ein neues Wehrmannslied aus dem Jahre 1809	86
II. Nekrolog.	
F. K.: † Lukas Zima	91
III. Literaturberichte.	
<i>a) Geschichtliche Werke.</i>	
Levec Vlad Dr.: Pettau-er Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III. Abt. M. d. A. G., Wien Bd 35. 1905. S. 64 - 98 und 154—196. Anton Kaspret.	92
Příkryl Fr. Dr.: Cyrill und Method in den altertümlichen Denkmälern Mährens. F. Kovačič.	105
Kapper Anton Dr.: Das Archiv der k. k. Statthalterei in Graz. A. Stegenšek.	107
Strzygowski Jos.: Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. k. Hof- und Staatsbibliothek in München. A. Stegenšek.	108
Niederle Lubor Dr.: Slawische Altertümer I., II. 1. Dr. M. Murko.	214
 <i>b) Volkskundliche Werke.</i>	
Francev V. A.: Materialien zur Geschichte der slawischen Philologie. Dr. K. Štrekelj.	95
Šašelj Ivan: Perlen aus dem weisskrainischen Volksschatze. I. Rudolfswert 1906. (Sprichwörter, Volkslieder,	

	Seite
abergläubische Gebräuche, Mythologisches, Sagen und Märchen). Dr. K. Štrekelj.	99
Mehmed Dželaluddin Kurt: Kroatische Volkslieder. Mostar 1902. I. F. K.	110
IV. Vereinsnachrichten	110, 225
V. Das Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	226

Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju.

Napisal dr. Fran Ilešič.

Dosle se je o početkih slovenske književnosti za štajerske Slovence mislilo tako-le:

1. Štajerski Slovenci so se pojavili na književnem polju še le z l. 1770., ko sta Gorjup in Rupnik izdala vsak po eno knjigo.

2. Slovenci celjskega okrožja so imeli prej knjige v svojem narečju, nego Slovenci mariborskega okrožja, odnosno sekovske škofije, ki jih je uvedel v slov. književnost Volkmer še le l. 1783.

Pri tem se je prezrla beležka prof. Jos. Westra v »Ljublj. Zvonu«, 1901, str. 647/648.

Nastopna razprava bo natančneje pokazala,

1. da je za štajerske Slovence bila izdana knjiga že l. 1758. in

2. da se je to zgodilo za Slovence mariborskega okrožja (sekovske škofije).

Zajedno pa bo razvidno, da sta bili prvi dve izdaji knjige, namenjene onim štajerskim Slovencem, v svojem bistvu kajkavsko-hrvatski.

§ 1. Izdaje in vsebina prve knjige, namenjene štajerskim Slovencem.

L. 1758. je izšla v Gradcu »Občinska knjižica izpitavanja teh pet glavnih štukov maloga katekizmuša poštuvanoga patra Petra Kaniziuša.¹«

Na prvih 22 straneh je Kanizijev Mali katekizem, od 22. do 134. strani pa v katehetični obliki njega natančnejša razlaga, razdeljena v tri (koncentrične) »šколе«; prva »škola« obsega razlago »za malo deco«, druga »za vekše i bol pri-rašene«, tretja »za vse one, ker i vekšo razloženje i navuk ali ne morejo se navučiti ali ne morejo imeti« (torej prav za prav le »mala tretja škola, v—keri se naj potrebnešo spítavanje te vekše tretje škole razloži, za one, ker i vekšo razloženje ali ne zapopadejo ali nemajo k — rukam«). Pred to pravo vsebino knjige je ena stran navodila za čitanje, predgovor o jeziku in »zapovedanje škofa« o poučevanju krščanskega navuka, na koncu knjige (134—171) so pa pesmi, ki so se pele pred krščanskim naukom, pravila »Bratovščine krščanskega nauka« in vnanji ustroj poučevanja, nazadnje lavrétanske litanije.

Leta 1764. je bila knjiga drugič izdana, v večjem formatu, brez paginacije. Spredi manjka tej drugi izdaji navodilo za čitanje in predgovor o jeziku, zadi pa je za lavretanskimi litanijami dodana pesem »Te Deum laudamus«.

Tretjič je izšla knjiga l. 1777. v sličnem formatu kakor l. 1758., s paginacijo (1—168).²

¹ Ves naslov v Simoničevi Bibliografiji I. 56/57. Prim. tudi naslednjo opombo tega mojega spisa!

² Prva in druga izdaja se nahajata v po edinih dosle znanih primerkih v admontski benediktinski knjižnici, prva je 12°, druga 8°. Nažnanil in na kratko označil ju je najprej prof. Wester v »Ljublj. Zv.« 1901, 647/648; po njegovi beležki ju navaja Simonič, Bibl. I. 56/57. V admontskem primerku prve izdaje je na platnici podpisan »P. Godefr. W. P. Adm.«, na primerku druge izdaje pa »P. Leander«, razen tega

§ 2. Črkopis in jezik.

Prva izdaja (iz l. 1758.) in druga (1764) imata kajkavsko-hrvatski pravopis, tretja (iz l. 1777.) pa že bohoričico. Jezik prve izdaje je skoro čista kajkavščina, jezik druge izdaje lavira med hrv. kajkavščino in štajersko-slovensko govorico, jezik tretje izdaje ima le malo sledov kajkavščine, a očitno že znake zapadnega vpliva.

To se nam poda kot rezultat iz natančnejšega razmotrivanja, ki naj tu sledi.

Črkopis in jezik prve izdaje. (1758).

Pravopis. Na zadnji strani naslovnega lista je abeceda velikih in malih črk (Aa, Bb, Cc, Dd itd.) brez sestavljenih znakov in pod njo na isti strani to-le »Kratko Razlozenye. Potrebno znati, da fze léfi morejo chteti po horvaczki fegi pifzane recli ali befzede. ch, fze izreche kakti nemsko tsch. chlovek. *tſchlovek*. cz, kakti nemsko z. czelo, zelo. Edno s, fze izreche malo mehkei, kak nemsko fch. fena, *fehena*. Dvoino ff, kakti nemsko fch. duffa, *dufcha*. fz, kakti nemsko f ſztarofzt, *ſtarofſt*. fch, kakti nemsko fchtſch, puſchava, *puſchtſchava*. z, kakti nemsko s. zemla, zlato, *ſemla, ſlato*.« Torej c = cz; č = ch; — s = fz; š = ff; — z = z; ž = s (f). To je v principu kajkavska ortografija, kakor jo nahajemo pri Pergošiču, Vramcu, Petretiču, Habeliču, Zagrebcu, Fučku, Mulilu, Gašparotiju. V knjigi sami nahajamo glas 's' pred 'k' in 'p' izražen z 'z': obchinzki, gozpodov, fzlovenzki, zpravifcha itd. (vendar

opomba: »Bibliothecae Admontensis Windischer Canisius vielmehr Croatischer.« — Tretja izdaja (v 12°) dosle sploh ni bila znana; nahaja se v ljublj. lic. knjižnici. Naknadno je ta primerek omenjen v »Bibliografiji« I. 615. V tej 3. izdaji je zadi za lavretansko litanijo dodanih še četrvero nepaginiranih listov o »Pripravlanju k—enoj srečnoj smrti«, sprédi pa je namesto vsega, kar nahajamo pred pravim katekizmom v izdaji l. 1758., abecednik, obsegajoč 8 nepaginiranih listov, brez naslova. Ta abecednik (in znabiti tudi zadnji listi o »pripravi za srečno smrt«) pa prvotno pač ni spadal h katekizmu; o tem glej zadi konec te razprave!

Neznana je dosle bila tudi »Knisliza poboshnosti presvetega oltarskega sakramenta, sa hasek vseli bratov, ino sester tote bratovzhine, is nemshkega na slovensko prestavlena. S - dopushzhenyom tih vishi-shlih. V - Grazi pri Widmanſtatterskih Erbih. 1777. — Ta knjižica je po času in jeziku v zvezi s tretjo izdajo navedenega katekizma.

tudi: fzkerbitel, fzpove, fzpitavo, fzpanye); tudi to je tako pri kajkavcih, samo da se pri njih tudi pred 't' piše znak 'z' (tako Petretič, Zagrebec, Fuček, redko Mulih in Gašparoti), dočim ima naš prevoditelj tu znak »fz«; zadofzta, fztarffi, fztan itd. — Glas 'š' je običajno izražen z 'ff', a pred 't' (in 'k') stoji le en znak: stukov, postuvanoga, To-varustva, nemskoga (nekolikokrat tudi 'f': segi), elinis itd.

'n' = ny: izpitavanye. Namesto 'lj' skoro vedno 'l', na. pr. bolffe, nedela, dale, vendar tudi: bolye, vezelje, olye.

fzmert itd. — 'molio, tvoih', cela 'fzmeo' = smejo itd.

Pravopis je torej precej verno kajkavski. O jeziku knjižice pa čujmo »Predgovor«:

Szlovenzki jezik je telko fele, dabi, ako bi fze vřzakoni htelo zadofzta vchiniti, vu vřzaki fari drugo kniřico potrebuo bilo pritizkati. Da pak to ne-more biti, preřtimali fzo duhovni poglavari, da fze edna obchinzka kniřica, kera je, na pol horvaczko napravljena, konchema v - takffe fare vpala, kere vech od horvaczkoga, kak od krainzkoga jezika imajo.

Kak pako jc czil ino koncz ovih kniřic ne, da bi fze ludi novoga jezika vuchili, temoch dabi fze Kerřchanzki navuk léfi e nuko vuchio; tak budo vřzi farmařtri znali, da fze morajo ne.řznamo (!) polek ovih kniřic derřuti ino rav-nati, temoch tudi zavekffi kafzen duřs, ino povekřřanye kerřduřnzkoga navuka polek fege ino navadnoga guchanya řzvoje fare. Ako fze more biti neke beřzele nezname vidio kakti: merttuchlivofzt, nořlob, i vech druge, kere v - řzlovén-zkem jeziki ne naide, řo zato iz horvaczkoga vzete, da fze pochřřzi tak lahko budo na tote beřzede navadili, kak na krainczke, ali nemskc.

Polglasnik je izražen z 'e': den, deněř, 'Meřnik, ze vřzemi, toda: shao (4, 32); prim. Archiv für slav. Phil. XXVI, 536. *Preřřeřřivo* (9, 39) se nahaja obojekrat v desetih bořjih zapovedih in je tem laže umeven znak kranjskega vpliva. Oblika 'kada' je često poleg štajersko-slov. *gda*, nekda ter je lrv. vpliv; tu naj omenim še 'gde', ni eden, ni edna, ni gdo, ni kai (poleg: nich, 136).

'i' je v nenaglašanih zlogih izražen večasih s polglasnim 'e': od mertveh, v-nebeřřeh. Oblike 'velki, kelko' se morajo omeniti in menijem = imenujem (136).

Nosni 'o' je izražen vedno z 'u' razen v slučajih: *naguoli, dopud-nola, mogochno, řzo* (in v obče v 3. os. množ.), *od onod, řzobota, řztan ti, pad-noti, řzoper*; to so do zadnje besede samo izrazi, ki so v izt. štajerskem govoru čisto običajni; primerjajmo pa: *řzkupost, řzudni den, zatřřeni, bu-des, řnuternja* poleg *noterřnyo, naput* poleg *pot*. Očividno je pisec skušal povsod pisati 'u', a pri nekaterih iz domače govornice mu zelo znanih besedah je nadvladalo domače narečje. Deležniki sedanjega časa imajo u, vendar *rekoch* (str. 20.)

'l' je prešel v 'o', 'l' pa v 'u' (le 'doponimo', 29). 'r' je izražen z 'er': fzmert itd.; 'nemreř' je štaj. = ne moreš.

Asimilacija samoglasnikov predstoječim soglasnikom je večinoma opuščena: *tvojo ime našo zavupanje, z-pohuffanyom* itd. 'Reezi' (93) ni izt. štaj., če je čitati: reei. Čudno je: *zdoi* = sedaj (31, 45, 67, 92) poleg '*zdoi*' (samo 148) in '*vezeiti*' (40) = Zeit; take asimilacije ni v štaj. izt. govoru.

'šč' menja s 'š': *profchenye, ochifchen, odpufchenye, ifche, kerschanz'vo, zadovolf hina, pokorfchina* — *odpuffenye, odpuffajo, iffi, tes* (= tešš). Izt. -štaj. je 'š'. Iz domače govorice je piseu ostal parkrat 'n' mesto 'm': *v-fzmerthen grehi* (53), *nefzen* (93), *po nafzen* (99). Hrv. vpliv pa je v pisavi: *naredjenye, zamudjenyom, obsudyen.*

Omeniti še je te posebnosti: '*vu*' menja z '*v*'; *vun, zvun: razvi; domo; vbui* = ubij; *nai prea* poleg *napre, negda pred* (parkrat: pervle); *prez; koz* = skoz (dosledno), *pvfzodiğ, ches¹* poleg enkrat *kres; ofzlobodi.*

Ženska sklanjatev:

Imenovalnik se glasi: *ezirkra, molitva*; tožilnik: *to molitvo, z - molitvo* Nahajam le imenovalnik *ocha*, vendar dajalnik *ocheti*; tož. *ima Boga ocho* 47, rodilnik je *ocho: od Boga ocho* 43, 44, v imeni *Boga ocho, na defznici* Boga *ocho* 99 (a na isti strani enkrat tudi: od *Ocha* ino *Szina*). Tožilnik se sploti glasi na — *o*. Družilnik se končuje zdaj na — *o*, zdaj na — *om*: *z-guado Bosjo, z-pomochjo, z-pohofnozftjo; — z-pouifznofzftjom ino gorvcho lubczno; z-befzedom, z-djanyom; z-duff n, z-telom*: v teh dveh zgledih bi mogli misliti, da je paralelizem s srednjim samostalnikom podpiral končnico — *om* pri ženskem samostalniku, a imamo tudi zglede, kjer stoji ženski samostalnik sam: *z-rechjom, z-marlivofzftjom, pred fzmerftjom*. Važna sta še ta dva slučaja; *nad gna ll Bosji, nad fzmerftl Kristuffevi* (110); v teh oblikah vidim zamenjavanje družilnika z dajalnikom in sicer najbrž pod vplivom nemščine, ki bi imela tu dativ. — *Na ofzeboine fztrane ali tale fzvete Meffe* (110).

Moški in srednji samostalniki imajo v dat. in lok. končnico — *i*, le tri izjemne slučaje sem si zabeležil: *k-odreffenyo* (147), *v-nebefzlem rajo* (140), *pri pchetku* 153, toda prva dva slučaja sta v pesmih in posledica rime. Nahajamo tudi vokativ: gozpone.

V množini je pred vsem poudariti imenovalnik srednjega spola: *dobro dela, vufzte, nefenze*, a tudi *nebefza, ofzem blasenfzve, perfze* in *perfza, djinye, te fzereze*. Lokal.: *v-nebefzeh* in *v-nebefzah*. (Odkod ta e v imenovalniku samostalnikov, ki ga v izt.-štaj. narečjih ni?)

V rodilniku imamo poleg pravih oblik, kakor: *dobrih del, fzvojih grehov*, tudi take-le slučaje: *stacze rimzkih ezirkvah* (158), *chini treh Bosjih krepofztlh, znanye zkrivnofztlh, poleg rechench navukih ino nachinov (1), iz obel*

¹ Vsi slovenski pisatelji XVI. in XVII. stol. poznajo in rabijo ta predlog v obliki »čez« — Oblak v »Ljub. Zv.« 1887, 692. Koroški katekizem iz l. 1762 pa piše »zhris« = črez.

zpravščah. Tu se je v roditeljski vrtili obliko lokalova; največ teh zglede je ženskega spola; po vsej priliki je po analogiji pridevnikov genitiv izjednačen z lokalom. Obratno enkrat: *v-drug'h varoffov*. Ta — *h* se nahaja že pri slov. protestantskih pisateljih, a tudi pri kajkavcih (Oblak, Archiv XIII. 35).

Instrumental pluralis ima često krivo končnico; poleg pravilnih: *med Szvetniki, z-rukami* čitamo: z-tem Szvetnikom (plur. 51), z-tem duffam (51) *z-dobrim delam* (večkrat), *med totem perffonom, z beffedam ali rechmi, pred 5. letam, z-vufztom, pred Angelom ino ludmi*, pa tudi: *z-delami, fzlovami* (28). Kakor se vidi, je pisec za instrumental rad rabil obliko dativovo, zamenjaval je torej instr. z dativom; zato ni opore niti v govorici Slov. goric niti v kajkavščini (Oblak XII Arch. 402); tudi tu je bil pač pod vplivom nemščine, koji služi često dativ v smislu našega instrumentalnega.

Pisec se v sklanji ni trdno držal govorice Slov. goric, ki loči jasno oba sklona, ampak je, pač nezmožen, iz govorjenega jezika abstrahirati njega slovnico, hotel jezik spraviti na lat.-nemški kalup samo štirih po končnici različnih sklonov, kakor so to delali naši slovniciarji do Gutschmanna.¹

Pridevniki in zaimki imajo v genitivu in dativu (in lok.) v prvem zlogu končnice *o* ali *e*: *maloga, kerschanzkoga, naffoga blišnyega, tega drugoga*; — *naffemo lublenomi Ochi, ednomi goripolztavlenemi, mojemi Bogi, pametnomi chloveki, ocheti nebezkom, naffomi blišnyemi, eden drugemi*. Dativ se končuje kakor pri samostalnikih običajno na *i*, vendar imamo tudi: *k* — *tretjemō, večkrat: nyemō*, ali često brez končnice: *k-ednem dobrem deli, k-vekssem hafzki, k-duffnem zvelichanyi*, proti *czelom fzveti, proti mešznem poselenyi, k-kerschanskem navuki*. V teh zadnjih zglede je rabljena lokalova oblika; tega v govorici Slovenskih goric ni.

Obratno ima v lokalni dativno obliko: *vu szerczi naffemi* (146), v imeni *Bosjemi* (146).²

¹ Bohorič in po njem Hipolit imata na petem mestu vokativ, na šestem ablativ z opombo: »gen. et abl. duales sunt similes, gen. et abl. plur. conveniunt terminatione«; *gen. dualis*: sin ozhetov, ozhet, ozhov, *abl.*: od tih ozhetov, ozhet, ozhov; *gen. plur.*: tih ozhetih, ozhetov, ozhov, *abl.*: od tih ozhetih, ozhetov, ozhet, ozhov.

Bohorič je vzel v dvojini za ablativ genitivno obliko, v množini pa na prvem mestu (osobito pač radi »tih«) lokalno!

Vendar pač ni misliti na vpliv Bohorič-Hipol. slovnice, prej na vpliv čitanja zapadnoslovenskih knjig.

² Kako se je pisec dal zavesti analogiji, kaže ta-le zglede: pod ednom vidljivom ali očitnom poglavarom. — Pomešane so oblike na pr. v slučajih: *v-nyim, v-nami, vu vami*.

Glagol. Nedoločnik: poftuvanye, fzramuvati, kraluvo, imenuvo, obrejuvanye, gofztuvanye, nepoftujenye (l, 118), falivanyc (= žalivanje); morebit (113), oblečiti (tudi v izdaji iz l. 1764, l. 1777. pa: oblezhi), zvelichenye (večkrat).

Sedanjik: ako ne budte, bute (108); fzliſſa, fzliſſajo, na pr.: ne znajo kai fzliſſa k-ſpovedi (večkrat); velelnik: prid (139), bud (143); deležniki: klechech, preminuch, (ne)znajuch, goruch, molech, bogabojech, vmirajuch, popevajuch, poſzvechujuch. Oblika 'mo' (= bomo) je znak Slov. goric.

Značilna je razpostava besed: Duha Szvctoga (tudi 1764, a leta 1777: Svetega Dúha); tvojo ime, kraleſtvo tvoje, vola tvoja (takisto 1764, 1777).

Kajkavske besede: kotrig, anda, nazveſtiti, neimre (neimire), pod fzpodobo kruha, falivanye, takai, ofzeboino, za lman, fzvetczki, joſche, ar, milofzerni, gozpon (poleg: gozpod), fzmilui fze chez nafz, dichimo, tri boſje krepofzti, clin vere, potlam, takaiſſe, reſſno telo prieti, rech = beſeda, polek zapovedi, vech puti (sicer: krat), pokedob, czc-đula, broi, en ſtimani oclia (47), meſſno ſegnivanye, nut (66), vezda, fztaliſſa, na peldo, akoprem, onde, pogerdenye, bolvanſtvo, blaznenye (117), ovdc, chetiri (poleg: ſtiri, ſtertich), prekoredno, illiti, mertuchli-voſzt (126, 128), fztanovito, polioditi betefnike. V litaniji lavretanski: Mati nevraſena, Mati ne vtepena (1764: Mati ne ranyena, Mati ne vtepena; 1777: Mati neranyena, Mati bres vſega madclia.)

Značilne so za piſca ſe te-le besede: neſteri, toti, betcfnik, taiſzte, almuſtvo, ſkola, fiſzig, diklichi, dcchak, kakti, fztvornik, navuchitel, luzkc ſene, opcrvich, hicze, pervle, denok, taki (= takoj), ſelc, oduri, odurjava, vcli, fantiti fze, fantanyc, trapiti, temnicza, czonjavanye, ſitek = življenje; — dclavczom ſc placlia odlaclia (ſtr. 18, v vsch treh izdajah).

Kajkavski izrazi ſo potolmačeni: Meſzni red ali ſegen; vero valuje ali zpozna; fzvedochanſtvo ali prclia; chinenye ali dianyc; zla ali ludoga; nenavidnoſzt ali nevoſlivoſzt; naput ali rat; zvanje ali fztan; putnike ali fztranzkc; dugovanye ali rechi; ta vclina Iſztina ali riſznicza; zverſſena ali popunoma grivinga; z rechjom ali bcfzedom; vercn ali zveſtiti; ſzudecz ali rihtar; obcliniſtvo ali gmaina; poſtujcmo ali chaſztimo; rafalenyne ali zbantuvanye Boga; vremenito ali poſzvetno; grivinga ali zkruffenye; za onda ali za tiſtzi cliaſ; akoprem che glih; veſzt ali duſſno zpoznanye; pogibel ali nevarnoſzt; grivinga ali falivanye; Szuprot ali krez . . ., ne terzis ali ne zkerbis; aldujem ali offram; chifzlo ali rofenkrancz; v poſzli ali deli; kipecz ali fzvctinya; nakanenye ali maininga; ne praznui ali nemas preſefztovati; nazlob ali odurjavanyc; v-fzmertnem vremenici ali cliaſzi; z-drugimi fzlovami ali puli-

štami;¹ izprichanye ali zagovarjanye; vidljivo ali očitno obchinfztvo ali gmaina; nenavidnofzt ali nevozlivozfzt; zlochestocha ali hudoba.

i menja z ino.²

Molitve so večkrat podane v dvojnem besedilu: *Vu imeni Oeza, i Szina, i Duha Szvetoga. Nesteri pak rechejo v-imeni Boga Obheta, ino Szina, ino Duka Szvetoga* (str. 2; na str. 33. je samo prvo, kajkavsko besedilo, istotako na str. 42., le da je na teh dveh mestih tiskano: *Ocha.*)

»Oče naš« str. 12/13: *Ocha nafs, ker fzi vnebeszeh; Pofzvecheno budi tvojo ime. Pridi knam kralefztvo tvoje. Zidi fze vola tvoja kak na nebi; tak i na zemli. Dai nam denefz nafs vfzak deni kruh. Odpufzti nam naffe duge, kak i mi odpufztimo naffim duffnikom. Ne pelai nafs v-fzkuffnyavo. Tenoch nofz reffi od zlega, Amen.* ('ker' je znak štaj. govora; dandanašnji se ne stavita zaaimka 'tvoje', 'tvoja' za samostalnik; tudi 'budi', 'i' ni štaj.).

NB. *Nesteri pako po horvaczkem molio, zato jofche horvaczki Ocha nafs fzem pofztavim: Otecz nafs, ki fzi na nebeszeh. Szveti fze ime tvoje. Pridi kralefztvo tvoje. Budi vola tvoja kak na nebu, tak i na zemli. Dai nam denefz kruha naffoga vfzak denyega. Odpufzti nam duge naffe, kak i mi odpufztimo duffnikom naffem. I ne rpelai nafs v-fzkuffzavanye Neg ofzlobodi nafs od zla, Amen.*³

Na str. 14.: *Zdrava budi Maria milofzti puna . . . NB. Nesteri molio chafztita, ali cheffena fzi Maria.*

Na str. 39/40 je deset božjih zapovedi: *Ja fzem gozpod Bog trovi nemei drugih Bogov razvi mene. Ne primi ime gozpona tvojega za hman v-tvoje vufzta. Szpomini fze, da fzetke fzetis. Postui oeho, i mater, da budes dugo siv na zemli. Ne vbui, ali ne mas vbuiti. Ne praznuj, ali ne mas preffefztva vchiniti Ne kradni, ali ne mas krofzti Ne govori krivoga fzedochanfztva zoper tvojega blifnyega, ali ne mas krive priche govoriti krez tvojega blifnyega. Ne pofeli, ali ne mas pofeli i luzcke fene Ne pofeli, ali ne mas pofeleti luz-*

¹ Str. 28.; tu je opomba: »Te rechi v-totih chinih, kere fzo z-drugimi fzllovami, ali pulistami pifzane, znamenujo ino kafejo ti prvi zrok ali urfah, zakai verjemo itd.« Toda pogosto pomeni ležeči tisk le razlago, na pr.: rechi *beszede*, ali pa str. 68., 93.

² Seveda mnogo teh izrazov ni izključna posebnost zagorsko-kajkavskega govora.

³ V razlagi očenaša (str. 101.—103.) je spojeno oboje besedilo: *Pofzvecheno budi tvojo ime, ali fzveti fze ime tvoje. Pridi k-nam kralefztvo tvoje. Budi vola tvoja, ali zidifze vola tvoja kak na nebi, tak i na zemli. Dai nam denefz nafs vfzak deni kruh. Odpufzti nam duge naffe, kak i mi odpufztimo naffim duffnikom. Ne vpelai nafs v-zkuffavanye. Temoch nafs odreffii od zlega, ali nego nafs ofzlobodi od zla.*

koga blaga, ne liše, ne polya, ne hlapca, ne dekle, ne vszega, kai je nyegovo.
(Prim. razlago zapovedi str. 119 sl.)¹

Črkopis in jezik druge izdaje (1764.)

Izdaja iz l. 1764. ima mnogo večji format (8°) ter obsega osem pol (A-H), 128 str. a brez paginacije.

Navodila za čitanje na zadnji strani naslovnega lista ni, takisto manjka tudi tisti zanimivi »Predgovor« o jeziku, pač pa je pred početkom katekizma »Zapovedanye skofa«.

Pravopis je kajkavski kakor v prvi izdaji, samo da za glas *s* oči-vidno tudi pred *k*, *p*, *t*, nadvladuje znak *sz*: *rimszkega, kerflanszkega, obchinszkil, naturalszka, lifzlov, szpoznanye, szkrivnoszt, szpravischah* (polég: *szpravisch*).

Jezik njige pa je odločneje krenil od kajkavščine stran.

V glasoslovju je za to najznačilnejši štajersko-slovenski *ü* in pa refleks nosnega *o*. Večinoma čitamo *ü*, na pr.: *Düffa, krük, tüdi, drügo, vüpanye, vüra*, vendar tudi: *druge, vupanye, opuffenye, chuje* poleg *chüje, račun* in vedno *navuk*. Namesto običajnega *hüdo* nahajam enkrat tudi *huido*. V nenaglašenem zlogu je ta glas izražen z *i* v besedi: *obidin, obiditi, obidi* poleg *obüdenye*. — Nosni *o* je v večini slučajev podan z *o*, manjkrat z *u*: *bodo, bos, pokleknoti, narochili k-rokam, szodit, szkoposzt, znótérnyja* itd., *a*: *razluchen* poleg *razlochen, znajuch, vmirajuch, szudnyi den, szudnik* poleg *szodba, odkud, poszvechajuch*. Tu naj še dodam *glob'ina* za *glubina*.

Na štajersko-slovensko stran kaže razen tega še: *steti* za *chteti* *gda* običajno namesto *kada*, *bole* za *bolje*. Značilno je tudi *kuchemo* za

¹ Radi umljivosti pa je prevoditelj tolmačil tudi druge izraze, ki niso baš samo-kajkavski, tako: *mezto* ali *krai*; *pokopan* ali *v-grab* *polofen*; *miloszt* ali *gnada*; *ifztina* ali *reznicza*; *okrepi* ali *poterdi* *nasz*; *obilno* *popunoma*; *lakomnoszt* ali *posiranye*; *lenoszt* ali *vtraglivoszt*; *jezero* *taufent* *krat*; *zrok* ali *urfah*; *doponimo* ali *zveršimo*; *velio* ali *zovejo*; *niehemorne* ali *hudobne* *gřesnike*; *sztaršse* ali *rođitele*; *kelko* *verfztni* ali *kelko* *fele*; *poszledno* *olye* ali *mazanye*; *ehednoszt* ali *mu-droszt*; *pot* *totem* *nachinom* ali *v-takššo* *staut*; *ezaga* ali *zdvoji*; *zlo* ali *hudo*; *v-pogibeli* ali *nevarnoszti*; *zapazio* ali *zamerkajo*; *flisz* ali *marlivoszt*; *škoda* ali *kvar*; *zverššo* ali *vehino*; *zamuelo* ali *zatajo*; *zklenes* ali *dokonelas*; *pobofnoszt* ali *andoht*; *kineli* ali *shaez* *ino* *dika*; *prebavim* ali *posiram*; *pogublene* ali *verdamane*; *tela* ali *fivota*; *po-vekfřavanye* ali *nagmeranye*; *zagovori* ali *oblube*; *nevernoszt* ali *nezve-fztofst*; *naszladnoszti* ali *mezni* *lufti*; *na* *imetki* ali *blagi*; *chuvati* ali *braniti*; *pameti* ali *razuma*; *razzipnoszt* ali *potroffenye* *penez*; *mochnoszt* ali *jakoszt*; *fantanye* ali *kařtiga*.

tuchemo, kershenik običajno za kerschenik.¹ Perle poleg perule. Zaponim, zaponi, fzponiti.

Tudi oblikoslovje kaže očiten okret na štajersko-slovensko stran. V tem oziru je posebno značilen instrum. sing. ženskih samostalnikov in pa vokal pridevniške sklanjatve v ednini.

Dosledno se glasi instrumental fem. na — oj: z mojoj, z gnadoj Bosjoj, pod kershanzkoi czirkvoi, pred fzpodoboi, z marlivofzfoj, z-tifztoi, z-keroi, ztak gorechoi libeznoi itd.; tudi z-toboi (poleg z-tobom)

Pridevniška sklanjatev kaže v končnici razen par slučajev proti koncu knjige dosledno e: kershanfzkega, za totega, naffeni teli, k-totemi konczi, k-vekfsemi zafzlfenyi, v potrebnem itd. Imamo nyeml za nyemo in pa dvojino nyili, dat. sing. totoi za toti (v izdaji iz l. 1758), nyoj = nyi, v-enoi czirkvi = edni.

Na slovensko stran kaže niffe za nigdo, ki se pa tudi nahaja enkrat, jafz za ja, v-kuper za ekup in nega (enkrat za né, ni); pač tudi naglas zkoz vodò, fzamò, vléti za vliti.

V obče se ta druga izdaja odlikuje po večji slovniški uvidenosti. Lokal in instrum. plur. se skušata ločiti od genitiva, oz. dativa; zato imamo instrumentale: ztemi fzvetimi fzakramenti, z-poftenimi befzedami, med totemi perffonami (izdaja 1758. ima na pr.: z-fzakramentom, befzedam), — z vilfzti, z drugimi dobrimi delami, pred petimi letni, z grehmi (1758.: z-vufztom, delam, letam, grehom). Enakost lokala in genitiva ženskih i — samostalnikov v izdaji iz l. 1758. je hotela druga izdaja odstraniti, a pri tem je genitiv izgubil končnico; zato imamo: nai prestimanéffih fzkriwnofzt, pafzlednih rech, od Treh Bosjih krepofzt, hüdih perlofnofzt, pét zapovid (1758: krepofztil, rechih). Genitiv srednjih samostalnikov: zpravifch (1758: pravifchah).² Ta oblika je tu pač plod slovn. teorije, prim. Oblaka v »Archivu» XIII. 34.

Nadalje se raba samostalniških števnikov obrača na pravilnejšo stran; imamo: defzeteré Bosje zapovedi, petere czirkvene, ofzmera fzevelichanfzta, te fzedmere krepofzti — fzedem grehov, pet flükov, v-dvanaifztil flükih, a tudi še: fzedem Szakramenti, kakor sploh v izdaji iz l. 1758.

Beseda ocha ima pravilni genitiv oché, akuzativ ocho; vendar nahajamo tudi kakor v izdaji iz l. 1758.: za oché ino materé (torej rodilniški obliki!). Kriv pa je deležnik: navuchechi fze: fzliffi stoji poleg fzliffajo.

V istem smislu kakor v glasoslovju in oblikoslovju se je knjiga izpremenila tudi glede besednega zaklada.

¹ Nenaglašen i se v nasprotju z izdajo iz l. 1758 ne izraža z e, na pr.: pod totim nachinom; neglašeni é se piše rad z i: zapovid, chlovik, divicza. — Polglasnik ima posebnost zopet le v besedi: shao.

² Pri srednjih samostalnikih nadvladuje a, že v nom. plur., potem v dativu: proti nebefzam, v mefztah, v fzpravifchah. Istr. gl. gori. Dat. plur. i — sklanjatve je očividno nagajal, zato miszlam (1758: miszlom).

Besede: *che, reznišca, ka, prišlo, moja, obudjenje vere, k - chafzi kak, zapštoin, cherehke, szodnik, perlošznofzt, kak, nekolko, sztan, polli, zanichavanye, gverati, tedaj, szodenye, do széhdob, mernofzt, smetno, Terpestlivošzt, sztuar, no, ino, (le parkrat i) milofzerchen, ne ranyena, stojé namesto: ako, ifztina, da, došzlo, pot, chin vere, kak nai berse, za hman, szlova, szudecz ali rihtar, pri-lika, neg(o), nesteri, sztalifs, pollam, odurjavanye, povernuti, onde, szud, do ovde, mertuchlivošzt, tesko, Terplivošzt, sztvorjenje, i, milofzerden, ne vrasena, ki se nahajajo v izdaji iz l. 1758. One besede dajejo jeziku mnogo bolj slovenski značaj, dasi se nekatere nahajajo tudi pri kajkavcih.¹ Ali besedi *tedaj, priložnost*, nista znak kranjskega vpliva?*

Štajersko-slovenski je *ali* v pomenu *anda* (torej): *kak ali* (1758: *kak anda*); *bodi ali* (1758: *Eja* [?] *anda*; *kelko je ali Bogov* (1758: *anda*); *koj ali*. Piše se poleg menda enkratnega *koz* dosledno *zkoz*. *Vragi, hüdichi, zlodje* (1758: *Vragi, ludichi ali hudi Duhi*). *Vuchenik ali déte* (1758: *De'e ali Dichak*). Enkrat *kêrfztiani* namesto običajnega *kerfcheniki*.

Novost so obili naglaski: *dêrfati, stêrte, kêrfzt, pèrvi*; *né szamo, naiprestimanéšsi, popéva, szpové, télo, napré*; *ché, dén, v-Iméni Boga Ochéta, materé*; *znân, polâ*.²

Vendar je ostalo še več kajkavskih besed: *kotrig, ar*, (parkrat namesto običajnega *kaiti*), *pakehdob, takaišfe, nazveztiti, salivanye, broj, rech*; na novo je uveden glagol *prichesztiti* (1758: *szveto rešfno telo prijéti*). Beseda *naimre* je rabljena v pomenu *osobito*: *Itaifsi taufent krat emreti, kak tebe prelúbi Ocha nebešzki z-ednim szanim grehom naimre pak szmertni rafaliti* (1758: *ofzeboino*); *szvete Szakramente vszigdar v-svelenyi, naimre pak v-szmeretni vüri prijéti* (1758: *ofzeboino*); *naimre pak, gda . . . 1758: ofzeboino, kada*). Vendar se nahaja tudi *ofzeboino* in pa *pozselno*.

Ker je na ta način postal jezik bolj štajersko-slovenski, se v tej drugi izdaji nahaja manj tolmačenja besed; nahajam še v tekstu: *milofzt ali gnoda, zdvojiti ali czagoti, páli ali zopet* (1758: *zopet*), *zopet ali pali, szumlivoga ali hüdega* (1758: *szumnyivoga*). Namesto dvojnega izraza v izdaji iz l. 1758. imamo tu le enega: *pod totim nachinom* (1758: *pod totem nachinom ali v takšfo staut*); *ché glih* (1758: *akoprem che glih nevarni* (1758: *pozibelni ali nevarni*), *rat* (1758: *naput ali rat*), *nevoslivošzt* (1758: *nenavidnošzt ali nevošzljivošzt*), *zdvojjenje* (1758: *zdvojjenje ali czoganye*).

Pač pa se nahajajo v začetku knjige pod tekstom pojasnila nekaterih besed: *reche*, pod tekstom (na dveh mestih): *ali pravi, ali veli*; *boga*: *ali chüje*; *na greh drašiti*: *ali nagovarjati, ali napelavati*; *muchati*: *ali tiho biti*; *sztanoviten*: *ali gvissen*; *obiszkvavati*: *ali pohajuti, szkerblivo ali fliszig*; *néke*: *ali nestere*; *verjeti*: *ali vérvati*; *nukanenye*: *ali meininge*. Ta zadnja

¹ Besedo 'nut' je ta izdaja kratko malo izpustila.

² Mnogokrat je tiskano: *stúk, z - düšfoi, vkáp, hüdlo, püšztio, pohüšfanye* itd.; ta *ü* je očividno čitati z *ü*.

opomba je na četrti strani druge pole (na 20. strani), pozneje ni več takih opomb pod tekstom.

Kjer ima izdaja iz l. 1758. molitve v dvojnem besedilu, tam nahajamo v drugi izdaji le eno in sicer tisto, ki je bolj slovensko (prvo); tako je pri desetih božjih zapovedih izpuščeno: *ne mas vbuiti, ne mas kraszti* itd. Za šesto božjo zapoved pa ni ugajalo niti *praznovanye* niti *preffesztvo*, zato je ta zapoved podana čisto drugače: *Ne grefsi ne-chiřtvo*. — Pomni še: *Zdrava řzi Maria* itd.

Namesto izraza »bolvanřtvo«, ki ga ima izdaja iz l. 1758, nahajamo tu *Boganinřtvo*; izdaja iz l. 1777. ima *Boga neiřtvo* ali *neverřtvo*. Iz tega izvajam, da je beseda po vsej priliki skovanka in ji je za podlago služil izraz »Boga ni (nei)«.

V izdaji iz l. 1758. imamo *velki greh, neimre pogerdenye Sveteę Szakramenta*, a v izdajah iz l. 1764. in 1777.: *Bogarazřboini greh* (odnosno bojarasboini).

Že v izdaji 1758. je v odgovoru na vprařanje, kaj prepoveduje 1. božja zapoved, navedeno: *bolvanřtvo, krivoverřtvo, czoprio, fatrenye*; 1764: *Boganinřtvo, krivoverřtvo, czopria, fatrenye*; 1777: *Boga neiřtvó, ali neverřtvo, krivoverřtvo, zoprio, shatrenye*.

Črkopis in jezik tretje izdaje. (1777).

Še bolj nego izdaja iz l. 1764. je od kajkavřine na slov. zapad krenila tretja izdaja, izdaja iz l. 1777. Na mali nam očituje to že pravopis; ta tretja izdaja je namreč natisnjena v (nekoliko neurejeni) bohoričici, le za omehčavo *n—a* se rabi kajkavski (in Gutschmannov!) kompendij *ny: shivlenye, snanye*. Prim. Dodatek!

V glasoslovju je *z u* za nosni *o* izginil zadnji vaņnejši znak hrvatske govornice; deleņniki dakako so ohranili svoj *u*, ker so bili izposojeno blago: *snajuzh, posvezhajuzh, vmirajuzh*; le enkrat *řudnik* in *odluzhi* (a to le v verzu v rimi z *vřzhi*). Na drugi strani se mnoęe znaki kranjskega vpliva, na pr. imamo *dofřhmau* (1764: *do řřeh dob*); ř se izraęa z *é* ali *ei*: *hitrei* in *hitré, řpovei* in *řpové, naprei* in *napré, řřshi* in *reiřhi, nei, řmei* itd.

Oblikoslovje je enako izdaji iz l. 1764; vendar imamo tudi tu par znakov, ki veęejo knjigo že tesneje na štajersko zemljo; tako *perta* (str. 61) za *proti*; *řirkev* in *molitev* (a vendar tudi *řirkva*); *naibolřheęa*.

Kajkavskim besedam skoro ni več sledu; le enkrat še je *rech*, sicer vedno *beseda*: *shulivanje, nafvesto, aida, pollam, naimre* (66, 67, 68, a na teli mestih pač tudi rabljeno posebno), *nazlob, neg*. — Na drugi strani je še več slovenskih znakov: *Zheřhena ři Maria, gnade ři puna, terdofřzhen* (1764: *terdokoren*); *řhudni* (1764: *gerdi*) *guzh* (govorenje), *řiave* (1764: *pali*); *řošdigavanje* (*podigavanje*) *řrefnořt* (1764: *Meruořt*; 1758: *Mertuchlivofřt*); *đare* (1764: *đa*; 1758: *kadž*). Opombe pod tekstom v izdaji iz l. 1764.

so vzele v tekst; tudi to pomeni poslovenitev jezika. V naslovu manjka sploh izraz »kotrigov« popolnoma; namesto njega stoji: »vŕŕh Bratov ino Sester«.

Zapadno-slovenski vplivi: *v-bogemé* za *Almoŕtvo*, ki se tudi nalija; *en revni zhlovek* (1764: nevolni); *diati* (1764: vŕhiniti); *zaŕtopiti* (1764: razmeti),

Posebnost vseh treh izdaj: *delo* (delavcem) *odlachat*i; pomni ŕe *bogarasboini greh*; *Boga neŕstvo* ali *neverŕstvo*; *shatrenje*; *nevmetelno* in *brümmo* (te dve besedi v dodatku); *tebe lübirn ober vŕega*.

Na slabŕe je obrnjeno brez dvoma: za *nachin* ima *ŕhtant*, *zaŕtopiti*, za *razmeti*, *ŕe protitavijo* za *ŕzo protivni*; *ŕe nasai dershati* za *ŕze zderŕavati*.¹

Œ 2. Vnanji povod knjige.

Vnanji povod knjige je podan v nje naslovu; izdana je bila »za hasen vseh Gospodov farmaŕtsov, duŕ-skrbitelov, Œkolnikov, Dece, Starŕov i vseh Kotrigov Bratovŕŕine Krŕŕŕanskoga navuka«.

Knjiga je torej katekizem, namenjen potrebam Bratovŕŕine krŕŕŕanskega nauka, ki se je za Marije Terezije ŕirila

¹ V ozki zvezi s to tretjo izdajo katekizma je »Knjiŕica poboŕnosti« iz l. 1777., ki jo znaŕijo ta-le svojŕtva: Menjava *e* z *ei*: *nei*, *fa-poveish*, *preik*, *reifho*, *zeilim* poleg: *zelega*; redko *ü* nameŕto obiŕaj-nega *u*; za *u* iz nosnega *o* le par primerov: *vmirajuzh*, *bluditi* (trikrat), *totu refnizo* (ŕe ni pomota!) poleg: *klezhozh*, *rekozh*. — Znaŕilne besede: *kada*, *net*, *ŕkim* (= s ŕim), *denuk*, *konzhemar*, *valujem*, *ada*, *ar*, *ŕkriven* (= skrit), *broi*, *obzhinska* *kashtiga*, *dofehmau* — od *ŕehmao*, *ozel* (= jeklo), *punesliv*; *naimre*: *ŕhegnai* vŕe kristiane popreik... *naimre* pa vŕe brate ino *ŕestre* tote *bratovzŕine*; ... da *ŕe* bödem od *sdai* vŕeh *grehov* varvao *naimre* pa *totih* N. N. *kerim* ŕem *jaz* *nai* bole *podverŕhen* bio (B 2 a, B 2 b). — Vaŕno je izraŕevanje *ŕ-a*; obiŕajno je *o*, vendar imamo tudi: *shau* (= ŕal), *dau* (dvakrat poleg: *dao*), *dofehmau* (poleg: od *ŕeh mao*), *vreuzhina* (= *vrelŕina*) in konŕno *a*: *reka*, *luba*, *moga*, *polona*, *dopernesa*, *pepea* (= *rekel*, *lubil* itd.); toliko ŕtevilo oblik na *a* ne more biti pomota, marveŕ je oŕito, da so ŕe piscü vsiljevale oblike na *a*, doŕim je hotel pisati oblike na *o*; in v tej zvezi dobi pomen tudi en sluŕaj »reka«, ki ga nahajam v katekizmu iz l. 1777.

Tudi pravopis (neurejena bohoriŕica) je knjigama isti. Primeri Dodatek!

po Notranji Avstriji in ki jo je najvneteje pospeševal jezuit Ignacij Parhamer.

Knjiga ni nič drugega nego prevod Parhamerjevega katekizma.

Gibanje Bratovščine krščanskega nauka, razvito neposredno pred jožefinskimi preuredbami cerkvenega življenja, pa ni dalo posebnih katekizmov samo štajerskim Slovencem, marveč tudi kranjskim in koroškim in zasluži že radi tega pažnjo kulturnega in literarnega zgodovinarja.

* * *

Ne dolgo po ustanovitvi jezuitskega reda je v Rimu nastalo društvo svečenikov in posvetnjakov, ki ga je kot bratovščino krščanskega nauka potrdil in škofom v zaščitništvo in širitev posebno priporočil papež Pij V. l. 1571. Iznova potrdil in »pogmirou« (to je, rimsko bratovščino povišal v »arhi-bratovščino«, ki je bila sredotočje drugod nastalih bratovščin) jo je papež Pavel V. l. 1607. (»na šesti den Miholščaka«) ter ji dal mnogo odpustkov. Dne 19. marca 1732 je »letu vkopsbranie ali Bratoushina« pod pokroviteljstvom nadškofa Koloniča bila uvedena na Dunaju in istotam ponovljena l. 1750.

Vodstvo bratovščine, ki je bila v Rimu združena z Bratovščino oznanjenja Device Marije, so imeli povsod jezuiti; z misijoni so jo širili.¹

Z Dunaja se je novi pokret okoli l. 1755. obrnil proti jugu.²

¹ Literatura, ki sem jo rabil za zgodovino Bratovščine krščanskega nauka: Uvod in zadnji del katekizmov, o katerih govorim v tej razpravi; »Österr. Schulbote« 1857 in 1859; Helfert, Die österr. Volksschule I. 39/40. — Istotam je tudi najti opise vnanjega ustroja bratovščine, ki svedoči o organizacijskem talentu jezuitov in je meril na sijajni učinek za oči.

² V uvodih kranjskih katekizmov naše bratovščine je povedano, da je l. 1755. bila bratovščina ustanovljena »v velikem drugih deshelah

Tako je l. 1755. bila bratovščina »v-Stajarzki defeli k-velkom hafzki decze podignyena« (izdaji iz l. 1758. in 1764.; tretja izdaja, iz l. 1777. pravi: »na flovenfkem ftajari«). Dne 14. septembra tega leta je dal sekovski škof Leopold Ernest (grof Firmian) iz Gradca »decretum episcopale«, v katerem opozarja »fztarfše, dufs-fzkerbitele, skolnike (keri sfo namefztniki fztarfšov)« na veliko moralno dolžnost poučevanja v kerščanskem nauku. Sicer je bil škof že prej vsem svečenikom »ne fzamo v-navadnih letnih fzpravifchah, nego vech puti koz lifzte« naročil krščanski nauk; a dogajalo se je, da deca niso bila dovolj podučena in pri izpitavanju niso »obstala«, kakor bi bilo potrebno, »i to ne iz drugoga zroka ali falinge, neg da fze je iz vech fele knificz vuchila ino izpitavala«; zato je škof sklenil, v celo svojo škofijo »ino gde fzmo mi namefztniki shofofszi«, vpeljati občo knjižico, po kateri naj bi se vsi ravnali. Izbral pa je v to svrho baš pričujočo, ker je »drugim, kere fzo v-Tridentinzki Shofii pred 5. letam izdane, ino drugim v-nafli Skoffii navadnim knigan ednaka«.

Tri leta pozneje, 1758. so že imeli štajerski Slovenci tako »občinsko knjižico«. Izšla je, kakor čitamo na naslovnem listu, »na visoko zapovedanje i potrdenje duhovnih i svetskili poglavarov iz nemškoga prestavljena.«

Nikjer v tej knjižici sicer ni imenovano Parhamerjevo ime, vendar ni dvoma, da je to prevod Parhamerjevega katekizma, ki je izšel prvič l. 1750. (preveden tudi na madžarski, »ilirski« in češki jezik — češki prevod je ostal v rokopisu).

Zaman sem skušal dobiti v roke nemški Parhamerjev katekizem; zato tudi ne morem reči, katera izdaja je služila slovenskim prevoditeljem; bilo je več izdaj; Parhamer sam je

inu krajih«; koroški katekizem pa navaja l. 1756. kot leto, ko je bila bratovščina »v' drujeh deshelah gor perpraulena«. (Če ni pomota v poročilu »Ljublj. Zv.« 1897, 694).

preurejal svoj katekizem (Österr. Schulbote« 1857, 38). Pač pa poznam en naslov: Allgemeines Missions-Frag-Büchlein. In drei Schulen... eingetheilet; mit beige-setzten Gesängern (!) und nutzbarem Bericht von der Christenlehr-Bruderschaft vermehret; anbei mit den fünf Hauptstücken Petri Canisii versehen; herausgegeben zum Gebrauch aller Seelsorgern (!), Eltern, Kindern und Mitgliedern der Christenlehr-Bruderschaft in der Wienerischen Erzbischöflichen Diözes im Jahre 1759. Wien, Kaliwoda, 12°, 168 str. — torej prav toliko strani, kakor n. pr. slovenska izdaja iz l. 1777.¹

Naša knjižica je tisti prevod Parhamerjevega katekizma, o katerem poroča po arhivnih virih prof. Apih (»Lët. Mat. Slov.« 1895, 178), da so ga uvedli na Slov. Štajerskem — letnica pa, ki jo navaja tam, namreč 1753 je nastala pač pod peresom iz: 1758.

Pokret Bratovščine krščanskega nauka se je vršil istodobno in vzporedno s prvimi zasnutki terezijanske šolske reforme.

Ko je vlada l. 1751. dala vprašati, kaj mislijo njeni organi in cerkveni krogi o šoli, so župniki v svojih poročilih omenjali tudi krščanski nauk ali izpraševanje v cerkvi po Parhamerjevem načinu; iz teh poročil vidimo, da so se često ljudje le deloma odzvali klicu svojih dušnih pastirjev in niso pohajali radi in redno h krščanskemu nauku; župnik v Grižah je tožil, da mu odgovarjajo odrasli ljudje prav ošabno ali pa mu nočejo odgovarjati (Apih, Letopis Mat. Slov. 1894, 263), po leti morajo deca krave pasti, po zimi pa sede za pečjo, ker nimajo obuvala in obleke; mnogih pa roditelji iz gole nemarnosti ne pošiljajo v cerkev. Celjski okrožni glavar je bil za to, naj gosposke silijo kmete se udeleževati izpraševanja,

¹ Na mestu, kjer so gori v nemškem naslovu pike, je strgan list tistega primerka, ki ga je rabil poročevalec v »Öst. Schulbote« 1857, Nr. 5.

kaznujejo pa naj se ljudje, ki se tako uporno vedejo v cerkvi kakor kmetje v Grižah; zakaj „slovenski kmet živi bolj po podedovani prazni veri nego bo utemeljenih naukih kršč.-katoliške vere“.

Drugod dakako ni bilo bolje. Trebalo je vatrenosti Parhamerjeve, da se je vseobče mrtvilo izpremenilo v življenje.

L. 1747. je začel dunajski jezuit Ignacij Parhamer svoje plodonosno delo za pouk ljudstva in osobito mladeži v krščanskem nauku. »Im Jahre 1754. durchreiste er als Missionär und Vorstand der katechetischen Missionen der österr. Länder die Steiermark, Kärnten und Krain, Tirol. Nach Art der Pilgrime den Stab in der Hand, von einem Mantel umhüllt, herunterwallenden Bartes, hielt Parhamer bei seinen meist eine Woche dauernden Missionen 2, auch drei Predigten des Tages, geißelte in seiner markigen, häufig von kaustischen Witzen durchbrochenen Vortragsweise die herrschenden Unsitten und Gebräuche, deckte in ungeschminkten Zügen die Häßlichkeit des Lasters auf... Vor keiner Schwierigkeit zurückscheuend, alle Hindernisse, die ihm Mißgunst und Scheelsucht in den Weg legten, vor sich niederwerfend, Schimpf und Hohn verachtend, hat Parhamer durch seine Missionsreisen überall gute Früchte zur Reife gebracht, an vielen Orten nachhaltige Erfolge zurückgelassen; der rührende Gesang »Heilig, heilig«, den er beim Volke in Übung brachte, ist heute noch ein lebendiges Denkmal derselben.« (Öst. Schulbote 1857, Nr. 5).¹

Očividno je njegovo misijonarjenje v letu 1754. pobudilo sekovskega škofa, da je naslednjega leta pokrenil izdajo Parhamerjevega katekizma in ga velel tudi posloveniti.

¹ Parhamer je bil rojen l. 1715. v Schwanenstadtu na Gornjem Avstrijskem; l. 1734. je bil v Trenčinu sprejet v jezuitski red, končal svoje študije v Banjski Bistrici, Trnovi in v Gradcu ter zajedno poučeval v teh mestih (razen tega je učiteljeval tudi v [pač Stolnem] Belgradu

Parhamerjev nastop pa je učinkoval tudi na Kranjskem in Koroškem.

Na Kranjskem se je razvila bratovščina nekoliko kasneje, a zato očitno jako bujno. »Lansku lejtü 1760. je ta Bratoushina na Dolenski Strani Krajnske deshele, letos pak 1761. na Gorenskim s' velikim veffeliam . . . tolkain rasti inu gori jemati sazhelä, de so se zeile Fare inu Gmeine s' velikim aifram v' to Bratoushino sapiffat puštile.« Katekizem, ki je bil plod novega verskega pokreta na Kranjskem in v kojega uvodu je čitati pravkar navedene besede, je v desetih letih doživel pet izdaj. Še l. 1773. je poročal dolenski okrožni glavar: »Kdor ve, kako se poučuje nekaj let sem (v Dolenskem arhidiakonatu) mladina in tudi odrasli ljudje v verskih resnicah, mora naravnost reči, da se v tem oziru ni moglo več storiti (»daß man es nicht weitertreiben könne« — Apih v Let. Mat. Slov. 1894, 278).

Za Koroško je izšel v Celovcu l. 1762. »Catechismus. Tu je bukvize Tega sprafhuvanja«. ¹ Tu je uvaževati misijonarstvo jezuita Gutsmana.

Ko se je l. 1755. sekovski škof Leopold Ernest grof Firmian obrnil do cesarice Marije Terezije, naj bi smel uvesti misijone tudi v Štajersko, je cesarica ugodila njegovi želji in povrh še izjavila željo, da bi se isto storilo tudi v sosednih deželah, tako na Koroškem in Ogrskem; iz cesarske blagajne je določila večjo svoto za »potujoče svečenike« (Sendpriester), ki bi hoteli prepotovati one dežele. (Helfert, I. 42). In Guts-

in Jagru [Erlau]). Od l. 1747.—1759. traja njegovo delo za Bratovščino kršč. nauka. L. 1759. pa je bil imenovan sovoditeljem sirotiščnice »auf dem Rennwege« na Dunaju, kjer je uvedel za mladež prave vojaške manevre. Kot izpovednik cesarja Franca je imel zveze v najvišjih dvornih krogih.

¹ Ali se nahaja knjižica v Oblakovi ostalini? — V varaždinski kapucinski knjižnici sem si zabeležil celovško izdajo iz l. 1761.; g^otovo se nisem zmotil v letnici, zakaj tudi ostali naslov varaždinskega primerka se v malenkostih razločuje od tistega, ki ga navaja Oblak o izdaji iz l. 1762.

mann je bil izza l. 1760. tak »missionarius vagus per Carinthiam«, torej po stanu in delovanju Parhamerju enak.

Posnetek: Pokret Bratovščine krščanskega nauka je prinesel Štajerski, Kranjski in Koroški, vsaki deželi poseben prevod Parhamerjevega katekizma. Prevodi so vzporedni n se na pr. celovška izdaja ne more v eno vrsto devati z ljubljanskimi izdajami (kakor je to storil Oblak v »Ljublj. Zv.« 1887, 692 in Glaser, I. 175).

§ 4. Avtor knjige.

Gre nam seveda le za prevoditelja.

Prevoditelj ni nikjer imenovan niti se da dognati, je li vse tri izdaje oskrbel eden ter isti pisatelj.

Domovina pisateljeva v širšem pomenu besede ni dvomna. Bil je iz Slovenskih goric doma. Tu nam pomaga zgodovinsko vprašanje, kateri kraji so že l. 1758. spadali pod sekovsko škofijo, in pa jezik.

Ono zgodovinsko vprašanje pride radi tega v poštev, ker je prevoditelj delal po nalogu sekovskega ordinarijata, ki je želel, »da fze vřzem farmostrom, i vuchenitelom edna obchinska knificza napre da, kera fze v czelo naffo skofio, ino gde fzmo mi namefztniki shofofszi, mora vpelati, ino fze vřzi duff-fzkerbiteli po tifizteh imajo ravnati.«

»Gde fzmo mi namefztniki shofofszi!« To je toliko kakor: Kjer smo mi (škof sekovski namreč) generalni vikarij kake druge škofije.

Pred l. 1786., torej v dobi, ko so izhajali naši katekizmi, ni nobena slovenska župnija spadala direktno pod sekovsko škofijo, pač pa je bil sekovski škof generalni vikar salzburškega nadškofa za mnogo slovenskih župnij, ki so vse spadale pod arhidiakonot Straßgang. Pod ta arhidiakonot odnosno pod generalni vikarijat sekovskega škofa so spadale poleg nemškega distrikta Rein te-le čisto ali na pol sloven-

ske dekanije: dekanija Lipnica, distrikt mariborski, dekanija Ptuj, distrikt nemškega reda (Velika Nedelja), dekanija Radgona. V distriktu mariborskem so bile te-le župnije: Mestna župnija mariborska, Sv. Peter pod Mariborom, Sv. Martin v Kamnici, Sv. Marjeta v Selnici. V dekaniji ptujski: mestna župnija Sv. Jurija, Sv. Andraž, Sv. Ozbald, Sv. Marjeta pri Ptuju, Sv. Lovrenc v Slov. goricah, Sv. Rupert, Sv. Vrban. V distriktu velikonedeljskem: Velika Nedelja, Ormož, Središče, Sv. Nikolaj. V dekaniji radgonski: mestna župnija, Apače, Sv. Križ pri Ljutomeru, Ljutomer, Mala Nedelja, Sv. Jurij ob Ščavnici, Sv. Anton v Slov. goricah, Sv. Benedikt, Negova; vikarijata sta bila Sv. Peter pri Radgoni in Kapela. V dekaniji Lipnici: Jarenina, Sv. Lenart v Slov. goricah, Svičina, Luče, Sv. Peter in Pavel v Gamlici (in nekaj nemških župnij). (»Bestandtheile und Eintheilung der heutigen Diöcese Sekau vor circa hundert Jahren«, dodatek šematizmu sekovske škofije za l. 1873; tudi Simonič-Meškova knjiga »Dr. Gr. Plohel 12—17.)

More se torej reči: sekovski škof je bil generalni vikar salzburškega nadškofa po vseh Slovenskih goricah od Maribora do Ljutomera in Središča (na levem bregu Drave!) Za Slovenske gorice je po takem bila pisana naša knjiga in v njih je bil doma brezdvomno tudi nje sestavljatelj.

* * *

V jožefinski dobi, ko je izšel »normalni katekizem«, je dakako Parhamerjev Kanizij zapadel pozabljivosti in se sploh do pred par leti ni znalo za nobeno teh knjig, a še sedaj je zna le po en primerek vsake izdaje.

Samo pri enem starih slovenskih slovničarjev nahajam naš katekizem omenjen, in to je Šmigoc (»Windische Sprachlehre«, predgovor pišan 30. jul. 1811). Na strani 11. v opombi, na strani 20. v opombi, ki sega na str. 21., omenja

Smigoc izrecno »Knishizo spitavanja téh pet glavnih shtukov, welches die dritte Auflage erlebte«, ter citira iz nje par stavkov; tudi jezik in pravopis teh citatov kažeta, da misli Šmigoc na tretjo izdajo, na izdajo iz leta 1777.¹ Druga opomba se tiče instrumentala na *-oj*, prva pa glasu *-ii*, češ: »Den Dativ hört man sowohl in u (welches u denn allzeit als ein französisches u [ü] lautet) als auch in i, und diese letzte Form ist bey Luttenberg und Pettau gebräuchlicher; daher sich der Verfasser des Büchleins, betitelt: Knishiza . . . durchaus der letzteren Form bedient.« S temi besedami nam je Šmigoc pač nekako namignil, da je bil pisatelj iz lju-tomersko-ptujskih krajev doma, a kaj novega, določnega s tem nismo zvedeli. V opombi, ki sega s strani 31. Šmigočeve slovnice na str. 32., ponavlja slovníčar citat s strani 11. ter dodaja: »Das Büchlein, welches dies enthält, ist von einem Freund im Marburger Kreise geschrieben.«

Tudi s tem krajevno nismo na boljšem, a za čas je važna opazka »von einem Freund im Marburger Kreise«. Te besede je pač tolmačiti v pomenu: »Šmigočev prijatelj«, torej bi še pisec katekizma iz l. 1777. živel v l. 1811; l. 1777. bi si ga morali misliti najmanj že posvečenega, mladega duhovnika, vsaj 25 let starega, torej bi bil leta 1811. že kakih 60—65 let star. Je-li pa mogoče, da bi l. 1811. še živel mož, ki je oskrbel izdajo iz l. 1758.? Ta bi bil l. 1811. že kakih 80—85 let star; bi ga Šmigoc mogel še imenovati svojega prijatelja? Iz tega bi sledilo, da je pač izdajo iz l. 1777. oskrbel že nekdo drug, ne tisti, ki je imel opraviti s prvo izdajo (1758) in eventuelno z drugo.²

* * *

¹ Na str. 11. Šmigočeve slovnice navedena citata se nahajata na str. 101. Katekizma iz l. 1777., citat na str. 20./21. Šmigočeve slovnice je na strani 74. te izdaje Katekizma.

² Seveda se mi vsiljuje tudi ta-le misel: Kaj pa, ko bi Šmigoc pozabivši izpustil besede: «(von einem Freund) der slowenischen

Z jezikovnega stališča bi za izdajo iz l. 1758. bila pomembna ta-le znaka: nai prea (poleg: napre, negda pred, parkrat: pervle), hicc = vice.

Za drugi dve izdaji pride instrumentalna končnica -oj v poštev, ki se čuje pri Sv. Urbanu in jo ima Volkmer, ki pa je Danjko nima.

Za tretjo izdajo je važen refleks jata: ě = ei in za vse tri izdaje l = o.

Vsi ti znaki mi kažejo na južni in zapadni del Slov. goric (ptujski okraj).

Enkrat nahajam v izdaji iz l. 1777. deležnik *reka*; to bi mogli imeti za tiskovno pomoto, ko bi v »Knjižici pobožnosti«, ki je izšla istega leta in ima isti značaj, ne našli več takih oblik: reka, luba, moga, polova, dopernesa, prisha, pepea; iz tega smemo sklepati, da so se piscu vsiljevale oblike na -a, dasi je praviloma hotel pisati -o. Po takem bi (vsaj pri tretji izdaji) smeli misliti na moža, ki je z doma govoril -a.

Na misel mi tu prihaja dr. Gregor Plohel iz Ivanjkovec pri Svetinjah doma.

Gregor Plohel je bil večč »slovenskega, kranjskega in hrvaškega« jezika, kakor vemo iz njegovega lastnega poročila iz leta 1793., in je po vsej priliki slovel baš po zgovornosti v narodnem jeziku.¹ Od l. 1757.—1758. je bil kaplan pri Sv. Marjeti niže Ptuja ter pridige sam opravljal, »ker župnik jezika ni bil tako zmožen«; potem pa je prišel za kaplana v Ptuj (do 1766) in za kormeštra (do 1769), dokler ni postal naslednik nadžupniku grofu Inzaghiju, ki ga je bil sam priporočil.

Sprache?« — Za avtorstvo nič ne odločujejo besede Krempljeve (Dogod. 212): »Kadar je Marija Terezija bratovščino kerščanskega navuka vpelala, je slovenske Katekizmuše vu večih govorstvah dala na svetlo priti, ker so z' kratkim podvučenjom slovenskega branja se začeli.« (Prim. ib. str. 251.)

¹ Meško-Símonič, Dr. Gregor Jožef Plohel (V Beču 1888, str. 6. in 18., 19.).

Bil je Plohel očitvidno ljubljenec Inzaghijev; sekovski škof Leopold Ernest Firmian ga je posvetil l. 1753; na to se je par let v Gradcu pripravljaj za doktorat, ki ga je dosegel l. 1757.

Kaj je verjetneje, nego da so v Gradcu mlademu doktorandu ali doktorju poverili poslovenitev Parhamerjevega katekizma?

Plohel je takoj spočetka v Ptujju tri leta (1758 do 1761) vodil razne bratovščine in pobožne družbe, pozneje kot dekan svojim cerkvam v Rimu izprosil razne odpustke, vodil procesije itd.¹

Posebe je ptujjska bratovščina presvetega rešnjega telesa dne 6. junija 1777 za vse dni v osmini vernih duš in za vsak torek v tednu dobila pravico privilegiranega oltarja. In ta letnica se ujema s »Knjižico pobožnosti presvetega oltarskega sakramenta za hasek vseh bratov in sester tote bratovščine«. Če smemo Plohelna v ožjo zvezo spraviti s to Knjižico pobožnosti, je s tem tudi utrjeno naše stališče pri ustanovitvi pisatelja katekizma iz l. 1777.; zakaj jezik je isti v obeh knjigah.

Plohelna je zavičaj, šolanje in pozorišče njegovega delovanja vleklo na hrvatsko stran; iz tega nam je značaj knjižic umljiv.

Da je cerkvena oblast izmed svojih slovenskih krajev mislila najprej na ptujjsko dekanijo, je umljivo; bila je ta-le po dostojanstvu prva med Muro in Dravo, saj je postala l. 1786. okrožna dekanija. Nadalje je zavzemal od 1731—1768 to mesto mož, ki je že po svojem rodu moral v Gradcu reprezentirati spodnji del škofije, Franc Ignacij grof Inzaghi (iz rodovine, koje jedna grana je izza 17. veka v Štajerski igrala odlično ulogo). Tudi se je literarna tradicija z Volkmerjem nadaljevala baš v ptujjski dekaniji.

¹ Slekovec, Škofija in nadduhovnja v Ptujju, str. 155, 159—160.

Volkmerja pa ločijo od naših knjižic te posebnosti: Volkmer ima deležnike na *-a* (na str. 20. Pajekove izdaje je radi rime *sejo* [= sejal]) in pa dosledno u (ne ü); pač pa ima: *pejti*, s kosoj.

§ 5. Hrvatsko-kajkavski in kranjski knjižni jezik v Slovenskih goricah.

Pisatelj prve izdaje se je odločno oklenil kajkavščine in to najbrž iz več razlogov: prvič je narečje Slov. goric v naravni in bližnji zvezi s kajkavsko govorico, ki jo je gotovo poznal iz dobe šolanja na Hrvatskem; drugič pa je tu valjda odločevala tudi vsa kulturna tradicija.

Slovenski Štajer, ležeč ob meji našega jezikovnega ozemlja in pogrešajoč vsako jezikovno-kulturno središče (večje mesto!), se je naravnost moral nasloniti ali na Hrvatsko ali na Kranjsko. Jugozapadni del je kulturno spadal k Kranjski, severoiztočni pa k Hrvatski.

Trubarjev slov. protestantski pokret očitvidno ni dosegel Slovenskih goric.¹ Na drugi strani pa so nadloge turških

¹ G. Robert Košar, učitelj na Runču pri Veliki Nedelji, je lani v kmetski hiši župnije Sv. Tomaža zasledil en primerek Dalmatinove biblije. Knjiga je prišla baje tja od Sv. Križa na Murskem polju. Vendar ta najdba ne more ovreči gornje trditve; knjiga prvotno sigurno ni bila last kmetске hiše; zakaj na par mestih nahajam latinske rokopisne beležke in to je znak, da je knjigo nekđaj rabil kak duhovnik, ki je bil Bog ve od kod doma in jo je prinesel s seboj v one kraje — tēkom 17. ali 18. stoletja; pozneje je prišla iz župnišča po kakem slučaju v kmetско lišo.

V predgovoru Kūzmičevemu »Novemu zakonu« (1771) govori pisec predgovora Torkoš o raznih slovanskih prevodih sv. pisma, tako o lužiško-srbskili (1670, odnosno 1693 in 1706, 1728), o Dalmatinovem prevodu (češ, prevedel je sv. pismo, »zvelikim, kak právi trđdom ... in folio«; Kūzmič-Torkoš sta torej poznala knjigo samo, ne le po kakih izvestjih, prav tako tudi Boloričevo slovnico, ki ji citirata uvod) in o glagolskem Novem zakonu iz l. 1562. in 1563. (»z Glagolfzkimi i Czyruliskimi piľzkmi, kak nafi exemplárje ká'zejo, in 4 to«). Toda že radi vzporejanja slov.-

vojsk, priseljevanje Uskokov, bližina varaždinske gimnazije in kajkavsko-hrvatskega literarnega dela vezale one pokrajine s Hrvatsko. Množina kajk. knjig, ki so se še pred kratkim nahajale povsod tam, so temu neoporečen dokaz. (Prim. o tem moje »Hrvatske utjecaje u starim istočno-štajerskim tekstovima«, Preštampano iz »Rada« Jugoslav. akad., knj. 162.)

Tudi stari jezični spomeniki (prisege, oporoke, pravila bratovščin, dopisi itd.) iz iztočnega Štajerja, kolikor jih dosle poznamo, niso popoln odsev ondotnih narečij, marveč kažejo ali vpliv zapadni ali pa kajkavsko-hrvatski; ta dva sta si v razmerju 1:3. To razmerje svedoči, da so Slov. gorice bile pretežno na hrvatski strani.

Pričujoča razprava pa kaže, da iztočni Štajer ni samo rabil hrvatsko-kajkavskih knjig, prirejevanih od zagorskih kajkavcev, marveč da so bile v hrvatsko-kajkavskem jeziku pisane

kranjskih del s hrvatskimi in osobito z mnogo poznejšimi lužiškimi kaže, da tu ni misliti na staro udomačitev slov.-kranjskih knjig med ogrsko-slov. ljudstvom. Protestantstvo so med ogrskimi Slovenci z velikim uspehom (po zgledu medjimurskih Zrinjskih) okoli l. 1605. širili madžarski plemenitaši, brata Széclly (Prim. A. Trstenjaka »Slovenci v šomodski zupaniji na Ogrskem« str. 52. in »Lj. Zvon« 1901, 241.) — Neverjetno konfuzijo čitamo o tem v Glaserjevi »Zgodovini slov. slovstva« I. 199.

¹ Med župniki, ki so se l. 1751. ugodno izrazili o šoli, je bil tudi (Matija Zemljč?) župnik jurjevški ob Ščavnici, a izjavil je, da je za šolo le tam, kjer postanejo iz šolarjev posvetni ali duhovni gospodje; ako bi se pa naučili vsi ondotni otroci čitati in pisati, a bi ostali kmetje, bi iz sosednjih ogrsko-slovenskih luteranskih pokrajin prodrlo k nam krivo-verstvo (slično se je župnik hajdinski bal luteranskih predikantov, ako bi kmetje znali čitati). Apil v Let. Mat. Slov. 1894, 258.

Iz tega pač smemo sklepati, da se je v naših krajih znalo za takrat novo književnost protestantskih ogrskih Slovencev. (Temlinov katekizem 1715, Sevrov »Red zveličanstva« 1747. Druge ogrsko-slovenske knjige pred 1751 dosle menda niso znane.) Strah jurjevškega župnika bi utegnil biti pripomoček pri rešitvi vprašanja, katere vere so bili prvi ogrsko-slovenski pisatelji (prim. »Ljublj. Zvon« 1901, 241—242).

tudi celo prve knjige, ki so izšle na Štajerskem za štajerske Slovence.

Ipak se vidi, da je pisec prve izdaje poznal tudi kranjski knjižni jezik.

Kaj da je odločilo preokret v drugi izdaji, se ne more reči. Nastala je valjda med duhovniki struja, ki ji je še bolj nego izdajatelju prve izdaje bila pri srcu le verska stran gibanja in ki je radi tega želela v knjigah prav tak jezik, kakor ga je bilo čuti v omenjenem slovenskem ozemlju sekovske škofije. V tej misli se pač zlagam z Apihom, ki poroča (Let. Mat. Slov. 1895, 178 sl.), da prevod Parhamerjevega katekizma v prvi izdaji (o letnici gl. gori!) menda v jezikovnem oziru ni ugajal vsem dekanatom, češ, da je malo let potem sekovski škof dal izgotoviti nov prevod istega katekizma.¹

Pri tretji izdaji pa je mogel odločevati že glas o Marku Pohlinu in debata, ki se je vnela radi njegovih novotarij; protipohlinske opombe, ki jih je l. 1770. dodal Gutschmann svojim »Christianskim resnicam«, so bile sestavljene »aus Anweisung und Einstimmung solcher Leute, die in der slawisch, böhmisch, kroatisch, krainerisch und windischen Sprache eine genügsame Kenntniss besitzen« (pač ne samo eden, na pr. Popovič).

Da je tretja izdaja v istini v zvezi z Gutschmannovim delovanjem, nam kaže jasno uporaba znaka *y* za mehčanje *n*-a, n. pr. *spitaranye*. V pomnoženi izdaji protipohlinskih jezikovnih pripomb, ki so bile prvotno dodane njegovim

¹ V kakih neprilikah je bil na pr. župnik pri Sv. Križu (pač na Murskem polju), ki je na poziv vlade l. 1751. odgovoril, da so njegovi župljani, »kakor jim pravimo, trdi Slovenci, ali pravzaprav govore neki poseben, na pol slovenski, na pol hrvaški jezik; zaradi tega pa ni mogoče naučiti otrok, neveščih jezikov in še brez rabsodnosti, niti slovenskih niti hrvaških tiskanih in pisanih črk...« (Apili, Let. Mat. Slov. 1894, 265). Slovenske črke = bohoričica? hrvaške = kajkavski pravopis?

»Kristjanskim resnicam« (1770), pravi Gutschmann, naj se *y* rabi za mehčanje, n. pr. *oginy* = *oginj*. To se je zlagalo s kajkavskim pravopisom, kakoršen je bil v prvih dveh izdajah štaj. Parhamerjevega katekizma. (Po vsej priliki je v tem oziru kajk.-štajerski zgled vplival na Gutschmanna.)

Vez štajerske šolsko-cerkvene književnosti s književnostjo kajkavsko-hrvatsko se je morala zrahljati, čim je terezijanska država l. 1774. s posebnim zakonom uredila svoje šolstvo za »dedne dežele«, a l. 1777. »Ratione educationis« za Ogrsko-Hrvatsko.

Takrat je država začela centralizovati šolstvo; za njo so se povele dakako šolske komisije poedinih provincij; prej je mogla na pr. sekovska škofija v svojih slov. predelih uvajati katekizem, ki bi se jim bolj prilegal, a odslej se je pri preuredbi knjig trebalo ozirati na politično pokrajino, na pr. na ves Slovenski Štajer; iz te koncentracijske težnje je nastal oni jožefinski katekizem, ki sem o njem razpravljaj v prvem letniku »Časopisa«.

A to ujedinjenje se ni izvršilo tako gladko. Centralistična vlada je morala tako rekoč po sili jediniti; mislila je, da »Kranjci in Štajerci menda razumejo slovenski (krai-nerische) jezik«! Drugega mnenja je dakako bil sekovski škof, češ, da je slovenski jezik ne samo od kranjskega jezika, ampak tudi sam na sebi v slovenskih dekanijah sek. škofije tako različen, da je moral preskrbeti tisti novi prevod Parhamerjevega katekizma. Zato je dal sekovski škof Herbersteinov kranjski prevod jožefinskega katekizma župnikoma na Ptuju in v Cmureku kot slovenščini posebno večšima v presojo, a ta dva sta soglasno poročala, da se kranjski katekizem čisto nič ne glasi po štaj.-slovenskem narečju in da rabi mnogo popolnoma nerazumljivih in nenavadnih izrazov. . . (Let. Mat. Slov. 1895, 179. — V Cmureku je bil takrat župnik dr. Jakob Kampust, Ljutomerčan, v Ptuju pa Plohel.).

Prvi poizkusi centralizacije so prinesli rezultate, ki so bili bolj negativni za zajednico s Hrvatsko, nego pozitivni za združitev s Kranjsko. Domača, lokalna govornica se je s tem okoristila ter se uvajala v knjigo (Volkmer, Danjko).

Vezi s Kranjsko so do Murka (1829) bile slabe, pač pa so trajale tradicije hrvatske po Jaklinu, Modrinjaku in dr. tja do Stanka Vraza in ilirske dobe. In to je kulturni omen: Vrazova domovina ni samo po legi in jeziku navezana na Hrvatsko, ampak je delila z njo tudi kulturno življenje.

Dodatek.

A.

Najstarejši (ohranjeni) »Abecednik« iz 18. stoletja?

L. 1765. je Pohlin izdal svojo »Abecediko«, a knjižica je dosle popolnoma neznana.

Najstarejši mi znani »plateltof« je plateltof iz l. 1784. (»O pouku slov. jezika« str. 8).

Pač pa so bila nabožnim knjigam iz prejšnjih desetletij 18. veka pred nabožnim besedilom dodana navodila za čitanje.

Paglovec je skrbel za to, da bi se ljudstvo učilo čitati. Svojemu »Zvestemu tovaršu« iz l. 1742. je dodal »Tablo teh puštabou, ino vižo se navučiti Crainsku, ali Slovensku brati« in sicer na zadnji strani naslovnega lista (»O pouku slov. jezika«, str. 117), takisto v drugi izdaji te knjige iz l. 1745. (»Izvestja Muz. društva za Kranjsko XIV. 77/78); nekoliko obširnejšo »tablo« in »vižo« ima očitvidno tretja izdaja iz l. 1767 (Izvestja XIV, 199—201); poznejši ponatisk nima več table, najbrž zato ne, ker je med tem izšla Pohlinova »Abecedika«, pozneje razni »plateltofi« kot posebne knjižice in je šola nadomeščala privatno učenje.

Tudi Paglovčev »Tomaž Kempenžar« (prva izdaja 1745) je imela 6 strani obsežen »Abecednik« (»O pouku slov. jezika«, 102—103, »Izvestja« XIV. 79).

Abecedno navodilo v koroškem katekizmu iz l. 1762. obsega 4 strani.

S »tablo« prvih dveh izdaj »Zvestega tovarša« je primerjati navodilo za čitanje v prvi izdaji našega katekizma 1758, s tablo »Zvestega tovarša« iz l. 1767. pa 4 strani obsegajočo »Visho brat se vuzhiti« v celovškem katekizmu naše bratovščine iz l. 1762.

* * *

Primerek »Knjižice spitavanja« iz l. 1777., ki se nahaja v ljublj. lic. knjižnici in je prišel v njo s Kopitarjevo knjižnico, je vezana knjižica; ko jo odpreš, se začудиš, da naslov »Knishiza spitavanja« ni v začetku knjige, marveč da je pred naslovnim listom 16 strani obsežen abecednik.

Mislím, da je bil ta abecednik posebna knjiga in da si jo je Kopitar dal samo s katekizmom vkup vezati.

Evo, kar mi utemeljuje to misel:

1. Abecednik obsega prav eno tiskano polo v osmerki (8 listov), dočim je katekizem sam v dvanajsterki (12 listov 1 pola);
2. abecednik nima paginacije, dočim je katekizem paginovan;
3. abecednik se nahaja pred naslovom »Knishiza spitavanja itd.«, dočim je navodilo za čitanje v izdaji iz l. 1758. za naslovom (na zadnji strani naslovnega lista) in prav tako »Visha brat se vuzhiti« v koroškem katekizmu iz l. 1762.; (na katero izdajo je mislil Krempelj v gori citiranih besedah?);
4. papir je v abecedniku očividno boljši in črke večje;
5. abecednik je preobširen, nego da bi ga bilo smatrati zgolj za uvod v katekizem;

(Dosedaj navedeni razlogi involvujejo samo ločitev abecednika od katekizma; v sledečem pa se morebiti tudi malo pozitivneje pojasni njuno razmerje.)

6. jezik vobče ne daje opore za ločitev, pač pa pravopis: v abecedniku ni nikjer, niti med zlogi niti v »redu čerčke zbirati ino besede delati« glasu *iï*, le v desetih božjih zapovedih, ki so tudi med tem čtivom, je enkrat *liuzke*, a skoro nato: *luzkega*; — nadalje sta v abecedniku znaka *,S* in *,Sh*, v katekizmu ju ni; to kaže, da je abecednik sestavljen pod vplivom tiste pravopisne struje, ki jo je zastopal Gutschmann v jezikoslovnih pripombah svojim »Kristjanskim resnicam« iz l. 1770. in pozneje 1777. v slovnici; ako si mislimo, da je abecednik od drugega pisatelja nego katekizem (1777), potem se o njem samo da reči, da je iz dobe po letu 1770. in radi *y* p o pomnoženih Gutschmannovih »Anmerkungen«; ako pa je od istega pisatelja, potem ga moramo smatrati mlajšim od katekizma (torej p o l. 1777); sicer je tudi pravopis v abecedniku nekoliko bolj urejen; evo primerjave:

	»Knishiza spitavanja« ¹ (1777, po prvih 16 straneh)	abecednik
glas <i>s</i> :	f (samo dve izjemi: pismi, skos)	f (na koncu s)
» š :	fh in sh	fh in sh
» z :	f (običajno), s (manjkrat)	s (vendar: jafvez)
» ž :	sh (malo izjem)	sh
<i>y</i> = nj		»y est quasi aspiratio« (nyegoveya).

¹ S »Knjižico spitavanja« (1777) se zлага v pravopisu »Knjižica pobožnosti« iz istega leta; tudi v njej je *ny* = nj, dalje:

za glas „s“ je znak *f* ali *s* (fem, fi, fam, flaboft, ferze, vse — skos resnizhno, misli);

„š“ *fh* ali večkrat *sh* (fhe, povekshana, naflih, sveteifha — dushe, nashoi, fadovolshina, pobolshana);

Za primerjavo jezika more dobro služiti čtivo, ki sledi v abecedniku za črkami in zlogi kot vaja v čitanju; to so molitve: oče naš, vera, sedem sv. zakramentov, deset božjih in pet cerkvenih zapovedi; vse to se nahaja kajpada tudi v »Knishizi spitavanja« in sicer dvakrat, enkrat v katekizmu samem, enkrat pozneje v razlagi; v malenkostih se razločuje besedilo molitev v abecedniku od molitev v »Knishizi«, a ker si besedilo molitev niti v tej-le sami ni enako, ne moremo iz tega izvajati nikakih zaključkov.

Abecednik ima na prvi strani veliko in malo tiskano latinsko abecedo, nadalje malo pisano latinsko abecedo in pa imena črk; nazadnje: »sh fh st ft y est quasi aspiratio«. — Od druge do 11. strani je vsaka stran razpolovljena; nad črto so zlogi, kakor: ba, bê, bi, bo, bu, zraven ab, eb, ib, ob, ub itd. za vsak glas; pod črto so besede za vajo čitanja zlogov, na pr.: Bar ba ra, Be fêd nik, Bi fter itd. — Od 12. do 16. strani je »Red zherzhke sbirati, ino befede delati« in v ta namen so uporabljene molitve: očenaš, vera, sedem sv. zakramentov, deset božjih in pet cerkvenih zapovedi (besede so ločene z vejico).

Po tem svojem ustroju spada naš abecednik med prvo vrsto abecednikov Felbigerjeve dobe (na pr. kranjski plattelfi iz l. 1789., 1798. in 1813.), kakor sem jih označil v spisu »O pouku slovenskega jezika« str. 8.—9. in 24.—25.

Ker nam Pohlinov abecednik ni ohranjen, smemo reči, da je to za Trubarjem najstarejši znani obširnejši slovenski abecednik. Zajedno je reči, da so besede dobro vzete iz obzorja ljudstva, kateremu je knjiga namenjena.

za glas „z“ je znak *f* tudi *s* (fvelizhar, nafozhi, fnash, fapoveish, vfeo — sdershish, svelizhar);

„ž“ *fh* in *sh* (krifhi, fhelish, fhaluwanye — faslushenyé boshanski; krishno.

Pod zlogi so za vajo navedene poedine besede in izmed njih izticam: Befednik, Fiolica, Foringash, Furati, Gumila, Hamiza, Herganya, Hrovatinka, Jafvez, Jiloviza, Krugla, Lublana, Pavuzhina, Remenilo, Rukaviza, Sonze, Satilek, Shoiza (tudi v Volkmerju!) Turzhija, Vaivoda.

Izmed teh so *Pavuzhina*, *Rukaviza*, *Satilek* znak kajkavščine in v primeri z maloštevilnimi sledovi kajkavščine v Knjižici sami je to precej mnogo.

B.

Kakor je bilo povedano že gori v začetku te razprave, ima katekizem iz l. 1777. v primerku ljublj. licejske knjižnice na koncu »Pripravlanye k enoi srezhnoi smerti«, ki ga v prejšnjih izdajah ni in ki obsega štiri liste.

Listi niso več paginovani; z zadnjo paginovano stranjo (168.) se končuje baš 13. tiskana pola (G), torej so naši listi komad nove pole, a nimajo običajnih znakov (moralo bi biti H) marveč *, *₂, *₃ in še en list brez znaka. Nad tekstom ima prejšnji del knjige okraske, na teh listih jih ni.

Na koncu strani 168. so besede: »Vse Bogi na neiveksho zhaft ino hvalo«, ki so v drugih izdajah na koncu knjige. Torej se vidijo naši listi tudi v tem oziru kot dodatek.

Na zadnjem listu je opomba: Pritiskana v' Gratzu pri Widmanstätter. Erb.; tega v drugih izdajah na koncu ni. Zdi se torej, da so ti listi izšli posebe.

V smislu pričujoče razprave bi bile dosle naši bibliografiji ostale neznane te-le knjige:

1. »Knishiza spitavanya . . . tretjo krat vün dana« 1777, (Naknadno v Sim. »Bibl.« I. 615.)
2. »Knishiza poboshnosti . . . 1777.«
3. Abecednik po vsej priliki nekoliko po l. 1777.
- (4. »Pripravljanje k-enoi srezhnoi smerti«, 1777?)

»Muže« in »mužanje«.

Donesek k zgodovini domače obrti in narodne noše.

Priobčil F. Kovačič.

Kdor primerja slovensko ljudstvo na Štajarskem s sosednimi Madžari in Hrvati ali pa na severu s Čehi, zapazi, da je naše ljudstvo pod vplivom novodobne omike in industrije zadnjih 50 let primeroma zelo naglo spremenilo svoje običaje in nošo. Ta nagla izprememba je zapustila očitne sledove v ljudski psihologiji, v politiki in v narodnem življenju. Novejši zarod ne bo imel kmalu niti pojma o življenju in običajih svojih dedov v prvi polovici 19. stoletja. Noše in razne šege so že izginile, sedaj gineva že tudi spomin na nje. Slovenskim narodopiscem bije že enajsta ura, da še otmejo pozabljivosti to in ono.

Z naslednjimi vrstami hočem rešiti košček zgodovine naše domače obrti, čitatelje pa opozoriti, da naj skrbno zbirajo take in slične drobtinice. Oni, ki žive med narodom, še dan na dan mnogokaj gledajo, pa ne vidijo in ne domislijo se, kako važne so za zgodovino in narodopisje take vsakdanje in navidezno malenkostne reči.

V nekem pogovoru me je slučajno opozoril prijatelj, kako so krog Poličan nekdanj prirejali domačo obleko. To je seveda že zdavna prenehalo, a ohranil se je še živ spomin na one čase. Po prijateljskem posredovanju je gdčna Marija Bohak v Lušečki vasi pri Poličanah prav večče opisala to proceduro in opis priposlala »Zgodovinskemu društvu«. Naslednje vrstice se tesno oklepajo tega popisa.

Vsa obleka je bila iz debelega domačega platna, takozvanega hodnika, barvali (»mužali«) so si jo sami v »mužah«. Poiskali so primeren prostor, najrajši v močvirnatem kraju, blizu kakega izvirka in le v črni zemlji, druga ni veljala. Blizu so morale rasti jelše, in če so stale kje tri skupaj, je bil to najpripravnejši prostor za »mužo«. Na takem prostoru je dotični posestnik izkopal kak meter globoko, enako dolgo pa precej široko jamo. Ker močvirnate kraje ondotno ljudstvo imenuje »mužaste«, je tudi te jame imenovalo »muže«. V novoizkopano jamo so napeljali nekoliko vode, potem pa nasuli v njo črne prsti in dobro premešali v blato. Potem so nabrali hrastove skorje in treščic, svežih orehovitih lupin (po ondotnem nazivu »klinge«), »knopra« (die Knopper, ježice) in jelševih »abrancov« ter vse to pomešali v blato in tamo pokrili. Čez nekaj mesecev, ko je vse to nekoliko preprhnelo in se še večkrat premešalo, je bila »muža« pripravna za »mužanje«. Boljša je bila stara »muža«, čim starejša, tem boljša je bila. Kdor pa si je moral napraviti novo, storil je šo v jeseni, da se je čez zimo »muža« lahko pripravila. Po zimí se je pridno trlo, prelo, tkalo in šivalo, spomladi in po leti pa se je »mužalo«, ker se je ta čas obleka lažje sušila. »Mužalo« se je pa tako-le:

Dotična obleka se je položila v »škaf«; nato so vlili iz velikega lonca na obleko vrelo vodo, v kateri se je dve ali tri ure kuhal »knoper«, in izsuli tudi »knoper« na njo. Ko se je voda shladila, obleka dobro premešala in vsaka guba dobro pobarvala, pustili so jo še v »knoprovi« vodi kake pol ure, potem pa so jo obesili na sonce, da se je posušila. Znovič se je voda pristavila k ognju in pustila prevreči. Ko je bila obleka suha, črnkašta je že postala po prvem polivanju, — so jo zopet polili, potem pa posušili in tako še tretjokrat. Po tretjem polivanju se je pa vse skupaj neslo k »muži«. »Knoprovo« vodo so izlili v »mužo« in pre-

mešali z blatom; to so potem razgrnili in vanj položili obleko, jo lepo razprostrli, da je v vsako gubico prišla barva, potem so jo pa dobro zagrnili z blatom. Če je bilo več obleke, se je na prvo plast položila druga itd. Čez noč je ostala obleka v muži, drugo jutro se je s čisto vodo očedila, polila s knoprovo vodo in pustila sušiti. Zvečer so jo zopet položili v mužo, kjer so jo potem pustili ležati tri do štiri dni. Vsak dan so jo po enkrat splahnili s čisto vodo, da se je videlo, je li že zadosti črna. Navadno je bila tretji večer že zadosti barvana. Čim dalje se je »mužala«, tem lepša je bila, postala je po daljnem »mužanju« svetlo-črna.

V »muže« so devali naslednjo obleko: moške »bregeše«, »lajblce« in »firtuhe«, ženske »tihlne«, »kočomajke«, »janke« in »kujhenške«; pa tudi »plahte« in »krušence« so si nekatere ženske »pomužale«, češ, ni treba potem tako pogosto prati (!).

Največ se je pobarvalo »bregeš«, ki so se morale lepo svetiti in če so se vsled sedenja nekoliko oglodale, so morale zopet v mužo. »Bregeše« so zastopale sedanje hlače (niso torej zamenjati z »bregušami« na Murskem polju). Segale so le do kolen in imele na koncu hlačnice štiri prste široko prerezo. Ob zgornji prerezi je bila prišita »pulka«, precej velik, štirivoglat kos hodnika; nanj so bile pripete »ruče«, katere so zadej pripenjali z gumbom, ki je bil tudi iz platna sešit. Take so se imenovale »bregeše na pulko« ali »na firtuh«, imeli so jih namreč tudi brez »pulk« in pri teh so bile »ruče« prišite za pas.

Stari očanci so bili ponosni na te »bregeše«, in ko je prišla nova moda »cajgastih« in »štofnatih« hlač, so stari možaki ostali zvesti svojim »bregešam«. Bile so pa »bregeše« zelo trpežne, kakor sploh vsa hodna obleka, a kdor jo je nosil, se je moral premagovati, zakaj gotovo ni bilo prijetno nositi za kožo ostro hodno srajco in enake »gate«,

povrh »bregese«, potem »firtuh« in često še »lajbelc« (kratka suknja, ne telovnik). Kogar je dež ujel v tej obleki, se je komaj gibal, tako težka in trda je postala. Pri delu si je včasih kdo do krvi ogulil kožo s trdo hodno srajco. A za život je bilo to zdravo, posebno za delavne ljudi, ki se redko preoblačijo in kopajo.

Beliti (»plehati«) hodnika niso marali, da bi postal mehkejši, ker bi se potem prehitro raztrgal. Če je po dolgi rabi hodna srajca postala tanjša in mehkejša, se je odložila za nedelje — »k meši«.

Ženske so pa imele iz hodnika celo obleko: srajco, »kočomajko« (jopico), »janko« in »kujhenšek«. — Vsi ti večinoma tuji izrazi kažejo, da ti deli obleke niso pradomači, ampak so se razvili pod nemškim vplivom, saj še celo srajco (srakco) izvajajo iz germanščine ali latinščine, češ, da je prišla iz juga (dr. Murko).¹ Bolj domača utegne biti panonska in kajkavsko-hrvaška »robača«. »Kujhenšek« (pri Pleteršniku kúhinjščak = Küchenvortuch) je bil silno širok predpasnik z »ručami«. Rabile so ga ženske mesto koša ter nosile v njem z njive zelenjad za svinje, pač sploh potrebne reči za kuhinjo, odtod tudi ime. Stare ženice se hvalijo, da so nesle v takem predpasniku več, kakor sedaj dekla trikrat v košari. Tudi »plahte« so rabile mesto košev, v njih so nosile listje iz šume, če je pa deževalo, so služile mesto dežnika.

»Krušence« so devale na košarice, ko so kruh mesile in ž njimi pokrivalo testeni hleb. Nosile so jih pa tudi na glavi.

Posebno skrb so imele ženske za »janke« ob sobotah popoldne, da so si jih pripravile za nedeljo. Cela »janka« od pasa navzdol se je morala lepo zložiti v gube in djati

¹ J. Peisker, Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen str. 64.

pod težo, da se je v nedeljo »lepše držala«. Za težo so pa rabile najrajši železne zagvozde, in možje so se često jezili ob sobotah popoldne nad ženskami, ker so jim vse zagvozde znosile na »janke«, da so morali brez zagvozdv cepati drva.

»Mužale« so navadno le ženske in pri tem so se večkrat po svoji navadi sprle. Če so prinesle istočasno obleko od več strani, se je gotovo vnel prepir, ker je vsaka hotela imeti svojo obleko bolj na vrhu, zakaj od spodaj jo je bilo težko izvleči. Pripetilo se je večkrat, da je bila muža že polna obleke, ko je prišla s svojo robo domača gospodinja; kratkomalo je pometala iz jame tujo obleko in vložila svojo. Boj z jeziki je bil pri tem seveda neizogiben. Eno in isto »mužo« je namreč rabilo po več hiš in celo vasi, zakaj prostor za »mužo« ni bil povsod primeren, vrhutega so bile stare in večkrat rabljenè muže veliko boljše. V okolici policičanski je bila zlasti na glasu »Strmska muža«, kjer so smele mužati Stanoščanke, Razkoščanke, Dolšečanke in Lušečanke. Slednjim je pa lastnik muže, Strmčan, pozneje prepovedal mužanje, ker je nekoč opazil, da so iz muže blato domov nosile, da bi doma mužale in si tako prihranile precej dolgo hojo. Ker tedaj »pod Strmec« Lušečanke niso smele več, v Razgorje in Čreto pa je bilo predaleč, morala si je Lušečka vas omisliti novo mužo, ki pa ni bila dolgo v rabi, ker je kmalu potem mužanje prenehalo in so jamo zasuli. Poleg strmske so bile še na glasu Razgorška, Čretna in Pušna muža. Nekatero muže so bile v rabi že od pamtiveka, morda več sto let. Ker je mokrota prodirala navzdol, je muža postajala vedno globlja, blato pa vedno bolj črno in zato tudi vedno bolj rabno. Strmska muža n. pr. je bila bojda tako globoka, da se z najdaljšo »ostrvjo« ni doseglo do dna. Gorje, če bi kdo notri padel; potegnili bi ga, Bog ve, kaj — v globočino — Bog ve, kam. Nekoč je bojda padel v

strmsko mužo vol, in niso ga videli več. Sled te starodavne in skrivnostne muže se vidi še dandanes.

Ljudska domišljija je tudi te prozaične jame ovila z vencem poezije, ki nam da zreti globoko v ljudsko dušo, kako narod časovne razmere in spremembe ve okititi z bršljanom mične pripovedke.

Stara »Prtinčevka« še ve pripovedovati kot »čisto resnico«, da je nekdanj v starih časih bilo mužanje mnogo lažje in uspešneje kakor pozneje, zakaj pomagale so pri mužanju »divje žene« (gozdne vile). Živele so v »Belunječi« na Boču in prinašale pogosto v mužo raznovrstna zelišča, katera so le one poznale in drug nihče. Obleka, barvana v taki muži, se je posebno lesketala in ni nikoli zgubila barve. Ni bilo treba dolgo mužati — le en dan je zadoščeval, in človek, ki je nosil takšno obleko, bil je obvarovan vsakršne nesreče. Ljudje so bili divjim ženam zelo hvalježni in v znak zahvale so nastavljali k mužam mleka, ki je bilo divjim ženam posebno ljuba pijača.

V ondotni okolici so zahajale vile le k Strmski muži, ki je bila med tremi jelšami in okoli je rastlo vse polno lepih, vitkih jelš, ki so divjim ženam najljubša drevesa. Vse-skozi pošten človek je tudi lahko videl divje žene. V mraku ali v mesečni noči je moral iti vrh grička nad mužo in videl jih je, kako so »rajale« pod jelšjem.

A prijateljstvo teh dobrih žen ni trajalo vedno. Ko so se ženske začele pri mužah prepirati in psovati, so jim obrnile vile hrbet in nihče jih ni več videl blizu muže. Odslej ni bila več mužana obleka tako svetla, in do muže je dobil oblast hudobni duh. Često so našle ženske zjutraj obleko razmetano okoli muže, raztreseno po jelšah ali povaljano v bližnjem potoku, večkrat je obleka celo izginila, — hudobci so jo odnesli, Bog ve, kam. Le če so zvečer napravile križ čez mužo, se ni nič zgodilo, a pozneje tudi križ ni več po-

magal in muže so morale prenehati. Možje so se pa jezili nad ženami, češ, da so one krive, da ima sedaj hudobni duh oblast nad mužami.

* * *

Pred kakimi 60 leti se je nastanil v Slov. Bistrici barvar, ki je znal ljudstvo privabiti, da je k njemu nosilo obleko na barvanje. Dopovedoval je ljudem, koliko časa, dela in truda si bodo prihranili, če opuste mužanje; pri njem barvana obleka bo tudi lepša, trpežnejša itd. Na razpolago je imel vzorce vsakovrstnih cvetic, katere je vtisnil v barvano platno, kar je zlasti ženskam zelo ugajalo. In začele so opuščati mužanje.

Ni bilo dolgo, pa je tudi bistriškemu barvarju začel pojemati zaslužek. Kakor bi iz zemlje vzrastli, so se po vseh nastanili trgovci, ki so imeli v prodajalnicah vsakovrstnega blaga, kateremu se je borni hodnik moral umakniti. Ženske niso več marale nositi na glavi »krušenc« in hodnikovih prtov, ampak dobile so za dober denar pri trgovcu finih robcev — naravnost iz nemških, francoskih, angleških tovarn.

Pri moškem spolu pa je nadomestil hodnik mehki »barantin«,¹ iz katerega so si dali napraviti kratke sukunjice. Kmalu je prišel hodnik ob vso veljavo, »barantinu« pa se je odkazalo častno mesto celo v narodni pesmi:

Mi 'mamo lajblce z barantina,
 Deklinče, daj nam rožmarina!
 Pa ktera nam ga hoče dat,
 Mora prav friško gori vstat!

(Fantovska podoknica.)

* * *

¹ Barantin, nemško-štaj. v starih inventarjih Ferandin in Ferentin, 'Name eines Kleiderstoffes im 17. Jahrh.' (Unger-Khull 220) poljski ferendyna, ital. ferrandina, frc. ferrandin m. in ferrandine f., 'vrsta svilenega blaga'; to blago je baje tako nazvano po nekem lyonskem tkalcu z imenom Ferrandin. K. Štrekelj.

Ko se je opustil stari hodnik in je prenehalo »mužanje«, je tudi lan odrekel (»sfrankeral se je«, pravijo ljudje). Nekdaj je rastel do metra visoko, bil je lepo vlačen, predivo pa mehko in svetlo, dočim sedaj zraste redko za polovico nekdanje visokosti, ne dozori prav, se ne da lepo tretji in predivo je slabo.

Osemdesetletni Matijče se še rad spominja starih časov hodnika in muž, češ: »Nosili smo nekdam mužan hodni »gvant« in pili dobro vince — lepo po pameti, čeravno ga je bil poln vsak čeber, novi rod pa je opustil mužanje in hodnik, pa se je udal pijančevanju, in vse gre rakovo pot.« Tudi staremu občinskemu beraču se toži po hodniku in mužah, ker si je nekdam s šivanjem zaslužil marsikatero dvajsetico, češ, ko bi še le lan zopet »gratal«, pa bi tudi muže zopet oživele in zanj bi se vrnila boljši časi.

Žal, da je mnogo trpke resnice v tem ljudškem modrovanju. Izginile so muže, zahiral je lan, zastavil se je kolovrat marljivim predicam, a s tem je izginil tudi iz kmetske hiše dobršen kos poezije in srečne zadovoljnosti.

Narodopiscu, ki zbira ostanke minulih narodnih šeg in noš, se nehote vsiljujejo besede pesnikove:

Casi beže naprej in naprej . . .
Bilo je, kot bi nikdar ne bilo
in nikdar ne bode poslej.

(A. Medved, Poezije 15.)

Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju. I.

Spisal dr. Karel Štrekelj.

Krajevna imena se v tujih ustih spreminjajo tako, da jim pozni rodovi ne morejo več najti prvotnega glasu in in pomena. Pa ne samo tujci, ampak tudi domačini dajejo premnogokrat iz raznih vzrokov imenom, ki so jih sprejeli od očetov, tako vnanjo obliko, da živ krst ne more več določiti, kako se je kdaj govorilo, in kaj je to ali drugo ime pomenjalo v resnici. Na nastopnih listih podajem nekaj blaga, ki sem mu skušal nekdanjo obliko določiti po listinskih izpiskih v Zahnovem »Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter«, oziraje se kolikor moči na imena drugih Slovanov. Velika večina razloženih imen je narejena iz osebnih imen. Z določbo teh sem skušal obogatiti poznavanje našega staroslovenskega imenoslovja. Bravec bo iz mojega pisanja spoznal, da naši prednjiki niso bili v tem oziru niti v naši domovini veči reveži od drugih Slovanov, ampak da je njih imena treba očistiti samo poznejših peg, pa se nam precej pokažejo v pravem starem blesku.

Nekterokrat vidimo, da so bili Slovenci od Nemcev tako odvisni, da so sprejeli celo od njih spačeno ime in je postavili na mesto domačega, katero so potem docela pozabili.

Ker so nektera imena le vsled enega, dvoje ali troje glasov postala neumljiva, mislim, da bi jim nič ne škodilo,

ko bi jim vrnilo umljivost ter jih začeli tudi zopet pisati, kakor so jih govorili prednjiki.

V tem spisu omenjena slovenska imena krajev, kjer žive dandanes Nemci, so tiskana z debelo kurzivo; zgodilo se je to zategadelj, da mi jih ne bo več treba omenjati v razpravi o slovenskih krajevnih imenih po nemškem Štajerju.

1. Arlica.

Arlica se imenuje središče Pohorja. Slovenski pisatelji bi bili že z ozirom na nemško prelogo Arlberg morali pisati prav *Orlica*. Zapeljal jih je v pisavo Arlica pohorski izgovor, kateremu moramo zahvaliti tudi Veliko kapo namesto Velike kope. Listine, v katerih bi nas sicer *a* za slovenski *o* ne smel iznenaditi, pišejo vendar našo bèsedo tudi z *o*: 1436 an der Orbitcz! (pisna napaka), 1450 auf der Orlas! 1460 Orlicz, an der Arliczen, 1463 zu der Erlicz, 1468 auf der Orlass!, an der Orlicz, an der Arlicz. Ime je torej isto, kakor ime gorovja v kotu med Sotlo in Savo, ki se navadno piše prav.

Orlic je na Štajerskem še več. Zovejo se nemški:

- a) *Orless*, severovzhodno od S. Petra nad Ljubnim (Leoben) pri Brezinji (Friesing), omenjena l. 1437.
- b) *Orletz*, krajina severozahodno od Arnolža (Arnfels) pri S. Johannu i. Sackauthal: 1480 die Arlicz.
- c) *Orlize*, vinski svet pri Lembahu, leta 1480 in der Arlitschen.
- d) *Arlicz*, selišče na severozapadu od Gornjega grada: in der Arlicz (1424) = Knebeljščak v Orlici.
- e) *Erlsberg* der, južno od Jelnika (Irdninga) pri izlivu potoka Donnersbach: 1272 mons Orls in valle Anasi, XIII/2 Oerls, 1395 am Orls, 1434 Orels, 1450 der Erlsperg. Preglas je nastopil vsled nastopnega *i*; *s* na

koncu besed za slovenski *c* ni v nemščini nič nenavadnega.

2. Barislovci.

Barislovci so vas na ptujskem polju pri Trnovcih ter se imenujejo nemški Barislofzen. V listinah nahajamo te oblike: 1207 Brizlausdorf, 1265 Warissen, 1357 Prizlaus, 1450 Werislabetsch, na karti generalnega štaba 1820 Warisell, l. 1870. pa Varisl (tako piše tudi Ortsrepertorium statistične osrednje komisije iz l. 1872); Schmutz (Hist. topogr. Lexicon 1823) pa ima Warisell. Končnica *-sell*, *-sl* je skrčena iz končnice slovenskih osebnih imen na *-slav*; primerjaj *Lasselsdorf*, prej Lazlausdorf (1139), Lauz-lavstorf (1145), Ladazlawistorf (1147) iz Vladislav-storf. Prvi del besede pak je *beri-*, ki se je čisto ohranil še v obliki Werislabetsch, nekaj pokvarjeno pa v obliki Warissen; vse ime se je torej glasilo *Berislav* s poudarkom na predzadnjem zlogu, vsled česar se ni staremu piscu listin zdel prvi vokal dovolj jasen ter ga je vsled tega tudi izpustil ali pa prebrnil v *a*. Ta naglas je bil tudi vzrok, da se je v poznejši dobi zlog *-slav-* premenil v *-slov-*. Ime *Berislav* je v Srbih zelo razširjeno; narejeno pa je iz *bbrati*, *bera* 'nehmen, wegnehmen'. Istega korena je tudi krajno ime sela *Berkóvei* (Werkofzen) pri Bolehnečicah, izpeljano od *Ber_oko*. Da bi bilo ime *Barislovci* nastalo iz *brislja* 'stolzes, aufgeputztes Mädchen', kakor misli Žunkovič (Die Ortsnamen des oberen Pettauerfeldes 32), je neosnovana domneva.

3. Boletina, Bolečka ves.

Boletina je selo v šmarskem sodnem okraju v krajni občini ponikovski. V starih listinah se imenuje nemški: o. 1490 Wolenstein, Woletlein. Pri Sv. Mariji na Ptujski gori je vas, ki se nemški imenuje Woletendorf, slovenski *Bolečka ves*, v starih listinah pa: 1440 Wollitschendorf, Wulitschen-

dorf, Wolitschendorf, 1441 Wolleczen-dorf. Besedo je izvajati od osebne-ga imena *Bol'eta* m. od *bol'_b* (več); to ime tiči tudi v češkem krajnem imenu Boletice, in nahajamo je tudi v srbščini kot osebno ime Boljeta. Sinonim je z imenom Bolje-slav. S končnico *-j'_b*, *-ja* je iz *Boljeta* izvedeno *Bolječ*, *Boljčea*, kar tiči v Wolleczen-dorf. Iz *Boljčea* (sc. vas) je s sufiksom *_b'sk'_b* izpeljano dalje *Bolečka ves*. Izhajati pak smemo namesto od *bol'_b* tudi od *bol'_b*, ker imamo v Srbiji selo Bôleč (gen. Bolěča) in rečico Bolěčica (z *l*-om, ne *l'*-em).

4. Braslovče.

Braslovče so trg v sodnem okraju vranskem. Nemci ga imenujejo Fraslau, v starih listinah pa se nahajajo te-le oblike: 1140 Frazlov, 1173 Vrascalvs! 1237 Fraslau, 1262 Vrazloutz, 1278 Vrazlaus, 1319 Wraetzlau, 1323 Wrazlau, 1328 Vrazla, 1330 Vrasla, 1335 Wrazlau, 1348 Braetzlae, 1352 Vrazzla, 1444 Fraslau, 1467 Fraslach itd. Da tiči v drugem zlogu nemške besede naš *-slav*, je jasno; negotovo pa je, kaj obsega prvi zlog. Misliti bi se dalo najprej na *vratl-*, kar nahajamo v oseb-nem imenu Vratislav, od k-te-re-ga izvaja Miklošič (Personennamen 47) slovenske Vrat-slavce (menda tiste, ki jih pod Wratislafzen navaja Schmutz (»eine Gegend im Bzk. Malleck, im Flächenmaß mit der Gem. Godeinerzen vermessen«); se-li res govori tako? Schmutz navaja tudi Wratislowetzberg »eine Weingebirgs-gegend, 1/2 Stunde v. St. Lorenzen, 1 1/4 Stunde v. Dornau, 2 1/2 Std. vom Pettau«). Pri Polenščaku ležeča vas, ki jo piše Ortsrepertorium *Bratislovetz* (Bratislavci), se zove v listinah: 1286 Bratuzlausdorf in Bratizlausdorf, 1322 Bratizlastorf, 1597 Bischolfsdorf oder Wratislawitz. Ker se okoli l. 1300. piše za slovenski *v* le *w*, za *b* pa *b*, *p* ali *w*, se mi zdi, da tiči v tej zadnji besedi *Bratislav*, ime, ki je izpričano pri Srbih v XIV. stoletju (Rječnik I. 604) poleg *Bratoslav*, na

ktero kaže zgoraj omenjena oblika Bratuzlausdorf. Enake dublete imamo tudi sicer: Radoslav – Radislav, Jaroslav – Jarislav, Svetoslav – Svetislav, Vitoslav – Vitislav itd. Ako pomislimo mimo tega, da je mogel namesto vokala *o*, *i* pred končnicama *-slavъ* in *-měrъ* nastopiti celo polvokal *ъ*, *ь*, ki je potem kajpada izpadel (Bratoměrъ, Bratiměrъ, Bratъměrъ; Spytъslavъ [p. Spycъslav]; p. Wislaw iz Vitъslavъ – Vitoslavъ, Vitislav; č. Drslav iz Držъslavъ – Držislav, p. Dzierław – Dzierżysław; p. Krzesław iz Krzesisław; č. Proslav iz Prostislav itd.), potem nas nič ne ovira, da smemo tudi za *Fraslau* izhajati od slovenskega imena *Braslav*, kakor se je zval neki Pannoniae dux: rex Arnulfus in Hengistfeldon cum Brazlavone duce colloquium habuit (Mon. Germ. Ann. I. 408).

Miklošič izvaja to zadnje ime sicer iz *ber*, *brati*, toda težkoče, ki se stavijo njegovi razlagi, so velike, odkar vemo, da se glasi staroslov. infinitiv v resnici *bъrati* in ne *brati*. Češki Zbraslav bi se moral namreč potem glasiti *Sebraslav; tudi ni mogoče spraviti ž njim v zvezo poljskega imena Zbrosław. Pomisliti je dalje, da se od nedoločnika glagolov V. vrste ne izvaja nobeno ime na *-slav*. Najverjetnejša je torej razlaga imena *Braslav* iz *Bratъslavъ*. Iz tega se je lahko razvilo potem nemško ime tega kraja, ker v stari dobi (900 do 1200 približno) prehaja naš *b* v nemški *f*, česar ne moremo trditi o *v*, kateri ostane *w* ali postane *b*¹; potemtakem bi tudi *Vratъslav* (p. Wrocław — Breslau) ne mogel dati oblike nemškega imena.

Nektere zgoraj naštete oblike (Vrazloutz, Vrazlaus) kažejo pa že tudi nadaljno pot, ki vodi k Braslovčam: mogoče je namreč, da tiči v njih slovenski *Braslavec*, na ktereга je pozneje pristopil še sufiks *-jan*, kar je potem dalo v množini nom. *Braslavčane*, dat. *Braslavčam*, lok. *Braslavčah*

¹ Če se kje za slov. *v* bere nemški *f* tudi v poznejši dobi, se je zgodilo to le vsled narodne etimologije: tako se za *Volk* (Vouk), krajino

itd.; k tem padežem se je naredil potem nov nom. pl. *Braslavče*. Ker pa je bil povdarek vedno na prvem zlogu, je nepovdarjeni *a* pred naslednjim *v* moral preiti po našem novejšem glasoslovju v *o*, š čimer dobimo današnjo obliko *Braslovče*. Če si vse to zapomnimo, nam torej kajkavsko selo v podžupaniji zagrebški, zvano *Braslovje* (Braslovlje), n. sing., ne bo več »postaña tamna« (Rječnik I. 593): to ni namreč nič drugega, kakor Braslavovo sc. selo.

Z imenom *Braslav* je pač v zvezi tudi kraj, ki se v listini iz l. 1380 zove in dem *Wrâzzlawe* in ki ga stavi Zahn na severozapad od Celja k Lembergu.

5. Bratonečice, Bratonečici.

Bratonečici so vas in krajna občina v ormoškem sodnem okraju. Slovenski pišejo tudi *Bratanēčici* in *Vratonečič*, nemški se zove vas danes *Wratometschitsch*, pri Schmutzu *Wratoneschitz*. V starejših listinah pred 1500 se kraj menda ne imenuje, ker Brathoscha (1500) ne spada morda k našemu imenu. *Bratonečici* je pokvarjeno iz *Bratonēžiči*, to je kraj, kjer ima svoje ljudi in domovanje *Bratonēg*, Srbom dobro znano ime, izpeljano od *bratъ* in *nēga* 'mož, ki skrbi za brata'. Iz *Bratonēžiči* je nastalo vsled asimilacije soglasnika *ž* k nastopnemu *č* najprej *Bratonečiči*, kar se je ohranilo tudi v nemškem imenu; pozneje pa je začela delovati analogija po mnogih drugih tvorbah na *ice*, ker se je beseda mnogokrat rabila v tožilniku: 'v Bratonečiče' se je torej najprej premenilo 'v Bratonečice', zatem je *c* nastopil tudi v drugih padežih.

6. Bučečovci.

Bučočovci so krajna občina v sodnem okraju ljutomerskem pri Sv. Križu. Nemški se zovejo danes Wudischofzen,

pod Selnično med Selnico na Savi in Planino, bere v listinah 1490 Volckenstain, okoli 1590 pa že Falkenstein.

v starejših listinah pa se pišejo: 1445 Woltschicz, 1480 Woltschetzophczen, 1500 Wolczizophen. Ker je v tej dobi nemški *w* naš *b* in naš *v*, ker bi se dalje stari *olb* (Bolbko) ne spremenil pozneje v *u*, zato je jasno, da je našo besedo razlagati le iz *volk* (vlbkb): *Volčičevci* od *Volčič*. V obliki *Buččorci* se naslanja *b* na dolenještajerski nemški izgovor našega *v* kot *b* (prim. bermer bajn trinkn), *e* pa je vsled prvotne nepovdarjenosti postal iz *i*. Tu vidimo torej vpliv nemškega jezika, oziroma izgovora, na domače izgovarjanje! V zdanji nemški obliki je *d-sch* nastal po dissimilaciji iz *tsch-tsch* v *t-tsch*, *d-sch*.

7. Čagona, Čakova, Čača ves, Čanje.

Čagona je vas med Sv. Ruprtom, Sv. Antonom in Drbetnico (Trebetnico) v sodnem okraju šentlenardskem. Nemški se imenuje danes Tschaga, v starejših listinah 1300 Schagew, 1299 Schagaw, Tschagaw, 1425 Ober Zaga, Oberschagew, 1343 Tschagaw, 1445 Cschagaw. Schmutz imenuje to vas slovenski tudi Tschagova; toda to ime se daje sicer v nemškem jeziku vasi pri Sv. Juriju na Ščavnici, katera se piše navadno *Čakova* (Tschakova). To zadnje ime je — kakor *Čakovci*, selo v Slavoniji, *Čakovec* (Tschakathurn, Csáktornya) v Medžimurju — izpeljano od osebnega imena Čakъ od korena *ča-* 'erwarten, hoffen'. Ker se včasih *k* in *g* v nemških listinah menjujeta, bi se dalo misliti, da je tudi *Tschagaw* — *Tschaga* izvajati iz *Čakova*, kakor je pač od tega imena izvedena (Ortsnb. 514 a omenjena) krajina pri Voitsbergu *Zakkau* (o. 1300 an der Tsakkaw, 1390 die Tsakaw, 1494 die Zackhaw). Sitnosti dela naša Čagona. Ako se res govori tako, potem moramo ločiti Čakovo od nje. Čagona potem ni družega, kakor Čagovina od Čagoj, kakor Radgona iz Radigovina, Radigojevina (pri Belostencu Radgovina). — Od imena Čakъ je tudi Čača ves = Čakova ves (1490 Zasselsdorf, Zazen-

Schoschen-) in pa koroški kraj *Čače*. Tudi *Čanje*, vas v župniji selniški (pri Savi) je izvajati morda od korena *ča-*: *Čajanь* kakor *Čakanь* 'der (lang) erwartete, erhoffte', torej *Čajanje* = Čajanovo selo; Čanje bi bilo potemtakem skrčeno iz Čajanje.

8. Činžat.

Činžat je vas na severozapadu od Maribora pri Sv. Lovrencu v Puščavi. To čudno ime imajo Slovenci od Nemcev, Nemci pa od Slovencev. Dokazujejo nam to listine. Imenuje se námreč ta kraj: 1289 Zinsat, Wisen, 1381 Wisen, o. 1630 Wisen oder Zinsath. Ker se torej ime vzporeja z nemškim Wiese, ni dvoma, da tiči v besedi *Zinsat* slovenska beseda *senožet*, ktera je popolnoma pravilno prešla v *Zinsat*, če ne zabimo, da se je začetni slovanski *s* premnogokrat premenil v zemški *z*, nepovdarjeni *e* pa v *a*; *o* je kot vokal v presledku kompozita moral preiti praviloma v *e* ter potem izpasti. Nemci so seveda povdarjali besedo po svojega jezika sjojstvu na prvem zlogu (prim. Schélodiz iz slovenskega želódec). Slovenski podaniki so nemški prekovano besedo dobili nazaj v nerazumni obliki in so kakor iz besede Zins — činž napravili tudi iz *Zinsat* svoj *Činžat*.

9. Destinci, Destvine, Destrnik, Drstela, Vestrnica.

Destinci so krajna občina v župniji sv. Urbana v sodnem okraju ptujskem. O tem imenu bi na prvi pogled vsakdo mislil, da spada k besedi *desetina* 'Zehent' in pomenja desetini zavezane ljudi. Za nepričakovani izpad drugega *e* (iz *o*) bi se tak razlagavec lahko skliceval na oblike *enajst*, *dvanajst*. Tudi oblika listin (1322 Zdeztanzen [to je Ze-D.], 1433 Destanczen, 1441 Destanecz, 1441 Distanz itd.) bi se tej razlagi ne upirala preveč, ker nahajamo večkrat končnico *-inci* zamenjano s končnico *-anci*. Vendar bi taka razlaga ne bila prava. Že zgodaj je začel *v* v slovenščini izpadati za dentali

in guturali, kar se da dokazati ravno iz krajnih imen, posebno tistih, ki so narejena od postave gvozdzь (gozd). K tem spada tudi naše ime.

Južnozapadno od Starega trga pri Slovenjem Gradcu nahajamo namreč vas *Destvine*, imenovano 1247 Vertwein, 1375 Vestwein, am Bestwen!, am Destwen, am Restwein. Če to ime zvežemo z imenom *Destinci*, vidimo, da je izpal v prvem samo *v*, kakor v *storiti* namesto *storiti*, *trd* namesto *trrd*, *vzdigniti* namesto *vzdvigniti*. Potemtakem izvajamo lahko *Destinci* iz *Destvinci*. Toda potok in selišče južnozapadno od Planine pod Golobinjakom se zove *Drstven* (Derstwen, pri Schmutzu *Destwen*); listinske oblike (o. 1490 Torstweinpach, D^orstweinpach, Ober Derstwein) pa kažejo določno na to, da se je to ime glasilo iz prva *Drstrin-*. Zakaj je *r* izginil? Dá se tudi tukaj misliti na primere, kakor *dežela* iz *držela* (prim. država; gl. več o tem v mojem spisu »Zur slav. Lehnwörterkunde«, Denkschriften WAW. L. 33, 35, 81). Mogle pa so na to vplivati tudi druge besede, kjer je začetni *de-* nastal iz *dr-*.

Blizu Destinec v isti fari sv. Urbana nahajamo kraj, ki se zove *Destrnik*, nemški Testernigberg. Schmutz menda po krivici navaja zanj naravnost isto slovensko nazivalo kakor za Destince; starejše listine zovejo ta kraj Terstenik (1398, 1441) in Dersternikh (1495). Ta zadnja oblika se mi zdi interesantna in ne nenarodna. — Drugi *r* je nastal v nji po nekaki asimilaciji: *r* prvega zloga se je namreč ponovil v drugem, kar se mnogokrat dogaja (prim. Brugmann, KVG. § 342, 2, a). Ko se je to zgodilo, se je ščasoma isti glas dveh tako bližnjih zlogov zopet v enem opustil; v našem primeru na prvem mestu: *Destrnlk*. Ta oblika je torej potem lahko vplivala tudi na obliko *Drstvin-*, da se je ogladila v *Destvin*. Vsem tem besedam je torej v podlago deblo, ki se začenja z *drst-*. To deblo tiči tudi v imenu *Drstela*, v krajnem ime-

niku pisanem tudi *Drstale*, nemški Tristeldorf. Samostalnikov z začetkom *drst-* pozna naša slovenščina četvero: *drstev* (gen. *drstva*), *drsten*, *drstelj* in *drstel*; vsi pomenjajo 'Kies: razdrobljeno kamenje, posebno pesek v čiščenje bakrene posode' in 'Kalkspath, krystallinischer Tropfstein'. O njih glej Miklošičev Et. Wtb. 42 b: ders-. Potemtakem so *Destinci* (iz prvotnega *Drstvinci*), *Destvine* (iz *Drstvine*), *Destrnik* (iz *Drstenik*) in *Drstela* kraji, kjer je mnogo *drstva*, *drstena* ali *drstelja*. Da *Destrnik* ne more biti od *trstь* 'Rohr', kakor bi kdo vtegnil slutiti, to že zategadelj ni verojetno, ker *trstja* ne bomo iskali na gori ali hribu, in vendar imamo *Testernigberg* pri *Destincih*, kakor tudi drugi *Terstenigberg*, ki ga *Schmutz* navaja v okraju ormoškem (»Pfr. Allerheiligen, 2³/₄ Std. von der Hschft. Dornau«). *Drstela*, pri *Schmutzu* *Derstelle*, je pač iz prvotnega *Drstelje* n. sg. Listinske oblike (1322 *Drizdel*, 1441 *Drischl*, 1441 an dem *Dristal*, 1495 *Drystall*) ne govore zoper to. Istega izvira je tudi ime *Tristelberg* (»Marburger Kreis, eine Weingebirgsgegend in Wind. Bücheln«) in pa *Trisselberg* (»Judenb. Kreis, am Grundlsee, zwischen dem Wiesberg und der Arbeseben, dem Hühnerarsch, Geiswinkel und Grundlsee«). Hrib *Drstelj*, kjer je mnogo *drstelja*, je tudi na goriškem Krasu nad Lipo proti Gradišču ob Vipavi, in kraj *Drstnik*, *Drsnik* se omenja tudi na Belem Drinu nedaleč od Peči (Monum. serb. 58 iz leta 1293.—1302.).

Zelo se mi domneva, da spada k besedam, obravnavanim spredaj, tudi kraj *Vestrnica* na zapadu od Maribora med Kamnico in Selnico. Čudno je namreč, da se kraj imenuje danes nemški *Tresternitz* in se v listinah berejo te oblike: 1200 *Trestonicz*, 1265 *Drestonicz*, 1286 *Tresconitz*, 1300 *Trestenicz*, *Dreztanicz*, 1305 *Trestanitz*, *Traczantz!*, 1317 *Trestanich!*, 1330 *Trestonicz*, 1334 *Trestenicz*, 1334 *Dreztentz*, 1435 *Destonitz*, 1338 *Drestanicz*, 1406 *Drestenitz*, 1408 *Tresternicz*, 1427 *Trestanicz*, 1436 *Dressternicz*, 1459

Tresternicz. Oblike z dvojnimi *r*-om so tu torej precej pozne. Pri krajnih imenih, katerim se ne zna več pomena, ni predstavljanje, vstavljanje in vničevanje sorodnih glasov nezaslišano; človek se največkrat zareče pri besedah, ki so mu temne. Taka se mi zdi tudi z imenom vasi, o kateri je govor. Na *trstь* 'Rohr' ni misliti po legi kraja, v kolikor jo je razvideti z zemljevida, pač pa je mogoče, da je tam in dalje gori, kjer teče enako imenovani potok, svet drstenast. Tako bi torej smeli kot prvotno obliko nastaviti **Drstvenica*; iz tega je moglo nastati **Dvrstenica*, **Dvrstenica*, **Dvrstrnica*, **Dvestrnica* in naposled *Vestrnica*, zlasti če se je beseda rabila v zvezi s predlogi, ki se končujejo na *d*: pod, pred, med, nad.

10. Grabšinci.

Grabšinci so vas v krajni občini Galužak, v sodnem okraju gorenjeradgonskem blizu Sv. Jurija na Ščavnici. Nemški se imenujejo zdaj Graboschinzen in Grabaschinzen, v listinah pa se imenuje kraj: 1422 Grabatschinzen, 1427 Grabatynschen, 1443 Grabischinczen in Grabitschinzen, 1500 Kranatintzen. Iz teh oblik je razvidno, da nam je izhajati od osebnega imena *Grabiša* (od grabiti 'rapere, wegnehmen') č. Hrabišě (Grabissa), s. Grabiša. Hrabišin, Hraběšin je krajno ime na Češkem.

11. Hranigovci.

Hranigovci so vas v krajni občini koračiški v sodnem okraju ormoškem pri Veliki Nedelji. V listinah se zovejo: 1441 Kranestorf, 1468 Kranigestorf, 1456 Kranisgestorf, 1500 Kreingastorf, Krangestorf, Kromgastorf. Težave dela razlagi soglasnik *g*, ker nimamo besed na *igrь*. Očividno je naša beseda skrajšana. Konsonant *g* je, kakor bomo videli tudi *sicer*, samo ostanek nekdanjega zloga *goj*, in vsa beseda se je nekdanj glasila *Hranigojci* od *Hranigoj*. Končnico *-ojci*, ki na-

rodu ni bila več umljiva, je spodrinila navadnejša končnica *-ovci*, ki jo nahajamo v mnogih drugih krajnih imenih, ter je nastopila na okršeni *Hranig-*, kakor bi ta tvorba sploh bila v slovenščini mogoča. Vendar tudi ni nemogoče, da je beseda skrčena iz *Hranigojevci*. Razlagi od *Hranigoj* se tudi ne upirajo nemške oblike tega imena: *Kranigestorf* je iz **Kranigöstorf* in to iz *Hranigojstorf*. Osebno ime *Hranigoj* je paralelna tvorba imenoma *Hraniměr* in *Hranislav* (od hrana 'die Erhaltung, Bewahrung'), ki sta znani drugim Slovanom.

12. Kumerska graba.

Tako se zove del krajne občine Slamnjak v sodnem okraju ljutomerskem, ki se nahaja v repertoriju pod nemškim imenom *Kummersberg*. Ker rodi svet tam okoli najboljše vino — v bližini raste imenitni *Eisenthürer* — ni zlahka misliti na nemški *Kummer*. In če pregledamo imena za *Kummersberg* v listinah ter najdemo tam: 1333 perg ze *Guemiren* ze *Luetenberch*, 1399 der *Gremarerperg!* 1405 *Gumern*, 1461 *Guemrärperg*, 1467 *Gawbranberig!*, 1468 *Gamrerperg*, 1474 *Gonmererperg*, 1480 *Gumerperg*, bode vsakemu takoj jasno, da imamo opravka z izpeljavo od osebnega imena stsl. *Goiměrъ*, slov. *Gojmer*, 'mož, imenovan po miru (goj = pax).

V besedi *Gojmer* se *j* rad izgublja: prim. *Gomerci* pri Sv. Antonu v Slov. goricah,¹ hrv. *Gomirje* iz *Gojmirje*, *Goiměrje*; glej tudi razlago imena Čagona. Potemtakem prehod vokala *o* v prvem zlogu v *u* (ue), namesto v *ii*, nikakor ni nezaslišan.

Iz iste slovenske besede *Goiměrъ* si imamo pač razlagati tudi še nekaj drugih štajerskih krajnih imen:

- a) *Kummer*, krajina na jugozapadu od *Obdacha* pri Sv. Ani v Lavantecku: XVI/I am *Chummer*.

¹ Kako se slovenski zove vas »Gomarenzen« v krajni občini Cogetinci, sodnem okraju šentlenartskem?

b) *Chumer*, an dem Chumer — (in der pharr ze s. Nicla an dem Sawsal).

13. Lastigovec.

Lastigovec je selo v krajni občini Poljanci v sodnem okraju ptujskem na severovzhodu od Ptuja. Nemški se imenuje danes tudi Lasigovetz, in obliko brez *t* nahajamo že od nekdanj v starih listinah: 1322 Lassigoitz an der Brezzencz, 1423 Lassegowecz, 1433 Lasigacz, Lassigabicz, Lassegowicz, Lassigas, Lassigonicz, 1465 Lassigowecz, 1466 Lassigowicz, 1468 Lossigowetz, 1486 Lassigabecz. Ker se tudi za *Lastinja ves* v slovenjebistriškem okraju nahaja v listinah v obliki Lasesdorf (1494), si moramo nemški *ss* razlagati iz *st*. Če pa je temu tako, potem kaže najstarejša oblika Lassigoitz izpeljanko od osebnega imena *Vlastigoj*, na katero smemo sklepati po imenih Hranigoj, Trėbegoj, Radigoj... Paraleli k njemu sta zopet imeni na *-slav* in *-mėr*: Vlastislav in Vlastimėr; to zadnje se je ohranilo v našem *Lastomėrci* (iz Vlastimėrci) pri Zbigovcih¹ blizu Radgone. To se piše 1300 Lazmerstorf, 1500 Laschmerzin, in od teh oblik nam zlasti prva zopet kaže, da prehaja *st* v *ss* (*z* se piše v nemščini tudi za *ss*). Iz *Lastigojec* je po analogiji mnogih imen na *-ovec* zgodaj postalo *Lastigovec*. Brez te domneve si ne moremo razložiti so glasnika *y*; primerjaj besedo *Hranigovci* (št. 11).

14. Meretinci.

Meretinci so krajna občina pod Ptujem. V listinah bemo oblike: 1322 Meretinden, 1371 Moretinden!, 1433 Meritnicz!, 1442 Mertinczen, 1495 Meretinczen. »Ortsrepertorium« piše kot slovensko obliko Muretinci. Ko bi ta bila prvotna, bi bili iz nje napravili Nemci Mėretinden; torej nam ni

¹ Ibigovci v repertoriju so pač le pomota. Se li res govori tako?

izhajati od debla *murъ* 'schwarz' (od koder je osebno ime Murko). Tudi od Mar-, Marin (prim. hrv. Maretić) bi dobili le *Märetinzen. Pač se dá izvajati naše ime od *Mireta* (moško ime), č. *Mirata*, p. *Mirzeta*. Z ozirom na to, da se na vzhodnjem Štajerskem izgovarja vokal *i* pred *r*-om ko visoki *e* (prim. umérati, podpérati namesto umirati, podpirati) dobimo iz *Mireta* prav lahko *Méreta*, odkoder je dalje izpeljano *Meretinci* po posredovanju tvorbe Meretina 'das Gut, das Heim des Mireta'. Osebno ime *Mireta* samo je izpeljano iz *mirъ* 'pokoј, Friede'; tudi beseda mir sama zase je v Slovencih osebno ime (prim. priimek Mir). Ker pa se *i* izgovarja pred *r*-om včasih ne samo kot *e*, ampak tudi kot *ü* (šürok = širok), zato je knjižen človek lahko namesto pravega *Miretinci* vpe-ljal v »Ortsrepertorium« obliko *Muretinci*, kakor da bi imeli prebivavci te vasi kaj opraviti z Muro (Müro), reko.

15. Okoslavci.

Okoslavci so vas in krajna občina v gorenjeradgorskem okraju pod Sv. Jurijem na Ščavnici. Nemški se imenujejo danes Kosláfzen, v listinah pa nahajamo te-le oblike: 1443, 1460 Warkuslecz! Wusskoslawecz, 1480 Wokoschaschczen, 1500 Wolkofslawczperg. Ta zadnja oblika nam kaže, kje imamo iskati vir besedi, namreč v osebнем imenu *Volkoslav*, stsl. Vlъkoslavъ, s. Vukoslav, Vukosava, Vlksava. Tudi v Srbih se nahaja kraj, imenovan Vukosavci. Pri nas se je iz pravilne dijalektične oblike *Vukoslavci*, kjer se je *v* smatral za predlog, naredilo naposled *Okoslavci*, naslonivši besedo na *oko*, od katere pa se ne delajo osebna imena.

16. Radenci, Radvenci in sorodna imena.

Radenci so vaš in krajna občina v gorenjeradgorskem sodnem okraju, na jugovzhodu od Radgone; znani so danes povsod po svoji slatini. Nemški se zovejo Radein;

in to že leta 1436. in dalje; ali je kraj z oznamenilom Radusch (1445) res iskati v njih, nimam časa preiskovati. — Nemška beseda Radēin je osebno ime *Radin*, srb. Rādin (prvotno je torej povdarjen zadnji zlog), srb. dimin. Rādinko, p. Radzin. Tudi nemški *-ein* kaže na povdarjeni *-in*; potemtakem je *Radenci*, *Radenski vrh* le oblika z oslabšanim *i* v *e* (prim. Noršenci namestu Noršinci...). Po tem imenu, izpeljanem iz *radъ*, je nazvan tudi v nemškem Štajerju *Ransbach* pri Mutarjih (Mautern in Magdwiesen), zvan v listini 1364 im Radeinspach, 1395 im Rednischpach!, 1450 Reinspach.

Od istega debla *radъ* so tudi *Radvenci*, vas v krajni občini negovski v sodnem okraju gorenjeradgonskem, nemški Windisch-Radersdorf. Čudno je pri tem kraju zopet to, da izhajajo starejše oblike v listinah pač od drugega imena, kakor mlajše; kajpada so oboje iz istega korena. Starejše oblike kažejo namreč na ime *Radigoj*: 1408 Raddesdorf, 1425 *Rudigestorf* an der Stencz, Radestorf, mlajše pa se strinjajo z novim imenom *Radvenci*, kar izhaja iz *Radovanci*: 1445 Radawencz, Rodwenczgrundt. Tudi v nemškem delu se nahaja blizu Gross Wilfersdorfa pri Ilnici (Ilz) vas *Radersdorf*, ki se že leta 1197 imenuje Radigoystorf, 1215 Radeginstorf, 1347 Radigestorf (?); drugi nemški kraj *Radersdorf*, pri Studencih južnovzhodno od Gleisdorfa, pa se 60 let pozneje (1406) imenuje le Raetesdorf, 1444 Rattersdorf; in, da bo zmešnjava še večja, se *Deutsch-Radersdorf*, na južnozpadni strani od Radgōne, imenuje l. 1265 celo Radozlausdorf, 1286 Radesdorf, 1432 Radistorf, 1445 Radenstorf. To vse dokazuje, da so se polne oblike *Radoslav* (*Radislav*) in *Radigoj* mogle okrhati v nemških ustih v *Rade-*, *Räte-*, *Raden-*, *Rader-*; tako da bi prenašel raziskovavec mogel misliti na slovanski *Rade*, *Radò*. Toda ne samo to: tudi Radovan kaže iste premembe, če je moja domneva, da je Radmansdorf = *Radovansdorf prava. Radmannsdorf pri Videžu (Weitz) se namreč imenuje

1220 Retenstorf, 1237 Rattensdorf, 1238 Ratinsdorf, 1290 Ratensdorf, 1300 Ratesd., 1344 Ranmanstorf.

Pri Slivnici pod Mariborom se nahaja občina, zvana nemški *Radisell* (kako slovenski?); v listinah: 1463 Radessel, 1490 Radels. Ako se spominjano na Warissel, Varisl = Berislav, na Lassel-sdorf = Vladislav-storf, smemo pač v tem čudnem imenu iskati ime *Radislav*, ki še tako krepko živi v *Radislavcih* pod Radgono (1441 Radislacz, 1445 Radischlauczen, 1473 Radissletz, 1480 Rodischlafczen, Radischlafczen, 1500 Radislavczen).

O nekih drugih iz debla *rad-* izvirajočih še nepoznanili krajevnih imenih spregovorim o drugi priliki.

17. Ročica.

Ročica se imenuje več vasi: dve sta krajni občini v sodnem okraju šentlenartskem pri Svetem Benediktu (Rotschützen in Ober-Rotschützen); dalje se zove tako vas v krajni občini šentjakovski v sodnem okraju mariborskem pri Jarenini (Rotschützen); po Schmutzu ima v slovenščini to ime tudi krajna občina v gornjegrajskem okraju pri Mozirju, nemški zvana Rietz. Toda za to zadnjo pišejo danes in menda tudi še govore popolnoma pravilno *Rečica*, iz česar je nastalo nemški Rietz (trg: 1247 villa Rīze, 1291 Ryetz, marcht Rietz; 1424 Nyder Riecz, Dolne Reczicze; vas: 1419 Rielcz!, 1485 Rietz, 1490 Riecz). Tako se je moral v prejšnji dobi imenovati Suih potok, ki se danes pri Spodnji Rečici izliva v Savino. Povdarek *Rečica* je star, kakor kaže srbski rječica (iz rěčica); v nemščini je kajpada stopil naglas na deblo. Kakor je iz savinske Rečice nastala v slovenščini *Ročica* z naslombo na dimin. *ročica* od *roká* vsled ohranjenega povdarka na predzadnjem zlogu, ko bi po današnjem jeziku pričakovali **Rěčica*, tako si moramo isto misliti tudi o prvih treh zgoraj navedenih Ročicah. Vsi ti kraji leže namreč ob enako ime-

novanih potokih: Ročica prvih dveh občin izvira pod Krembergom, teče po ročiškem dolu in se izliva v Drvanjo; Ročica tretje vasi pa priteče izpod enako imenovanega vrha in teče v Obovnico (Kogonico). Vse vasi, zване Ročica, se vrhutega v starih listinah ne pišejo nikdar z *o*. Tako nahajamo za Ročico pri Jarenini: 1130 Riesitz, 1200 Rietsitz, Reetsitz, 1319 Retschitz, 1383 Reschitz, 1406 Reczicz, 1414 Retschitz, 1443 Reczicz, 1496 Reschitz; za Ročico pri Sv. Benediktu pa: o. 1300 in der Rethschitz, 1449 Reschnicz!, 1475 Resthnicz. Iz vsega tega je očitvidno, da je vsaka naša *Ročica* edino le *rečica*, kar ne pomenja le male reke, ampak sploh majhno tekočo vodo. To ime je zelo razširjeno. Na Štajerskem je še: Rečica na Paki pri Mozirju (1262 Retschitz), Rečica nad Debrom (Tüffer, Laškim) (1347 Retschitz in prae-dio Tyver, 1460 das tal Reschitz); med Nemci nahajamo *Retschitz* blizu Osoj (= Aussee: 1030 Resiza, 1300 Retzschicz), pri Schedru: 1483 die Retschitsch, in pri Semriach je *Retsch* (Rötsch): 1367 in der Retsch.

18. Séjanci.

Séjanci se imenujejo vas, krajina in potok na severovzhodu od Ptuja, v krajni občini bratonežiški (glej to ime zgoraj). Nemški se imenujejo danes *Seanzen*, v starejši dobi pa so se zvali: 1322 an der Selncz, Zelnczerperg, 1422 Zellnicz, 1442 Zelncz, 1486 Selnicz, 1493 Selniczerperg. To nam kaže, da je naša moderna pisava popolnoma kriva. Schmutz in Ortsrepertorium spričujeta kot slovensko obliko *Seance*, ozir. *Seanci*. To popolnoma odgovarja izgovoru dotičnega kraja. Iz *Selnica* — tako se je po dokazilu listin moral zvati kraj v stari dobi — je nastal najprej f. pl. *Selnice* in nato, ker je tam okoli mnogo krajev s končnico *-ci* v množinskem imenovalniku, je nastalo *Selnici*, kjer se mora *-el-* izrekati kot *-ea-* (drugi Slovenci pravijo *Seunica*) prav tako, kakor živel — živea, smel — smea.

Tako so Séanci (dvozložno) sicer naseljêni (Selnica od selo — Sedlo), ne pa nasejâni. Selnic je mnogo: na zahodu od Maribora (Selnica na Dravi), na jugovzhodu od Spielfelda v Slov. goricah (Selnica na Muri); in der Zelnicz se l. 1166. imenuje krajina pri rifniškem Sv. Juriju itd.; še več Selnic je v Zagorju. Ne morem verovati, da bi tudi Selnica na Savi (Lichtenwald) bilo kaj drugega.

19. Slabtinci ali Slabotinci.

Slabtinci ali Slabotinci so krajna občina v ljutomerskem okraju blizu Sv. Jurija na Ščavnici. V starih listinah se imenujejo: 1381 Slâbatinczen, 1396 Slapartinczen, 1431 Slabatinczen, 1143 Slawatinczen, Slabentinczen, 1445 Slabatinczen; 1500 Slabaniczperg. Izpeljava od *slab* 'schwach' se mi ne zdi mogoča; od priloga *slab* ni namreč pri drugih Slovanih najti takih tvoreb, to je, imena *Slabęta, *Slabota ni opaziti nikjer. Ker je predrugačba po analogiji verojetna, se mi zdi bolje, če sploh izhajamo od *slava*, iz česar je narejeno pri Čehih, Poljaki in Rusih ime Slavata, Slavęta, Slawięta, Slavjata. Od tega dobimo potem tvorbo Slavetinci; prim. v Čehih Slavętin in Slavętice (več vasi), v Poljaki Slawięcin. Ker je bil pozneje pri nas pridevnik *slab* bolj razširjen od besed, narejenih iz *slava*, *slaviti*, zato je prav lahko izpodrinil to zadnjo besedo, in tako smo z ozirom na abstraktni substantiv *slabota* 'die Schwäche' dobili *Slabotince*. Ni nemogoče, da je k temu pripomoglo najbrž kako zabavljanje bližnjih sosedov.

20. Stanetinci, Stanošina, Stanovsko.

Stanetinci so dvojni: eni so krajna občina v sodnem okraju gorenjeradgorskem, drugi pa vas v krajni občini cerkevnaški v sodnem okraju šentlenartskem. Prvi se 1445 imenujejo Stanetinczen (in s. Jörgen pharr an der Stänz),

1480 Stanatinczen, 1500 Stantniczen, drugi pa že 1322 Stanetintzen, 1399 Staynatintzn, 1431 Stainetintzn, 1455 Stanetintzn. To ime je iz *Stanetina*, kar izhaja zopet iz *Stanęta* (moško ime iz *stanъ* = Stanislav). Toisto osebno ime nahajamo v češkem Stanětice, v poljskem Stanęcin. Stanetinec in Stanetinski vrh sta tudi dve seli v Medžimurju.

Iz istega debla *stanъ* je *Stanošina*, potok in krajina na severovzhodu od Rogatca. Stare listine pišejo: 1265 aput Ztanossen, 1429 der Stainpach, 1440 Stanoschin, 1461 Stainasyn, pa ne ve se, ali ni to samo osebno ime. Tu nas posebno moti nekaj vokal *o*, nekaj *š*. Iz *Stanovščina* bi tako zgodaj komaj bilo nastalo Ztanossen, dasi bi *o* ne delal še takih zaprek, kakor *šč*. Najverjetnejše se mi torej zdi, da je izhajati iz *Stanišina*, kar je izpeljano iz os. imena *Staniš*, *Staniša*; mogoče pa je tudi ime na *-oš*, *-oša*, *-uš*, *-uša*. Pisava listin Stain- nima nikakega pomena, kakor nam kažejo navedki pri imenu Stanetinci.

Od debla *stanъ* je izhajati tudi za razlago imena *Stanovsko*, ki ga nosi vas pri Poljičanah. To ime bi nam pričevalo, da se pri krajnih imenih, ki so iz osebnih imen, izhaja v raznih časih večkrat za isti kraj od različne oblike osebnega imena. Stankovsko se imenuje v listinah: 1265 Ztanchendorf, 1300 Zancckendorf, 1478 Stankawycz, Stana-gaycz, 1490 Stanesken. Edino ta zadnja oblika bi se strinjala z našo. Prve oblike pa kažejo na podstavo imena *Stankovo*, to je na osebno ime *Stanko* = Stanislav; Stankovo se je preložilo v nemščino popolnoma prav z Stankendorf. Manjkanje preglasa v starih nemških oblikah (*a* ostane *a* in ne postane *ü* ali *e*) kaže na to, da drugi (in kak tretji) zlog slovenske besede ni imel jasnega vokala (*i*, *e*).

Ker sem v teh listih naštel že celo vrsto osebnih imen na *-goj*, naj omenim še eno iz podstave *stanъ*, to je *Stanigoj*, ki se je prelepo ohranila v imenu Stanegoiestorf 1138, Stanigoistorf (1140), Stanegestorf 1147, iz česar je potem nastalo

Stangersdorf na severu od Lipnice, kar pa so zapazili že drugi (Krones, Kämmler). Preglas tu ni nastopil zategadelj, ker se je beseda pač naslonila na nemški samostalnik *Stange*. Tu imamo torej zopet paralelo: Staniměr – Stanislav – Stanigoj!

21. Stoprce (Stoperce).

Stoprce se imenuje krajna občina v sodnem okraju ptujskem, v župniji majšperški (monšperški); nekteri pišejo *Štoperce* (ali se res govori tako?). Nemški se danes zove ta vas *Stoperzen*, l. 1440. pa jo zove listina *Stamphendorf*. Nad tem imenom je nekoliko poznejša roka zapisala »*Stampfer*«. Druga listina iz omenjenega leta zove kraj *Stamphern* in na tem nazivalom je nekoliko poznejša roka pripisala »*Sto-parczen*«. L. 1440. se zove kraj v listini *Stainpharn*, kar je pač pomota za *Stampharn*. Če pomislimo, da so ptujski menihi minoritje imeli v tem kraju stope, potem nam je ime takoj razumljivo in vsakdo ve, da bi se kraj moral imenovati *Stoparci*. Nenavaden je v tej tvorbi edino sufiks *-bcb*, ker bi pričakovali *Stoparji* (ali akk., ki mnogokrat nastopa za nominativ, *Stoparje*). Končnica *-ci* (*-bci*) je za končnico (*j*)i nastopila po vplivu premnogih drugih v soseščini navadnih imen na *-ci*. Oblika *Stoprce* kaže tožilnik za imenovalnik.

22. Šalinci, Šalovci.

Šalinci so vas na jugozapadu od Radgone pri Kristancih v sodnem okraju ljutomerskem, Šalovci pak vas na severovzhodu od Ormoža v fari središki. Oboje ime nahajamo tudi med Kajkavci: Šalovec pri Zagrebu, Šalinec, Šalinovec pa pri Varaždinu. Obema je v podstavo deblo *šala* 'Schierz'. Iz nje je narejeno osebno ime *Šalъ*, kakor iz hvala ime *Hvalъ*, iz něga — *Něgъ*, iz těcha — *Těchъ*, in iz tega so izpeljane navedene tvorbe s posrednjimi sufiksi *-in* in *-ov*. Toda ka-

kor današnji dan imenujejo isto osebo sorodniki in znanci, prijatelji in sovražniki z različnimi pretvorbami in hipokoristiki (n. pr. Mihael, Mihel, Miho, Miha, Mihálj, Miško, Mihljač, Míhlec itd.), tako se je godilo v stari dobi tudi še, ko se je z dotične osebe imenom že začel imenovati tudi kraj njegovega domovanja. Tako si moramo misliti, da je naš Šal bil zvan ne samo Šalin, ampak tudi Šalęta in Šaljакъ ali Šal'ькь, prim. poljski Chwalęta, Chwalak, češki p. Chwalek.

Listinske oblike Šalinčev, ki so se 1265 zvali nemški in se zovejo še danes Schaldein, 1300 Schaladin, 1431 Schaladin, 1445 Schaladin, kažejo naravnost *Šalętina iz Šalęta; ta oblika se še govori v Črni gori, kakor spričuje Vuk Karadžić: »šaleta muški nadimak.« Starejše listinske oblike Šalovcev: 1322 Schaelacheutz, Schalicheutz, 1430 Schalakouc, Schalachaczen, Schalachawczen (Schalawczen še le 1486), pa kažejo na *Šaljakovec iz Šaljакъ, *Šal'ьковьць iz Šal'ькь.

23. Trbegovci.

Trbegovci so selo in krajna občina v radgonskem okraju pri Sv. Juriju na Ščavnici. Danes se imenujejo nemški Terbegofzen, v listinah pa imamo te le oblike: 1265. Trebkoystorf, 1300 Trebchoistorf, 1430 Tribuneyczen am Zobyach!, 1433 Tribonovczen! 1445 Tribegöyczen, 1480 Trebegoitzen, Trebeguetzen, Trebengortzen, Trebigoitzen, Trobugoitzen, 1500 Trewegoizen. V tem krajnem imenu je osebno ime na *-goj* jasniše ohranjeno kakor v imenu Hranigovci. Izpeljavati moramo namreč to ime iz *Trëbégojci*, oblike, ki se je ohranila v listinah iz l. 1480. Starejša nemška nazivala so slovenskemu osebnemu imenu pridela naravnost svoj *-torf* (Trebkoyst. = Trëbegojstorf). Končnico *-gorci* namesto *-gojci* nam je razlagati prav tako, kakor pri besedi *Hranigorci* namesti *Hranigojci*. Zanimivo je, da že leta

1500 nahajamo tudi obliko *Trzewegoizen*, ki bi odgovarjala obliki *Trëbegonjci*. Odkod tukaj *n*? Nastopila je pač lahko zopet le po analogiji in ne morda iz tvorbe *Trëbëgojinci iz *Trëbe-gojina. Vzorci za premembo končnice *-jci* v *-njci*, oziroma *-jka* v *-njka* (prim. moje opombe v »Časopisu za zgod. in nar.« I. str. 38–40) so krajna in druga imena na *-anec*, *-anka*: *anjec*, *-anjka*. — Ime *Trëbegoj* je sicer drugim Slovanom neznano, kakor so sploh imena na *goj* pri njih menj v rabi, vendar ni dvojiti o njem, ker je jasno ohranjeno v naši besedi; Poljaki imajo paralelo *Trzebiesław* = *Trëbeslav*_ъ. Pomen ji je 'ugoden, koristen mož'.

24. Vitomarci (Vutomarci).

Vitomarci so selo pri Sv. Andražu v Slovenskih goricah v sodnem okraju ptujskem. Nemški se imenuje zdaj ta kraj *Wittmannsdorf*, pri *Schmutzu* se kot slovensko oznamenilo piše *Witmaretz*. Starejše listine imajo te le oblike: 1307 *Vitomersdorf* bei der *Peznitz*, 1327 *Widmanstorf*, toda še o. 1480 zopet *Vitmersdorf*. Ti podatki kažejo, da je prvotno ime bilo *Vitomërci*, to je kraj, kjer živi s svojimi ljudmi mož *Vitomëř*_ъ, katero ime se v starih listinah pripisuje odločno Slovanom: *Vitemir slavus*, *Wittimar slavus*; srbski *Vitomir* (Miklošič, *Personennamen* 43). Ime je narejeno iz *vit*_ъ s končnico *mëř*_ъ: *vitati* 'wohnen, sich aufhalten', pa tudi 'grüssen, bewillkommen, einladen', kar vtegne biti prvotnejše: *Vitomëř* bi bil torej kakor *Vitoslav* in *Vitigoj* tak mož, ki rad koga pozdravi, pogosti in ohrani. — *Vutomarci* se je izcimilo iz *Vitomarci* vsled posebne asimilacije. Ni namreč zabiti, da se je *ü* razvil ne samo iz etimologičnega *u*, ampak včasih tudi iz *i*, če je ta bil pred temnim vokalom; prim. opomnje *Ilešičeve* v »*Archiv für slavische Phil.*« XXI. 199–200.

25. Vodranci, Adrijanci.

Vodranci so krajna občina v sodnem okraju ormoškem blizu Središča. Pri Schmutzu se nahaja pač pogrešna oblika Nodranze. Starejše listine pišejo: 1322 Odriancz, 1405 Gadrianczen, 1441 Godrianczen, Gorianczen, 1461 Adrianzen pey Sparberspach, 1486 Godriancz, 1491 Odrianczen. Iz tega je razvidno, da je prvotna oblika **Odrjan*_{ьci}. Ker se v narečju središkem omehčani *r* (*r'* = *rj*) vtrdil v *r* (gl. Ozvald, Zur Phonetik des Dial. v. Polstrau § 22), zategadelj imamo za pričakovani slovenski **Odrjanci* zdaj *Odranci*; toda nemška oblika Adrijanzen in vse listinske oblike, pomešane z Gorjan_{ьcb}, kažejo še na mehki *r*, katerega res še tudi nahajamo celo v Kajkavcih: *Oderjan* pri Kloštru (Pitomači). Beseda je torej narejena s sufiksom *-jan*, *-janin*_ь, na katerega je pristopil sufiks *-ьcb*. Podstava besedi je *Odra*, ime vode ali potoka, kar zahteva že sufiks *-janin*_ь. To ime res nahajamo kot ime vasi in potoka na Hrvaškem pri Zagrebu in drugod; z reko *Odro* kajpada beseda ni v sorodu. Naša *Odra* bo pač iz *Otdbra* 'die wegweisende (Ache)'. — Podstavo *Odrjan* nahajamo tudi v imenu vasi *Adriach* blizu Frohnleitna, ki nam je ohranjeno v listinah tako-le: o. 1066 Agriach, 1103 Agriach, 1148 Adriach, 1159 Adria, 1265 Adryach, 1409 Atriach, 1439 Adriach. Ta oblika je lokal pl. slovenskega *Odrjane*: Odrjah.

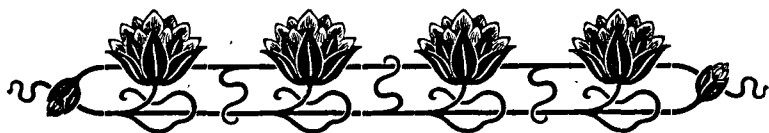
26. Žiče (Zajčki kloster).

Kadarkoli sem bral ime Zajčki kloster ali Zajckloster, kakor je vedno pisal pokojni Trstenjak in poje celo »prvi« naš poet, tedaj me je vselej nekako zaskelilo. Slutil sem, da beseda ne more biti nemška, dasi rabi čudno sestavo Zajckloster naš narod sam. Kaj neki naj bi pomenjal prvi del, če ne našega slovenskega zajca ali pa nemškega Seits-a, ki je hipokoristikon za Seifried, Siegfried? Toda je li mo-

goča v nemščini oblika Seits iz Siegfried že dvanajstem stoletju? Prav tako malo, kakor je sestava Zajckloster slovenska!

V listinah se ime tega znamenitega kloštra imenuje že 1173 *Syze uallis S. Johannis de Saunia*, 1182 *Sitz*, 1203 *Siscil*, 1229 *Sishe!* in še le od 1233 dalje *Seits*, *Seyts*, *Seycz*. Isto nahajamo tudi za gorenještajerski *Seitz* v krajni občini Kammern v mutarskem sodnem okraju v lesniški dolini (Mautern im Liesingtal): 1145 *Sits*, 1160 *Sitse*, 1230 in dalje *Seics*, *Seits*. — Te obike nas učijo, da je korenski samoglasnik bil sprva *i*.

Beseda je popolnoma slovanska, seveda nima ravno iz zadnjega vzroka nič opraviti z zajcem. Nič drugega ni, ko slovenske *Žiče* pl. t., katero oznamenilo se je za ta kraj še ohranilo v narodu. In naše *Žiče* se popolnom strinjajo s srbskim imenom *Žiča*, ravno tako slavnim samostanom. *Žiča* pa ni nič drugega kakor *Žit_ьča* sc. vas, t. j. *Žitkova* vas (iz *Žit_ьk_ь-ja*), torej posestvo moža, zvanega *Žit_ьk_ь* ali *Žit_ьko*. *Žitek* je še dandanašnji na Štajerskem navadno družinsko ime (priimek). Razlika med srbsko *Žičo* in našimi *Žičami* tiči le v sklanji. Naše *Žiče* je namreč izvajati iz *Žit_ьčane*; po dativu, lokalu, instrumentalu *Žičam*, *Žičah*, *Žičami* se je razvil nov nominativ *Žiče*. *Žit_ьčane* pa so stanovniki vasi *Žit_ьča* = *Žiča*. Srbi so torej ostali pri stari nepodaljšani tvorbi. Isto je veljalo za staro dobo tudi pri nas, ker nikjer ne nahajamo v listinah kake oblike *Sizach*, *Seizach*, iz katere bi mogli sklepati, da je podstava nemškemu imenu imela v slovenščini množinsko obliko. Ta se je razvila še le ščasoma.

Mala izvestja.

• *Nekaj prispevkov k slovenski bibliografiji.*

Simoničeve »Slovenske bibliografije« prvi del je zdaj zvršen. Nečemo se spuščati v nje oceno; naj ima kakršnekoli nedostatke, tudi najstroži kritik bo moral vendar pritegniti, da nam je ž njo zelo olajšano preskuševanje dozdanjih tiskovin glede na to, so li bibliografom že znane ali ne. Ko sem nekaj takega blaga; ki ga hranim sam, iskal v Simoniču, sem zapazil, da tam še ni zabeleženo. Omejevaje se — izvzemši en primer — na dobo pred 1850. letom, se mi zdi potrebno, opozoriti na spodaj naštete tiskovine, ki sicer niso slovstveno Bog ve kako važne, pa jih zastran popolnosti vendar ne sme manjkati v podobnem delu.

1. Na strani 51. je za 28. vrsto vtekniti pod značnico *Bukve* to-le knjigo:

— Molitne Bukve sa Slavenze. Molile (!) pres honjanja. V' Graza (!). Joseph Fr. Kaiser 1816. 12° 406 str. — Naslovnemu v jeklo slabo rezanemu listu je priložena enako slabo izvedena podoba sv. Florijana; mimo tega ima še dvanajst mršavo izvedenih jeklorezov, kažočih mašujočega duhovnika. Čudno je vsekakor, da je naslovni list vrezan in ne stavljen. Kaiser¹ je najbrž še le pozneje dobil lastnino tega molitvenika, dal odtrgati prejšnji naslov in napraviti novega s svojim imenom, toda s staro letnico. Knjiga je pisana v štajerskem narečju in ima v jezikovnem oziru marsikaj zanimivega. Črkopis je nedosledna

¹ O tem Kaiserju glej opombe Ilešičeve v »Časopisu« za zgod. in nar. II. 85.

bohoričica; zlasti v prvem delu se mešata s in z, š in ž. V primer podajem s strani 169. in 170. ta-le košček:

Molitva vu velkem tjedni. — O lubesnivi Jesus! toti tjednen terplenja tvojega, kerega spomin sdaj svetimo, je bil fhaloften sa te! Sazhetek je bil vesel, ino zhafttliv, al po tem je bila sama fhaloft ino britkost! Na zvetno nedelo je tebi vso jerusalemsko ludstvo vso zhaft skafhuvalo, kak mogozhnemi krali svojemi, ino te je sa Messiasa, sa odrefhlenika spoznalo; zhres tri dni pa te grejo lovít sodni hlapzi, ino fhodneri, ino te pelajo vjetega pred duhovno ino defhelsko gospodsko, ino ti bodefh kak velki hujdobnik k' smerti obsojen. Vso ludstvo je krizhalo s' velkim glasom: krifhaj ga, krifhaj ga. Tako fhego imajo ludje! o mogozhen Bog! tak malo se je na nje sanefhi, oni zelo nedofhnega zhloveka obsojujejo tak, kak da bi naj velkfhí hujdobnik bil. itd.¹

2. Na strani 58. je pri tiskovini, omenjeni pod značnico *Castelli* v vrsti 5.—9., opomniti, da je izšel ta spis v Majerjevi nekoliko drugači slovoči prelogi tudi v Celovcu z naslovom:

— Le fem Slovenci! posluhfajte, kaj fe je une dni v Dunaji (v Wieni) sgodilo! Po nemfhkim je povedal Casteli, po flovenfko pa pove svojim ljubim Slovenzam Matia Majer v Zelovzu. 8°. 8 str. b. l. in k. (Natisnil Janez Leon.)

3. Na strani 125 v vrsti prvi in dalje domneva Simonič, da je izšel prvi natisek »Zlatih bukvic« *Glaser*-jevih okoli leta 1840. Zgodilo se je to še le leta 1842. Popolni naslov te izdaje se glasi:

— Slate Bukvize od Serza Jesufa, ali brumuo navishanje serzhne lubesni k' Jesusi no Mariji. Sa vse brate ino sestre totega sedinstva. S' dopuftenjom, Vifoke zhafti naj Vrednefhega Gnadlivega Firfhata Gospoda Romana, Sekovfkega Shkofa; na svetlo dal Marko Glaser. Na prodaj pri Joshefi Sirolla v' Gradzi. 1842. 12°. XXIV. 228 + 32 + 4. str. (Natisfk ino Papier od Andréja Lajkami naslednikoy v' Gradzi.) Tu posebej omenjenih 32, za-se paginiranih strani obsega spis s posebnim naslovnim

¹ Napisávši te črtice sem zapazil, da je knjižica znana tudi že p. Stanislavu Škrabcu, ki je omenja v »Cvetju z vertov sv. Franč.« XXIII. str. 24 in 25 (v listu samem, ne na platnicah).

listom: Kratka Visha, Sveti Krishov Pot obiskati. Popisan od brumniga ino bogabojezhiga P. Leonarda a Portu Mauritio, is ojtřéfhęga Ordza (!) f. Francifhko.

4. Na strani 202. po vrsti 3. je pod značnico *Katekizem* vtekniti to delce:

— Ta mali Katekismus s' prafhanjami, inu odgovormi sa te nar majnfhi otroke v zęfarskih deshelah. Kořta svesan 7. nemfhkih kr. Na Rimsku Zęfarsku Krajlevu Povęle v' druk dati perpushen, tudi S' perpushenjam Vikfhı Duhovne Gosposke. V' Lublani, Stifkan, inu se najde per Joan. Frid. Egerju, Normalfhulbukuvsakladovzu. 8°. 39 str. b. l. — (Izdaja z nemřkim in slovenskim besedilom: na levi nemřki, na desni slovenski tekst.) — Ta izdaja, v kateri se rabi repati *e* (*e*) in se za *s* piře večk-krat *ř*; je gotovo starejša od tiste, ki jo omenja v »Mittheilungen des historischen Vereins für Krain« 1857 str. 91 Jarnej Lenček in katere ni omenil Simonič (spadala bi na stran 199), to je:

— Mali katekistem s prafh. inu odg. za narmanjfhı otroke v zęfarskih deshelah. V Lublani. Natis. per J. Rezerju 1805. — Na mesto teh izdaj pozna Simonič izdajo iz l. 1818. Prva tu omenjenih izdaj je najbrž Japljeva, na kar kaže deloma pravopis.

5. Na strani 212. po 33. vrsti je pri isti značnici *Knjiga* dostaviti, da je doživela tista tiskovina nov natisek z naslovom:

Knjiga molitvena sztaro-szlovenszka. V-steroj sze najdejo razločne Molitvi, Litanie, szv. Peszmi za vszako prilozsno potrebsino, i szv. krizsna pot. Na haszek katolicsánszkim křscenikom. Najde sze v' Radgoni pri Weitzinger-Janosi. (V Gradzci 1864. Natis i papir od Andreja Leykama i dedičev [sic!] [naszlednikov].) 8°. 419 + 7. — Imprimatur na str. 3 je dal »Duhovni sztol szekovske knezovladike v Gradzci dneva 15. aprila 1846. Roman s. r.« itd. Tabla premičnih praznikov pa sega že samo od leta 1864 do leta 1900. Radgonski knjigovez jo je torej dal brez novega dovolila duhovne oblasti iznova natisniti. Tu pa tam je slovenski stavec v

knjigi, pisani v madžarskem pravopisu, že vteknil kak slovenski š, č, ž namesto dotičnega madžarskega znamenja (s, cs, zs).

6. Na strani 407. pred prvo vrsto je vtekniti pod značnico *Postava*:

— Postava sa zol in dershavino famoprodájo. V' Ljubljani. Natisnjena v' Egerzhni poglavarfki natifkavnici. 1837. 8°. II + 230 str.

Ta knjiga je, v kolikor jaz vem, prva večega zakona preloga v slovenskem jeziku. Prej so bili priobčeni samo posamezni krajši cesarski razglasi in patenti, tukaj pa je poslovenjen velik, 463 paragrafov obsegajoč zakon, za tedanjo dobo še precej dobro delo, ako pomislimo, kako težavno je bilo takrat prelagati enako tvarino. Izdaja je pač uradna; na to kaže na naslovnem listu cesarski orel s črkama F. I. (Francišek I.) v sredi. Ne bom se motil, če pravim, da je oskrbel prelogo Fr. Metelko; pisana ni v njegovem pravopisu, ker je metelčica l. 1837 že bila pokopana in je vlada izdajala uradne stvari v bohoričici. Na Metelka je misliti že zategadelj, ker je bil on uradni tolmač od Vodnikove smrti do leta 1847. V pokušnjo podajem § 398:

d) Pravize zolnih opravilnikov in poftavljenzov v' sadévku ladij v' savétjke satekljih.

Zolni opravilniki, in poftavljenzi mejne in perhodkne ftrashe imajo pravico, na ladije v' savétjih zolnih isjémkov satekle podati fe, in zhe fo s' rezhmi dershavine famoprodaje naloshene, dokler se té v' opravilfko hranitev ne oddajo, ali do is-hoda ladije, oftati, kakor tudi potrebne naprave uganiti, da se ubrani, de kaj téh rezhi od ladije ne odnesó. Zhe imajo kako dolshljivoft, de fo rezhi dershavine famoprodaje fkríte, naj imenovani opravilniki in poftavljenzi, vprizho gofpoſkinega opravilnika, ali ko bi taziga opravilnika ne bilo sraven, vprizho kteriga fofšskiniga moshá ladije proftore, kamre, omare, butare, svéske, ali druge f-h rambe odrpó, in preifhejo, dokler se to preifkanje ne spolni, naj ftrasho na ladjo poftavijo, in imenovane naprave sa odvernitev razlézlibe ugamejo. Opravilnikam, kteri se v' spolnovanji svojih slushbinih dolshnoft na ladii mudé, naj fpodobno prebivalifhe saftonj dajo.

7. Pri knjigi, ki je omenja Simonič pod značnico *Leonardo* da Porto Maurizio na str. 264, 265, je omeniti izdajo iz l. 1762. Ker se naslov loči v ortografiji od Simoničevega, ga podajem tukaj vsega:

— Pot fvetiga krisha. Pervu u' lafhkim Jesiko od brumniga Pater Leonarda imenuanga A Portu Mauritio is oistreifhiga ordna Suetiga Franciska resloshen; potler nemfhku, fedei pak krainsku k' zhafti Christufoviga terplenja Od eniga drusiga Paterja taiftiga Ordna na fvetlobo dan S' perpushenjam tyh Vikfhih. Je utifsnnenu, inu imeti u' Lublane per Joannesu Jurju Heptnerju 1762. 8°. 63 str. Toda tu knjižica v resnici še ne neha, ampak se nadaljuje v drugi knjižici, katera ima sicer nov naslovni list, toda ne posebne paginacije. Strani se štejejo namreč iz »Poti svetega krisha« dalje do 86 ali 87 strani (konca manjka mojemu izvodu). Ta druga prinatisnjena knjižica ima na nezaznamovani str. 65. ta-le naslov:

Andohti pouna visha sveto mafho fhlfhati. Od zhaftilouga, Boga Bojezhiga P. Leonarda imenuvaniga à Portu Mauritio Is ostreifhiga Ordna S. Francifhka U' lafhkimu Jesiku fpihsana; pokler od eniga is taiftiga Ordna na nemfhku, fedej pak na krainfku prebernjena. S perpushenjam tyh Vikfhih. (Tiskar, leto in kraj tu ni zaznamovan, ker se je očividno štel ta del za celovit del vse knjižice.)

Da je obsegala vsa knjiga 86 do 87 strani, sklepam po izdaji ljubljanski iz leta 1767 (glej Simonič 265) in pa po neki drugi izdaji iste knjige, ki je pa ne morem določiti, ker ji manjka naslovnega lista. Iz konca te izdaje je namreč razvidno, da je vtegnilo biti teksta še za dve, kvečemu tri strani. Ta naposled omenjena izdaja brez naslovnega lista v mojem izvodu je mlajša od ljubljanske iz l. 1767; raba črke S in mnogo ličnejši jezik kaže na to, da spada na konec 18. ali začetek 19. stoletja. Loči se po obsegu od izdaje l. 1762. v tem, da ji manjka spredaj 33 strani obsegajoč uvod o prizadevanju P. Leonarda, kako bi uvel in razširil pobožnost sv. križevega pota, in pa o moči in odpustkih te pobožnosti. Sodeč po številu strani, navedenem v Simoniču, nista tudi ljubljanska izdaja iz l. 1753.

in celovška brez letnice imeli prinatisnjene zgoraj navedene »Andoliti polne viže«, ali pa se je ta vezala morda v dotičnih izvodih sama za-se, ker je imela najbrž, kakor izdaja l. 1762., poseben naslov, če tudi ne posebne paginacije.

8. Na strani 624. v v. 23. pod značnico *Robida* omenjene knjige naslov je popolniti tako:

— Veliki teden, kakor ga obhaja mati katolihka zerkev. Spisal K. Robida, ménih benediktinarfkgiga réda. V Zelovzu per Ferd. od Kleinmayra natifkvavzu, b. l. m. 8°. 217 + (3) str.

9. Na strani 654. je po vrsti 12. vtekniti pod značnico *Schlör*:

— Molitvánje sa fhéft porédnih nedel na zhaft svetemi Alojzi od Gonsaga, katero sadershi: popifanje shivlenja od totega svetnika, premifhlávanje, molitve, litanijo, juterno, vezherno, mefhno, fpovedno, ino obhajilno opravilo. Nemfhki napisal Dr. 'Shlör Alojs; ino en mefhnik na flovenfko preftavil. S' dopufhenjom Vifoke zhafti naj Vrednéfhega Firfhta ino Shkofa, Gospoda Romana. V' Gradci, 1841. Se najdejo pri Joshefi Sirolla, bukvovesari na velkem plazi N. 222 12° (s podobo sv. Alojzija). Moj izvod ni cel, vendar obsega 100 strani, manjkati vtegne en list. Ta knjiga je pač prva izdaja pri Simoničú na isti strani v v. 12. in dalje naštetega (Gutmanovega?) dela.

10. Na strani 478. je po vrsti 20. vtekniti pod značnico *Slovenija*:

— Sloveniji slobodni njé zvesti sinovi na Dunaju. (Pervi slobodni slovenski natis na Dunaju.) (Armenskiga samostana tiskarnica.) 8°. 3 strani. — Tako slove pesem iz 9. osmerovrstnih strof, ki se začenja:

Moči deržavne v strah narodov
 Hudó jezile so prostóst,
 Morivši duha sad, zaplodov
 Ljubezni vbratene krepóst;
 Velavnost cenene pravice
 Bil sméh je le in zaterti žár;
 Edinósti, nebés danice,
 Réditi plam, ni bilo már. itd.

11. Knjigi, omenjeni pri Simoniču na str. 505. v v. 12. in dalje pod *Skrinja*, bi bilo na strani 468 za značnico Skrbni napraviti značnico *Skrinja*, ker je ta oblika navadnejša in odgovarja tudi naslovu knjige same, preložene iz italijanščine. Opis dopolni na koncu tako: V' Vidmi natifnil L. Vendrami 1837. vel. 12° 429.

12. Opomnja o knjigi, omenjeni pri Simoniču str. 522. vrsta 9—11 pod značnico *Tauffrer Franc*: Kratki Sapopadik kerfhanfkiga Navuka 1773.

M. Pohlin govori v Bibl. Carn. 54 (prim. Šaf.-Čop 48) o izdaji l. 1770. Da bi bila ta letnica napačna, dvojim; saj bi bil to pač opazil vestni Marn, ki je gotovo imel knjižico v rokah, ker je iz nje ponatisnil nekoliko ravno tistega teksta, ki je bil v poznejših izdajah izpuščen. Prvo izdajo nam je torej staviti v leto 1770. Po Marnu se za latinskim predgovorom razlaga krščanski nauk na str. 1—85; za tem prihaja še le »Methodus cum aliqua solemnitare prima vice communicandi proles« (str. 85—116). Te knjige Simonič ne omenja nikjer, ampak iz Šafařika-Čopa 118 samo nje drugo izdajo iz l. 1773., v kateri se je Methodus že opustila in ktera obsega le 108 strani. Če smem soditi po nekem poznejšem natisku, izdanem v Ljubljani 1805, ki obsega enoliko strani, kakor izdaja iz l. 1773., in ki se tudi v naslovu ne loči od njega (razen kmetifhke in da pa je prodajavec drugi »Se najde per Joann. Rezerju«), tedaj se je že druga izdaja morala v vsebini mimo oddelka »Methodus« v mnogočem razlikovati od prve. V izdaji l. 1805. prihajajo namreč za latinskim spodbudilom škofa (tedaj Jožefa bar. Brigida), da naj duhovniki marljivo gojé podučevanje naroda v verskih resnicah (str. 3—6), najprej na str. 7—8 glavne molitve: besede, kadar se dela križ, oče naš, češčena si Marija in vera. Potem prihaja še le krščanski nauk v 16 paragrafih (str. 9—79), na to obsega § 17. (od str. 79—108) »Andohti eniga brumniga kristiana sa vfaki dan«, t. j. jutranjo in večerno molitev, molitve pred jedjo, po jedi, pred delom itd., zdihovanje in molitve pred obhajilom in po obhajilu.

Glaser (Zgodovina slov. slovstva I. 174) je tudi pri tej nikakor ne važni knjižici napravil nekoliko zmešnjave. Citira namreč izdajo iz l. 1773., kakor jo navaja Šafařík-Čop, in pravi potem: »Po latinskem uvodu se razlaga krščanski nauk str. 1 do 84 (!), nato sledi navod v latinskem jeziku, kako podučevati to tvarino.« Ker Šaf.-Čop ne govori nič o razdelbi tvarine, in ker vse kaže, da Glaser ni imel knjige v rokah, česar mu ni šteti v greh, moram sklepati, da je vzel vso to stvar iz Marna (Jezičnik XXII. 48), kjer pa stoje o izdaji l. 1770. te besede: »Po latinskem predgovoru (to je na začetku knjige in ne po strani 84!) razlaguje se krščanski nauk stran 1—85 (sic!); nato latinski in slovenski Methodus...« Iz navodila, kako je ravnati, kadar otroci gredo k prvemu svetemu obhajilu, je torej Glaser napravil »navod v latinskem jeziku«, ko je vendar ta navod (»Methodus«) tudi slovenski, kakor izrečno pristavlja Marn!

13. Knjiga, navedena pri Simoniču str. 582., v. 19—20 pod značnico *Zabukovšek* (sic), je v drugem natisu naslovljena v resnici tako:

— Naukapolne pripovésti sa flovénsko mladost. Drugi natis. V' Gorizi. Na prodaj per Paternolli 1846. vel. 12° (od str. 25. strani dalje 6°). 84 str. Jožef Zabukošek je podpisan še le za predgovorom na str. 3. Je-li to res isti pisatelj, kakor pisatelj nadaljnih pod isto značnico navedenih knjig? Kako je Zabukošek kot Štajerec prišel do tega, da je tiskal svojo knjigo v Gorici? Iz l. 1854. pri Simoniču navedeni natis bo pač tretji, če je res kdaj izšel. Nenatančni naslov pak mi vzbuja sumnjo, da ga je Simonič posnel morda samo iz kakega bukvarskega književnega oznanila (inserata), kjer je knjiga navedena že v gajici; ni-li letnica 1854 posneta samo po letu takega oznanila? O Paternolliju sicer vem, da je rad ponatiskaval slovenske knjige, ki so izšle v njegovi založbi in so se dobro spečavale, ne da bil poprej poprosil pisateljev, naj jih za novo prelogo, primerno popravijo (prim. 2. izdajo Soavejevih »Podučnih povesti« v prelogi Kociančičevi).

14. Naposled naj omenim, da ne najdem nikjer omenjene tiste knjige, ki jo citira Schmigoz (Theor.-prakt. Wind. Sprachlehre 1812, str. 11, 21) in je tudi meni neznana:

— »'Knishiza spitavanja téh pet glavnih shtukov', welches die dritte Auflage erlebte.« Kdo vé kaj o nji?

Dr. K. Štrekelj.

»Nova brambovska pesem« iz l. 1809.

Avstrijska armada se je po burnih letih v zadnjem desetletju XVIII. in začetkom XIX. veka znatno skrčila. Treba je bilo novih moči, kajti vojna z Napoleonom je bila neizogibna. Osnovala se je deželna bramba. Duševni oče ji je bil nadvojvoda Ivan. Sistem je že l. 1807. izdelal. Patent o njej je izšel 9. julija 1808. l. in obsega med drugimi te točke:

Deželna bramba naj obstoji iz vseh sposobnih mož od 18.—45. leta, ki ne služijo že v armadi. Deli se po provincijah in tukaj zopet po okrožjih. Brambovci se naj vežbajo ob nedeljah in praznikih v majhnih oddelkih, enkrat v mesecu pa se združijo v večje. Častniki so onim, ki služijo v liniji, enaki. Možje od 45.—60. leta se uporabijo za stražo in za službo pri transportu.

Nadvojvoda Ivan je sam prehodil vse kronovine, da bi stvar hitreje napredovala. V Ljubljani je bil dne 1. julija 1808. Ta dan je izšel okrožni ukaz za osnovanje deželne brambe, in 4. julija so že pričeli z naborom. V Ljubljani so oborožili tudi dijake. Osnovanje deželne brambe so izdatno pospeševali meščanski kori. Mesca januarja l. 1809. je bila organizacija kranjske deželne brambe, ki je obsegala 7 bataljonov, končana. Nadzoroval jo je 4. aprila nadvojvoda Ivan in izdal ukaz v slovenskem in nemškem jeziku.¹

Nemški narod je težko nosil Napoleonov jarem. Nastopali so pesniki kakor Körner, Collin in drugi, ki so navduševali

¹ Glej o teh stvareh Dimitz: Gesch. Krains IV. Bd. str. 265.—268.

mladino za boj proti sovražniku. Vlada je podpirala to gibanje. Brambovske pesni so razdeljevali med vojake. Tako je nadvojvoda Ivan prinesel iz Dunaja v Gradec Collinovih pesni in je ukazal, naj se razdelijo med brambovce.¹ A tudi v posameznih deželah so nastopali lokalni brambovski pesniki. Za nemške Štajerce je pesni zlagal Fellingner, ki je vstopil v štajersko deželno brambo in kmalu postal častnik. V Ljubljani je izdal l. 1809. Valentin Vodnik »Pefmi sa Brambovze«. V Celovcu so izšle slovenske »Pesme za deshelski bran. Zelovez 1809».² Dolej ste nam samo ti dve zbirki slovenskih tiskanih brambovskih pesni znani.³

G. Jožef Rudl, bogoslovec v Mariboru, je našel v šmihelski fari pri Plibrku na Koroškem pri stari ženski, ki se je preselila iz Kamnegorice na Gorenjskem na Koroško, zajedno z Vodnikovimi brambovskimi pesnimi sledečo pesem:

Nova
Brambovska Pefem
sa svefte Gorenze 1809.

1.

Svetli Zesar so votli
Povele ven dat
De tifti Podloshni
Se morjo mefhtrat.

¹ Gl. Fr. Vidic: Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter. (Arch. f. slav. Phil. 1901. str. 457.)

² O teh pesmih bom o drugi priliki poročal.

³ Prelagal jih je iz nemščine tudi Jan. Nep. Primic, a ostale so v rokopisu. Glej o tem L. Pintar: Iz pozabljenih rokopisov. Zb. M. Sl. IV. zv. str. 232 sl. Znana je tudi: Pefim kranjskih Brambovzov per Banderfkimu Shegnanji v' Lublani 30. dan maliga Trauna 1809. Natifnena Leopold Egerju. [Gl. A. Žigon Zb. M. Sl. V. str. 147.]

2.

Pod Franzosam Na lashkem
Je davnej toko
Tud Pod zelem zefarftvam
Bo sdej glih toko.

3.

Pod vsokem Lubelam
Tershishko goro
Se Meshtramo s vefelam
De Nikdar toko.

4.

Kaj zhe se Meshtramo
My fantje mladi
Nizh mj Naszagajmo
Sej fe ne fami.

5.

Poglejmo moshake
Ker Ugljdeh stojé
Jen is fantmj vred se
Meshtratj Uzhe.

6.

Tud Udjmo shtudente
S' kokardam tam stat
Kok suzhejo Pufhe
Kse vadjo Mefherat.

7.

Mladenzhy Gosposki
Tud sravnj gredo
Jen flvshbe ofzerfke
Tud gori jemlo.

8.

Oberlajtmont Jabornik
Ta shlahtni Ğofpod
V' foj starost nam kashe
De ima povfot.

9.

Zefarsko Povele
Dopovnjeno bit
Zhe v' nashjh dushelah
Zhmo mjr sadobjt.

10.

Prjnz Johan, Prjnz Johan
Je Vajvoda nafh
Negovo povele
Zhmo dershat usak zhaf.

11.

Na vfokem Pezhovji
Ti tvrnj stojé
Ker bodo sashganj
Pa pojdemo mj.

12.

Mj pojdemo v' borfhhte
Na vfoke goré
Tj drvgj Soldatje
Na ravno Pole.

13.

Na kranfke dvfhele
Mejah zhmo obstat
Jen ferzhnoft naf Kranzov
Sourafhnjk fkasat.

14.

Sa Nafhe dufhele
 Ozhmo krj Prelit
 Jen Nashmo Zefarju
 Lub mjr sadobjt.

15.

Deb Njkdar vezh eden
 Naflifhov leto
 Deb fovrafhnik hodiv
 Zhef nafho semlo.

16.

Stajfem vojfkvatj
 Se ozhmo ferzhnó
 Jen Nega konzhatj
 S boshjo pomozhjo.

Pesen obsega štiri strani male osmerke. Oblika je torej taka, da se lahko razdeli kot letak med brambovce.

Tiskana je l. 1809. in se imenuje »nova brambovska pesem«. Ime si lahko razlagamo na ta način: Vodnik je izdal l. 1809. brambovske pesmi. Te so imele bolj splošen pomen, zložene so bile za vse Slovence: »Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se s' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!«¹

Tudi vsebina Vodnikovih pesni ima splošen pomen. »Nova brambovska pesem pa je zgolj lokalnega pomena za Gorenjsko. Razločevala bi se naj od Vodnikovih pesmi za brambovce, ki so bile že znane, a niso ustrezale lokalnim razmeram tudi po imenu.

¹ »Pešmi za Brambovce« str. 5.

Že na prvi pogled vidimo, da te pesni ni zložil Vodnik, kajti ta grafika, ta jezik in ti okorni verzi niso Vodnikovi. Zložena pa je po vzorcu nekaterih njegovih pesni, v gorenjski štirivrstičnici. Zložil jo je mož, ki je dobro poznal lokalne razmere na Gorenjskem in mogoče sam bil brambovec.

Fr. Kotnik.

† *Luka Zima.*

Dne 18. sušca t. l. so v Varaždinu pokopali znamenitega učenjaka in književnika hrvaškega, štajerskega rojaka Luka Zima. Profesor J. Milčetić mu je govoril krasno nagrobnico, v kateri je orisal njegove zasluge na znanstvenem polju.

Rodil se je Luka Zima dne 13. oktobra 1830 v Jurjevem selu župnije Majšperg. Sedem gimnazijskih razredov je dovršil v Mariboru, 8. razred in maturo z odliko pa v Zagrebu, kjer se je oklenil takrat cvetoče ilirske ideje. Vseučilišče je pohajal v Gradcu in v Pragi. Dovršivši vseučiliščne študije, je v jeseni l. 1856. odšel v Karlovce, kjer je služboval kot profesor celih 20 let. Leta 1876. je nastopil gimnazijsko službo v Varaždinu, kjer je služil 16 let, potem pa je stopil v pokoj. Kot vpokojenega profesorja ga je srbska vlada poklicala v Belgrad na ondotno visoko šolo, da bi predaval grški jezik, a zaradi oslabelih oči je moral že čez štiri leta odstopiti. V priznanje njegovih zaslug mu je srbski kralj podelil red sv. Save. Živel je potem do smrti v Varaždinu.

Luka Zima je bil eden najboljših poznavalcev hrvaško-srbskega jezika in jugoslovanskega narod. pesništva. Bil je dopisujoč ud jugoslovanske akademije v Zagrebu pa častni član »Maticе srbske« in »Srbskega učenega društva«. V programih karlovačke in varaždinske gimnazije pa v »Radu« jugoslovanske akademije je napisal dolgo vrsto člankov jezikoslovne vsebine, med temi zlasti je omeniti razpravi: »Podobe v našem narodnem pesništvu« pa »Sintaktične razlike med čakavščino, kajkavščino in štokavščino«.

F. K.

Književna poročila.

Levec Vladimír Dr. †: Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III. Abteilung. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien Bd. 35. 1905. Str. 64—98 in str. 154—196.

*Pokojniku ni bilo usojeno dovršiti ta spis, ampak njegov učitelj dvorni svetnik Luschin je posamne liste, na katerih je bil spis deloma samo načrtan, tako sestavil in spojil, da je nastalo enotno delo. Temu gre zato posebna hvala, kajti nihče drug bi ga ne bil tako temeljito priredil za tisk.

Levec imenuje svoje delo nadaljevanje spisov, katere je bil objavil v 28. in 29. zvezku »Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien«, a kdor ga je dobro preučil, ta bo pritrdil, da je Levec iznova predelal ves predmet.

V uvodu je zgodovinski pregled Dravskega polja, katero so, če ne noriški Tavriščani, gotovo pa Rimljani poselili. Ti so imeli od časov Avgusta na mestu, kjer stoji danes Haidinja, stanišče in legijski tabor Poetovio kot branik Posavja in vzhodne noriške meje. Tu so se stikale ceste od raznih strani in nekatere rimske ceste so še danes deloma podlaga okrajnim cestam. Na hajdinskem polju, na mestu legijskega tabora Poetovia, je stala tudi naselbina Ulpia Traiana Poetoviensis, ki se je dotikala civilnega mesta, sedanjega Ptujja. Vodovod, ki je od Frama ob Pohorju dovajal meštu vodo, in pa razne izkopine pričajo še danes visoko kulturno delavnost Rimljanov na Dravskem polju. Naselbino Ulpio Traiano so bili razrušili ali Huni ali pa Obri do dna, in kar se je izkopalo v novejšem času, ne zadostuje, da bi razjasnili rimsko naselstvo na Dravskem polju. Ko je Karel Veliki potolkel Obre, je okoli l. 803. ustanovil Vzhodno in Furlansko marko; poslednja se je delila na štiri grofovine in ena izmed teh je obsegala ozemlje potlejnjše marke »Saunia« in tej je pripadalo Dravsko polje. Te naredbi so bili porazili Madžari, in še le po bitki na Liškem polju (955) nahajamo na Dravskem polju upravni okraj, grofovino Rachvinovo, ki se popolnoma ujema s Ptujsko marko XI. in XII. stoletja, in tej marki je pripadalo Dravsko polje. In prav ta čas (985), ko se je uredila nova uprava, so novi oblastniki začeli pusto ali redko obljudeno Dravsko polje naseljevati z ljudmi. Levec namreč trdi, da so se Slovenci, pri-

šedši v alpske dežele, naseljevali samo na obronkih, a izogibali se širokih podolij ob rekah. Ali se ta trditev ujema z dejanskimi razmerami ali ne, bodo dokazale nadaljnje preiskave.

Na podlagi zgodovinskih virov, kakor *Rationarium Stiriae* (1265–1267) in *Liber predialis vrborie in Rayn et Lichtenwalde* (1309), sklepa Levec, naslanjajoč se na Peiskerjevo teorijo o dvoplastnosti pri starih Slovanih, da so se Slovenci Južne Štajerske še v XIII. stoletju delili na dve ljudske plasti: prva plast je obsegala pastirske plemiče, župane imenovane, druga pa zemljedelce. Tačas niso bili prvi selski sodniki, ampak pastirji, oziroma živinorejci in posestniki dveh zemelj (pastvin), dajali so torej povečem živino ali pa med za davščino. Ker so bili premožni, so stali socialno više od meščanov, gotovo je bil njih stan privilegovan. V dobi pred nemškim gospodstvom so bili pastirskemu plemstvu podrejeni zemljedelci, ki so v krajih, katere so jim določevali župani, žgali laze in krčili gozde za jaro setev. Toda čim več so množejši zemljedelci pokrčili gozdov in napravili lazov, tem bolj so županom utesnili pašno zemljo. Zato so nastali prepiri in boji med gospodujočimi župani in podložnimi zemljedelci; ti so se ali s silo osvobodili gospodstva županov, ali pa so utesnili njih oblast ter ustanovili kmetško državo. Na tak prevrat spominja po Levčevi razlagi obred pri umeščanju koroških vojvod. Kmetu, ki sedi na knežjem kamenu, pristoji vojvodska oblast, koroški vojvoda je torej kmetški vojvoda. A s to razlago se ne ujema, da pripelje vojvoda kmetu bika in kobilo za pleme kot zastopnika živinoreje in da mu kmet za oboje prepusti vojvodsko oblast. Še le nove preiskave bodejo razjasnile to stran umestitve kmetškega vojvode, samo to je dognano, da so že sredi osmega stoletja po tem obredu umeščali vojvode.

Nova doba je napočila alpskim Slovencem, ko so za Karla Velikega in drugič l. 955. prišli pod nemško oblast. Po nemškem pravu je pripadal ves svet, ki ni imel zasebnega lastnika, kronski imovini; to so nemški vladarji delili med duhovske in posvetne slovenske in nemške velikaše, ki so kolonizirali redko obljudene slovenske dežele. Obsežna posestva so imeli na Južnem Štajerju salzburški nadškofje, Sponheimovci, Ostrovrharji, Planinarji in drugi.

Levec razlaga v četrtem delu, po katerem sistemu se je vršilo naseljevanje od središč Maribora in Ptuja. Navadno se je podeljevala kronska imovina po dolinah in ravninah naselnikom po izmeri kraljevske zemlje (kmetije, *mansus regalis*), ki obsega 48 ha; a delila se je zemlja tudi po izmeri slovenske zemlje (*mansus sclavonicus*), ki obsega redno 12 ha, torej četrti del kraljeve zemlje. Imenovali so jo tako, ker so nemški zemljiški gospodi delili take zemlje samo slovenskim podložnikom, ki so v socialnem oziru takrat manj veljali kakor nemški priseljniki.

Obdelovanje zemlje je bilo v dvanajstem in trinajstem stoletju in tudi še pozneje kaj priprosto. Naseljenci so krčili gozde in žgali laze med omejenim ozemljem in posejali požarišče z žitom; ko je pa ponehala rodovitnost obdelovane zemlje, so jo pustili počiti ali pa so pasli živino na njej. Nato so začeli na drugem kraju, toda med določenimi mejami, krčevino kopati. Zato ni bila lega njiv stalna, ampak se je pomikala od kraja do kraja v ozemlju, katero je zemljiški lastnik odmeril nekaterim kmetskimi rodbinam v krčenje. Zato se za ta čas ne da natanko določiti obseg zemlje, ki se je odmerila posamezni zemljedelski rodbini, oziroma posameznemu kmetu. Obseg deleža od »pomikajočih se njiv« je bil torej zavisen od števila zemljedelcev in njih domov in pa od rodovitnosti zemlje.

Naposled razpravlja Levec krajevna imena Dravskega polja in dokazuje, katera krajevna imena so se razvila iz goro- in vodopisnih pojmov, katera iz rastlinstva, ali pa iz osebnih imen. Ker je pretežna večina krajevnih imen Dravskega polja slovenska, sklepa Levec, da so bili naseljenci večinoma Slovenci, katerim so se v XVI. stoletju celo Srbi (Uskoki) priselili. A prav tako je dognano, da so se tudi Nemci naseljevali po Dravskem polju, saj so bili nadškofje salzburški največji pospeševanci nemške kolonizacije po Južnem Štajerju. Kakor drugod, kjer so bili Slovenci v večini, so se tudi na Dravskem polju poslovenili nemški naseljenci, in samo nemška rodbinska imena (Greif, Lobenwein in dr.) še spominjajo na njih prvotno uarodnost.

Levec je sam čutil, da se nahaja marsikateri nedostatek v tej preiskavi, kajti gradivo, ki mu je služilo, je bilo večinoma nedostatno in neobdelano; gotovo bi bil to in ono popravil in dodal, ko bi bil sam priredil razpravo za tisk. Vzlic temu je to delo Levčevo postaviti na prvo mesto. Kajti pisatelj razjasnuje gospodarstvene in socialne razmere med alpskimi Slovani pred nemškim gospodstvom, kolonizacijo Južnega Štajerja pod nemško oblastjo, delitev sveta med naseljence, obdelovanje zemlje, pridelke in davščine in, kako je med štajerskimi Slovenci ekstenzivno zemljedelstvo prehajalo v intenzivno. Posebno zanimivi pa so oni podatki Levčeve razprave, ki dokazujejo ozko zvezo med starejšimi dogodki in sedanjimi razmerami. Med drugim je Levec dokazal, da je posestvo salzburških nadškofov na Dravskem polju merilo natanko 100 kraljevih zemelj t. j. 4992 ha (à 49·92 ha), in prav toliko sveta si je bila salzburška nadškofija prisvojila na podlagi listine, ki je bila ponarejena pred l. 977., a služila za podlago darilni listini l. 977. 1. oktobra, v kateri je cesar Oton II. nadškofiji potrdil vsa posestva na Dravskem polju. Salzburško posestvo na Dravskem polju, ki je obsegalo vasi: Starše, Zlatoličje, Slovenja vas, Hodoše, Skorba, Breg, Nova vas in Popreš, je torej identično s kraljevimi zemljami, katere si je nadškofija prisvojila na podlagi omenjene

listine. Polivalno je še omeniti, da se je Levec oziral tudi na slovensko znanstveno literaturo (Kos, Slekovec) in ji pripomogel do zasluženega priznanja. Bodi pokojnik tudi v tem slovenskim zgodovinarjem vzgled!

A. Kaspret.

Francev V. A., prof. imp. varšavskago universiteta: *Materialy dlja istorii slavjanskoj filologii. Pисьma kъ Vjačeslavu Hankě izъ slavjanskichъ zemelj.* Varšava 1905. (4° [= leks. 8°], str. 16 + 1296 + VII). (S podobo Hankovo.) Čena 6 rublej.

Ne samo kot shramba gradiva za zgodovino slovanske filologije, kakor je ta debela knjiga označena s splošnejšim svojim naslovom, ampak zlasti tudi kot zakladnica prezanimivega materijala za zgodovino neučenega slovstva posameznih slovanskih narodov zasluži Francevlje delo pozornost vseh preiskovavcev duševnega razvoja Slovanov v prav obili meri. Celo narodopisec bo našel tu pa tam raztreseno marsiktero zrno, ki ga sicer ni zapazil zabeleženega drugod. Kajpada bodo veči slovanski narodi (Rusi in Poljaki) pobrali zase iz tega dela največe in najlepše kose; nekaj malega odpade z obilo pokrite mize vendar tudi za nas Slovence, katerih število je innogo manjše.

Najsi imamo o Hanki dandanes kakršnokoli mnenje glede njegove nadarjenosti in njegovih falzifikacij, niliče ne bo mogel oporekati, da je skušal vselej in povsod širiti znanje o Slovanih, njih vzajemno poznavanje in s tem — približevanje, kar ni majhna zasluga. On spada brez dvojbe med glavne prvorce slovanske vzajemnosti. To nam na glas spričuje ravno ta knjiga listov, ki so mu jih pisali razni pisatelji in obdelovavci knjižnega polja slovanskega, zahtevaje od njega večinoma kakih uslug in pomočkov za knjižno svoje delovanje in za preučevanje slovanskih jezikov in slovanske zgodovine ali pa zahvaljevaje se za storjene take usluge. Če pomislimo, da je sprejel izdajatelj v to drobno tiskano delo samo liste, ki imajo kako važnost v oziru knjižnozgodovinskem, in da je ostala nevpošteta vsa korespondenca Čehov samih, se moramo pač čuditi živalnosti in obilosti Hankovega dopisovanja in pa premnogim zvezam, ki jih je on imel z vsem slovanskim svetom. V Prago prihajajočim Slovanom književnikom kakor neknjiževnikom je bil nekak slovanski konzul, pri katerem se zglašiti si je štel vsaki Slovan v dolžnost; pa ne samo to, bil je tem romarjem v zlato Prago tudi brezplačen vodnik in razkazovatelj slavne češke prestolnice.

V Francevlji knjigi so z listi zastopani ti-le Slovenci: Janez Bleiweis (1 list), St. Vraz (1), Štefan Kociančič (12), Fr. Levstik (2), M. Majar (2), Fr. Metelko (3), Fr. Miklošič (2) Jarnej Francelj (3) in A. Einspieler (1). — Brez posebne važnosti je pismo Bleiweisovo, v katerem se zahvaljuje za poslani kraljedvorski rokopis in pošlja v zalvalo 3 letnike pratike. — Pismo Vrazovo je že l. 1896. objavil v

Viencu M. Murko. — Pisma Kociančičeva se tičejo Hankovih knjig, ktere je prvi naročal za goriške bogoslovce. Iz njih izvemo, da je Kociančič sam nameraval preložiti na slovenščino Počátky posvátného jáz. slov. in da je knjigo Božestvennaja služba prelagal na angleščino neki v Gorici živeči Anglež, William Frederic Wingfield, Kociančičev prijatelj. Kociančič je poslal Hanki snimke neklih glagolskih rokopisov, ki so mu bili doneseni s Krka. Na pismeno prašanje Hanke o Levstiku (16. III. 1855) je odgovoril Kociančič, ki ni nič vedel o ljubljanskih kovarstvih zoper našega pesnika, popolnoma objektivno: »Gospod Levstik, od katerega mi pišete, da je kralj. rok. poslovenil, je pri nas znan ko dober pesnik; gotovo bo tadaj to njegovo delo svojega mojstra hvalilo.« Novo nam je tudi to, da se je dr. Newman, rektor katol. vseučilišča v Dublinu, poznejši slavnoznani kardinal, zanimal za Slovane in slovanske jezike ter želel pridobiti za nje učitelja na vseučilišču dublinskem. — Najzanimivejša sta za nas brez dvojbe lista Levstikova. Ona sta živa spomenika krivice, ki je zadela tega pesnika, in tožnega stanja, v katerem je bil, ko je moral zapustiti olomuško bogoslovnico ter se je baval na Dunaju: živo nam potrjujeta resničnost tega, kar pripoveduje o Levstiku Stritar v Ljublj. Zvonu 1889 (str. 18–20). Levstik je namreč, kakor izvemo iz teh listov, ponudil svojo prelogo kraljedvorskega rokopisa najprej Hanki, naj bi jo izdal ta za primeren honorar. Da bi to svojo zahtevo opravičil, mu piše v prvem listu precej obširno o svojem žalostnem stanju, v katero je zašel vsled izdaje svojih »Pesmi«; kar pripoveduje, se vse strinja s poročilom Stritarjevim. Novo se mi zdi to: »Sie (»Pesmi«) wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater¹ ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge davon war eine traurige.« Kdo je bil to? Hanka je hotel seveda poznati izvorne Levstikove pesmi ter je želel od njega en iztisek, po kterega je pisal Levstik zaman trikrat v Ljubljano Blasniku, ki mu je še le na četrti list odgovoril, da je vse pod pečatom. Iz 2. lista izvemo dalje, da Levstik ni mogel edinega izvoda, ki ga je imel, poslati Hanki, ker je mislil napraviti novo izdajo. »Imenitni« Blasnik je, kakor pri Prešernovih poezijah, ravnal tudi v tem primeru nekam — čudno. Dasi je vendar že razprodal dovolj iztiskov Levstikove knjige, s kterih izkupilom so bili gotovo do dobra že poplačani vsi stroški, je hotel izročiti rokopis pesmi le proti temu, da mu vrne prejeti honorar 35 gl. konv. den.! To pridrževanje rokopisa je bilo vzrok, da Levstik ni mogel odstopiti Hanki edinega izvoda. Glede kraljedvorskega rokopisa mu javlja v istem listu, da je izročil prelogo Mohorjevemu društvu, ker ni hotel, da bi Hanka prinašal žrtve zanj. Od honorarja tega društva se

¹ Tukaj rabi Levstik besedo Pater pač v pomenu, kakor se sliši na Moravskem in Češkem, kjer se ž njo zaznamuje tudi navaden svetni duhovnik.

je nekaj časa siromašno preživeljal. »Zdaj sem pak v najhujši bedi. Roditelji mi ne odgovoré na nobeno pismo; tu na Dunaju imam mnogo, toda le revnili prijateljev, nobenega zavetnika in nobenega zaslužka, navzlic vsemu dozdanjemu prizadevanju. Res ne vem, kam se mi je obrniti in kaj početi! Vse se je, kakor kaže, zarotilo zoper mene. V Ljubljani imam pač baje mnovega tihega zavetnika, toda jaz ne vem nič o tem! Drznem se zategadelj Vašega blagorodja prositi kake podpore. Moja samozavest me je dozdej odvrčala od takega koraka, dokler me ni zadela najhujša stiska; toda zdaj nimam nikakega upanja, dokler ne izdam vnovič svojih pesmi, kar bi se lahko zgodilo v dveh mesecih, ako bi imel založnika. Tako bi si mogel mnogo prislužiti. V Ljubljani nečejo tisti, ki imajo moje delo, odstopiti ga nikomur niti za ogromno ceno 5 gl. in več! Bi-li ne bilo mogoče tiskati knjigo v Pragi? V Ljubljani in povsod drugod je dovolj knjigarjev, ki bi jo radi spečevali, to vem natančno.« Ta dva lista sta za slovenskega književnega zgodovinarja dragocena dokumenta; upam, da mi bravci ne bodo zamerali, če sem njihov zadnji del preložil. — M. Majar prosi v prvem, ne datiranem listu, najbrž iz l. 1846., naj bi mu Hanka nasvetoval kako češko prirodopisno knjigo, ker namerja sam »u ilirskom književnom narečju« spisati za šolsko mladino podobno knjižico, ki bi obsegala živalstvo, rastlinstvo in rudinstvo. Z drugim listom pošilja nekaj slovenskih knjig za češki muzej. — Metelko naročuje l. 1853. in 1854. za svoje učence Ostromirovo evangelje (Hankovo) po nižani ceni. — Miklošič prosi po Kopitarjevi smrti Hanka, naj mu na kratek čas posodi Ostromirovo evangelje (Vostokovljo izdajo), ktero mu z drugim listom vrača. — Jarnej Francelj, pozneje profesor v Varaždinu in vzbujevavec zagorskega naroda, poroča o učenju slovanskih jezikov v Celju v letu 1851. ter naroča rusko slovnico; v drugem listu, v katerem ga sprašuje zastran državne preskušnje pred praško komisijo, mu javlja tudi, da mu je zabranjeno učenje češčine, in naznanja ustanovo Slomšekove bratovščine sv. Cirila in Metoda za spreobračanje razkolnih Slovanov; tretji list mu piše iz Zagreba ter želi knjig, zlasti prelog starih klasikov v češčino. Francjevi listi so pisani v neki čudni mešanici iz slovenščine, hrvaščine in češčine. — Andrej Einspieler želi naposled l. 1853., naj bi Hanka posredoval, da pridejo knjige Mohorjevega društva v roke cesarju Ferdinandu.

Slovencev se tičejo tudi še nekteri listi ruskega slavista Sreznjevškega, kjer se govori o Kopitarju (večkrat omenjenem tudi sicer v izdanih listih), o Gradcu in graških Slovencih (Kvasu, Murku), o prodajavcih slovenskih knjig na Štajerskem, o slovensko-nemški jezikovni meji, o vzhodnještajerskem jezikovnem narečju in Haložanih, o Catu in Dainku, o Prekmurcih in Kajkavcih ter o potovanju po Zagorju in v Zagreb ter dalje proti Kranjski. Ti listi se po vsebini skladajo z listi, ki jih je pisal Sreznjevskij materi ter so objavljeni v »Živi starini«

ruski II (1891); posnetke glej v »Dom in Svet« 1899. 129, 161, 193 itd. Sreznoveškega listi o Rezijanih in drugih italijanskih Slovencih so v glavni stvari objavljeni pravtako v »Živi starini« in pa že prej v spisu »Friulskie Slavjane« (Sanktpeterburg 1881: Zapiski imp. akad. nauk XXVIII., priloženie No. 4).

Mnogim listom, toda ne listom slovenskih pisavcev, je pridejal izdatelj tudi Hankov odgovor na nje, če mu je bil pristopen; to je vse hvale vredno in povišuje zelo vrednost njegovega dela. Žalibog se to ni moglo in ne bo pač moglo morda nikdar zgoditi pri vseh listih. Ni pa izdatelja hvaliti za to, da ni izdal vseh v Pragi hranjenih dopisov Hanki iz slovanskih zemelj; če se je bal, da bi mu bila knjiga preveč narastla, na bi vsaj povedal, kje je ta korespondenca že objavljena in dostopna sicer. Po njegovem delu bi si na primer človek mislil, da si Hanka ni dopisoval s Kopitarjem in Cafom. Zakaj ni torej vsaj s citatom navel prvega dopisov Hanki, ki jih je objavil Jagić v 2. zvezku svojih Materijalov »Novyja pišma Dobrovskega, Kopitara itd. Sanktpeterburg 1897« (= Sbornikъ statej, zvezek LXII.), kjer je objavljeno 134 pisem, in pa 26 pisem Kopitarjevih, ki jih je objavil Kunšič v spisu »Doneski k zgodovini književne zveze mej Čeli in Slovenci« (Zbornik slov. Matice I. 189—212)? Če pregledamo ti dve zbirki, vidimo, da se pogrešajo še Kopitarjevi dopisi Hanki od marca 1834 do junija 1836, ki so najbrž še v Hankovi ostalini nepregledani. Tudi ni omenil Francev korespondence Cafove, objavljene v navedenem Kunšičevem spisu na str. 157—188 (20 pisem), h kateri sem v drugem zvezku Matičinega Zbornika objavil jaz troje Hankovih odgovorov (str. 228—231). Izgovor, da je knjiga Jagičeva splošno znana, pač ne velja o zadnjih dveh publikacijah.

Glede natančnosti izdaje ne morem izreči določne sodbe, ker nimam pri roki originalov, da bi mogel določiti, kaj je (pisna) hiba že v originalu in kaj se je vrnilo napačnega še le med prepisovanjem in natiskovanjem. Gotovo je izdatelju na rovaš zapisati Mocun (1153) za Macun, Vanč as (290) za Vancaš, ker si ni misliti, da bi pisatelj lista ne bil znal pisati teh imen. Tudi ni Majar (659) izdajal »Slavjana« od 1863—1865, ampak od 1873.—1875. leta. Indeks je pridejan delu samo eden, vreden po imenih v pismih imenovanih oseb; toda v listih se ne omenjajo samo osebe, ampak tudi stvari, in zategadelj zelo pogrešam stvarnega kazala, brez kterega naj bi se enaka dela ne objavljala nikoli. Izdateljeva dolžnost je, v kolikor moči olajšati rabo tako debele knjige.

Razporedbi listov po azbučnem redu piscev, ki so jih pisali, in pri vsakem piscu po hronologičnem redu, v katerem so pisani, ni kaj prigovarjati, ker je neprisiljena in se ponuja sama ob sebi. Morda bi bila komu bolj všeč delitev piscev po narodnostih; toda ravno pri knjigi, kakršna je ta, se mi zdi neumestna. Saj je to delo, če mu skušamo na

sploh določiti pravo ceno, pred vsem drugim važen spomenik tistega v četrtem, petem in šestem desetletju prejšnjega veka bujnejše vzplamtelega duševnega gibanja med Slovani, ki stremi po medsebojnem zbliževanju, po tako zvani slovanski vzajemnosti; povsod v tej knjigi nam tó stremljenje stopa bolj na videž, kakor oseba Hankova, kateremu so listi pisani. Kar pak ni hotelo biti ločeno po splošni svoji sméri, to ostani neločeno tudi v knjigi. Poznavatelj literature dotičnih narodov in strok si bo sam znal poiskati, česar mu treba.

Dr. K. Štrekelj.

Šašelj Ivan: Biserne iz belokranjskega narodnega zaklada. I. V Adlešičih nabral I. Š., župnik. Založilo Kat. tisk. društvo v Ljubljani. Tisk. J. Krajec nasl. (!) v Rudolfovem 1906. mala 8°. VII + 329 + 3 str. Cena 2 K.

Župnik Ivan Šašelj je že dolgo znan za pridnega in tudi precej natančnega nabiravca narodnega blaga belokranjskega, ki je je objavil v različnih naših perijodičnih tiskovinah: v starejšem »Slovanu«, v mlajših »Drobtinicah« in pa v »Dom in Svetu«. Zdaj je svoje zapiske zbral in pomnožil s še neobjavljenimi, ter nam jih predložil v posebni knjižici, da bi v nji, kakor v zrcalu opazovali prebivavce, če ne vse bele Kranjske, pa vsaj ene fare, ki jo je zapisovavec natančno preiskal glede na njeno folklore ali znanje ustnih poročil. Vsi zapiski so podani kolikor moči v narodnem (dijalektnem) jeziku, kar je gotovo vse pohvale vredno; da pa jezik ne more biti popolnoma enoten niti v eni vasi, zlasti ne v župniji, ki sestoji iz več vasi, to vé ne samo vsaki strokovnjak, ampak tudi preprosti človek, ki pravi, da vsaka vas ima svoj glas.

Knjižica je razdeljena v 7 delov, ki obsegajo: 1. pregovore in reke, 2. pesmi, 3. vraže, prazne vere in narodne običaje, 4. bajeslovne stvari, 5. pripovedke in pravljice, 6. slovarček in 7. tolmač neznanih besed, ki se nahajajo v pesmih.

V predgovoru omenja pisatelj, kako prodira vpliv slovenskega knjižnega jezika iz cerkve in šole v narodni govor, ter podaje k posameznim oddelkom svoje knjižice nekaj opomenj, od katerih so najbolj stvarne navedbe o pevcih in pevkali. Hvalo zasluži, da se je kot nestrokovnjak v vsem delu vzdržal vsakega razlaganja in etimologiziranja; samo v predgovoru si je privoščil nekoliko opazek, ki jih pa ni moči vseli pohvaliti. Kar namreč pravi o izrazih, ki se bodo po njegovem mnenju dala razložiti iz njih neka krajevna imena, to je vse vzeti le cum grano salis. Ime Hinje gotovo nima nič opraviti z ivjem (belokr. linje); Dragatuš je krajevno ime iz starega osebnega imena (prim. Drahotouše, nemški Drahotusch na Moravskem); tudi Tušev dol bo s tulh 'krlek' le v daljni zvezi in izpeljan marveč prav tako od osebnega imena, kakršno tiči v Tuško, Tušek, Tuškan. Dasi leži črnomaljska Bistrica na robu pogorja, vendar dvojim, da bi imela svoje ime

od češpelj bistrice, ker bi v oznamenilo kraja potem gotovo imeli drugačno končnico. Ni-li kje tam blizu nobenega žleba za kak potok hudournik? Bistrica pomenja namreč tudi potok deževnik, ki samo po kakem dežju ali plohi bistro (= hitro) dere z gore v dolino. Tudi mūdāčē ne stoji za »mudračē = modračē, ker so bolj modre barve«; od modr̥b 'blau' bi imeli namreč v Belih Kranjcih kakor v hrvaščini le *modračē; mādr̥b 'sapiens' pa ne more prihajati v poštev. V resnici je ta beseda izpeljiva samo iz stsl. mādo 'testiculus', torej je mūdāča 'prunum maius testiculi formam habens'.

Pregovore in reke (str. 3—16), ki so jako značilni, deloma prav originalni, humoristični in podučni, je vredil zapisovavec po abecednem redu prve besede, čemur ni kaj prigovarjati, ko obseg zbirke ni ravno velik; večja zbirka se bo morala kajpada vrediti drugači ter ji bo vzeti za vzorec poljsko zbirko Adalbergovo ali malorusko Frankovo. Povedati pak bi bil moral zapisovavec, kaj pomenjajo posamezni nenavadnejši pregovori, ali pa vsaj, o katerih prilikah se rabijo. Vsakdo namreč ne more kar od sebe umeti vsakega, n. pr.: Došlo je kljuse vūse; stoji kaj bablji zub; bol dojde z valom, a projde z lasom (prim. Bolezen gre v človeka z v o z o m, iz človeka po niti [v a l o m tisk. pomota ali = 'Welle' ?]). Tudi ne bo vsakdo precej spoznal, kaj pomenja »I mrljunc (mravlja) na svojem (= po svoje) jak«. Zanimiv se mi zdi pregovor »Ki ima žute lasi, je zmirom priden«, ko Slovenci nimamo (z mnogimi drugimi narodi vred, v nasprotju z židi) rdečih las v posebnih čislih; toda prim. srednjelatinski pregovor: Homo ruber raro bonus, si est bonus, valde bonus.

V pesmih je ločiti take, ki vežejo Bele Kranjce s soslednjimi Hrvati, in pa take, ki jih spajajo s Slovenci. Zadnje so manjše poetične vrednosti. Glede vredbe se je držal izdatelj reda, ki ga je našel v mojih »Narodnih pesmih«, kjer sem jaz že objavil 26 tu priobčenih pesmi. Ker obsega ta oddelek Šašljeve knjige (str. 17—179) z varijantami vred 95 pesmi (87 števelek), je torej novih lepo število 69, od katerih so neke resda le varijante že objavljenih, neke pa so popolnoma nove vsebine (št. 3, 5, 11, 12, 15, 23, 28); pesem 50. je pač umetna. V resnici pak obsega knjiga še več pesmi, toda nekatere so priobčene v oddelku za narodne običaje, namreč jurijevska (str. 188—189), ivanjske (str. 191 do 197) in kolednici (str. 203—204); od teh so nove: jurijevska, potem ivanjska 4., 5., 6., 7. in 8. in pa obe kolednici. Kajpada imajo vse sorodnice v drugih belokranjskih pesmih: jurijevskih (moje zbirke III. 4992 do 4996), ivanjskih (III. 5075—5117) in v kolednicah (III. 4743—4747). Izdatelj je pri prvih pesmih navel povsod sorodnice, ki se nahajajo v moji zbirki, kar bo le pospeševalo rabo njegove knjige. Dodati bi bilo še te-le navedbe: Pesem 2. spada k pesmim o nevesti, ki srečno ubeži naklepom hudobne tašče, torej je podobna pesmim I. 108—111 moje

zbirke; s št. 22 primerjaj v moji zbirki I. 609—110, s št. 27 pa razen pesmi, ki so omenjene že v Šašljevi knjižici, tudi III. 5080, 5098, 5104; s št. 60 prim. III. 5519—5522 moje zbirke, s št. 62 pa št. 22 v III. razdelku zbirke »Hrvatske nar. pjesme Naše sloge« str. 15.

Med vraže, prazne vere in narodne običaje (str. 181—209) bi bilo uvrstiti tudi ves razdelek »Bajeslovne stvari« (str. 213—220), iz pravljič in pripovedek pa št. 3 (ludič polhar), s katero je primerjati, kar piše Jurčič konec prvega poglavja svojih prizorov »Jesensko noč med slovenskimi polharji« (Zbrani spisi II. 202—205). V »bajeslovnih stvareh« se govori o divjem možu (prim. Kobetov spis o istem bitju v Novicah II. [1844] 156), o Vidovini (= vedomcu, vampirju) in o vilah. Posebno zanimivo je, da se je v Belih Kranjcih še ohranila navada nastriganja las (str. 209), kar imenuje Srb šišanje; želeti bi bilo samo, da bi bil pisatelj vso ceremonijo popisal natančneje.

Prav medel je oddelek »pravljice in pripovedke« (str. 221—237); upajmo, da nam prinese zapisovavec več takega blaga v II. zvezku. Št. 4, 5 in 6 so pripovedke. Prva pripoveduje, da je kralj Matjaž začel vojsko s Kristusom, zato je zaprt v goro; to pripovedko poznajo tudi na Vipavskem in Primorskem. Druga (Kófanji vrh) je etimologična pripovedka, t. j. k navidežni etimologiji je naredil narod pripovedko, da si je tako razložil pomen krajevnega imena. Tretja (Turki pod Žežljem) kaže znani motiv o prevarjenem sovražniku, ki misli, da je neprijateljev ko listja in trave, ker gre ista mala četa večkrat okoli vrha gore; prim. v ponarejenem kraljedvorskem rokopisu pesem 'Čestmir in Vlaslav'. — Pravljič je petero. V prvi se Burja in Jug, ki sta si bila v gosteh, spremljata domov; Jug zdrobi, ko spremlja Burjo, s svojo gorko sapo Burjini kočiji na kolesih vse špice (to besedo piše pisatelj v ušescih, kar je nepotrebno, ker je dobro domača). — Druga številka podaje znano pravljico o mačehi in pastorki; poslana o božiču iskat jagod jih najde ta s pomočjo Jugovo, vtem ko se njena napitna sestra vrne zmrzla, ker se je zamerila Burji¹; prim. v Plohlovih »Hrv. nar. pj. i prip.« I. 101—102.

¹ Ad vocem *burja!* V novejšem času so začeli naši listi, zlasti taki, ki se radi pobahajo, da pišejo najlepšo in najčistejšo slovenščino, namesto slovenske oblike *burja* rabiti italijansko obliko *bora*; prej je po Krasu in Trstu pihala burja, zdaj pa razsaja tam po mnenju teh pisarjev le bora. Potrebno se mi zdi, da se kot pošten Kraševac uprem takemu spakovanju. Naša burja nima z boro glede etimologije nič opraviti; prva je najbrž v zvezi z lat. *furia* 'Wut, Raserei', grškim *φύρω* 'bringe durcheinander', lit. *būrỹs* 'Schauer' itd. (gl. Walde, Lat. Et. Wtb. 255), druga pak se izvaja iz gr. *βορρᾶς* 'Nordwind', kar spravljajo nekteri učenjaki v zvezo z našim *gora*, tako da so jim stari hyperborejci isto, kar nam naši zagorci. Toda bodisi etimologija obeh besed kterakoli, to je gotovo, da si besedi nista v sorodu in da ni domače

‘Veter i zločesta cura’ in pa ‘Veter i dobra cura’ (obe spadata vkupe in druga pred prvo); dalje prim. tam I. 130. pravljico »Mačuha, njejna čer i pastrka« in v Sl. Glasniku 1862, 291 pravljico, ki jo je zapisal Podgoriški (= B. Krek, Slov. nar. pravlj. št. 39), in pa deloma pravljice o pepeljugi, kjer je ta motiv na začetku pravljice v nekem zapisu A. Pegana iz Vipave; gl. tudi pri Grimmu ‘Frau Holle’ I. št. 24. — V tretji pravljici (št. 7) proda kmet hudiču, da mu ta pomaga izvleči voz, sina, o katerem ne ve, da se mu je v tem času porodil doma; sin odvzame siloma hudiču zapis duše in spové spokorjenega grešnika, prim. med slovenskimi pravljico, priobčeno v Slov. Bčeli III. 1852. 233—235 in pravljico ‘Tolvaj Matjaž’ v Slov. Glasniku 1859, 12—14 (tudi v švabski pravljici se imenuje grešnik ali ropar Matthes, v poljski pa Madej); glede nadaljne literature primerjaj navedbe učenega poznavatelja pravljic, praškega profesorja J. Polívke, v Archiv f. slav. Phil. XVII. 574 (št. 60, 61, 62 in 74), XIX. 245 (št. 21), XXVI. 458 (str. 3 n.), 462 (str. 97 n.), 465 (str. 174). — V četrti pravljici (št. 8) nauči rešeni gad pastirja da naj si pri njegovem očetu izprosi za plačilo ‘nemštím’ (že ta beseda kaže, da je došla pravljica iz Srbohrvatov, kjer nahajamo v pripovedkah n ě m ů št i jezik ‘die Sprache aller Tiere’). Po »nemštím« izve pastir za zaklad, ga izkopá in se oženi. Jahaje z ženo se zasmije, ko sliši pogovor konj, ki ju jezditá. Žena hoče vedeti, zakaj se smeje, on pa ne sme povedati, ker bi precej umrl. Pes že žaluje po njem, ker se boji, da izda skrivnost, le petelin je trdosrčen, češ, če jaz vstralujem svojih dvesto bab, zakaj bi on ene ne. Grof udari nato ženo za uho: ná, to je vsa skrivnost. Prav podobno pravljico nahajam v ostalini Jak. Volčiča iz Istre; glede literature prim. navedbe J. Polívke v Arch. f. slav. Phil. XIX. 244 (št. 7). — V zadnji pravljici so razni motivi zelo pomešani. Trije kraljeviči varujejo zlata jabolka. Starejšima jili odnese devet ‘pavunic’; mlajšemu pa sede deveta na prsi in mu da dvc jabolki. Ta dobi kraljestvo, hoče za ženo to pavunico in je gre iskat. Pavunice najde pri nekem gradu, kamor zahajajo na vodo. Ker se kraljevič tri noči ne zbudi, dasi sede njegova pavunica nanj, odleti ta z naročilom, da se več ne vrne. On je gre iskat dalje v pavunovski grad, kjer jo dobi in ž njo ključé do vseh gradov, katerih enega pa . . . sme pre-

burje zamenjavati s tujo boro. In če bi tudi bila naša beseda istega izvira kakor italijanska, ne-bí li že konservativnost zahtevala, da ostanimo pri stari udomačeni obliki, ki jo podpira tudi stara slovenščina, češčina, poljščina, ruščina, bolgarščina, torej ves slovanski svet? Vendar se bojim, da ostane moj klic glas vpijočega v puščavi. Morda se dotični časnikarji poboljšajo in spokoré, ako pridrvi na nje Burja iz prve slovenske operete ter zroji nad njimi: »Tumpel tape! macafure! * Šemel buče brez možgan!« in kar je v »Belinu« na str. 8. še drugih podobnih »lépih« vzdevkov nimfam.

gledati. Prelomivši prepoved gre vanj; v njem je sod, v sodu zmaj; zmaj razbije obroče in odnese pavunico v zmajski grad. Kraljevič gre za njo in stopi tam v službo: tri dni in tri noči mora zmajevni varovati kobilo in žrebe. Pomagajo mu prvo noč ribe, drugo lisice, tretjo miši. (Tukaj je gotovo nekaj izpalo: zakaj mu pomagajo te živali?) Po navetu pavunice vzame za plačilo najgršega konja in na njem ubeži ž njo srečno domu. Prim. deloma Plohl I. 121 d.; glede začetka prim. deloma opomnje J. Polivke v Archiv f. slav. Phil. XXVI. 464 in 467 (str. 190), pa tudi v Národopisnem sborn. VII. 220 (č. 18), in pa opomnje, ki jih v istem zvezku podaje na str. 67, 68 V. Tille.

Zares dobrodošel je slovarček (str. 238–324); vendar bi si gledé njega želeli izrečne izjave, da tamkajšnji narod sploh ne rabi več besed, ki jih je za slovarčkom priobčil zapisovavec v »tolmaču neznanilih besed, ki se nahajajo v narodnih pesmih«; to zdaj bravec samo sluti, ker bi sicer sploh ne bilo povoda temu razlikovanju (vendar glej besede pavunica, ki se rabi na 243 itd. v pravljici in je navedena le v tolmaču!). Ker je izdajatelj ponatisnil celó mnogo besed, ki jih je vsprejel že Pleteršnik, bi pač ne pričakovali stavka na str. 267: »Razne dele krosen sem priobčil v Dom in Svetu 1896, str. 320«: če je namreč ponatisnil druge že objavljene stvari, zakaj tudi ne tega, gotovo zanimivega besedja? Ne zdi se mi dalje prav, da se v slovarčku razlagajo nekatere besede z rekli in besedami, ki so bravcu enako temne in jih ne najde niti v Pleteršniku, n. pr. vútora = vavtora (kaj je to? ali bavtora = Falltor?) vratnjak = škrofelj (? Skrofeln?), žmečki adv. = žmeč (kdo naj vé, da je to particip?). Nekili besed, ki bi jih pričakovali v slovarčku, ker jih bravec ne razume, iščemo zaman, n. pr. macika, krčlja, kuča na str. 186.

Ako pregledamo bogati jezikovni zaklad Belih Kranjcev, zapazimo precej, da je romanščina vplivala nanj bolj od nemščine, dasi živé prav blizu Kočevci. Romanski izrazi so prišli v Bele Kranjce prek čakavskih in kajkavskih Hrvatov iz Primorja in Istre (prim. batuda, bartuda, baril, banjati, bergla, bersa, bolet, bragešnik, benda, brižiti, capa, cokelj, čavelj, čikvertin, duplir, duplik, durati, finiti, galjuf, guštati, javol, kapara, komun, kontentirati, korda, mazana, minati, mirak [iz miracolo], piljun, pladenj, salvijet, škola, škuda, štramac, štacun, tapun, tenda, tutor, vena, volta, voltati, žoladija, žmukler; ságama 'orodje; s katerim se dela napustek pri zidu', hrv. saguma 'Gesimsbrett, Schablone', it. ságoma 'Simsverk' . . . Precej razširjena je tudi romanska končnica -ija: trgovija = trgovina, in zlasti -ncija (bijencija, obilencija, otimancija, pretežencija 'težava', prevarancija in varancija, trdancija) in -ant: varant, prevarant 'goljuf'. Med končnicami kaže sufiks -ik v oznamenilo kraja, kjer raste to, kar pove osnova (cerik, brinik, brezik, topolik . . .), prebližnjo sorodnost tega narečja s hrvaščino ali srbščino, kjer

je ta končnica v tem pomenu zelo navadna. V glasovnem oziru je zanimiv o za polglasnik: *stoza*; v spihalnik prvi *i* pač ni čist, ampak nadomešča polglasnik, ker se na Kranjskem in drugod govori spr̂haunik: p̂h-, p̂hati. Čudna je raba *v* za *l*: *murla* = *murva*, *muhljič* = *muhvič*, *mrlneci* = *mrvine*, *mrve*; *duželnik* = *deževnik* (že Dalmatin piše *deželnik* poleg *dižeunik* 'Rohrdommel'); zanimiva je menjava *r* in *c*: *štrbalce*, *štrbalje* = *stebelce*. Novo polnoglasje nam kaže *sirobot* iz *srobot* (na Krasu *sàrobot*). Metatezo vidimo v *tlan* iz *tnal-o* in pač tudi v *škavla* iz *skalba*, **škalva* (*skalba*).

Nepričakovana oblika je *sklezena* za *slezena*; prim. *slizek* poleg *sklizek*. V *šivatk*a za *šivanka* vtegne tičati vpliv participov na *-t*, ki zamenjujejo participe na *-n* (dat, znat. . .), kakor da bi *šivanka* bilo narrejeno iz part. *šivan-* in ne iz *šivaŋka* od **šivadŋo*, **šivadŋna*, torej **šivadŋnŋka* (prim. *kuhanca* iz *kuhadŋnica*), vpoštevaj tudi druge enake tvorbe v Arhivu XXVI. 531, kjer piše o njih Ilešič. Iz dveli besed je spojena tvorba *trščije*; v njih se je pomešala beseda *trsje* in **trče*, kar je, dasi je *tj* sekundarna skupina, nastalo iz *trtje* (prim. *treči* za *tretji*).

Zanimivosti je v tem slovarčku za jezikoslovca toliko, da bi nas predaleč zapeljalo, ko bi hoteli navesti vse. Omenimo naj le še dvoje, troje stvari. *Zdeska* 'die Totenbahre' prim. nemški 'Totenbrett', *zgrk*, *grčina* 'orjak, velikan' prim. staroruski *spolinŋ*, *ispolinŋ* od *naroda*, *zvanega Spoli*, in č. obr. p. *ołbrzym* od *obrinŋ* 'Avarus'. Nerazložena je *dozdaj* beseda okvir 'Rahmen'. Ako je belokranjska oblika *okovir* (na *okovir* = na okolu 280) prvotna, potem smemo misliti, da je s končnico *-yrb* nastala iz *okovŋ* 'der Beschlag, die Fassung, Einfassung', kakor imamo *mehir* iz *měhŋ* itd. (Miklošič, V. G. II. 93). Izgubo samoglasnika *o* nahajamo pri *deblu kov-* tudi *sicer*; *naklo*, *nakvalo* (na Krasu) iz *nákovalo*, *podkva* iz *podkova* (tu je vzrok izpadu, ker je beseda prešla v *u-debla*: *podkev* po *cerkev*); mogoče pak je tudi, da je hkratu vplivala na izpad vzporednost adjektivov od *u-debel* s samoglasnikom *k* pred končnico, od katerih imamo oblike na *-kven* in *-koven*: *crkven* — *crkóven* (iz *-kŋvŋnŋ*, oziroma *-kŋvŋn + vokal*). To omahovanje med *crkven* in *crkoven* je leliko dalo povod oklevanju med *okovir* in *okvir*. — *Beli Kranjec* rabi *kaj* v pomenu 'kot, kakor': *sam kaj* *Bog brez brata*, enako *da kaj* 'vsakakor'; *ta kaj* je iz *ka* s *pridejanim j* (kakor v *včeraj* itd.), *ka* pak je strnjeno iz *ka o* in *to* iz *kako*, kakor v *hrvaščini*. — Zanimivi so tudi nekateri primeri narodne etimologijê: *jakša* — *jelša*: *jak*, *jesenovc* 'Essigessenz': *jesen* 'Esche', *mrhunec* — *mrav(lja)*: *mrha* (malovredna žival) itd.

Pripomniti mi je še nekaj o naslovu in obliki knjige. Jaz si namreč ne morem domisliti, kaj naj pomenja v naslovu beseda »Bisernice«. Ako je mislil izdatelj za bisernica 'Perlenmuschel', je to pač nekam

čuden naslov; ni-li je hotel reči biser je, biserci ali biserna zrna? Glede vnanje oblike mi ne ugaja potrata popirja pri pesmih. Čemu toliko praznega prostora? Ko bi se bile pesmi tiskale zdržema druga za drugo, bi se bilo lahko prihranilo tri pole, kar ni majhne vrednosti pri naši revščini. Sploh prašam, čemu večkrat po nepotrebnem plačujemo dragi popir, ki ga moramo dobivati od drugod, če tiskamo svoje stvari tako skane široko in potratno? S tem se podraža tudi tisek. Ta moja opomba ne velja samo založniku te knjige, ampak tudi drugim našim založnikom in zlasti literarnim društvom. Posebno naše novejšje zbirke pesmi so ti večkrat tako potratno, da ti iz zbirke na mestu verzov zija nasproti prazen prostor, in navzlic tej potrati iščeš zastoj kazala. Nehote si misliš, da je tistega, ki je naročil tako opravilo, premamila ob naročevanju pesnikova 'čaja opojnosti'.

Svojo sodbo o Šašljevi knjigi sklepam navzlic vsem prigovorom, ki sem jih izrekel v tej oceni, z odkrito pohvalo in z željo, da bi izdatelj nadaljeval svoje delovanje in vzbudil za nje še novih delavcev, ter da bi tudi Slovenci pokazali, da jim navzlic odurnemu zabavljanju nekterih gospodov zoper folkloristiko vendar še ni izumrla za njo ljubezen, ki so jo vzbudili v nas pisatelji petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja.

Dr. K. Štrekelj.

Přikryl dr. Frant.: Ss. Cyrill a Method v upomínkách památek starožitných na Moravě. Kromeříž, 1905. Vel. 8°, sti. 110, c. 1 K 80 h.

O naših blagovestnikih imamo sicer že obilico knjig in razprav, vendar je še v njunem življenju in delovanju marsikaj zakrito in zato z veseljem pozdravljamo vsak nov poskus na tem polju. Doslej so cirilo-metodijsko vprašanje obdelovali le bolj jezikoslovci in zgodovinarji, v tej knjigi se je pa oglašil arheolog. Dr. Přikryl se ozira v svoji knjigi zlasti na dva vira: na živo ljudsko izročilo pa na umetniške spomenike iz Ciril-Methodove dobe.

Odbor za preiskovanje groba sv. Metodija je pisatelju pred nekaj leti poveril nalogo, da na podlagi zgodovinskih in topografičnih podatkov sestavi sliko Velehrada l. 863. To ga je napotilo, da je s arheološkim svedrom brskal po zemlji, med ljudstvom pa zbiral spomine na sv. Cirila in Metodija. Posledki so jako zanimivi in doslej skoro celoma neznani širjemu svetu.

Omejil se je pisatelj le na prvo bivanje sv. bratov na Moravskem, iz Velehrada kot središča Rastislavove države zasleduje njuno misijonsko potovanje na razne strani. Rastislav jima je dal na razpolago trdnjavo s cerkvijo blizu mesteca Osvětiman, nedaleč od Velehrada, kjer sta ustanovila bazilijanski red s slovanskim obredom; v pozimskem času sta poučevala dulhovski naraščaj, spomladi sta pa šla na apostolsko po-

tovanje. Iz bližnje okolice Velehrada — nekdanjega Děvina — nam podaje pisatelj sila zanimive arheološke podrobnosti ter zasleduje najprej stopinje sv. blagovestnikov ob veliki cesti (»Hradská«) od Velehrada proti Olomucu; tu je našel več prastarih colninskih kamenov in kamenitih križev iz časa sv. Cirila in Metodija, zlasti je znamenit križ v Slavonínu, ki je bil dolgo časa pozabljen in je služil za brv čez cestni jarek, a ljudje so ohranili živ spomin, češ, da mora moliti očenaš, kdor gre čez ono brv, ker je tu križ sv. Cirila in Metodija. Dvignili so ono brv in bil je res na drugi strani vklesan križ s kopji, kakor se rabijo pri sv. liturgiji grškega obreda.

Potem zasleduje pisatelj sv. brata na cesti proti Pragi. Ob tej cesti nam kaže starodavni »kraljevi stol«, starinski kamen »na Bunči«, prastare križe, Cirilov studenec, kameniti oltar in cirilometodijsko krstnico v Vitohovu (str. 44, 45) ali nekdanjem Děstochovu, vrh tega zvemo tudi veliko ljudskih pripovedek o Cirilu in Metodiju.

V 4. delu svoje knjige nas pisatelj vodi po cesti od Velehrada proti Brnu. Tu zasledimo med drugim jasne sledove sv. apostolov v Žarušicah, v Uhřicah in pa v Brnu samem, kjer še vedo celo za hišo kjer sta prenočevala sv. brata (v sedanji lekarni h. št. 49). Vračala sta se iz Brna v Osvětiman čez Vel. Meziříčí, kjer je po mnenju pisateljevem nekdanj stoloval kralj Samo, mudila se na gradu Bělkovem itd. Ob cestah je več njunili studencev, kjer sta počivala in krstila. — Naslednja cesta nas pelje od Osvětimana proti Krakovu, a le do moravske meje; tudi tu nahajamo ob cesti »sv. vodo«, kjer sta krščevala, v Tečovicah sta imela misijon, najzanimivejši je pa ob tej cesti Radhošt, kjer nam pisatelj kot večč arheolog razkazuje prastari tempelj paganskih Slovanov, a na istem mestu sta oznanjevala z velikim uspehom Kristusov evangelij solunska brata, v Pavlovicah pa občudujemo zopet krstnico iz Ciril-Methodove dobe. Tudi med Slovake proti Trenčinu na Ogrskem spremljamo s pisateljem sv. brata. Iz teh krajev je dobil pisatelj sicer le malo podatkov, ker vsled znane madžarske uljudnosti madžarska pošta ni niti dostavila adresatom pisem s češkim naslovom, ampak jih vrnila, a zato so tem bolj zanimivi oni podatki, ki jih je dobil, ker spričujejo, da tudi med Slovaki še ni zamrl spomin na sv. Cirila in Metodija. Tudi ob cesti od Velehrada proti Nitri je zasledil pisatelj več spomenikov cirilo-metodijskih, zlasti cerkve in bazilijanske samostane, ki segajo v ono dobo.

V zadnjem (VIII. poglavju) spremlja pisatelj sv. brata na potu v Rim; zadnji spomin na sv. brata na moravskem ozemlju je v Podivínu, kjer je studenec »Cirilka«. Pisatelj misli, da sta šla odtod proti Dunaju, pa čez Semering na Štajersko, potem skozi Koroško preko Pontebe v Videm, v Benetke, Padovo, — v Rim. Stvar bo nekoliko drugačna. V ranem srednjem veku so še služile potnikom stare rimske ceste. Velika

rimška cesta iz Italije proti Donavi pa ni šla preko Semeringa, ampak se je izognila gornještajerskim planinam in šla od Petovija preko Sabarije v Carnuntum in v Vindobono. Sploh marsikatera trditev pisateljeva ni dovolj podprta in zlasti ljudske tradicije jemlje včasih s preveliko gotovostjo, vendar splošno je delo hvalevredno, ker je tu zbrano mnogokaj (vse seveda ne), kar še moravsko ljudstvo hrani o sv. blagovestnikih. Po arheološki poti bi se še o svetilih apostolih marsikaj spravilo na dan tudi drugod, zlasti pri nas. Le arheologija bi nam morda mogla rešiti vprašanje, kje je pravzaprav bil Kocelov grad. Spomin na sv. Cirila in Metodija živi še tudi pri nas na Štajerskem: Kršovščak pri Mali Nedelji, Jarenina in Sv. Benedikt v Slov. goricah, Zreče pri Konjicah hranijo spomine na sveta brata. Zanimivo je, da so pripovedke o Cirilovem studencu na Moravskem prav iste, kakor jih je pisatelj teh vrstic leta 1904. zasledil pri Zrečah.¹ Dokaj močen in bister studenec v zakotnem kraju zahodno od Zreč imenujejo Cirilov studenec in mu pripisujejo zdravilno moč. Blizu potoka je kmet po domače Klemenjak. Pri tem studencu sta po izročilu Ciril in Metod počivala, kruh jedla in vodo pila. Pripovedka je pa znana le nekaterim bližnjim obiteljim. Za čudo, česar se ljudstvo več ne spominja, našel je arheolog, prof. Ferik, ki misli, da je baš ondi šla rimska cesta Konjice—Stranice—Celeja, o Cirilovem studencu seveda on nič ni vedel. Ljudstvo si tega pač ni lahko samo izmislilo, inteligentni krogi (duhovniki, šola ali knjige) mu tudi niso vdehnili te ideje, ker nikomur še na misel ni prišlo, da bi v onem zakotnem kraju bila kdaj tako važna prometna žila. Enake drobtinice naj se ne prezro, kjer se še morda zasledijo.

F. K.

Dr. Anton Kapper, Das Archiv der k. k. steiermärkischen Statthaltereı. Mit drei Tafeln. Graz. Moser's Buchhandlung 1906. 8°, VIII + 153.

Veliko birokratičnih ovir je bilo treba premagati, predno se je preteklega leta 1905 v Gradcu ustanovil in uredil novi namestniški arhiv. Listine in akti, ki so že stoletja bili stlačeni v zaduhlih sobah, začasoma celo trohneli v kletih, so se zbrali in razpostavili v lepi nekdanji jezuitski avli, pozneje vseučeliščni knjižnici nasproti graški stolnici. Kako ugodni so ti v slogu Marije Terezije okrašeni svetli in veliki prostori, kjer zavzemajo v starih baročnih omarah akti prostore nekdanjih knjig, to kaže troje slik v zgoraj naznanjenem delcu, o tem se je podpisani tudi sam prepričal, ko je preteklo leto še med urejevanjem smel rabiti ta arhiv. Obsega pa arhiv listine in akte od l. 1184.—1854. ter namestniško registraturo od l. 1854. do 31. dec. 1905, vsega skupaj 21.119 fasciklov, 1550 repertorijev in 540 protokolov, torej kakih 23 tisoč folijantov; poleg še pride namestniška knjižnica s 7000 zvezki. Prav primerno konča sedanja razporedba v

¹ Priobčeno v »Slov. Gospodarju« l. 1904., dne 7. julija.

arhivu s preteklim letom, ker se je z novim letom, kakor je znano, pri namestništvu uvel nov poslovni red, po katerem prestane enotna registratura, ker dobi radi hitrejšega poslovanja vsak odsek svojo. Cesarski svetnik dr. A. Kapper, ki je na vladen poziv uredil novi arhiv, poroča v naznanjeni knjižici o njegovi vsebini. Čeprav so samo nekateri fascikli natančneje opisani, vendar najdemo že v tem kratkem pregledu nad stokrat imena južnoštajerskih krajev; to tudi ne more drugače biti, ker arhiv obsega vse akte politične centralne uprave Štajerske (in dokler je bil Gradec središče notranjeavstrijskih dežel tudi Kranjske in Koroške) in sicer z ozirom na politično, upravno, versko in gospodarsko življenje. Vsakemu, ki se hoče pečati z domačo zgodovino po prvotnih virih, priporočam najtopleje to knjižico in čestitam pisatelju, ki si je z požrtvovalnim urejevanjem pridobil velike zasluge za domačo zgodovino.

Avg. Stegenšek.

Die Miniaturen des serbischen Psalters der k. Hof- u. Staatsbibliothek in München. Nach einer Belgrader Kopie ergänzt und im Zusammenhange mit der syrischen Bilderredaktion des Psalters untersucht von Jos. Strzygowski. Mit einer Einleitung von V. Jagić. Mit 1 Tafel in Farben —, 61 in Lichtdruck und 43 Abbildungen im Texte. (Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Kl. Bd. LII.) Wien 1906. Alfr. Hölder, Gr. 4°, LXXXVIII + 140.

Zgodovina umetnosti spada med najmlajše znanosti in zato šteje še mnogo nerešenih vprašanj. Nas Slovane zanima pred vsem vprašanje o postanku in razvoju krščanske umetnosti na vzhodu, ki se navadno imenuje bizantinska umetnost. Pred nekaj leti je bilo še splošno sprejeto, da se je rimska umetnost razvila iz grške, starokrščanska pa iz rimske; za Konstantina je bila po tej teoriji starokrščanska umetnost na vzhodu in zapadu enaka in ista, ko pa je Konstantin ustanovil Carigrad, je začela vzhodna umetnost hoditi svoja pota in se sama za se razvijati; njeno središče je bilo novo prestolno mesto; ta carigrajska, bizantinska umetnost pa je v svojem poznejšem razvoju spravila slovanski jug in iztok v svoje območje. Globlje študije pa so privedle graškega profesorja zgodovine umetnosti dvorn. svet. J. Strzygowskega do drugih zaključkov. Ko se je v osemdesetih letih preteklega stoletja začelo živahnejše zanimanje za bizantinsko zgodovino in kulturo in je Krumbacher kot prvi zasedel novoustanovljeno stolico bizantinskega slovstva v Mnihovem, ko je Rus Kondakov izdal svojo zgodovino bizantinskega slikarstva, tedaj se je posvetil Strzygowski edino zgodovini bizantinske umetnosti. Kot novinec je še hodil izkrajja po utrjenih potih tedanje bizantinske znanosti, čimbolj pa je spoznaval vzhodne spomenike deloma na svojih razsežnih orientalskih potovanjih, deloma po slovstvu — v tej stroki so na čelu Francozi in Rusi — tembolj se je osamosvojil in je

spoznal, kako neutemeljeni so dosedanji nazori o početkih bizantinske umetnosti. L. 1901. je stavil odločilno vprašanje v svoji knjigi »Orient oder Rom«, namreč, ali se nahajajo viri bizant. umetnosti v Rimu, kakor se je splošno mislilo, ali pa na iztoku — v Mali Aziji, Siriji, Egiptu. Pomniti je namreč treba, da se je grška umetnost obenem z grškim jezikom za časa Aleksandra Vel. in diadohov razširila po vsem iztoku, a je vsprejela razne podrobnosti od domače, samorasle umetnosti vzhodnih pokrajin, egipčanske v Egiptu, mezopotamske v Siriji, hetitske in drugih v Mali Aziji; ta prerojena grška umetnost nosi ime helenistične umetnosti. Tudi Rim ni sprejel stavbenih in skulpturnih oblik visoke grške umetnosti za Perikleja, ampak šele oblike njegove vnukinje — mednarodne helenistične umetnosti. To naziranje je dandanes splošno sprejeto. Na vprašanja »Orient oder Rom« je odgovoril Strz., da vir biz. umetnosti ni ta poznohelenistična rimska struja, ampak vnovič iztok — zopetni vpliv samoraslega vzhodnega umetniškega življenja. Posebno je razvil to misel v knjigi »Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte«, 1903, in v »Byz. Denkmäler, Bd. III.« 1903. Obenem pa je opozoril na samostane kot nositelje tega gibanja in je celo dokazal, v kako tesni zvezi so početki zapadne romanske umetnosti z maloazijskimi in armenskimi vzorci. V pričujoči knjigi »Die Miniaturen des serb. Psalters« pa gre Str. še dalje. Ti vplivi, ki so vstvarili carigrasko umetnost, niso izginili v njej, ampak so se ohranili poleg nje. Raditega bizantinska umetnost ni tako enotna struja, kakor se je zdelo, in zato je v vsakem slučaju, kadar se sluti njen vpliv, treba se še vprašati: Orient oder Byzanz?, je-li morda dotični vpliv ni došel naravnost iz Iztoka in ne preko Carigrada? Tako tudi slike tega srbskega psalterija, ki je pisan šele začetkom XIV. stol., niso narejene, kakor bi vsakdo mislil, po bizantinskih vzorcih, ampak po sirskih; posredoval pa je tudi tukaj kaki samostan ali na Atosu, ali na Sinaju, ali pa v Jeruzalemu, kjer povsodi nahajamo srbske menihe. To je torej splošno interesujoče ozadje znamenitega dela Strzygowskega, to je obenem rezultat njegovih raziskovanj. Za jugoslovaškega zgodovinarja umetnosti pridejo v poštev poleg zapadnih in bizantinskih vplivov tudi odnošaji s samonikliimi vzhodnimi umetnostmi. Tako so n. pr. cerkvene stavbe na Atosu in v Rumuniji v zvezi z egipčanskimi samostanskimi zgradbami.

O pričujoči knjigi omenim še to-le. Opisani srbski popirnati kodeks v 4° s 229 listi je bil nekdanj last knežje rodovine Brankovičev (Katarina Brankovičeva je nam Štajercem znana kot soproga zadnjega celjskega grofa Ulrika, † 1356), pozneje je prišel v samostan Pribina glava v Sremu in odtod na Bavarsko, kjer se sedaj čuva v mnihovski kr. knjižnici. Ko je še bil v Sremu, dal je pečanski (Ipek) metropolit v letih 1627—1630 njegove slike v okusu tedanje dobe kopirati; to kopijo so zasledili l. 1866. v Peču in jo je kupila srbska vlada za 37 zlatov

ter se nahaja sedaj v Belemgradu. Tekst obojnih psalterijev je mojsterski opisal in posebnosti razložil V. Jagić. Mnihovski psalter se naslanja na novorecenziran bulgarski prevod iz XIII.—XIV. stol.; belgrajski tekst pa ima dodan še običajni komentar, ki se nahaja enak tudi pri drugih slovanskih psalterjih in je potekel iz grškega vira. A vso važnost dobiva mnihovski tekst le radi zanimivih, dobro ohranjenih miniatur, ki so bile povod njegovemu izdanju. Slik pa obsega 154, v velikosti okoli 12 : 19 cm. Kažejo pa prizore iz »minljivosti človeškega življenja« (sl. 1—2) in iz življenja Davidovega (3—7) kot uvod, razne biblične prizore kot pojasnilo raznih psalmov (sl. 8—106) in kot ilustracijo sedmero himnov (107—120), nadalje povest o usmiljenem Samaritanu (120 do 123), podobe k ἀγάπιος ὄμιλος (124—148) in k jutnicam za soboto in nedeljo (149—154). Mnihovske miniature so svobodno, skoro impresionistiško izvršene, belgrajske pa so okorne in lesene. Knjiga je glede tiska in slik lepo opremljena; tiskovnih hib bi imel samo dvoje omeniti, v stvarnem oziru tudi ne kaj posebnega dostaviti, pač pa pripomniti, da je Str. sirskega izvir mojstersko in prepričevalno dokazal, kje pa je bil naslikan naš psalterij, ni mogel določiti in razna ugibanja napravijo mučen utis. Tega pa ni kriv pisatelj, ampak še nerazorana ledina zgodovine jugoslovanske umetnosti. Upajmo, da bode to delo, katero dunajska akademija Srbom poklanja, oživilo simpatije za Avstrijo na Balkanu in ob enem vzpodbudilo k študiju jugoslovanskih umetniških starin! *A. St.*

Mehmed Dželaluddin Kurt: Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske). Mostar 1902. I. Te pesmi so nekako ogledalo duševnega žitja hrvaškega naroda moslimske vere. Pisatelj ih je nabral po narekovanju svoje matere. *F. K.*

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Odborova seja dne 1. februarja 1906.

Davzoči: Predsednik dr. P. Turner, podpredsednik H. Schreiner, tajnik dr. F. Kovačić, blagajnik dr. R. Pipuš, knjižničar A. Stegenšek, urednik A. Kaspret, odborniki M. Ljubša, G. Majcen, Iv. Vreže. Po kratkem izvestju tajnikovem o splošnem društvenem stanju položi blagajnik dr. Pipuš račun za l. 1905, ki se glasi:

A. Dohodki:

	K	v
Prebitek iz leta 1904	999	70
Udnina	1387	40
Kupnina za prodane tiskovine.	58	92
Deželna podpora	200	—
Darila	193	—
Obresti naložene glavnice	22	12
Skupaj	<u>2861</u>	<u>14</u>

B. Izdatki:

	K	v
Nakupovanje knjig	39	68
Vežanje knjig	79	10
Nakupovanje starin	100	—
Tisek I. zv. »Zgodovinske knjižice« in ponatis »Celjskih grofov«	140	—
Tisek I. in II. snopiča »Časopisa«	390	29
Tisek III. in IV. snopiča »Časopisa«	417	—
Klišé za sliko v »Časopisu«	18	—
Pisateljske nagrade sotrudnikom I. letnika »Časopisa«	552	—
Pisateljske nagrade sotrudnikom II. letnika »Časopisa«	411	—
Naslovna slika »Časopisa«	50	—
Ponatisi	27	62
Pohišstvo	56	—
Postrežba, poštnina, poslovne ti- skovine, koleki itd.	106	22
Skupaj	<u>2386</u>	<u>91</u>

Ako se od dohodkov K 2861·14

odbijejo izdatki » 2386·91

ostane prebitka . K 474·23

katera vsota je naložena deloma v mariborski posojilnici, deloma v c. kr. poštni hranilnici.

Sklene se, tiskati odslej »Časopis« v 1000 izvodih; društvena poročila se sproti priobčujejo v vsakem zvezku, ne le v zadnjem zvezku. Sprejme se tudi predlog prof. Kaspreta, da se začne zbirati gradivo za zgodovinski latinsko-nemško-slovenski slovar, ki bi znatno olajševal rabo starih listin. V ta namen se dovoli 40 K.

Z ozirom na bližajočo se 100letnico rojstva Stanka Vraza sprejme odbor naslednje predloge:

1. »Zg. dr.« se po svojih močeh udeleži izdaje Vrazove korespondence. — V ta namen se je v »Domovini« in v »Slov. Gospodarju« objavil poziv, da prepuste društvu v porabo Vrazova pisma tisti, ki jih morda imajo v posesti ter društvu sporoče svoje spomine na Stanka Vraza oni, ki so ga še osebno poznali.

2. Društvo bo naslednja leta zaporedno prirejalo poljudna predavanja o Stanku Vrazu v Ormožu, v Središču in v Ljutomeru.

3. Opišejo se naj kulturne zveze vzhodnega dela Štajerske s Hrvaško s posebnim ozirom na Vrazovo dobo.

4. V literarno-zgodovinskem delu »Zgodovinske knjižice« se izda poseben zvezek o Stanku Vrazu, kjer se naj popularizirajo ideje njegovih pesmi.

5. Društvo bo pripomagalo pri nabiranju doneskov za Vrazov spomenik.

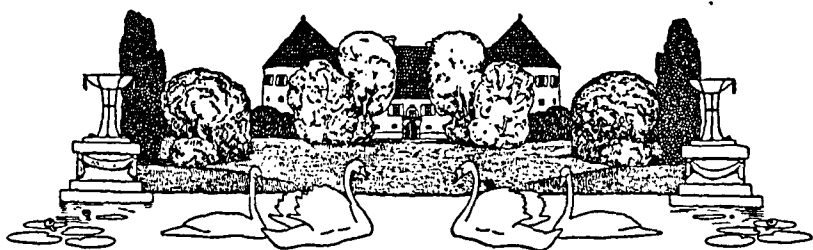
6. Izvoli se odsek za izvršitev teh sklepov in sicer gg.: dr. M. Murko, dr. Fr. Ilešič, Fr. Kovačič, G. Majcen, A. Kosi v Središču.

2. Odborova seja dne 29. aprila 1906.

Navzoči: preds. dr. Turner, podpreds. H. Schreiner, dr. Pipuš, prof. A. Kaspret, prof. J. Kožuh, dr. K. Vrstovšek, Fr. Kovačič, A. Stegenšek, I. Vreže, G. Majcen. Odbornik g. M. Ljubša je opravičil svojo odsotnost.

Poročilo tajnikovo in blagajnikovo o društvenem stanju ter urednikovo o »Časopisu« se vzame na znanje. Odobri se rokopis o prazgodovinskih izkopinah za II. zvezek »Zgodovinske knjižnice«, ki se naj tiska v Celju v 1000 izvodih. Glede južnoštaj. narodnega muzeja se vzame z obžalovanjem na znanje, da v sedanjih okoliščinah društvo ne more kaj uspešnega storiti zaradi pomanjkanja prostorov in gmotnih sredstev. Odobri se pa nakup nekaterih starin pri Sv. Juriju ob južni žel.

Sklene se, da se letošnji občni zbor, pri katerem se vrši tudi volitev novega odbora, skliče v jeseni začetkom novega šolskega leta v Maribor. Natančnejša določila se prepuste predsedništvu. V poletnem času se pa prirede poljudna predavanja na deželi. Sprejmejo se še nekateri nasveti, kako bi društvo raztegnilo svoj delokrog tudi na koroške Slovence.

Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah.

Odlomek iz zgodovine naše umetnosti.

Avgust Žigon.

»Delajmo čisto delo!«
Hribovec Joza.

Sklenili so srečno tudi učenjaki že, da je poet Primčeve Julije moral vendarle resnično čutiti do nje in v duši svoji nositi res nekaj takega, kar je bilo podobno čustvu, ki mu ljudje pravimo ljubezni hrepenenje. Ugenili so, da bi utegnilo biti resnica, kar trdi o svojih pesmic in gazelic in sonetov »poeziji mili« jasno poet sam, da — »iz serca svoje so kali pognale mokrocvetiče rož'ce-poezije« (Poez. 1847. 135), a posebej še, da »je iz serca zrastel venec«, ki nosi črke njenega imena (148); in spet: če »od ljubezni u s t a so molčale... skrivej so pesmi jo razodevale« (135). Tomišek uči, da je moral za to spoznanje priti »nam« na pomoč ruski učenjak Korš (Lj. Zv. 1905. 545). Če morda Tomišku, — nam ne. Nam je to spoznanje dozorelo že davno prej iz domačih šol. Imamo n. pr. v svoji zgodovini že dokaj let staro. literarno kritiko prebridkega sicer spomina, kritiko Mahničovo; zgodovinar jo mora registrirati. In ta kritika zdi-huje in spet ko grom rohni — precizno tudi proti Stritarjevi

»fikciji«, kako ni ta nič resnična, ampak da je v tisti »fikciji« po resnici toliko in toliko greha, ker žarečega ognja in žive krvi, vroče strasti in bridkega hrepenenja — »po ženski«, »po spolu«. Posebej govori o tem Mahničevih »Dvanajst večerov doktorja Junija« (1887.), ki jih ni prezrl ni Stritar sam (Zbr. sp. V. 364 i. n.). Korš pa, ki sloni sicer prav krepko le na Stritarju še in Levcu, je prišel več ko 10 let za tem mej nas (1901.). In videl je tudi on le spet, kar že drugi pri nas pred njim sami, in kar so vsaj čutili vsi bravci Prešernove poezije, kljubu Stritarju in Levcu, če že prav ne tuintam kak — učenjak. To učenjaštvo pa je v novem času brez Korša mej nami samimi spet zavrnil oni odločni protest prof. Murka proti Stritarjevi fikciji, ki ga je 1. II. 1901. prinesel Lj. Zv., in ki ga omenja tudi Tomišek. (Lj. Zv. 1905. 546.) Tiste Murkove »Misli« pa niso nastale šele pod vplivom Korševe študije; vemo, da je bil Murkov spis nov. m. l. 1900. že pri uredniku — za Prešernov album, ko so gori na ruskem severu Korša šele tiskali: vsaj istočasno ste nastali ti dve študiji ter stopali v javnost, ter ž njima ono uaziranje o »fikciji« Stritarjevi. Vemo pa še več: prof. M. je to takó učil v kolegijih svojih na Dunaju že in poslej v Gradcu davno pred objavo »Misli«. — Dajmo vsakemu svoje, zgodovinar! Slave sramoti izdajati pa le nikar! Smo pač tudi takó svetu in sebi že zadosti samo — Slovenčki, »brez časti in slave«.

Ta »Koršev« rezultat bodi tedaj poslej — prvi temelj o ljubezenski vsebini Prešernove poezije. Causa finita. Upala pa si je kritika še dalje, češ, da je Preš. razodeval to svoje duše čustvovanje Juliji z namenom ter upom, da si njo dobi za soprogo kedaj. In to bodi — drugi temelj. Dobro. Saj Preš. sam tega ne taji; vprašuje jo namreč v sklepu gazele 6. odkrito, »al se smél bo razodéti sáj pozneje«, o čemer dozdej še nič ne ve — on, kaka je njena misel. Dovolj mu to dokaza, kdor ume Prešernov jezik. Res je vsaj izprva

bilo njegovo čustvovanje do Julije táko; kesneje pa se mu je razvilo in poglobilo do neke druge posebnosti, ki jo je doslej čutil in poizkušal izreči edini Stritar, a ji žal nadel krivo in nesrečno ime »fikcija«, kar priča, da si je niti on sam ni razbistril do jasne zavesti; izrekel je do danes še ni potemtakem nihče prav! O tem pa drugod kedaj.

Ukreniti pa so slednjíč blágovolili učenjaki tudi, da prični t a poezije Prešernove vsebina l. 1833., ker se je Preš. »resno« zaljubil v Julijo, »kakor sam priča«, rečenega leta o deseti uri v jutru na soboto sveto v trnovski cerkvi. Bila je ta sobota pa l. 1833. dne 6. aprila. Izučilo jih je menda ob prvem vprašanju, da je dobro, če veruje človek Prešernu na besedo, in udarili so — tretji »temelj«: prva ljubezen je Prešernu vzknila leta 1833. In na ta temelj kritika že res zida. Korš pravi na podlagi tega, da »Pèrva ljubézen« izraža duševno razpoloženje poetovo pred znanjem njegovim z neko deklico, in p o tem znanju ž njo, ko je bil poet že izkusil hladnost njeno do njega. Ta deklica pa da tedaj ne more biti še Julija, — po času (str. LXI)! Saj pesen da je iz l. 1832.; ljubezen do Julije pa da je mlajša, šele iz l. 1833. In odlanski prešernoslovec prof. dr. Jos. Tomišek zbere vso dosedanjo učenost o tem v svojem znanem »odlomku — o Prešernovi ljubezni« (Lj. Zv. 1905. IX.) ter jo zvrhovi v pristno svojem novem rezultatu: »Sonetni venec je bil po zimi l. 1834. že spleten, seveda morda celo kaj prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl (sic!), je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljubil in vsaj po zimi 1834. l. je spleten sonetni venec Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna psihiška zveza!« (548.)

Pribito! Toda vse — v gibko vodo! Za umevanje in presojanje Prešernove poezije je dat o pričetku »ljubezenske dobe« njegove gotovoda odločilnega pomena. Resnici

pa ni prišel tu do živega do danes še nihče, tudi — Tomišek ne. In vendar je ta, in edini ta mej vsemi, ki so razpravljali doslej o tem problemu prešernoslovja, pisal že po objavi »Kastelčevega zbornika« (v Zbor. M. Sl. V. 1903.) in po Pintarjevih »Različnih korespondencah« (v Zb. M. Sl. VI. 1904.), daleč daleč tostrán »Prešernovega albuma«, — ter edini imel potemtakem vse ravnostiste pripomočke v rokah, ki so omogočili sledečo razpravo. Ni en sam nov mi ni bil na razpolago.

I.

Prešeren loči sam v svoji poeziji neko dobo, ki jo imenuje prijatelju Vrazu »Liebesperiode« v tistem sicer nedatiranem, a meseca junija (po 10./VI in pred 1./VII.) pisanim pismu iz l. 1837., kjer označi svoje dotodaj nastale pesni kot »meine Balladen und Sonette aus der Liebesperiode«, češ, da so te izšle vse že v Illyr. Blatt-u; kar jih pa še ni, da so vse v taki mejsebojnosti, ki jim ne pripušča v tisek posamnim. (Let. M. Sl. 1877. 158.) To pričevanje iz ust poeta samega pa naravnost sili tudi — raziskujočo kritiko, da loči in dožene to »dobo ljubezni« v poezijah njegovih.

Kedaj se tedaj pričinja ta doba?

1. Prva trdna tla so nam tu soneti Venca. Začetnice prvih štirinajst se sklepajo namreč v dve besedi, tisti dve, ki ju ponovi petnajsti sonet, Venčev Magistrale, v akrostihu »Primicovi Julji«.

Preš. nam tu s tem poda že nov dat, da določimo lahko, katera je tista »doba ljubezni« in komu je veljala njena poezija. Zato izrečemo lahko tisti prvi tema našega raziskovanja naravnost takó-le:

Kedaj nastopi ljubezen do Julije prvič v poezije Prešernove vsebini?

Ostanejo nam tudi sedaj trdna tla še vedno ko prej edino le Venca soneti. Ti so prva, in naravnost edina

Prešernova pesen, ki nosi v sebi sami historično-dokumentarno moč in pravico ter tirja, da jo pripoznamo Juliji. Vse drugo moremo in smemo le na nje podlagi — sklepati.

Iz katerega leta je tedaj ta umetnina?

Natisniti jo je poet sam dal dvakrat: drugič l. 1846. v Poezijah (z letnico 1847.), prvič pa nekako deset let prej posebej na štirih straneh velike osmerke, v formatu časnika »Ill. Blatt«; obakrat s celim svojim imenom. Precizne letnice o tem prvem natisku pa žal ne vemo do danes.

Za tisek namenil in priredil pa je poet Venec svoj še trikrat. Dvakrat v letih, ki leže mej obema imenovanima objavama. A kedaj? Sodim, da enkrat l. 1835. za Zhbel. V., ne da bi prvi natisek kaj predružačil, a drugič mej l. 1837.—1840. za svoje »Pesme«, a takrat pač že v predelani obliki. In tretjič? To pa leži kronološko že onstran prvega natiska, najkeseje v letu 1834. In to dejstvo je nam najvažniše!

Odkod pa sem zajel te svoje date?

Objavil sem l. 1903. v Zborniku M. Slov. »Kastelčev zbornik« Čopovih in Prešernovih fragmentov. In mej njimi imamo tudi en izvod prvega natiska Venčevega, ki pa ima na koncu še štiri s Prešernovo lastno roko pripisane sonete, in sicer:

1. Ni snál molítve shláhtnizh . . .
2. Sanjáló fe mi je . . .
3. Ni majhina bla, Togenburgar! méra . . .
4. Ví, ki vam je ljubesni tiranija — nesnana . . .

Kako je prišlo to v Kastelčev zbornik? Kastelic je bil urednik Zhbelize! In že v Zbor. V. (138—141) sem razpravljaj, da je doposlal Kastelcu poet ta odtisek Venca, ki mu je pripisal še one štiri sonete, da bi on, takrat po smrti Čopovi edini urednik Zhbelize vse to vsprejel v rokopis in poslal skupno v nameravani Zhbelizi V. v cenzuro. In kedaj je bilo to?

Dne 26./III. 1836. prinaša Illyr. Bl. Prešernov sonet o Togenburgarju, brez podpisa sicer, a z nemškim prevodom

Prešernovim ter z dragoceno nam opazko: »(Aus dem noch ungedruckten 5ten Hefte der krain. Biene).« Kaj sledi iz tega?

Moral je pred dnem 26./III. 1836. imeti poet Sonetni venec že tiskan. Če imamo sonet o Togenburgu za Zhb. V. v Kastelčevi zapuščini že na odtisku Venca, moral je poet najprej imeti tak tiskan izvod, da je nanj pripisal to novo pesen; biti je moralo to tedaj pred 26./III. 1836. Jaz sodim pa še dalje. Če je 26./III., tedaj ravno o prvi pomladi leta 1836., ko je ravno izšel tudi že Kèrft (»Ende März«; pismo Čelakowskemu 22./VIII. 1836.), objavil poet že iz tiste četvorice v Zhb. V. ta svoj sonet, in to že z nemškim prevodom, kaže pač to, da je takrat (26./III. 1836.) bil že pač nestrpen radi Kastelčeve zamude; in pričel je Prešeren dražiti in zbadati že predolgo oklevajočega urednika, in objavljati kos za kosom iz Zhb. V.; najprej Togenburgarja (26./III.), potem »Kam?« (30./IV., tudi že — značilno! — z nemško prelogo), a 22./X. istega leta trojico sonetov: Bilo Mojsefu je narozheno . . ., Ozhi so le per nji . . ., Kadar obupa uzhenost sdravnika . . ., vse z isto opazko, da so »aus dem ungedruckt. 5. Bdchen.« Te objave imajo potemtakem z ozirom na Kastelca-urednika vsebino nekega sršena, češ, stóri urednik, kar bi bil že moral davno; če ne, saj vidiš, te ne bomo več čakali. In to misel mi potrjuje ono Prešernovo pismo Čelakowskemu z dne 22./VIII. 1836., kjer izreka poet svojo nevoljo o Kastelcu uredniku tako-le:

»Kasteliz hat die Erfahrung gemacht, daß ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen als die literärische Zhbeliza; es ist ihm daher nicht zu verargen, daß er sich lieber mit dem Bienen- und Honighandel abgibt, als mit der Redaction der Zhbeliza.« (Lj. Zv. 1882, 110).

In v istem pismu že izreka tudi možnost, da Kastelic ne izda sploh nikoli več Zhbelize, s čemer že za svojo osebo računa, češ:

»Wenn über Jahr und Tag keine Zhbeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner pefme herausgeben.« (Lj. Zv. 1882, 112).

Zakaj pa uvažujem vse to tu?

Ker nam vse to kaže, da je moral Prešeren doposlati tisti tiskani izvod svojega Venca z onimi štirimi soneti Kastelcu za Zhb. V. že dolgo pred 26./III. 1836., ter moral tedaj že dolgo pred tem dnevom imeti tisti prvi natisek Venca, ki je nanj pripisal one nove štiri sonete za — Zhb. V. A kako dolgo?

2. Togenburgar je izšel 26./III. 1836. že z nemško prelogo. Te v rokopisu za Zhb. V. seveda ni. Pozdeva se mi pa, da je poet ta prevod dodal sonetu, ko ga je odločil za Illyr. Blatt, tedaj — po onem pripisku na izvodu Venca. Nadalje: Zhb. V. bi bila morala iziti pravilno že l. 1834.; a ker je šele Zhbel. IV. izšla radi cenzurzih ovir l. 1834. namestu l. 1833. (prim. Zbor. V. 132, 133), recimo, da bi bila Zhbel. V. morala vsaj v cenzuro že l. 1835. In zdaj pa še l. 1836. ni bilo nič takega. Tretjič: Če vidimo 26./III. 1836. Prešerna, kako se je že naveličal čakanja (moralo je tedaj to biti takrat že precej dolgotrajno!), in če pomislimo, da je od marca nazaj do novega leta le tri mesece, ali nam bo po tem vsem takem le še samó šibka domneva, da je Prešeren doposlal svoje, tisto leto izredno bogate prispevke za Zhbel. V., mej njimi tisti tiskani Venec, Kastelcu — že pred l. 1836., ali vsaj jako zgodaj tistega leta.

Zato sodim že tu, da je Prešeren že l. 1835. imel prvi natisek Venca. A tudi: da ta ni izšel pred l. 1835. Zakaj to? Ker vprašuje dne 13./X. 1834. Janez Čop brata Matija z Dunaja v Ljubljano: »Warum sollte die Preshernische Corona nicht erscheinen?« (Preš. Alb. 766). Dne 13./X. 1834. torej Venec še ni bil natisnjen, ker bi sicer Janez Čop to gotovo izvedel. Ta sklep mislim, da pač velja.

Od 13./X. 1834. pa do l. 1835. je pač res da še skoro eno celo četrt leta, ali vsaj dva dobra meseca: časa dovolj za natisek kakega Venca. A jaz domnevam drugače. Prešeren je moral imeti za svojo separatno objavo Venca izven Zhbel. V.

vendar kak poseben vzrok. Saj vemo namreč, da so ga bili že l. 1834. namenili zanjo, in sicer še preden je bila natisnjena sama Zhbel. IV. Kaj bi bilo moglo biti ta vzrok?

Bilo je 1./VII. 1834., ko je imel Janez Čop na Dunaju že Zhbel. IV. tiskano; tega dne piše bratu Matiju že pismo o njenih sonetih in drugi nje vsebini. (Prim. Preš. alb. 1900. 764/5). Izšla je bila Zhbel. IV. potemtakem vsaj v juniju.

Dogodilo pa se je že 27./I. 1834., da je zapisal Janez Čop bratu Matiju v pismu ta za prešernoslovje kaj blagosni stavek:

»Nel cafo poi che vi mancafsero dei materiali pel 5° volumetto, lia il Mashgon alcuni componenti che bramarebbe inserirvi, come il primo fuo faggio.« (Preš. alb. 761).

Ž njim je namreč sprožil misel in korespondenco o Zhbel. V., in tako neposredno povzročil dragocene date in dokumente o Vencu. Odgovora Matijevega iz Ljubljane nimamo, žal. A komaj mesec dni za svojim pismom z dne 27./I. piše Janez Čop bratu drugo pismo, dne 1. III. 1834., a v njem naslednje:

»Io conosco benissimo i »Sonetti a corona«. dei quali il nostro ch. Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intraprefso . . . « (Preš. alb. 762). In v istem stavku prosi brata Matija za en prepis že če bi morda prepovedali jim Zhbelizo: » . . . e fe la pubblicazione della Zhbeliza farà proibita, ciò che Dio guardi, mi farebbe cosa gratifsima, fe mi facefsi avere una coppia in iscritto . . . « (Preš. alb. 762).

Iz tega besedila sklepamo lahko, da je moral mej obema tema listoma Janezovima Matija Čop odgovoriti. Bil je to odgovor na Janezovo pismo z dne 27./I.; in v tem odgovoru je moral pač Matija Čop svojega mlajšega brata poprašati, če pozna »Sonetti a corona«, nakar mu Janez pritrja. Povedati mu je pa tudi moral, da namerava izdati Prešeren tak Venec sonetni, in sicer — v prihodnji Zhbelizi, če je ne bodo prepovedali. Zato odgovarja Janez: » . . . In če prepovedó Zhbelizo, kar Bog obvari, bilo bi mi zelo ljubo, če bi mi hotel omisliti en prepis«, namreč Prešernovega Venca.

Pisati je moral Matija Čop ta odgovor bratu meseca februarja, ker po 27./I. 1834. in pred 1./III. 1834. Da je pa tisti mesec takó dvojbil o Zhbelizi V., je umljivo. Saj dne 26./II. 1834., tedaj ravno tistega meseca kakor bratu Janezu ono svojo dvojbo o Zhbelizi sploh, piše M. Čop Šafařiku še o Zhb. IV. to-le:

»Eine ähnliche Nase (kakor o metelčici namreč) wird sich Kopitar höchst wahrscheinlich hinsichtlich der Zhbeliza hohlen; sein unglaubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben hat hier beym Gubernium selbst Indignation erregt, und wir haben nicht ermangelt, bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses 4. Bändchens dasselbe gehörig lächerlich zu machen, was beym Gubernium beyfällig aufgenommen wurde.« (Zborn. I. 131).

Še četrto Zhbelizo so torej meseca februarja 1834. pričakovali šele iz cenzure; vedeli niso tedaj takrat še niti, če jim dovolé to. Kaj šele nameravano prihodnjo, peto!

Eno pa je, kar spoznamo iz tega, in to je nam tu važno: Skrbeli in znašali so v Ljubljani takrat že za Zhbel. V.; in Janeza Čopa stavek o sonetih »a corona, dei quali il nostro ch. Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intrapreso«, nam omogoči sklep, da so za njo namenili takrat tudi Venec, in da se temu cenzor Čop sam takrat ni protivil. Ko je namreč Janez Čop bil ponudil za Zhbel. V. Mažgonove doneske, sodim, da mu je Mat. Čop. na to ponudbo odgovoril v naslednjem februarskem pismu svojem; in tu tudi pripomnil, govoreč o Zhbel. V., da imajo zanjo že tudi večje delo Prešernovo »i fonetti a corona«, ki jih namerava objaviti Prešeren naslednje leto, če jim Zhbelize sploh ne prepovedó. In mislim, da mi to sodbo potrja oni drugi del istega Janezovega stavka: »... e fe la pubblicazione della Zhbeliza farà proibita, cio che Dio guardi...« Odgovor se mi zdi to na Matija Čopa opazko.

Dobrega pol leta za tem pa srečamo kar ono Janezovo pismo Matiju Čopa z dne 13./X. 1834.:

»Warum sollte die Preßhernische Corona nicht erscheinen? Wann erscheint überhaupt die Zhbeliza?« (Preš. alb. 766).

Ta Janezov »überhaupt« govori pač ravno še zadosti jasno, da so takrat v Ljubljani že nekaj oklevali z Vencem; zdi se, da se je Čop tu že vpiral objavi te umetnine v Zhbelici V. in to tudi izrekel bratu. Zato vprašuje ta: »Zakaj bi ne izšel Venec? Kedaj pa izide sploh Zhbeliza?« — češ, če že tudi prav brez Venca, ki ste ga poprej bili namenili zanjo!

Toda odkod neki ti pomiselki cenzorja Čopa? Ne vemo tega. Slutimo pa lahko, da radi preodkritih podatkov o Juliji, ki je bila takrat že — zaročenka, tedaj javno oddana, in to mogočnemu gospodu iz vplivne družine Scheuchenstuelove! Čopu pa je bilo pač že dovolj sitnosti, kar jih je imel s Pavškom in Kopitarjem lansko leto radi Zhbel. IV.! Ni si hotel tedaj kopati spet novega vruga na glavo že sicer brez tega prenervozni »knjigobrsk« Čop, ki bi si ga bil, če kot cenzor ne črta Venca! Mislil je na lanski »nos« Pavškov in Kopitarjev, in vedel, da mu tega nista in ne bosta pozabila blaga moža. A zdaj naj si nakoplje še Scheuchenstuelove ljudi! In to sebi in še bolj prijatelju Prešernu, ki je bil že tako pravzaprav dotlej še vedno brez svojega kruha!

Prijatelju Prešernu pa je bilo — za objavo Venca. In jaz domnevam, da je bil tu mej prijateljema z gorenjske strani spor radi te pesmi. Prešeren pa je moral pač spoznati, da ne bo spravil Venca v Zhbelizi V. na dan prvič; in naj mu ga prav urednik Kastelic vsprejme v rokopisa: črtal da mu ga bo cenzor Čop. In tedaj, mislim, da ga je dal natisniti samega. Vidi se pa iz tiska, da pri Blazniku, v formatu nekake priloge k »Illyr. Bl.«, dasi ni izšel nikoli kot resnična priloga tega lista! Zdi se, da mu ga je Blaznik tiskal kot privatno listino, ki je izšla brez vednosti cenzure, ali pa morda celo proti prepovedi njeni. Ta zadeva nam še ni raziskana do danes! Kaže pa vse, da je Prešeren hotel doseči svojo misel, in hotel videti svoj Venec tiskan, pa bodi to tako ali tako. Natisnil pa ga je s polnim svojim imenom:

»Dr. Prešern«. Morda je nameraval s tem prepričati Čopa, da je bila njegova bojazen radi Venca prazna; upal je pač, da mu Venca ne obsodi ljubljanska javnost, ampak da mu ga bodo znali ceniti kot nekaj posebnega, ko ga bodo spoznali privatno; in potem mu ga pač tudi Čop vsprejme v Zhbel. V. kot ponatisek, ko bo videl ta vtis. A — Prešeren je naletel slabo . . . In zdi se mi, da sta ravno ta objava Venca in tisti spor s Čopom radi Venca bila glavni vzrok, da ni šla Zhbeliza V. ne leta 1834. ne leta 1835. in sploh nikoli več v cenzuro; to jo je pokopalo, in ne toliko nagla smrt Čopova sredi leta 1835., — po moji misli. Umeti je pa^a potem, zakaj je Kastelic l. 1836. še tako okleval s Zhbelizo V.; kaj bi ne, ko je vedel vse te dogodke iz l. 1834. in 1835. radi tistega imena Julijinega, ki ga je Prešeren zdaj vsiljeval — njemu in njegovi odgovornosti.

In iz vsega tega sodim torej: Venec je izšel šele tačas, ko je Prešeren videl, da ga Čop zares ne dopusti v Zhbelizo V., in da ta ne gre v cenzuro o novem letu 1835. Vsekakor: Čop pa ga je še doživel. Toliko o letu prvega natiska Sonetnega venca. Pripomnim naj še, da se mi zdi, ko da je vse to bilo še o nagli smrti Čopovi mej prijateljema, odkoder potem še večja bol poetova ob taki ločitvi brez čistega slovesa!

3. Dalje. Privedel nas je Julijin Venec že v leto 1834. Kar imamo sploh dokumentov iz tega leta za ljubezensko poezijo Prešernovo, so od l. 1835. navzdol naslednji:

V III. Bl. 24./V. 1834.: a) Liebesgleichnisse, I., II., III., trojica nemških sonetov; b) Sonett. Warum sie, werth, daß Sänger aller Zungen sie priesen . . . 10./V. 1834.

V Zhbel. IV. (meseca junija): a) Romanca od dohtarja; b) Strunam; c) Romanca od učenca in d) Gazele, česar pa obojega ni šteti to leto več za novo, ker so to le ponatiski poprej že izešlih prvih tiskov; zaradi tega tičejo drugam, v bolj zgodna leta.

V dunajskem pismu Janeza Čopa z dne 2./V. 1834. (Preš. alb. 1900, 763) imamo zahvalo bratu Matiju »pei sonetti tutti eccellenti«; po imenu našteje posebej le tretjega mej štirimi: »3° Sanjalo se mi je etc.«, ter

dostavlja: »Bello pure è anche il primo, secondo ed il quarto.« Sodim, da je to ona ista četvorica, ki jo imamo v Kastelčevem zborniku za tiskanim Vencem (Zbor. M. Slov. 1903. 138 i. u.), in ki sem o nji govoril gori.

V dveh pismih Janeza Čopa bratu Matiju: a) v onem z dne 1./III. 1834., ki v njem prosi za prepis Prešernovega Venca, in ki je mi že poznamo (Preš. alb. 761); b) v drugem z dne 27./III. 1834., kjer se že zahvaljuje za poslani prepis: »Prima di tutto Ti ringrazio dell' improvvisata ben aggradevole che mi hai fatto coll' avermi mandato i fonetti del Prefhern che anche in Viena eccitarono gran furore prefso tutti gli amanti della patria letteratura. Molto sorprendente fu anche per tutti di conoscere da efsi la fua Fiamma che prima per un oggetto immaginario abbiamo tenuta . . .« (Preš. alb. 762).

Tako smo spet pri novem pozitivnem datu o Vencu. In ta dat je tak, da nam lahko velja za dat prve objave Venca; s tem pa izgubi dat prvega natiska Venčevega precej svoje važnosti v kronologiji Prešernovih poezij.

Kaj sledi pa za nas iz tega novega dokumenta o Vencu?

Že Pintar, ki nam je našel ter podaril ta pisma Janeza Čopa v albumu Prešernovem, je določil, »da je bil sonetni venec po zimi 1834. leta že spleten« (768). Rekli bi morda točneje, da pred pomladjo leta 1834.

Na teh trdnih tleh Pintar obstoji. In prav tam je ostal tudi Tomišek, ki ta Pintarjev rezultat vporablja za svojo novo »psihiško zvezo«, katera bođi nekakov nov dokaz, novo potrdilo za trdno resničnost pričevanja Prešernovega o l. 1833. kot pričetku Julijine dobe. Korš ne uvađuje v svoji študiji še Pintarjevega rezultata. Saj ga pa takrat sploh ni mogel ne Korš, ne nihče. Izšel je namreč šele z dotičnimi pismi vred v Preš. albumu decembra m. 1900! Korševa knjiga je bila pa takrat že natisnjena visoko gori na Ruskem, z letnico 1901. Primerjaj le »Russkija Vedomosti« 1900, šte. 353! A pa saj je tudi Lj. Zvon pri nas prinesel že 1. januarja 1901. obširni Aškerčev oglas o nji: »Ves Prešeren v ruskem prevodu« (str. 53 i. n.), z nekaterimi ponatiski. Moral je tedaj referat biti že decembra 1900. v ljubljanski tiskarni; zato je moral Aškerc imeti knjigo že pri nas v Ljubljani l. 1900.,

ker pred 1./I. 1901. Potemtakem pa dobi Korš po nepotrebnem tisto — opombico. Suum cuique! Sicer pa je to vse le pezdir v bratovem očesu: saj ni namreč prišel naš Tomišek ob tem novem, važnem datu do nikakega drugačnega, realnejšega in solidnejšega rezultata ko Korš brez njega. In vendar bi bil Tomišek to mogel in celó moral, če je hotel, da mu uvažuj kdo spis; če pa ne, zakaj tratiti potem tisek in popir, ljudem pa čas! Prazno delo.

Do meseca marca 1834. pride o Vencu tedaj že Pintar, in lahko rečemo, da do — 1. marca 1834. Saj je dne 27./III. imel Jan. Čop prepis Venca že na Dunaju; in ta dan že celó odgovarja bratu na pošiljatev. Ali pa odgovarja tu precej po prejemu prepisa? Ni verjetno; saj pravi že v istem pismu, kako je pripravil tudi Kopitarju že en prepis v roke (»Anche al Sinolar ne feci avere una coppia . . .«), in to po — ovinkih. Tudi pripoveduje že, kako se je Kopitar o ti priči vedel. In hkrati omenja tudi že, kako so vsprejeli drugi ta spev in kako jih je presenetilo, ko so spoznali iz njega realno deklé poetovo, ki so jo imeli doslej vsi »per un oggetto imaginario«. A naj je sledil odgovor Matijevemu pismu prav naslednjega dne po prejemu Venca (kar pa ni!), sledil je 27./III., tedaj ravno 4 tedne za prvim, za onim z dne 1./III., ki v njem prosi šele brat brata, z Dunaja dol v Ljubljano, naj mu dopošlje prepis. V štirih tednih je tedaj a) pisal šele J. Čop po Venec, b) imel ga že v prepisu, c) iz Ljubljane na Dunaju, d) razglasil ga mej druge, e) prepisal in dostavil že Kopitarju, f) poročal že o vsem tem bratu. Vse to mej 1./III. in 27./III., kar šteje komaj časa dovolj prvič za dohod pisma z dne 1. III. v Ljubljano; drugič za odgovor Matijev in prepis Venca ter dohod tega marčnega pisma Matijevega na Dunaj; in tretjič: za vse ono, o čemer poroča Janez bratu dne 27./III. 1834. 1.

Potemtakem spoznano pač, da Venec gotovo ni dorastel šele v tistih štirih tednih, mej 1./III. in 27./III.; imeti so

ga morali v Ljubljani dovršenega že prej, in sicer tedaj že, ko ga je Matija Čop bratu prvič omenil v svojem pismu. Odgovor Janezov na to, nam, če ne izgubljeno, a. do danes vsaj neznano pismo Matijevo pa je slučajno že z dne 1. marca 1834. Moralo je biti tisto Matijevo pismo potemtakem iz m. februarja 1834., in sicer najkeseje z dne 25./26. februarja, ker je rabilo takrat tri dni do Dunaja iz Ljubljane. Najbrže pa je bilo še bolj zgodno.

Tako pridemo pozitivno z Vencem tja v mesec februar 1834. Ta pa je a) šele drugi mesec tistega leta; in pred febr. je le en sam mesec ali 31 dni do l. 1833.! b) Preš. je bil takrat koncipijent pri advokatu dr. Baumgartenu (od svojega judicijelnega izpita celovškega, tedaj od m. aprila 1832. pa slučajno ravno do 1. marca 1834.)¹ c) Zahajal je pač tudi takrat že kaj v družbe o prostih urah, dasi ne toliko ko kesneje. d) Sonetni venec ima sam na sebi pa svojo določeno trdno arhitektoniko in težavne konpozicijske kakovosti, namreč: α) najprej toliko sonetov kolikor je verzov v enem sonetu; β) zadnji verz vsakega sprednjega soneta mora biti hkrati tudi prvi naslednjega; γ) kot zadnji verz štirinajstega soneta stoji prvi verz prvega soneta, ker mora biti ta verz prvi v naslednjem 15. sonetu: »Magistrale«; δ) začetni (in hkrati sklepni) verzi prvih 14 sonetov se morajo zlit v nov, štirinajsteroverzen, po vsebini in po obliki z drugimi venca soneti harmonično enoten petnajsti sonet »Magistrale«.

Te arhitektonske zahteve mora izpolniti vsak sonetni venec, kar je tudi Preš. sam za uvod Venca povedal v prvih njega verzih prvič tako-le:

Pev'z nôve ti zvetlíze v ven'z povíje:

Petnájft fonetov táziga vesíla,

De vfi saz'hétki drúgíga fítevíla

¹ To dokazujejo jasni dati v prošnji Prešernovi za advokata iz l. 1846., in v uradni kvalifikaciji k njej. Objav. Levec, Lj. Zv. 1890. (176 i. n.).

Versté fe 's sadniga, vsih domazhlje.
 Ko v venzu rósha rosh'ze fe ovije,
 Takó kjer jenja prednja pefem míla,
 Prihódnja fe bó tamkej fpét sbudíla. —

(Prvi natis, sonet 1.)

A v »Poezijah« l. 1847. drugič:

Poet tvoj nõv Slovencem vénc víje,
 'Z petnajst sonétov ti takó ga spléta,
 De »Magistrále«, pésem trikrat péta,
 Vsih drúgih skúpej véže harmonije.

Iz njéga zvíra, vanjga se spét zlíje,

Po vérsti pésem vsaciga sonéta;

Prihódnja v prednje kóncu je začéta. — (str. 183.)

Preš. pa si obteži to arhitektoniko še z drugim originalno svojim konpozicijskim problemom: e) Venec nosi v inicijalkah prvih 14 sonetov — črke Julijinega imena, in č) potemtakem tudi Magistrale v svojem akrostihu. Da je pa Prešernov Venec vse to imel že mes. marca (in tedaj tudi februarja) 1834., priča nam Jan. Čopa pismo (dne 27./III. 1834.), češ, da so spoznali iz Venca Prešernovo dekle. e) Prišteti je povrhu še, da je jezik naš tiste čase bil še vse kaj drugega ko danes, in da je moralo biti oblikovanje kake umetnine tolikega obsega in celó s takimi konpozicijskimi ovirami pač zamudneje delo ko danes, in gotovoda delo daljšega časa kakor kar ga je v tistem dobrem mesecu od srede februarja 1834. nazaj do l. 1833.

Ali bo potemtakem komu le — hipoteza in le osebno domišljanje, če sklepam: Sonetni venec Prešernov je po ideji svoji ves in docela, po obliki pa gotovoda vsaj po večjem, če že ne v malenkostih, — iz l. 1833.!

To je moj prvi rezultat o Vencu.

Tistega leta pa imamo »trden« dan, preko katerega ne »sme« Venec nazaj: dan 6. aprila! No, do konca leta je odtedaj še dolgih osem mesecev. V teh pa rodi človeški duh, posebno tak ko Prešernov, lahko dosti. Saj je Preš. ustvaril o smrti Čopovi v dneh po 6./VII. 1835. in pred 25./VII. 1825.

čudovito nagrobnico »Dem Andenken des M. Zhóp«, ki jo je 25./VII. že prinesel tiskano Illyr. Blatt. In od istega dne Čopove smrti pa do konca leta 1835, tedaj komaj v šestih mesecih, je Preš. poleg te nagrobnice zložil ves svoj veliki globoki Kerft; vemo namreč, da je ta šel o začetku l. 1836. že v cenzuro v dveh lastnoročno Prešernovih prepisih, a prišel iz tiska že pod konec marca 1836. (Pismo Prešernovo Čelakowskemu, 22./VIII. 1836.; Lj. Zv. 1882, str. 110). Zato se mi ne zdi tu nič ovire in nič protislovja, tedaj nič dokaza proti moji hipotezi o Vencu.

II.

Poizkušati pa nam je odtu nov korak tja k odgovoru našega vprašanja o pričetku Julijine dobe.

1. Premaknil nas je Venec sam iz l. 1834. že v l. 1833.! Trdno pa stoji še Prešernov dat o 6. dnevu aprila tega leta, o soboti sveti. Dobro. Kaj pa prinaša to leto 1833. samo o ljubezni Prešernuovi še novega?

Pravzaprav same edine »Gazele« 1.—7. (I. natis, dne 13./VII. 1833. Außerordentl. Beilage zum Illyr. Blatte).

Pred njimi pa imamo sicer še:

- a) [Romeo und Julia]; 29./VI., Illyr. Bl., brez vsakega podpisa; a meni se ne zdi ta pesem do danes trdno izpričana za Prešernovo, zato jo oklepam.
- b) [Sobota sveta: 6. IV. 1833.; Poezije 1847, 132.]
- c) V pismu Prešernovem Čelakowskemu dne 14./III. 1833. oni znani stavek: »... in sraven fim tako sanikarni pišar, de se mi je ljubesen s' nekakfhino Gospodizhno v Gradzu le savolj tega poderla, ker fim ji premalokedaj pišal«. (Zbor. VI. 180.)

Drugega — nič! Vsaj do danes ne. Iz tega sledi, da imamo za ono »Liebesperiode« res le — edine Gazele iz tega leta.

Komu pa veljajo te? O tem pač še ni dvojbil do danes nihče. Saj pa tudi res prejasno govori vsa njih vsebina sploh, čigave so. Posebej pa že kaže to prva gazela kot prolog, ki motivira naslednje gazelice kot posledico spoznanja,

da bi bolj bilo škoda pozabiti njene g a imena kakor imen — vseh drugih slavnih ljubic, ki slové že dolge vekove v slavnih pesmih. Zdi se ti skoraj, ko da že tu Preš. misli in namerava, da bi na kak poseben način ovekovečil njeno ime. Tu ji splete v ta namen prvi venec; a 27./III. 1834. je že na Dunaju nova pesem: poet njen je Slovence m zvil že »nov venec«, ki pa nosi naravnost in okrito — črke njenega imena, Venec »Primicovi Julji«. Sodimo sicer tudi, da hoče v gaz. 5. vrstica: »de začnè se léto stárat' zé v S e r p á n i . . .« (Poez. 1847. 124) zakrito opomniti Julijinega imena, češ, s r p a n je — mali srpan ali julij (kar bi se z mislijo tistega verza vjemalo); to ime pa da ima iste glasove ko »Julie«. Odtod da je začetnica v »Serpáni« velika.

No, morda da je takó; a zdi se mi to tu vse le voda v Savo. Saj preveva vendar ista ljubezen te Gazele, ki polni Venec; to je isto čustvovanje in isto hrepenenje tu ko tam; to izprevidiš, če le čitaš obe umetnini sam. Lahko rečemo: če velja vsebina Venca, potem veljajo tudi Gazele — Juliji!

. . . O Gazelah pa vemo dvoja že doslej: a) l. 1834. jih je prinesla Zhbel. IV. (z lètnico 1833.); b) 13./VII. 1833. so doživele I. natis. Vemo o njih pa še več: c) bile so že pred 14./III. 1833. v dveh rokopisih Zhbelize IV. —

Odkod izvemo to? Dne 14./III. 1833. piše Preš. o Zhbel. IV. Čelakowskemu, da je prepozorni cenzor Čop zatrl v nji »ljufke pefmi is Smoletove bere« (Zbor. VI. 179). Dne 16. IV. 1833. pa že roma rokopis Zhbel. IV. vsled šikan Pavškovih na Dunaj, o čemer nam pripoveduje tudi Preš. sam dne 29./IV. 1833. v pismu, pisanem Čelakowskemu.¹

¹ »... Und so ist unser Bienchen am 16. d. M. nach Wien geflogen, woher wir es vor einem Monate nicht erwarten.« 29. IV. 1833. Čelakowskemu (Levec, Lj. Zv. 1882. 51.) V Zbor. M. Sl. V. (132) sem objavil naslovni list in vnANJI ovoj Kr. Zhbel. IV., kakor se nam je to obrnilo v Kastelčevem zborniku, v zapuščini Levstikovi. Tam govorim o opazki v spodnjem desnem voglu naslovne strani: »Imprimatur omiss. delet. 26. April 1833.« Tako sem čital to takrat, dasi nisem bil ni tačas na jasnem,

Čop je tedaj že pred 14./III. 1833. zatrl nar. pesmi Smoletove v Zhbel. IV., ker tega dne Preš. že piše o cenzuri Čopovi Čelakovskemu. V Zhbel. IV. pa imamo tudi — Gazele. Moral je torej poet imeti Gazele pred 14./III. 1833. dovršene in jih Kastelcu doposlati gotovoda že vsaj februarja, brže pa še prej. Prešernovi prispevki so namreč morali biti tisto leto posebno zgodni, ker stoje z Gazelami vred na prvem mestu Zhbel. IV. pred vsemi drugimi!

Kako pa naj potemtakem Gazele veljajo Juliji? Njena doba prični vendar šele 6. aprila 1833. Vsaj dne 14. marca 1833., (in še prej) imamo pa Julijine Gazele že v Zhbel. IV., tedaj vsaj tri, cele tri tedne pred — 6./IV. 1833., tri tedne pred tisto »soboto sveto«, ko je poet obiškoval božje grobove po Ljubljani. Nastati so morale potemtakem Gazele že pred 14./III.; ljubezen sama, ki je njih vsebina, ta pa naj je prišla poetu v dušo šele najmanj tri tedne (in celo več ko mesec dni) kesneje, dne 6./IV. 1833.! Živo protislovje!

Toda, je li pa res, da je Čop že do 14./III. 1833. imel s Zhbel. IV. vred v cenzuri tudi Gazele? Izšle so te v Zhbel. IV. šele 1. 1834. Vemo pa, da je dobil Kastelic junija meseca 1833. svoj prvi manuskript Zhbelize IV., oni iz prvih mesecev

ali čitam prav. Številka »26« je namreč z naglo ohlapno potezo zapisana tako, da druží dvojko in šestico ena sama poteza. Ker pa sem mislil, da bi nad morebitno enojko pač stala pika, čital sem številko za 26. G. L. Pintar sam mi piše svojo misel o tem (19. V. 1906) takole: »Glede datuma: ali 26. ali 16. aprila je odgovor silno težaven, brati bi se dalo eno in drugo... Krivulja v začetku bi kazala na 2, od spodnjega konca naravnost do 6 potegnjena črta pa daje tudi misliti na 1.« — To me je potrdilo, da je pač verovati pismu Prešernovemu ter čitati »16. d. M.« = »16. April 1833.« Ni tedaj to opazka dunajske (Kopitarjeve) cenzure, kakor sem to sodil v Zbor. V., ampak — ljubljanske, ki je odposlala vsled obiska škofa Wolfa pri guvernerju, in: »bei dem Umstande, dass beim ganzen Gubernium ein einziger Gubernialrath krainisch kann«, po nasvetu guvernerja samega, tisti tam zapisani dan — Zhbel. IV. (»corpus delicti«) na Dunaj v Kopitarjevo cenzuro. (Prešernovo pismo Čelak., 29. IV. 1833.)

l. 1833., spet po prvi cenzuri v svoje roke. Vemo, da so vložili Zhbel. IV. potem spet še enkrat pri ljubljanski cenzuri. Vse to vemo iz pisem Matija Čopa Kopitarju l. 1833. pisanih (Zbor. V. 101—106, 132 in 120).

Mejtem pa so 13. julija 1833. izšle prvič Gazele.. Niso li morda dali Kastelcu šele zdaj Gazel, da bi obogatil zdaj šele Zhbel. IV., preden jo pošljejo drugič v cenzuro, s tem novini vencem? Če je bilo tako, potem izgine ono protislovje mej Gazelami in dnem 6./IV. 1833.!

Toda: prvotnega cenzurnega rokopisa za Zhbel. IV. niso predrugačili nikoli. Iz česa sklepam to?

- a) Čopovo pismo Kopitarju z dne 17./VI. 1833. ima v pripisku z dne 20./VI. 1833. naslednjo parolo boja z dunajskim cenzorjem: »Die Zhbeliza wird so wie sie ist, noch einmahl so vorgelegt werden, mit der Bitte, man möchte streichen, was man nicht passierlich findet«. (Zbor V. 106). Kar je razprtega, je podčrtal že v originalu Čop sam.
- b) Tista dvojna uradna opazka na ovoju Zhbel. IV., ena iz l. 1833., druga iz l. 1834. priča, da je rokopis Zhbel. IV. bil šel dvakrat, to je obakrat celó z istim ovajem v cenzuro, ne da bi bili l. 1834. kaj predrugačili lanski manuskript (Prim. o tem Zbor. V. 132). Dokazuje nam ta ovoj, da so ono Čopovo objubo o Zhbelizi IV (»so wie sie ist . . .«), vdejstvili resnično, kakor so bili sklenili!
- c) Čop piše Šafaříku dne 22./II. 1834. o Zhbel. IV., kakor že vemo, tako-le: »Eine ähnliche Nase (kakor o metelčici) wird sich Kopitar höchst wahrscheinlich hinsichtlich der Zhbeliza hohlen; sein ungläubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen derselben hat hier beym Gubernium selbst Indignation erregt, und wir haben nicht ermangelt, bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses

vierten Bändchens der Zhbeliza dasselbe gehörig lächerlich zu machen, was bey dem Gubernium beyfällig aufgenommen wurde«. (Zbor. I. 131.) Tista beseda Čopova tu o Zhbelizi IV.: »bey wiederholter Vorlage des Ms. dieses vierten Bändchens der Zhbeliza« nam pač spet potrjuje jasno, da se je zgodilo res, kar je obljubljal Čop l. 1833. (20./VI.) Kopitarju.

Potemtakem vstaja ono protislovje mej Gazelami in 6./IV. 1833. z novo močjo in bolj in bolj zmagovito! A dalje:

- d) Zakaj so izšle Gazele l. 1833. posebej izven Zhbelize kot priloga Illyr. Bl.-u? Poseči nam je tu v Čopov (in Prešernov) prepis iz l. 1833. s Kopitarjem.

27./IV. 1833. prinese III. Blatt koncc prve Čopove razprave o črkah: »Slowenischer ABC-Krieg«.

2./V. in 3./V. 1833. pošilja to razpravo svojo Čop Kopitarju.

8./V. 1833. piše Kopitar Čopu že privatno pismo, ki v njem imenuje Čopa na podlagi tiste razprave njegove »sovražnika« svojega; likratu mu očita že — Zhbelizo IV. in nje nepopolno cenzuro.

12./V. 1833. odgovarja Čop prvič temu pismu Kopitarjevemu, a odgovora tega ne odpošlje. Čop brani tu že Zhbelizo IV. (Zbor. V. 102—104.)

1./VI. 1833. prinese III. Bl. odgovor združenih Metelkovcev na razpravo Čopovo. (Nr. 22.)

15./VI. 1833. sledi odgovor Čopov; druga njegova razprava o črkah: »Slowenischer ABC-Krieg Nr. 2«. (III. Bl. Nr. 23.)

A zdaj poseže Prešeren vmes — proti Kopitarju. Izdajati prične svoj trosonetni ciklus: »Des Sängers Klage«:

III. Bl., Nr. 24 (15./VI.): I. Obschon die Lieder . . .

III. Bl., Nr. 25 (22./VI.): Zweites Sonett. Wohl ihm, dem fremd
geblieben . . .

[III. Bl., Nr. 26 (29./VI.): Drittes Sonett: Ihr hörtet von der Zwerge
argem Sinnen: . . .]

Tako bi bil moral namreč v tej številki III. Bl. slediti zdaj ta tretji sonet te skupine. Toda — ni sledil! Ohranil se nam je le: a) v lit. zapuščini Prešernovi (danes točka 24.), odkoder nam ga je objavil prvič Bleiweis v Letop. Mat. Sl. 1875 (str. 155); in pa: b) v dveh prepisih v »Kastelčevem zbor-

niku«, ki sem jih podal v Zbor. M. Sl. 1903 (str. 145.)* Zato sem ta sonet tu oklenil. Zakaj pa ni tam takrat izšel l. 1833.? Ker je tako odkrito osebno proti Kopitarju, dun. cenzorju ljubljanske Zhbelize, da ga cenzura ni pripustila ali pa ga že urednik ni hotel vsprejeti. Bil je pač prehud punctum saliens tega soneta sklep:

»Wie heißt der Wicht?« — »Herr Barthelmä Kopiter«.

»Die Schöne?« — »Krainische Literatur«.

»Der Riegel, der ihm zu Gebot?« — »Censur«.

Med prvim in drugim sonetom te skupine so morali ravno dobiti iz cenzure »ostriženo« Zhbel. IV. In če še ne, pa vsaj v Ljubljani je morala takrat že biti spet; in Čop vsaj je (kot cenzor) do takrat čital že Kopitarjeve cenzurne opazke o nji, ker dne 17./VI. 1833. piše namreč Čop Kopitarju:

»Die vierte Zhbeliza ist Hrn. Kasteliz noch nicht zurtückgekommen, doch habe ich Gelegenheit gehabt, Ihre Randglossen zu lesen, die wirklich merkwürdig sind . . .« (Zbor. V. 105.)

Seveda je Čop razglasil to Kopitarjevo cenzuro v svojem krogu; in tako so jo v njem že poznali pred 17./VI. 1833, tedaj zatrdno pred sonetom II. (25./VI.) in morda celo dva tri dni pred 17./VI., tedaj še pred sonetom I. že (izšel 15./VI.); vidi se pa, da je vsaj drugi nastal že iz žive ogorčenosti, ki jo je potem do osebnosti poostreno zajel vso zadnji (prepo-vedani) sonet. — Zdi se mi pa vredno pripomniti, da je na mestu tega soneta Prešernovega prinesla tista številka Illyr. Bl. trosonetni nemški ciklus: »Romeo und Julia«, ki je brez vsakega podpisa, a ga pripisujejo (od Marna sem: Jezič. XVIII., 1880., 45.) Prešernu! To mimo-grede.

Kaj pa je nam tu glavno? Da so v Čopovem krogu poznali pred G a z e l I. natiskom tistoletno Kopitarjevo cenzuro o Zhbel. IV., ki mu je radi nje pisal Čop že 17./VI. 1833:

* Imenoval sem tam ta dva prepisa — Kastelčeva. G. L. Pintar me je opozoril, ko je došla tista zbirka lic. knjižnici, da je prepis a): Čopov, le z naglo pisavo pisan, prepis b): pa lastnoročno Prešernov. — Nulla dies sine linea!

»Einstweilen sage ich Ihnen soviel, daß ich nicht wohl dulden kann, vor der Landesstelle in dem Lichte zu bleiben, in welches Sie mich gestellt haben« (Zbor. V. 106); a v pripisku k temu pismu dne 20./VI. 1833. že, da si bodo radi Zhbelize poizkušali pomagati na ta način, da jo bodo predložili še enkrat, táko, kakršna je (Zbor. V. 106.); poznali da so tedaj tisto sodbo Kopitarjevo, ki jo 26./II. 1834. Šafařiku imenuje Čop »unglaubliches Censur-Gutachten über das vierte Bändchen«, in ki o nji še pristavlja: ... (es) hat hier beym Gubernium selbst Indignation erregt«, a katere pa mi do danes ne poznamo še. Vedeli in spoznali so tedaj takrat že, da je Zhbelizi odzvonilo zdaj za tisto leto; in Preš. posebej, da tudi njegovim pesnim. Odtod njegov sonet, ki imenuje Kopitarja »Zwerg«, njegovo delo »arges Sinnen«; in ki spet zmerja njéga: »schnöder Mädchenhüther«, »Wicht« — češ, da deva za zapaha — lepotico: kranjsko literaturo, s svojo cenzuro

A kaj prinese tu koj naslednja številka Illyr. Blatta?

III. Bl., Nr. 27, (6./VII.) Kopitarjev znani pamflet o Čopu in Prešernu: »Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit« (aus einem Briefe aus Wien an Herrn M***). —

Ali je zdaj zagorelo nanošeno gorivo v Čopovem krogu! Čop sede in piše koj odgovor. A prej ko ta, izide pa že koj v naslednji številki Illyr. Bl. kot nekak prvi nagli odgovor Kopitarjevemu nasprotovanju ob Zhbelizi IV. posebna priloga — z Gazelami, to največo Prešernovo pesnijo v Zhbel. IV.:

III. Bl., Nr. 28, (13./VII.): »Außerordentliche Beilage zum Illyrischen Blatte Nr. 28. vom 13. Juli 1833. — Gasele.«

In nadalje?

III. Bl., Nr. 29, (20./VII.) — pomeni nekak premor.

III. Bl., Nr. 30, (27./VII.) pa prinese spet v posebni priložbi Čopov odgovor: »Slowenischer ABC-Krieg Nr. 3.« Hkrati pa drugi Prešernov odgovor, znane: »Literarische Scherze in Aug. W. v. Schlegel's Manier von Doktor-Dichter-Preßhörn«, — češ, psuj nas tako, pa smo vendarle in se smemo tako imenovati prav resno tudi sami: »Dichter-Preßhörn«!

To je nit dogodkov! Preš. je hotel dražiti Kopitarja cenzorja in izplačati ga s to objavo Gazel! Pač pa je imel poet gotovoda tudi osebne vzroke zanjo: leto 1833. je bilo

tisto, ko se je Julija — zaročala in, koliker dozday vemo, tudi zaročila (Ernestina, Spomini 14.). Nekako mudilo se je ...

Noče pa vse to onega protislovja potemtakem kar nič ublažiti; to govori vse jasno le za dejstvo, da so Julijine Gazele eksistirale že pred 14. marcem 1833., tri tedne in še več — pred »začetkom Julijine dobe«: pred 6. IV. 1833.!

Gazel pa je sedem! In njih oblika je bila že takrat skoraj dobesedno taka, njih jezik takrat že tako nežen in dovršen ko danes: Gazel ni Preš. skoraj nič popravljal ter nič drugačil od l. 1833. do Poezij 1847.; edino le štiri pet mest pravzaprav, a še teh se je komaj dotaknil.¹ Objavi Gazel iz l. 1833. (Illyr. Bl.) in l. 1834. (Zhbel. IV.) pa nimata ni trohice razlike!

Oblika Gazel je tedaj že prvič, že l. 1833., koj taka, da priča sama o sebi, da pač ni nastala kar v enem tednu, tudi ne v enem mesecu, ampak čistila se pač le polagoma; za tako dolgotrajno nastajanje pa govori tudi arhitektonika vsake posamne gazelice in ona vse skupine gazel kot ene celote. Povrhu pa je vsebina teh sedmero gazelic tako raznolika in tako obila, da pač ni dozorela v dveh treh tednih ...

¹ Razlike mej l. 1833. (in 1834.) ter 1847. so te; Gazela 1. v. 10: »Blo bi posabiti fhkoda ...« (1833.); »Bi biló pozábit' škóda ...« (1847.); Gazela 2: v. 5: Z he v tebe fo obernjeni pogledi... 1847: a k v tēbe...; v. 7: Al z he dekleta druge ogledujem (1833.); Al, a k dekléta ... (1847); v. 10: Kako bi vstrégel ti, fromak ne vem (1833); Kak bi ti vstrégel, firomák ne vém. (1847.) Gazela 3: vse docela enako. Gazela 4. 1833: v. 2: Pravijo, v ljubesni moji ni resnize; v. 5: Al poflufhaj mojo fpov'd, in rekla bôfh, de ...; 1847: v. 2: Právjo, de v ljubézni ...; v. 5: Al poslúšaj môjo spóved, rékla bôš, de ...; Gazela 5. 1833: v. 8: De je prozh pomlad nar dalfhi she v Serpani ...; 1847: De začnē se léto stárat' žē v Serpáni... Gazela 6. 1833: v. 4: kōniz léta ...; v. 5: kupiz; v. 9: Lej takó tvoj pev'z gaséliz ...; v. 10: ... ferzé ti mérslo se ogreje ...; 1847: v. 4: kōnec léta ...; v. 5: kúpec; v. 9: Lej tak pévec tih gazélic ...; v. 10: ... sercē ledéno se ogreje ...; Gazela 7. 1833: v. 1: Vem, de vfaki brav'z drugázhi pefmi moje sódi; v. 9: Jést pa ...; 1847: Kdòr jih bēre, vsak drugáči pēsmi mōje sódi; v. 9: Jéz pa ... — Iz tega se lahko vsakdo sam preveri o resnici. A. Ž.

Od 14./III. 1833. in do l. 1832. pa sta komaj dobra dva meseca. Že smo pa obveljavili, da je moral imeti Gazele Kastelic za rokopisa najmenj v začetku februarja. Kaj sledi iz tega? Da v samem januarju l. 1833. pač ni mogel Gazel poet zamisliti, osnovati in izdelati, ampak da segajo pač, če že ne vse, pa posamne, in če že ne po obliki, pa po zamislitvi, vsebini in arhitektonski zaosnovi gotovoda nele v konec, ampak precej tja vèn v sredo l. 1832.!

2. Venec nas je privedel samo do leta 1833.; a Gazele nas silijo že v l. 1832.! Kaj nam pa prinaša to samo in kaj nadaljna, poprejšnja leta?

Situacija vseh, nam znanih dokumentov o ljubezni Prešernovi iz še ostalih, tu vpoštevanja vrednih nadaljnih let je naslednja:

1832:

- a) »Nach Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«. (Zadnje celovško pismo Prešernovo Čopu, nedatirano, a iz dni zadnjega tedna v marcu: 24.—31. marca. — Lj. Zv. 1888. 691.) Komentar k temu stavku je oni sklep pisma Prešernovega Čelakowskemu o »Gospodizhni v Gradzu«, z dne 14./III. 1833. (Prim. str. 128. tega spisa.)
- b) »die Romanze od Dohtarja«: v zadnjem celovškem pismu Prešernovem do Čopa (24.—31. marca); Lj. Zv. 1888. str. 691.
- c) She míru . . .
- d) Astrologam.
- e) Strah. Sonet. (En dan ozhí fo vid'le . . .)
Vse tri v Zhbel. III., tiskani že do 24./III. 1832. v prvih dveh polah. (Prim. Čopovo pismo z dne 20./24./III. 1832.; Zbor. VI. 186.187.)
- f) » . . . Die Laibacherinnen scheinen mir im Allgemeinen hübscher zu seyn, als die civilen Klagenfurterinnen: jedoch hat eine der letzten einen Eindruck auf mich gemacht, von dem jemand nichts erfahren dürfte«. (Prešeren v pismu z dne 5./II. 1832., iz Celovca Čopu v Ljubljano. — Levec, Lj. Zv. 1888. 568.)
- g) Romanza s shenfkimi asonanzami (kesneje v Zhb. IV.: Rom. od uzhenza): 14./I. 1832. (Ill. Bl. Nr. 2.)

1831:

a) Skupina štirih sonetov:

- α) Ozhetov nashih imenitne dela . . .
- β) Verh fonza sije fonzov zela zheda . . .
- γ) Tak kakor hrepeni okó zholnarja . . .
- δ) Kupido, ti, in tvoja lepa starka . . .

Zhbel. II. (23./VI. 1831. jo Zhop pošilja Kopitarju: Zbor. V. 98; dne 9./V. 1831. je omenja Čop prvič, v pismu Šafatiku, češ, »am zweyten [Bdchen] wird eben gedruckt«: Zbor. I. 101.)

b) Sonet. Verh fonza feje fonzov zela zheda . . . 12./III. 1831. (III. Bl. Nr. 11.)

1830:

Tega leta nimamo nobene nove ljubavne pesmi Prešernove v Zhbelizi I.; »Povodni mosh« je namreč že iz l. 1826. In oglasil se je poet to leto samo v Zhbel. I., drugje nikjer.

1827: Dekelzam — An die Mädchen. 12./I. (III. Bl. Nr. 2.)

1826: »Lashnivi praktikarji« (kesnejša »Astrologam« v Zhb. IV.) in »Povodni mosh«. Pismo Prešernovo Čopu, iz Celovca dne 13./II. 1832. (Lj. Zv. 1888, 570).

1825: Prophetischer Trost für Traun im Jahre 1825. (sedanja: Zarjovena divčica.) — Kres, III. 1883, 377: Sket, Prešernova »Zarjavéla devičicar«.

Ali velja iz teh let morda tudi še kaj že Juliji? Šla je pot našega raziskovanja dotu odzgor (od Venca) navzdol; obrnimo njeno smer tu, ter pričnimo zdaj od spodaj, navzgor — proti méji!

Prešeren je dosegel doktorat dunajske univerze 27./III. 1828. (Diploma, obj. Levec, Lj. Zv. 1888, 302); 1./IX. 1828. je vstopil mladi doktor v odvetniško prakso pri ljubljanskem advokatu dr. Leopoldu Baumgartenu, ter služil tam do 9./V. 1829., kakor o tem priča izpričevalo šefovo z dne 15./V. 1830. (priobč. Levec, Lj. Zv. 1888. 303). Bil je namreč pred 27./IV. 1829. že vložil Prešeren prošnjo, da bi ga pri komorni prokuraturi ljubljanski vsprejeli za neplač. konceptn. praktikanta; 27./IV. 1829. komorna prokuratura poroča namreč že o tej prošnji guberniju, ki ji 7./V. 1829. že ugotovi, nakar dobi Preš. 9./V. 1829. poziv, da dojdí ob 10. uri k prisegi ter da

koj potem nastopi službo¹. Zato pa 9./V. 1829., kakor smo

¹ Dokumenti za vse to so nam uradne listine, ki jih je obj. Levec v Lj. Zv. 1888. (št. 5., 6., 7.), a odkril jih in rešil nam g. svétnik E. Guttman, sedaj v Gorici (prim. Lj. Zv. 1888. str. 507), kakor tudi en del »Zap. akta Prešernovega« ter ves »Kastelčev zbornik«. Na podlagi teh objav in še one Levčeve v Ljublj. Zv. 1890. (178), ki nam prinaša prošnjo Prešernovo za advokaturu l. 1846., uradno kvalifikacijo o njem ob ti priliki, in še druge tozadevne akte, dobimo to le sliko o službi in o delu jurista Prešerna:

a) »27. März 1828. zum Doctor juris promovirt«; b) »seit dem 1. September 1828 bis 9. May 1829 die Advokaten-Praxis bei mir (t. j. pri dr. Baumgartenu v Ljubljani) genommen, meine Kanzley während dieser Zeit ununterbrochen sehr fleissig besucht...« (Izpričevalo dr. Leopolda Baumgártena z dne 15. maja 1830.; Lj. Zv. 1888. 303); c) »seit 24. July 1829 bis 17. December 1831 (2 Jahr 5 Monate) bei der k. k. Kammerprokuratur zu Laibach die Praxis genommen«; d) »sich nach seinem Dienstaustritte in der Kanzley des Dr. Baumgarten... verwendet«; e) »u. seit 1. März 1834 bis gegenwärtig in der Kanzley Dr. Crobath zu Laibach«, t. j. do dne te svoje šeste prošnje za advokaturu, 26. aprila 1846. (Lj. Zv. 1890, 176); f) celovski dekret za Kranj: »Klagenfurt am 27. August 1846.« (istotam); g) ljubljanski dekret za Kranj: z dne 1. septembra 1846.; h) zaprisega Prešernova za advokata v Kranju: »Laibach den 5. September 1846.« (Lj. Zv. 1890.)

Potemtakem bi odšel Prešeren iz Ljubljane lahko že septembra 1846. A s tem se ne vjema dat v Kranju najetega stanovanja: »Miethzins seit 21. Okt: 1846 bis 24. April 1849«, kakor to stoji v listini o dolgovih v »Zap. aktu« na str. 39. Tedaj je prišel Preš. najbrže da šele v oktobru 1846. na svoje novo mesto. V Ljubljani pa so fiste dni ravno pričeli tiskati »Poezije« pri Blazniku, ter jih dotiskali v 1200 izvodih že do 15./XII. 1846. (Računa Blaznikova o tem v Zap. aktu str. 43 in 51). — Napaka je, če tedaj življenjepisci uče, da je Preš. služboval pri Crobathu celih 14 let, in da je od l. 1832. bil koncipijent pri njem (Murko, Ottův Slovník Naučný. XIII. díl. 1898, pag. 411). Bil je najprvo pri dr. Baumgartenu, od 1./IX. 1828. do 9./V. 1829., pa od celovških izpitov (april 1832.) do 1./III. 1834.; tedaj tudi tistega »osodnega« l. 1833.! Sodim pa, da je Preš. tudi kot praktikant pri kom. prokuraturi (od 9./V.—24./VII. 1829. kot šesttedenski preizkuševanec, česar pa kvalifikacija ne šteje, ter kot zapriseženi vajenec od dne svoje zaprisege: 24./VII. 1829. [Lj. Zv. 1888. 368] pa do izstopa 17./XII. 1831., ali recimo rajši do svojega odhoda v Celovec, t. j. zadnjih dni jan. ali prvih februarja 1832.) delal v dr. Baumgartenovi pisarni o prostih urah ter se živil od tega dela — za tlako pri prokuraturi; sklepam to iz stavka v — poročilu kom. prokurate z dne 3./VII. 1829. guberniju, naj potrdi zdaj po

videli, Preš. zapušča svojo dosedanjo službo pri dr. Baumgartenu.

Na podlagi teh dejstev je prišel tedaj Preš. za stalno v Ljubljano šele v drugi polovici l. 1828. Zato izključimo lahko vse ljubezenske pesmi njegove že a priori, ki so nastale pred tem časom; tedaj »Lashnive praktikarje« in »Pov. mosh« ter »Dekelzam«, ker o pesmi »Proph. Trost« ni da bi niti govoril tu. »Dekelzam« je že izšla l. 1827., ko je Julija bila komaj v 11. letu. O »Lashnivih praktikarjih« ter o »Pov. moshu« pa piše Prešeren sam dne 13./II. 1832. iz Celovca Čopu:

»Als Jurist des 4. Jahres hatte ich eine Theke Carminium carn. meinen Freunden gezeigt, unter denen mich ein gewisser Trenz, der gegenwärtig irrsinig ist, überredet hat, ich soll solche dem formul. lesen lassen . . . Form. gab mir den guten Rath, ich soll sie ein Paar Jahre liegen lassen und dann die Feile zur Hand nehmen: Quod consilium secutus omnia incendio tradidi exceptis: Povodni mosh, Lenora et Lashnivi praktikarji . . . Alle übrigen habe ich als unverbesserlich voriges Jahr verbrannt«. (Levec, Lj. Zv. 1888. 870.)

Bil pa je Preš. četrtega leta jurist od jeseni 1825. do jeseni l. 1826. (Prim. E. L. v Dom in Svetu XV. 1902. št. 5, 317, in L. Pintar, Lj. Zv. 1902, 632.) Julija je bila takrat devetletno otroče.

Ker pa zdaj od l. 1828. potemtakem sploh nimamo ne ene pesmi Prešernove do l. 1830. (Zhbel. I.), a ljubezenske pa še tega leta ne (razun Pov. moža) nobene, prestópimo lahko navzgor kar v l. 1831., a o Juliji ne dobimo še nobene sledu v poeziji Prešernovi.

dobro se obnesli poizkušnji Prešernovo »definitive Aufnahme in besagter Eigenschaft . . ., in welcher ihm der Dr. und hiesige Advokat Baumgarten den erforderlichen Unterhalt für den Fall zusichert, wenn seine eigene Subsistenzmittel während der unentgeltlichen Dienstleistung erschöpft werden sollten« (Lj. Zv. 1888, 365). Zakaj bi mu sicer obljubljal tako podporo? Lahko tedaj pač rečemo, da je delal Preš. od 1./IX. 1828. pa do 1./III. 1834. (5½ let) v Baumgartenovi pisarni, potem pa do oktobra 1846. (12 let) v Crobathovi.

A. Ž.

Ostaneti nam potemtakem le še dve leti, l. 1831. sólo in l. 1832.; to pa je tisto, ki smo je dognali že kot — leto Julijinih Gazel! Tako smo se približali meji.

Zastavim naj tu ob sonetu »Strah«! S tem združim obe še ostali leti v eno skupino.

»Strah« je bilo naslov l. 1832. v Zbel. III. (str. 30) sonetu, ki stoji danes na str. 130. Poezija: »Dve sêstri vidile so zmóti vdáne oči . . .« Ernestina Prešernova misli, da ima sonet poseben pomen z ozirom na mater Julijino, »Julijano Primitz, roj. Hartel«, ki je bila sestra ženi deželnosodnega svétnika Lavrina; pri tem da je bil Preš. nekaj časa domači učitelj poprejšnje čase, še preden je šel na Dunaj; tedaj pred jesenjo l. 1821. najkeseje.¹

Venera bodi Julijina mati; Amor bo torej Lavrinova gospa svétnica! Z Julijo sólo pa po tej razlagi sonet nima prav nič dotike.

Čul sem pa tudi razlago, da poet z neko pesniško prostostjo primerja mater Julijino z Venero, a Julijo z Amorjem, češ da materi v poklon; potemtakem bi bilo to nekako »ad

¹ »Julijino mater primerja Prešeren z Venero, poslužujoč se najbrž pesniške pravice pretiranja, ker je bila takrat že blizu svojim petdesetim — svojo petdesetletnico je praznovala l. 1835. ali 1834. — Kmalu po smrti svojega moža pa je bila res mnogooboževana in lepa žena. Ali ni morda tedaj naredila posebnega vtiska na mlado, in za vse lepo tako goreče srce . . .?« (Ernestina, Spomini, 86). Na Šmihelskem pokopališču pri Novem mestu stoji na zapuščenem grobu koj za kapelo ob desni nje steni skromni nagrobnik:

»Ruhestätte der wohlgebornen Frau JULIANA PRIMITZ geborne Hartl, Handelsmanns Wittwe geboren zu Laibach am 27. März 1786, gestorb. zu NeuhoF am 26. October 1855. * Selig sind die Todten, die im Herm sterben denn ihre Werke folgen ilnen nach, Offenb. 13. 15«.

Potemtakem je učakala svoj petdeseti rojstni dan 27. marca 1835. ter nastopila svoje petdeseto, a preživela in štela še let devetinštirideset. Koliko je bila njena sestra mlajša? Kedaj je njen mož umrl? Tega do danes še nisem mogel dognati. Sonet naš pa je nastal 1831. najkeseje, ker je izšel l. 1832. v Zhb. III. — Julijana mati=Venera (!) bila je takrat dama v svojem šestinštiridesetem in vdova! A. Ž.

captandam benevolentiam«, da prični pri materi, kdor hoče do hčere! Trivialno.

Po mojem ne velja »Strah« ne Juliji, ne materi Julijani, kakor ne gospé Lavrinovi. Kako to? In komu pa sicer?

a) Sonet pripoveduje:

Srečal je poet »en dan« dve sestri. »Ena nji visoka žena; devica majhine postave ena; obé — lepote cvet, in čast Ljubljane.« Primerilo se je tedaj poetu to v Ljubljani.

In ko je vgledal nju in njuno lepoto, pobegnil je pred njima! Zakaj? Zakar srna, če poprej nekoč ostreljena — poslej kedaj spet vgléda »strelzov trumo seleno«: spomni jo ta stare rane.

Pobegnil tak' fim, kakor ferna plane

Od lozov v' prednih zhafih osterljena,

Ko sopet strelzov truma fe selena

Prikashe, in je spomni stare rane. (Zhbel. III. 30.).

Ne vzbudi srni to njeno srečanje a) ne stare rane, b) ne strahu stare rane, ampak — c) le spomin na njo. d) Strah njen — velja pa novi rani, pred katero beži, a rani enaki, kakršna je bila prva, ki jo je izkusila »v prednih časih« na sebi!

In tako, pravi poet, da je tudi ž njim.» V prednih časih« ostreljen pomni te »stare rane« ko srna svoje. In kakšna je bila ta stara rana?

Ranila mene s' ojfro sta puhizo

Kupído strel'z, in mati s' njim njegova. (Zhbel. III.)

Pa se mu »en dan« zgodi, da se zazdi njegovim »zmoti vdanim« očem, ko da vidijo pred sabo kar ta dva strelca —

Ta dva fim miflil viditi bogova;...

in vsled te pač pesniški fingirane zmote sta ga oni »dve sestri« spomnili — stare rane, da je kar plašno pobegnil... Odtod njegov — strah.

Drugega čustva svojega pa poet tu ne izreka nobenega. Le »strah« ta. In nekdanji naslov soneta (»Strah«) naglašá res to čustvo kot vsebino te umetnine.

Sonet nam tedaj pripoveduje le spomin o neki stari, a za poeta ne ravno srečni ljubezni, ki mu posej ni nič kaj v lepem spominu, ampak le kot srni »stara rana«; nič pa ne — o kaki novi. Naglasiti treba to tu. Videli so v sonetu doslej več kot je res v njem; in spet, dosti premalo!

Kaj sledi iz tega — za mater in hčer Primitz?

Julijana in Julija Primitz sta si bili — mati in hči, a ne — »dve sestri«. Julija je bila sicer res »d'viza majhine poštave«, to vemo; a je li bila nje mati — visoka žena? In povrh je bila mati že vdova, a ne žena več.¹

Kaj pa obe Hartlovi sestri? Od teh ni bila tistikrat že dolgo nobena več dekle-devica, ker obe že dolgo poročeni ženi in materi. Saj je Preš. kot gimnaziječ baje pri Lavrinovih podučeval že Julijine bratrance! (Spomini Ernestine Prešernove, str. 30.) In izmej njiju naj bi bila katera podobna lahkokrilemu detetu — Amorju, če že prav morda katera ali pa obe — Veneri! Skoraj da — neslano.

Katerima dvema sestrama ljubljanskima pa velja tedaj ta sonet? Nam, ki hočemo umeti Prešerna človeka in umetnika, je to pravzaprav le bolj postranska zaževa. Gotovo, bilo bi prešernoslovju zelo prav, če bi to vedeli zatrdno, o čemer le ogiblujemo dodanes. Pričata pa vendar vsaj meni vsebina in ton res o dveh pravih, ne samó po Evi si sestrah. Venera je mati svojega hudomušnega deteta; in vendar poet dvakrat v sonetu živo naglasi, da je bilo mej tema dvema ženskama, ki ju je srečal, razmerje dveh sestra! To je vendar neko nesoglasje v paraleli obeh skupin, na eni strani Amorja in Venere, na drugi obeh sester! In tu da bi bil poet žrtvo-

¹ Levec piše 1879. v Dun. Zv. (str. 53/54): »Po smrti svojega očeta, katerega je izgubila, ko je imela komaj pol leta, in po smrti svojega edinega brata bila je Julija edna najbogatejših deklic ljubljanskih«. Bila je tedaj Julijina mati potemtakem vdova že od l. 1816. ali najkasneje l. 1817. Moji poizkusi, da bi dobil dan smrti Julijinega očeta, so bili doslej vsi brezvspešni.

val ono enako rodbinsko razmerje mej materjo Julijano in hčerjo Julijo, kakršno ima že mej Venero in Amorjem, kar takó brez posebnega vzroka, na — kva r svoji paraleli! Saj vzraste iz te neenakosti umetniku velika ovira, ki se ž njo v sklepu soneta ravno kar naravnost bori! Saj mora ravno zato, da to drugačnost rodbinskega razmerja v paraleli svoji preglasi in premaga, da ti ne skali vtisa, poudariti s krepkim poudarkom v koncu soneta poet oni drugi moment, ki na njem slóni vsa paralela: podobnost si obeh skupin po — lepoti:

Sa Amorja imel fim lepo d'vizo,
Bla Veneri fi, feftra njé! enaka. — (Zhbel. III.)

Iz te umetniške potrebe naglašá poet takó — nju živo lepoto žensko, a ne, — da se pokloni vnani telesni »ženski lepoti«. Za kaj takega je bil Preš. preglóbok! V vseh poezijah njegovih — ni ne enega takega poklona, najmanj v dobi Julijini! Njegov duh je iskal in opeval v »ženski« vse kaj drugega ko — »lepo stvar« ... Zato pa je siromak moral peti vse svoje žive dni le »nesrečo ljubezni« in moral obupovati ob tem »od Boga prokletem rodu«, kakor pravi sveta knjiga in kakor pojó o tem ravno vse Prešernove Poezije. Ženska je pač — le ženska; ... ni iskati v nji drugega ko — ženske. To je vsebina pesmi Prešernovih! —

Ne; sonet ni nastal v poklon ženski lepoti, najmanj lepoti telesni magari še tako dične vdove Primčeve, ampak v prvi vrsti iz — lepote umetniškega motiva samega na sebi; da ti pred duha kar na hip ko z dletom izkleše poet z živo skupino onih dveh sester — bajeslovne dvojice prelepo skupino; oni grški motív da ti oživi in utelesi, da mu pod piedistal res kar lahko zapišeš poetove besede: »Kupido strel'c, in mati z njim njegova«. S čudovito plastiko ti dene konkretno pred oko — dve prirodni sili, »dva bogova«, a s to vsebino: taki ste, da pred njima človek najboljše da kar beži ...

To pa je le eno, a ne edino, zaradi česar Strah ne velja Juliji. Odeta so vanj namreč še globlja dejstva.

b) Dogodilo se je v Poezijah (1847., oz. 1846.) s tem sonetom nekaj posebnega. Postavil ga je poet, po obliki precej prekovanega, na str. 130. v to-le četvorico sonetov na zara-zano mesto:

- α) Očétov náših imenítne déla . . .
- β) Verh sóнца síje sóncov céla céda . . .
- γ) Tak kákor hrepení okó čolnárja . . .
- — — — —
- δ) Kupído! tí in tvôja lépa stárka . . .

Izšla je ta četvorica, kakor vemo, l. 1831. v Zhbel. II.; »Strah« pa eno leto kesneje v Zhbel. III. Ta poetova lokalizacija soneta pa se meni ravno zdi dokazilo in zdi potrdilo poetovo, da umevam njegov »Strah« prav, ker po — njegovo, če pravim, da ne velja ne materi Julijani, ne hčerki Juliji. Zakaj?

Oglejva si to četvorico sámó, kot eno skupino zase, také kakor je izšla v Zhbel. II. l. 1831. brez »Strahú«, ki je stopil šele v Poezijah vanjo!

Jasno kaže prvi sonet (»Očétov náših...«), da je nekak uvod ali prolog tej skupini. Kaj nam pripoveduje? O Prešernu poetu: da kot pesnik ne bo pel epov, tega naj svet nikar ne čaka o njem, zato da bodo morali priti drugi; on da je le lirik, in sicer — lirik ljubezni. Tako ta prvi sonet.

In kaj pa naslednja dva? »Verh fonza« poje le, da se je poet zagledal v neko gotovo deklè... Ali je ta izmed ljubljanskih gospodičen? Te ogleduje rad še vedno; saj je njih polno ko zvezd na nebu, in pa saj so lepe:

Kar svesd nebó, imá deviz Ljubljana!

Rad ogledujem vaf, zvetezholizhne,

Ljubljanfke, ljubesnive gosfodizhne! (Zhbel. II.)

Toda njemu so brez škode. Saj je zdáj »prizho nje«, ki »ji je, dragi, taka mozh zhes njega dana«, »flep sa

vše — »zvetezholizhne, ljubljanfke, ljubesnive gofpodizhne«, in za vso njih lepoto. Prav kakor ni zemlji več za lune lepoto in luč, ko sije nanjo — solnce svoje žarke!

Zdi se človeku, kakor da bi hotel poet tu svojo »ferzá kraljizo« deti naravnost v kontrast z ljubljanskimi gospodičnami:

Al' dragi taka mozh je zhes me dana,
De prizho nje fim flep sa vse devize . . .

za in a knjen v nje »mili obraz«, kakor je zemlja vsa iz gubljenav solnce, ko »nazaj pripelje zarja ga rumena« . . .

A hkrati, ko da bi jim hotel tudi povedati, zakaj mu ni mari njih, in zakaj si ne izbira izmej njih nobene, naj jih je prav ko zvezd in naj so prav vse tako lepe! Ogleduje jih, a ne voli nobene, češ: ko luna ste ve, moja pa — ko solnce; zemlja pa ljubi, išče bolj solnce ko luno. Vidi se mi ta dosedanji poklon ljubljanskim gospodičnam nekaj iste sršenaste nagajivosti, ki je poetu posebno tisti dve leti (1831., 1832.) kar prekipevala . . .

Toda kaj, ali se pač človek tu o b t e m k o n t r a s t u ne spomni »Učenca« in njegove »lepe Rezike nemškute«? In ne potrjuje tega kontrasta li že u v o d n i sonet, kot nekaka dispozicija: »Pojó Krajníz lepoto moje strune, in tvojo zhaft, nevmiljena deviza . . .« Ni li tudi tu že mej njo in Kranjicami neko nasprotje? In nele n a d a l j e v a n j e misli! —

Kaj nam pa pove naslednji tretji sonet: »Tak kakor hrepení . . .« Poprejšnji nam poje, da se je zagledal poet v njeno solnčno lepoto; ta pa izreka že živo hrepenenje poetovo po — žarkih svetlih (solnce!) njenih oči. Išče, čaka, da bi jih te zagledal, čaka tako hrepenече in še bolj, kakor oko mornarjevo sredi pomorskega viharja tolažilne zvezde na nebu, rešilnih Dioskurov, jasnega azurnega neba, — lepega, spet mirnega vremena! Če njo vglada, zvedri se tudi njegovo nebo: umiri se vihar na morju njegove duše, zjasni njeno nebo; potolaži, ublaži se mu duše hrepenenje, žejanje

po lepoti — ob lepoti žarkov njenega pogleda. Samo to, in nič drugega nam ne pove ta sonet o poetu! A mar, da mu ona vrača ljubezen, takó kakor si je on želi? Ali mar pojeta ta in prejšnji sonet srečo ljubezni? Sodi sam, kdor take stvari ume, in rekel bo, da ne. A mar to tretji, sklepni sonet?

Kupido, ti, in tvoja lepa stvarka

Ne bota dalje me sa nos vodila!

Ne bom pel vajne hvale bres plazhila

Zel z haf shivlenja, ko fromak Petrarka.

She tridefeto leto prede Parka,

Nobena me she d'viza ni ljubila. —

Sato ni dana bla mi pevška shila,

De vajno zhaft bi trobil bres prevdarka.

Sit, nehvaletnika! fim vajne tlake:

Ponuja Temida mi rumenjake,

Ponuja Evan polne mi bokale.

Bog vaj' obvar' in vajne ljub'ze sale!

Mofhniza polna, vina polna kup'za

Prijatlize mi boti, boti ljub'za.

(Zhbel. II.)

Dolži poet tu Amorja in Venero, da ga »vodita za nos«. Poje njima sicer »hvalo«; svojega duha moči prejete je posvetil njima. A ona dva mu obetata za to službo dragoceno plačilo: lepoto ljubezni. A le obetata, obetata... plačila pa le ni in ni. Zato jemlje poet tu srdito in odločno slovo od teh dveh dosedanjih gospodarjev dane mu — pevske žile, češ, preudaril da je sam pri sebi to nakano, ki jo imata z njim, prevarljivca, sebična prekanjenca lepobesednika: hočeta ga oslepariti. Ne bosta! Dolgo zadosti sta ga vodila za nos — z obljubami, a brez plačila; zdaj pa je vaju spoznal, Kupido! tebe, in tvojo — mater, prekanjenko: ne bosta ga še dalje... »Ne bom pel vajne hvale bres plazhila zel haf shivlenja!« On ne! Tako ga ne bosta — kakor sta siromaka Petrarka! Brez plačila vama mora človek služiti — »tlako«. Nobene ljubezni, nobene device še nista pridobila,

da bi ga ljubila; nobene mu še ne vnela, dasi mu teče že trideseto leto. Ali ni že skrajni čas? Rada bi, da bi jima vse dni -- kaj ne! — delal tlako »brez prevdarka«, brez vsakega lastnega premiselka!

Ne. Rajši si sam sebi jasno izračuna: ta služba — je »tlaka«. A zdaj je tlake — sit. Rajši pojde drugam v službo, svojega duha moči posoditi drugima dvema gospodarjema, ki plačata; slavit Evana, pet mu zdravice: ponuja mu ta za to polne bokale; služiti zvesto službo Temidi v pravih: ponuja mu ta za to rmenjakov polno mošnjico!

Zato — »Bog vaju obvari, in vajine ljubice zale«, ki mu jih obetata in obetata, a dasta ne; ne bosta več šal praznih izbijala s poetom: »obeti vajni so le prazne šale« (1847.) »Mošnjica polna, vina polna kup'ca«, to so tudi veselja življenja; zato jih pa le imejta samá, kar jih premoreta in delita vidva. Lepa hvala zanje! Živel bo tako brez njih še boljše . . .

Koliko vesele mladostne moči in razposajenosti, koliko živega, zlatega humora je tu v tej prvi obliki tega soneta (1831.), kar je vse minilo iz njega v Poezijah 1847.!

Toda, za tem zdravjem — je bolezen. Za tem humorom — globoka težka resnost. Vse to veselje je le navidezno, v resnici pa mu v sonetu duša prekipeva ravno nasprotno neke nevolje. »Es möcht' kein Hund so länger leben!« Ta ista Faustova situacija je tega soneta vsebina pravzaprav. Nekaka že nevoljna srdita nestrpnost! Poet jo izraža kot nestrpnost radi dolge tlake (tističas je bil Preš. neplač. praktikant pri kom. prokuraturi...), tlake, ki sta ga vanjo premamila »lepa starka« — prekanjenka in nje neresno dete . . .

Zato pravim: Le duše poetove hrepenenje po resni, globoki, mogočni in čisti ljubezni je vse to, ki naj bi mu dušo prerodila in vzvalovila vso, prežarila jo s čisto in bogato lepoto. In to hrepenenje ga mori in tlači že dolgo v njegovi duši, nezadovoljeno, do nestrpnosti varano, in s tem

stopnjevano, kakor se vidi to iz nevolje, ki ž njo vehementno zmerja Amorja in lepo starko prekanjenko, in ki jima ž njo odreka dosedanjo zvesto službo svojo. Saj mu že teče trideseto leto, a nista mu še in nočeta mu pridobiti nobene device in nobene prave ljubezni . . .

Tedaj: tisto dolgotrajno, tako dolgo že utehe, zadovoljitve, krepke ognjene iskre si želeče in čakajoče, a do danes nevtolaženo, varano, zato bolj in bolj žejajoče hrepenenje duše njegove po močni, globoki ljubezni, ki bi mu pesniško njegovo dušo zgrabila in pretresla z vso dinamiko svojo ter mu jo — odprla, to je — vsa vsebina tega soneta, ki je izšel l. 1831., a nastal, ko je poetu Parka predla trideseto leto: 1830.

Ni pa li to pravzaprav ravno isto hrepenenje duše njegove po globoki, resni ljubezni, ki si je dobilo izraza tudi že v prejšnjih srednjih dveh sonetih te skupine? Ali ne izreka poet istega tu v »Kupido«, le da na drugačen način, z večo vehemenco in nestrpnostjo, kot tretjič, kar poprej v onih dveh, le da to zdaj po nekem izjalovljenem pozizkusu že, ki sta ga še z upom ožarjenega opevala poprejšnja dva soneta?

O sreči pa ljubezni ne pojejo ne »Kupido«, in ne srednja dva soneta. Uvodni sonet sam že pravi jasno, da pojo strune poetove (t. j. ti štirje soneti) — »ljubezni vam nesreče«; takó je tedaj ta sonet kot prolog neka dispozicija nadaljne vsebine, in — kjuč za pravo njih umevanje. A najjasneje pa nam razodeva »nesrečo ljubezni« ravno zadnji sonet (»Kupido«), nekak resumé dosedanjih doživljajev in izkušenj te vrste, a hkrati tretja, najvišja stopinja izraza ti isti vsebini, istemu hrepenenju, isti žeji, isti — nesreči ko prejšnja dva. Naglasil sem to nalašč takó na dolgo.

Tako spoznamo vso to četvorico kot eno v sebi sami začeto in v sebi zaključeno celoto, z neko enotno idejo.

Epilog njen je »Kupido«, nje središče — dva soneta, a nje prolog — »Očetov naših...«

Zdaj pa za stopinjico dalje!

Če čitaš to četvorico kot celoto zase, začutiš sicer mej srednjima sonetoma neko vez; saj pojeta oba o neki prav določeni »kraljici srca«, ki jo že prvi uvodni sonet loči izmej Kranjic! Ti trije soneti imajo tedaj neke skupnosti in prehode, ki vežejo vse tri v eno celoto. Kar ti sledi četrti! A v njem — nobene besedice več o poprejšnjih sonetov »kraljici srca«, nobenega sledu ne več o tistem hrepenenju po eni »dragi deklici-d'vici«, ampak naenkrat srd in jeza in uporna odpoved pokorne dosedanje službe, odločno slovo — Amorju in njegovi lepi materi; naenkrat kar nasplošna nevolja in nasplošno očitjanje, da — »nobena me s'he d'viza ni ljubila«. — Odkod ta nagli preobrat! Odkod oni jezni humor? Ta nam je za prejšnjima dvema sonetoma prestrm kontrast, prenenaden, prenagel, brez prehoda. Motivacije ni zanj v tej skupini štirih sonetov mej središča tiho srečo še in to jezo epiloga! Kaj se mu je moralo mejtem dogoditi poetu? Nekaj gotovo, a to nič prijetnega ne, nič všečnega mu. A kaj? Iz jeze njegove, da »nobena ga s'he d'viza ni ljubila«, sklepaš sicer lahko, da se mu je morala tista ljubezen srednjih sonetov prevreči v »ljubezni nesrečo«, če bi tega tudi ne napovedoval in ne komentiral že prolog! A kaj se je prav-zaprav zgodilo, tega ti ne omeni poet niti z besedico ne. Sam si moraš tu takó ali takó domišljati gotove dogodke, neki razdor te komaj započete ljubezni. A če se ozreš po tedanji dobi Prešernovi, češ, kaj bi utegnilo biti, srečaš izven poezij v zadnjem pismu celovškem (mej 24.—31. marca m. 1832.) skoro neviden, skrit stavek Čopu: »Nach Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«. Nerazumljiv stavek — tako sam na sebi, kakor ti tu stoji brez vsake zveze mej drugimi osebnostmi. Koga je neki imel Preš. tačas v Gradcu, ki bi se mu ne upal več pisati? Tu je edini srečno ohranjeni

komentar temu stavku oni že navedeni sklep Prešernovega pisma Čelakowskemu z dne 14./III. 1833.: »... fim tako sanikarni pišar, de fe mi je ljubesen s' nekakšhino Gospodizhno v' Gradzu le savolj tega poderla, ker fim ji premalokedaj pišal«. (Zbor. VI. 180.) Nekam naivno se slišijo take besede izpod peresa Prešernovega v tej priprosti odkritosti, dozdevno brez vse one soli, ki smo je pri njem vajeni v pesmih in pismih sicer. A — dé ne to nič tu; saj razjasnijo pač pomen gorenjega celovškega stavka! Kdo in kaj pa je bila ta »gospodična v Gradcu«, in kaj je bilo pravzaprav mejnjima, o tem nimamo najmanjše vesti do danes; edino ono, kar nam poet sam pove o neki 14./III. 1833. že »podrti ljubezni«, ki pa je bila vsaj leto poprej, o celovski dobi poetovi, tudi že rajnka, kakor nam to izpričuje tisti celovski stavek o »Gradcu« v pismu izmej dni od 24.—31./III. 1832.! To je vse, kar vemo! In to je res kaj malo. Morda se bo zdelo tu še vedno le vprašanje, ali nam je misliti tu na ta graški »razdor«, ki o njem govore pisma, ali pa je to kaka druga »nesreča ljubezni«, ki o nji pričajo ti prvi soneti Prešernovi iz l. 1831. Da pa je gotovoda misliti tu na tem mestu mej tretjim in četrtim sonetom te četvorice na neko »nesrečo«, če že ne graške, pa kake druge ljubezni (a katere, če ne graške!), ki bi nam zateknila to sedanjo vrzel in motivirala jezni humor epiloga, o tem ni dvojbe.

In to praznino, ţa prepad brez prehoda, ta nedostatek, sodim, da je v skupini začutil tudi poet sam: o tem naravnost jasno priča ravno sonet »Strah«. Kako to? Zdaj smo tu na pravem mestu! V to zev stopi namreč v Poezijah 1847., a zdaj brez naslova, sonet Strah, ki je izšel v Zhb. III. sam zase kot edini sonet ljubavne vsebine.

Ta sonet — pa je izpoved nekega »spomina« poetovega, a spomina o »stari rani«, ki mu ni nič kaj mil. Zato beži pred novo. Priča je ta sonet o neki nesrečni ljubezni tistih dni; a ta nesreča je takrat, ko poje poet svoj sonet, le še

spomin, in le spomin nanjo, a tako neprijeten, da se izogiblje poet vsled njega kar vsaki taki novi »rani« ... Po kakovosti svoji stoji tedaj ta spomin gotovoda v Poezijah tam v oni zevi na izbornem, na svojem mestu, ko da je ravno zanjo spočet za most čez oni prepad, čez zev, za prehod k oni jezi soneta »Kupido«. Zato sodim: Iz te umetniško-konpozicijske potrebe je zamislil tu Preš. ta svoj sonet, nikakor ne kot izraz žarkega hrepenenja ali žive še boli vsled one »nesreče«, ampak kot — spomin nanjo, a iz teh-le motivov: α) Poet je hotel vsaj opomniti dogodka, ki je njega posledica ona nestrpna, uporna nevolja sklepnega soneta »Kupido«; v vsebini ni potem one zevi več, ki prej strmi mej tiho srečo sredine in mej jeznim uporom epiloga. β) Od srednjih dveh sonetov je hotel poet dati skupini tudi nekak vnanji formalni prehod k sonetu, ki ogovarja Kupidina in njegovo mater; zato je tisti dogodek, ki mu je razdril ljubezen, izrazil z motivom one skupine teh dveh bogov. Zdi se potem bravcu ob naslednjem sonetu, ko da povzame poet tam le spet ono misel in oni motiv poprejšnjega soneta ter ga razvija tam le še nadalje; zato ne nastopita potem v epilogu Kupido in Venera več tako strmo brez prehoda ko l. 1831. γ) Zapreti je hotel Preš. ono spoznano praznino ter dozoriti s tem ono skupino do umetniško dovršene, enotne celotnosti ter skleniti sonete trdno v eno samo, v sebi skončano umetnino, — za spomenik in pričo eni, prvi ljubezni. — In ta umetniški akt je poet izvršil že l. 1831., ker je sonet v Zbel. III. l. 1832. že izšel.

Več se meni vidi v sonetu zaraditega — Prešerna-umetnika ko človeka, veliko več umetniško velike ko čustvene vsebine; izraz mi je ta sonet v prvi vrsti neke velike originalno Prešernove, umetniško-konpozicijske ideje. In s te strani ga štejem mej največe umetniške ustvaritve Prešernove, ki pomeni tudi po originalnosti svoje snovi, one primere o Amorju in Veneri in o dveh živih sestrah, s katerq si je umetnik zajel iz duše oni spomin svojo »stari rani« sonetu za vsebino, nekaj posebnega.

Potemvsemtakem pa spoznamo pač, da je, in zakaj je, in kakó je »Strah« vzrastel iz one iste, stare rane, ki so nje izraz oni prvotno samo štirje soneti v Zhbel. II. l. 1831., in nikar ne — iz kake nove rane. Kot spomin na tisto davno »nesrečo ljubezni« tiče zato ta sonet v ono skupino sonetov, vzniklih iz neke predhodne, starejše ljubezni, ki se je poetu že podrla, ko mu je Parka predla — trideseto leto. A kako, ne bi li mogli ti soneti biti pa morda že tudi iz Julijine dobe? Po vsem dosedanjem kaže se nam stvar taka: Če »Strah« ne velja Juliji, potem tudi vsa skupina ne.

3. Da pa Strah ne velja Juliji, priča mi še drugi vzrok. — V isti Zhbel. III. ko ta sonet, izšla je l. 1832. še ena ljubezenska pesen: elegija »She míru ferzhnimù nevarne léta«, ki nima tam še nobenega naslova, ampak na njega mestu latinski distih iz Propercija:

Qui nullam tibi dicebas iam posse nocere,
Haesisti: cecidit spiritus ille tuus. Propertius.

Po naše: Ti, ki bahal si, da že ti ne more škodit' nobena, glej, obvisel si; ubit tisti pónos je tvoj.

Že ta naslov ti sam napoveduje — neki dogodek nov, naglašujé ti neki kontrast s poprejšnjo dotedanjo dobo. In kar naslov, pripoveduje ti potem na široko pesen sama. Tega naslovnega distiha vsebino ponove ti doslovno v so še enkrat stance njene:

»Qui nullam tibi dicebas iam posse nocere«:

She míru ferzhnimu nevarne léta,
Mladošti léta fo flovo jemale,
Domazhe fim lepé posnál dekleta,
Deshél fim ptujih vidil d'vize sale;
Serzá mi prostoft vénder ni bla vseta,
Mi froti fo prevsetne mifli [»spiritus ille«] vftale,
De mal' al' nízh ljubesen ne opravi
Pri t'mu, kdor se refnizhno v' bran ji stavi.

»Haesisti« :

Prifhlá je angeljŕke lepote d'viza —
 Deb' vidil jeŕt ne bil podóbe njéne!
 Rudezhi sor oframoté nje liza,
 In nje ozhi nebeshkkih svesd plaméne;
 Vezh sdrav ne bode ta, ki ga pufhiza
 Pogleda biŕtriga v ferzé sadene;
 O, kdo popifal uŕt bi ljubesnivoŕt,
 In kdo nedolshnih perŕ bi ŕapeljivoŕt! —

Nameŕt iŕkat' ŕavetje v' mnosh'zi goŕti,
 Ko ti enaka ŕtala je pred mano,
 Ki je od njé na sadnji petik v' poŕti,
 Petrarka! tvoje blo ferze uŕhgano,
 Pogleda njen'ga vŕhival ŕim fladkoŕti,
 Tak dolgo, de dobil ŕim ferzhno rano,
 Ki pezhe nozh in dan me bres hladila,
 Kateri najd'ti ni nikjer sdravila.

»cecidit spiritus ille tuus« :

Ne omezhé je liza obledéne,
 Ne peŕem ŕhaloŕtnih glaŕovi mili,
 In ne ozhi od ŕpanja ŕapufhéne,
 Solsé ne, ki is njih tekó po fili;
 Vefelje, mir ŕbeshala ŕta od méné,
 Obúp topí ferzé, ker ŕe ne vŕmili. —
 Tako, kdor miŕli terdno ŕtati, páde;
 Nevarno gledat' je dekleta mlade.

Sklep:

Satorej, komur mar je proŕtoŕt ŕlata,
 Zvetezhkih dekliz naj ne ogleduje;
 Ozhefa bla mirú ŕta moj'ga tata!
 Na ŕvoje naj pogléde vedno zhuje;
 Ozhi odpró ljubesni dur' in vrata,
 Skos té ŕe naŕha pamet premaguje.
 Kdor ne verjame téga, bres deb' ŕvedil,
 V' nefrezhe moje revesh bo ŕabredil.

Očitno je, da si je Preš. vzel Proporcijev distih za motiv ter razvil in razplel zvesto iz njega svoje stance, a obrnil v njih vsebino distiha doslovno na sebe in svoj doživljaj; spominja te ta način onega arhitektonskega principa v španski glosi, ki si vzame za svoj tema pa neko štirivrstično štrofo, in ki iz vsakega nje štirih verzov razvije po eno desetvrstično štrofo z dotičnim verzom samim za sklep. In res, hodila je Prešernu ravno tisto leto, ko je izšla ta breznaslovna elegija v Zhb. III., po glavi ravno ta arhitektonska ideja: zlagal in zložil je tisto leto znano svojo »Gloso«, ki je stala 1833. 1. že v rokopisih Zhb. IV. (Prim. Zb. M. Sl. V. 131).

Arhitektonika je potemtakem jasna.

Uvod: stanca 1;

Jedro: stanca 2, 3, 4; —

Sklep: stanca 5.

Človeku se zdi na prvi pogled čudno, ko vidi v tej elegiji neko razblinjeno mnogobesednost v zadnji stanci; sam ne veš, zakaj ni Preš. te štrofe kar opustil. Zahteva simetrične arhitektonike, ki hoče »jedro« zaobjeti z eno stanco kot uvod in z eno na koncu kot sklep, ti razloži to posebnost. Pripomnim naj še, da imamo tu v tej elegiji sorodno arhitektoniko kakor v oni prvi petorici sonetov kot eni celoti. Tudi tam stoji za — prolog: — 1 sonet; osrednje jedro obsega tri take enote: 3 sonete; epilog sklepa objem te sredine, odgovarjajoč prologu, spet: z 1 sonetom:

Prolog: sonet 1;

Jedro: sonetje 2, 3, 4;

Epilog: sonet 5.

Izšla je ta elegija leta 1832. v Zhb. III., ki je bila dotiskana meseca junija tistega leta; 15./VII. 1832. jo že ima Čopov brat Janez v Milanu, in se že zahvaljuje zanj bratu (Preš. alb. 760). A vemo, da je Čop poslal prvi dve poli, ki obsegati ravno Prešernove prispevke, že 24./III. 1832. dotiskani Prešernu v Celovec (Zbor. VI. 186. 187.), nakar mu Preš. odgovarja v zadnjem, tistem nedatiranem pismu celovškem

(mej 24.—31. III.), kjer našteva tudi tiskovne napake svojih pesni v tisoletni Zhbelizi (Lj. Zv. 1888.691). Pa vemo še več o nji. Dne 13./I. 1832. piše Čop Šafařiku:

»... Krajska Zhbeliza, von der das 3. Bdchen schon vor längerer Zeit der Censur vorgelegt, aber noch nicht erledigt worden ist« — (Zborn. I. 120).

Če je pa bilo ž njo tako že 13. I. 1832, morala sta biti cenzurna rokopisa že spisana še v starem letu, da sta mogla ob novem potem koj v cenzuro! Morale so potemtakem vse pesni tiste Zhbelize III. eksistirati vsaj že v drugi polovici l. 1831., mej njimi tudi »Strah« in »She miru«. — To je prvi fakt.

A tudi po vsebini imata »Strah« in »She miru« svoj stik. Prva stanca naravnost povzame misel Stralu: poet naglašava v nje uvodu, da se je ljubezni »resnično v bran stavil«, in da so mu zato že »s'roti prevzetne misli vstale, de mal' al' nič ljubezen ne opravi« pri njem. Sonet Strah pa ima kot glavno misel ravno to, da nam priča o poetu, kako se ta plašno izogiblje vsaki kaki novi ljubezni in da beži naravnost pred vsako tako nevarnostjo.

Takoj po prvi pa stopijo nadaljne stance v kontrast s sonetom. »Strah« priča o neki poetovi prostosti srca, ki je noče izgubiti; tedaj — kar oni verz prve stance: da »srca mu prostost ni bila vzeta«, čeprav so miru srčnemu nevarna leta, mladosti leta, jemale že slovo. Kar čuj strmo nato, v živem kontrastu k poprejšnji dobi »prevzetnih že misli« in »prostosti srca«, krotkóponižno izpoved nove, nenadne resnice: »Haesisti!« Obvisel si... »Prifhlá je angeljke lepote d'viza — Pogleda njen'ga vshival fim fladkofti tak' dolgo, de dobil fim ferzhno rano, ki pezhe nozh in dan me bres hladila, ...« (Zhb. III. 18. 19.) Živo in jasno naglašava tu poet neko novo fazo svojega dušnega življenja, v nasprotju s poprejšnjo, staro; neko novo rano tu opeva in odkritosrčno izpričuje, da ga zdaj »peče noč in dan brez hladila«.

To je tisto, kar je v »She miru« že nova vsebina in o čemer ni v »Strahu« še nič sledu! — To je drugi fakt.

In komu veljajo te elegične stance in z njimi ta nova doba? Pojó nam, da se je pričela poetu ta nova faza v cerkvi — kakor nekđaj Petrarku. Venca uvodni sonet pa pripoveduje ravno tisto: »Ko je stopila v cerkev razsvetljeno, v sercé mi padla iskra je ognjena, ki včasnit' se ne dá z močjó nobéno«. (Poez. 132.) To je ravno glavni motiv tistega soneta; in zdi se, kakor da bi bil hotel poet sam s to istostjo nekega značilnega motiva v obeh umetninah naravnost spojiti te stance in oni sonet, ter jasno izreči, da velja ona elegija eni ter isti ljubezni ko ta sonet. Venec sonetni nam pa pove z imenom, kdo je bila ona, ki je stopila tisti dan na Trnovem v cerkev razsvetljeno! »She miru« — velja brez dvojbe že — Juliji! — In to je tretji fakt.

In kaj sledi iz vsega tega? a) Da »Strah« še ni iz te nove faze, ki o nji poje »She miru«; ampak iz one dobe, ki jo slika prva strofa te elegije, in ki stavijo sedanjo fazo kot novo njene nadaljne stance v živ kontrast proti oni poprejšnji kot dobi »srca prostosti« in »prevzetnih misli«; b) če velja pa ta nova doba Juliji, tedaj ne velja še njej — »Strah«; c) če pa ne velja Strah Juliji, tedaj ji tudi ona četvorica sonetov iz l. 1831. (oz. 1830.) ne, ki je postavil vanjo v Poezijah sam Preš. ta sonet za prehod mej 3. in 4. sonetom! d) potemtakem je ta petorica, ta pesen o veliki žeji in velikem hrepenenju Prešernove duše po resni, živi, globoki ljubezni — izraz neke faze v njega dušnem razvoju, katera leži pred Julijino dobo, prav kakor stoji teh pet sonetov v celoti Poeziji pred Julijinimi soneti.

Tu je tedaj dokaz o Strahu in oni četvorici — že dognan!

Če se pa tu spomnimo, kako piše Čop o rokopisu Zhbe-lize III., ki je v nji izšla prvič elegija »She miru«, že dne 13. januarja 1832: Šafariku, da je šel Ms. »vor längerer Zeit« v

cenzuro (Zbor. I. 120), prisilijo nas te stance, ko so nas Gazele že v l. 1832., še za eno leto niže: tja v l. 1831. kot leto, ko je poet že mislil na Julijo in ji zložil že to elegijo po motivu Proporcijevega distiha; in sicer nas to prisili — najmanj tja v leta 1831. drugo polovico. Saj so vendar take stance nastale in sploh mogle nastati pri Prešernu pač šele, ko je njih vsebina in čustvo bilo že v poetovi duši, in ne — prej kar tako iz rokava; in naj Venca uvodni sonet kar že hoče govori o 6. IV. 1833. leta.

4. Pravilnost teh izvajanj pa mi naravnost potrjuje še en historičen dokument: »Romanca od Dohtarja«.

Izšla je ta prvič v Zhb. IV. l. 1834. (str. 12, 13.). Bila je tedaj v nje rokopisu že pred pomladjo l. 1833. (ker 14./III. 1833. že Preš. piše Čelakovskemu o Čopovi cenzuri Zhbelize IV.) A vemo še več. Romanca ta je bila že l. 1832. v rokopisu iste Zhbelize III., ki je prinesla »She miru« in »Strah«, in ki o nji poroča Čop Šafariku, kakor ravnokar rečeno, dne 13. januarja 1832. že, da je šla »vor längerer Zeit« v cenzuro. Tudi »Dohtar« je tedaj že iz leta 1831.!

Odkod vemo to o romanci? Preš. sam priča o tem v tistem nedatiranem pismu celovškem iz l. 1832. Tisto pismo pa je iz dni mej 24./III. in 31./III., tedaj iz zadnjega tedna meseca marca 1832. Toliko se da določiti iz vsebine pisma samega¹. Preš. piše tam Čopu: »— Dass ihr die Romanze od

¹ Dne 20./III. 1832 piše namreč Čop Prešernu iz Ljubljane, da mu danes ne more poslati še njegovih poezij iz Zhbel. III. v odtisku; »der erste Bogen wird erst Abends fertig; mit der Post vom kommenden Samstag aber schicken wir Dir die beyden ersten Bogen zu, oder noch mehr, wenn deine Sachen mehr einnehmen sollten«. Ta sobota je bila dne 24./III. 1832. Čop pa ni tega svojega pisma odposlal ta dan. Zamudil je pošto. In takó ima ta list pripisek z dne 24./III., to je z dne »prihodnje sobote«: »Laibach 24. März 1832. Die neuliche Post habe ich versäumt; ich fahre also heute fort...«. Ta dan pa je Prešernu dodal nemško razlago neke separatno izišle Zupanove čestitke »Liubimu Joshi Pocliucarju sdravie.« (Zb. M. Sl. VI. 186.) In Preš. odgovarja na to ravno v tistem nedatiranem svojem pismu o tem Zupanovem nestvoru: »Jakons

Dohtarja unterdrückt habet, ist mir recht, denn es schickt sich doch nicht für einen Poeten von meinen Jahren so kindisches Zeug den Leuten aufzutischen«. (Priobč. Levec, Lj. Zv. 1888. 691.) In to pravi Preš., ko govori o prvih dveh tiskanih polah Zhbel. III., ki mu jih je 24./III. bil odposlal Čop iz Ljubljane, in ki v njih zdaj Preš. ni našel svojega Dohtarja! Iz tega je spoznati, da je v rokopisu Zhbelize III. bila, in — da mu je ni črtala cenzura, ampak Čop ali pa urednik Kastelic, pač na Čopovo besedo, šele, ko je šel rokopis v tiskarno in je Preš. bil že v Celovcu; tedaj, kakor se zdi, kar vprek njegovi misli in nameri.

Tako nam vse to Dohtarja premakne iz l. 1834., ko je izšel, v isto leto 1831., ki smo je spoznali za leto stanc »She

Gratulazion habe und hätte ich niemanden lesen lassen ...«, le k večjemu Smolnikarju in Slomšku bi jo pokazal; a še tema dvema je ni hotel; češ: »die zwei aber kaum so liberalen Sinnes seyn dürften, um so was zu verdauen« (Lj. Zv. 1888. 691). Tudi našteva v tem pismu Preš. tiskarjeve napake v svojih poezijah, (kakor stojé res še danes v Zhbel. III.) Oboje to dvoje nam že datira na eno stran pismo Prešernovo: nastalo ni pred 24./III. 1832., t. j. pred dnem pisma in odpošiljatve Čopove, ampak po tem dnevu. — V istem pismu pa govori Preš. še o drugi čestitki Zupanovi: »Ejusdem auctoris Gratulazionscarmen in Schmidburg vide ultim. Carynth., hat hier sehr missfallen. Die deutsche Übersetzung ist kanibalsch.« (Lj. Zv. 1888. 691). Ta čestitka je v celovški »Carinthiji« izišlo vezilo (v slov. originalu in nemškem prevodu): »O godi Jega Ekfzellenzje ... Baron Joshef Kamilo Shmidburga ...« — »Zur Geburtsfeier Sr. Excellenz des Herrn Herrn Joseph Camillo Freiherrn von Schmidburg ...« Izšla je ta prigodnica ravno tisto soboto, ko je Čop pošiljal in poslal iz Ljublj. Prešernu prvi dve poli Zhbel. III. (24./III. 1832). Ker pa Preš. tu imenuje tisto Carinthijo, ki je v nji izšla ta klasična Zupanova »pesen« — z a d n j o (»vide ultim. Carynth.«), ni tedaj izšla dotlej, ko je poet pisal to pismo kot odgovor na ono Čopovo z dne 24./III., še nobena nova številka Carinthije za ono z dne 24./III. 1832. Bil pa je ta list takrat tednik, ki je izhajal vsako soboto (»Sonnabend«). Pisal je tedaj Preš. ta svoj odgovor Čopu še pred prihodnjo, 13. številko tega lista, to je ono z dne naslednje sobote 31./III. 1832. S tem je pismo datirano na drugo stran. Nastalo je mej tema dvema številčkama Carinthije, po 24./III. in pred 31./III. 1832.: to je bil pa ravno za dnji teden marca.

miru«. Nastati je moral najkasneje v drugi polovici tistega leta, če je bil v rokopisu Zhbelize III., ki o nji piše Čop 14./I. 1832., da je šla že pred precejšnjim časom v cenzuro.

In kaj nam ta romanca kot listina izpričuje?

» . . . ferzé le sa-te ushgano,
Ti shelí v' ljubesni flúshit';
Bres pokoja to sa tabo
Vódi mi poglede, mipli
In nogé s mozhjó nesnano,
Koder hodifh tí, deviza,
Mlada rosha, ferze drago!« — (Zhbel. III. 13.)

A kdo je ta »devica, mlada roža, serce drago«? Komu veljajo ti ogovori poetove duše?

Sama o sebi pripoveduje deklé, da ima neko staro, a bogato teto, ki bo ona njena — dedinja; sama pa da je premlada še, »de bi písmo shenitvanjko fe pívalo«.

Dohtar — pa nam v svojem odgovoru pove o nji še več:

»Je v' fhestnajstimu ref létu
Se moshiti fhe prekmalo —
De te ljubít' ni presgodaj,
Tvoji mi pogledi prav'jo . . .«

(Zhbel. III. 13.)

Nam je tu le mar, ali velja ta romanca Juliji že, ali še ne! Dohtarjeva »mlada roža« je, kakor sam poje, v — 16. letu. Rodila se je Julija 30. (ali 31.) maja 1816.¹ Prestopila je torej tisti dan maja l. 1831. iz dovršenega petnajstega v svoje šestnajsto, ki jej je teklo od 30./V. 1831. — 30./V. 1832. Za tega Julijinega šestnajstega leta pa je tista Zhbel. III. v roko-

¹ Korš pravi, da se je J. rodila 31. maja 1816. (str. XXII.) Tako uči tudi Levec (Zv. 1879. 53.), in tako stoji tudi v matrikah stolne cerkve Šenklaške: 31. Mai 1816. Na grobu pa ima Julija na Šmihelskem pokopališču pri Novem mestu, kjer ležita mati Julijana in hči njena pl. Scheuchenstuelova, skromen neznamen kamen s tem napisom:

»Julie edle v. | Scheuchenstuel | geb. Primitz, | Präsidentens-
Gattin | geb. am 30. Mai 1816 | gest. am 2. Februar 1864. | Sie ruhe im
Frieden!«

pisih ravno nastajala, dá, celó v natisku svojem že skoraj dozorela! V njej pa je bil — vsaj o Silvestrovem 1831. tudi že Dohtar.

Romanca je izraz neke — nove ljubezni. Po svojem dogodku, ki ga opeva, je odkrita, a prva izpoved dohtarjeva o njegove duše čustvovanju do te šestnajstletne rože mlade. A kdo je ta »dohtar«, in celo ta »jezični dohtar«, vidi že oko samo: pravi dohtar Prešeren. Značilno je, da ga ženska ogovori s tem socialnim naslovom njegovim; pomeni to nekaj, če poet to stran, to svoje socialno ime naglašá tu v prvi izpovedi te ljubezni svoje.

Ravno ta nova ljubezen, ki jo izpoveduje romanca, pa je nam važna; kot novo in »prvo« jo izpričuje tudi še tista rahla, a mirna nežnost, in v nji tisti dih upa sicer, a tudi še negotovosti... Ni prezreti tu, da pusti ona dohtarjevo izpoved — brez vsakega svojega odgovora! Tudi to ima tu svojo vsebino. Pomeni namreč, da pušča dohtarja mlada roža — v negotovosti; isto tedaj, kar izreka jasno l. 1833. (ozir. 1832.) gazela 2: »Oči sim tvoje prašal...«

Neka nova ljubezen tedaj tu, — kakor v stancih »She míru«. In to tako v dveh pesmih, v obeh enako, ki sta obe iz istega leta: 1831.! Komu pa veljaj sicer »Dohtar«, če ne Juliji, ki je bila tiste mesece res ravno v šestnajstem!

Zdi se mi pa še nekaj drugega tu dobra priča. Zakaj je Čop Prešernu l. 1832. zatrl Dohtarja, ko je bil poet v Celovcu; in kakor se zdi, kar na svojo roko, ne da bi Prešernovega privoljenja kaj čakal! Preš. sicer to odobruje, a kako! Ali bodi res dovolj resnega vzroka v njegovi motivaciji: »...denn es schickt sich doch nicht für einen Poeten von meinen Jahren so kindisches Zeug den Leuten aufzutischen«? Zakaj pa je potem ta isti »kindisches Zeug« vsilil l. 1833. v rokopis prihodnje Zhbelize (IV.), in pustil l. 1834. tudi res natisniti je, da je izšla romanca na str. 12/13? Saj je

bil takrat dve leti še celó starejši že ko leta 1832.! In vendar... Kaj, da se mu zdaj ni več zdelo — »kindisches Zeug«?

Ni pač resno vpoštevati tedaj tiste opazke Prešernove o zatrtem Dohtarju iz l. 1832. Pisal je tisto pismo svoje o jako kritičnem času, tisti teden pred svojimi celovškimi izpiti. Zato pa je obsojal in v nič deval' sploh vse svoje pesmi (nele Dohtarja) tisti teden; tudi Soldaško, Že miru, Strah, Astrologe in Sršene, vse po vrsti. In vendar je Soldaška n. pr. izmej najlepših in najbolj dovršenih Prešernovih, ki se kosa z najboljšimi iz zadnje, najzrelejše dobe njegove. Psuje jih »Cantilenen«, »diese Liedlein«. Ej, bila mu je pred očmi resnost situacije: prihodnji teden izpiti, znati pa še pol tvarine ne! »Wenn ich diese Liedlein mit meiner gegenwärtigen Prüfung in Verbindung bringe, so fange ich an, an mir selbst zu verzweifeln, ob ich jemals gescheidt werden werde. Künftige Woche melde ich mich zur Prüfung, bis nun bin ich noch nicht mit der Hälfte der Materie fertig.« (Zadnje celovško pismo njegovo; Lj. Zv. 1888. 691.) Tako obsoja pesmi in samega sebe. No, — pač: »te besede je govoril v jezi svoji — tisto uro...«

Vzroki, da so mu Dohtarja tisto leto črtali kar sami v Ljubljani, so bili pač drugi. Dohtar, celo »jezični dohtar«, postopa za mladim dekletom v tisti pesmi, ki poje tudi celó »o dedini bogati« njeni, sicer res da le — po teti, ne po materi... In to dekle bogato, »mlada roža, serce drago«, je v šestnajstem letu!

Besede so res dovolj jasne!

Tudi se človeku skoraj zdi, da odkriti verz: »de te ljubiti' ni prezgodaj« nekako že meri na neko jasnejšo mu pričo nego so le pogledi njeni, ki mu v pesmi to dokazujejo... Pripoveduje nam Ernestina, da je bila 1833. Julija že zaročena s pl. Scheuchenstuelom, ko je njena mati prišla k Primčevim (Spomini, 14.) Kedaj se je zaročila, tega nam ne ve povedati; tudi nam sicer žal da to ni znano do

danes.¹ Vendar bo skorajda verjetno, da je o postajanju naše romance (v drugi polovici l. 1831.) zahajal že kaj v hišo o šestnajstem letu Julijinem plemeniti gospod, ki je bila ž njim zaročena l. 1833., tedaj morda že v svojem sedemnajstem letu, če se je zaročila pred 30./V. tistega leta; a če ne, pa gotovo da ne dolgo po dovršenem sedemnajstem! Pač so si potemtakem s Scheuchenstuelom bili v drugi polovici leta 1831. vsaj znanci že kaj . . . In morda — se je tudi že kaj govorilo, da zahaja ta in ta v hišo, kar je utegnil slišati tudi »dohtar« . . .

¹ Tominšek govori tudi o tem v svojem »odlomku« na str. 547. Lj. Zv. 1905.; pripoveduje tam po Ernestini o nekem mladem doktorju, ki je »po ostrem spopadku silno razburjen ostavil hišo; Julijin brat je tekel za njim in je hotel v Ljubljano«; (kdo? brat ali doktor?) »Julija je jokala, pa doktorja ni bilo več blizu. To je pripovedovala — žal, dokaj nejasno — Aní Jelovškovi Primčeva hišna, ki je nad 20 let služila pri hiši. »Ko bi pa vendarle bil Prešeren ta doktor«, vprašuje pisateljica »Spominov« (str. 87).« — Res: do tu gre Ernestina; a pristavlja, da doktorjevega imena hišna ali ni vedela ali pa ga ni hotela povedati (str. 87). Tominšek pa gre dalje; vzame to opombo o Prešernu že kot fakt ter konkludira na podlagi tega: »Ta afera je bila menda nekako v začetku leta 1833.; od druge polovice leta 1833. do 1835. leta pa Prešerna tam ni bilo k hiši; tedaj je bila tam Ana«. Ta sklep pa je napačen. V Ljubljani pri oo. frančiškanil imajo župne matrike »defunctorum«, kakor mi poroča g. p. Severin Fabiani, te-le date o bratu Julijinem:

»Name und Beiname des Verstorbenen, dessen Alter und Confession: *H[err] Johann Primitz, ledig, 19 J. alt, katholisch.* Wohnung: *Kapuziner-Vorstadt, Nro. 43.* Krankheit und Todesart: *Ablagerung des Krankheitsstoffes auf's Gehirn.* Versehen: *Hl. letzte Ölung.* Der einsegnende Priester: *P. Felician Rant, Guardian und Pfarrer.* Tag und Jahr des Todes: *28. März 1832.*« —

Kar je v latinici, je v matriki tiskano: kar leži, pa pisano; izimši lastna imena. — Potemtakem ni mogel brat Ivan teči v prvi polovici l. 1833. proti Ljubljani; izdahlil je že l. 1832. Izvajanje Tominškovo je tedaj nepravilno. V Spominih pravi Ernestina o tem bratu Ivanu, da »je Julijin dvaindvajsetletni brat umrl na sušici« (str. 13). Matrike govore, da je bil devetnajst let star o svoji smrti; o bolezni nam ne povedó pravzaprav pa nič jasnega. Tominšek govori, da je bil brat Julijin visokošolec (str. 547). V matrikah ni o tem nobene beležke, kaj je bil, ko je umrl. Vprašanje je tedaj tu še odprto.

A. Ž.

Preodkriti podatki o — »roži mladi« v Dohtarju zde se mi, da so bili Čopu prejasni, zakar je črtal tisto leto to romanco, češ, kaj bi si s temi »otročarijami« (»kindisches Zeug« je Prešernov izraz!) spravljal prijatelj brez potrebe na vrat takih vplivnih ljudi zamero. V zobe se je bal Čop, da bi znala dati ta pesmica blebetavi, omejeni Ljubljani Julijo, tega otroka še na pol, ki je »igrala lani še med otroci« . . . Dobro leto kasneje — ni imela več takega odkritega pomena; zato jo je pripustil v Zhbelizo IV. Isti se mi zde tu razlogi Čopovi proti Dohtarju, kakor kasneje l. 1834. v Zhbel. V. proti — Vencu!

S tem pa smo dognali: a) »Dohtar« in »She miru« pomenita v poeziji Prešernovi neko razdobje: novo pomlad pričenjata, tisto dobo, ki jo je poet sam ločil v svojem življenju in (v svoji poeziji posebej) ter jo označil Vrazu kot svojo »Liebesperiode« (l. 1837.) In sicer ste te dve pesmi prvi nje glasnici, pred njima dvema pa še nobena ne. b) Sonet »Kupido« pa, in ž njim šaljivka o »Učencu« ter »Strah«, kot tretji zaključujejo navzdol neko drugo, predhodno dobo, ki je bila nekaka pripravljavna doba umetniku Prešernu za poezijo Julijino; lep, krepak sklep ene skupine sonetov je tisti jezni humor soneta »Kupido«, a hkrati pa sklep ene cele dobe v Prešernovem življenju.

Dognal sem dokaz o tem že ob vsebini elegije »She miru«; a — »Dohtar« mi ga je le podkrepil, potrdil mi njega pravilnost.

* * *

Ne zdi se mi skoraj, da bi bilo potrebno o edini nam še preostajajoči »romanci o učencu« razpravljati kaj več. Določil sem ji že trdno mesto, češ, da sklepata s sonetom »Kupido« ono dobo, ki leži pred Julijino. Izšla je 14./I. 1832. v Illyr. Bl.-u, ter je tedaj vsaj iz druge polovice že leta 1831., kakor »Dohtar« in »She miru«. Po času bi lahko veljala že Juliji, toda ne — po vsebini! Že tisti humor, tista nje šalji-

vost zlata jo loči od vseh onih, ki tičejo novi ljubezni poetovi¹. Prejasno pa govori konec o neki poprejšnji, zdaj »na pepelnično jutro« že skončani historiji mej »učencem filozofije« in — mlado deklico nezvesto... ki mu jo je pust poročil.

Si omoshil drago ljub'zo,
Mojiga ferzá kraljizo,
Lepo Resiko Nemfhkúto...

(Prvi natisek, l. 1832.)

Ali ni, ko da bi ti hotele te besede potrditi, kar smo domnevali o »kraljici srca«, ki ji velja prva četvorica sonetov iz l. 1830., a izišlih l. 1831. v Zhbel. II.? Tu in tam »nesreča ljubezni«. Tu in tam isto ime: »srca kraljica«. Že sem tam naglašal, da čutim na dveh mestih tiste skupine neki kontrast mej to »srca kraljico« in a) Kranjicami, b) posebej — ljubljanskimi »gospodičnami«. Tu pa — odkrita beseda, da je »draga ljub'za, mojiga ferzá kraljiza — (lepa Resika) — Nemfhkuta«! In ni li tedaj vse to táko, dà te nehote spomni — »Gospodične v Gradcu«? Zato se mi zdi, da odtu naprej ni več vprašanja, da nam je misliti ob oni četvorici, oziroma

¹ Da je umeti to romanco kot šalo in humor, kot jezo na pepelnično sredo zjutraj, ko kolne »učencem filozofije« pust, — o tem nam priča podčrtna, lastna Prešernova opazka, ki jo ima ta pesem v prvi objavi v Ill. Bl. 14./I. 1832: »Da dem Verfasser der gegenwärtigen Scherzromance (podčrtal se to jaz!) mehrere Lobspprüche wegen der im letzten illyr. Blatte vorkommenden trefflichen krainischen Uebersetzung eines dalmatinischen Gedichtes zu Theil geworden sind, solche ihm aber nicht gebühren, so findet er sich veranlaßt, die Leser dieses auf die Verschiedenheit der beiderseitigen Namensschiffen aufmerksam zu machen«. — Preložil je namreč Zupan v št. 4. kratko pesnico, ki jo je »pel pred sto letmi po dalmafško Ivan Ivanifhevizli... Pokrajnzhil Pr.—n«. Prinesla je ta prevod potem 1832. tudi Zhbel. III. na prvem mestu: »Predgovor dalmafškim pesmam Ivana Ivanifhevizlia, imenovanim Kita zvetja rasniga. — Pokrajnzhil S.« Zdi se, da je hotel namenoma tu hudomušni Zupan Prešernu mešati predivo. Zato se je podpisal »Pr.—n«, kar pomeni »Pr[of. Supa]—n«, kar pa čitaš tudi lahko »Pr[e-pher]n«; odtod potem, da je Preš. objavil svojo šaljivko in dodal ji gojenje opazko.

petorici sonetov — na »podrto ljubezen« graško. Na »dohtarjevo« do Julije gotovo da še ne! A potem pa na katero, če ne na tisto »učencevo« do — Rezike Nemškute! Vidi se mi zato ta »romanca o učencu« osebno lirski, radi česar jo je tu vpoštevati.

Ne tako pa romanca o »Turj. Rozamundi«. Ta ni izraz nikakega poetovega čustva do neke gotove »deklice« — »kraljice srca«, ampak le izraz nekega njegovega nazora o ženski nasploh. Zato nisem niti v pregledu dokumentov o ljubezni Prešernovi upošteval te romance leta 1832. ob Zhbel. III., kjer je izšla prvič. Enako tudi ne »Hčere svèt« (Zhbel. II. 1831.), ki je le umetniško-metriški poizkus v — španski asonanci

Dokončano. Iz vsega tega pa določam:

a) Misel na Julijo zasledujem daleč takraj l. 1833. v poeziji Prešernovi, dol do l. 1831., in sicer tja nekako v njega drugo polovico. Dokument o tem je »Dohtar« s svojo v pristni številki izraženo kronološko določbo o šestnajstem letu njegovega dekleta; na drugo stran pa dejstvo, da je bil »Dohtar« v Zhbelize III. rokopisu, ki je dne 14./I. 1832. bila že dalj časa v cenzuri.

b) Docela se strinja s tem oni drugi dat, ki nam ga prinesó prvič l. 1847. Poezije, ozir. njih rokopisa l. 1846. Stanice »She míru« so namreč dobile tu nov naslov: »Pèrva ljubézen« (str. 104); izgubile pa svoj. distih. Ta novi naslov pa je tudi jasna kronološka določba. Te stanice so namreč morale nastati, kakor smo dognali, l. 1831. In poet nam tu zdaj sam jasno izreče kot vsebino elegije ono dejstvo, ki smo jo že sami razbrali iz njenih verzov: glasnica je neke nove dobe. »Pèrva ljubézen« potrja, da je tisto leto, ko je pesem nastala, v poetovi duši bila — prva ljubezen, namreč ne prva sploh (imel je poet vsaj graško nemškuto poprej!), a pač pa prva — do Julije! Takó je umevati to pristno narodno frazo, ki jo imajo elegiji za naslov Poezije 1847.

c) Strinja se enotno z Dohtorja in Përve ljubézni datom tudi dan tistega prvega pisma celovškega, ki ga je pisal Preš. Čopu. Tam imamo znani stavek o vtisku neke mestne Celovčanke na poeta in o »nekom«, ki bi o tem ne smel izvedeti ničesa: »... einen Eindruck von dem jemand nichts erfahren dürfte«. (Lj. Zv. 1888. 568.) Dan tega pisma je peti februarja 1832. Bila sta Dohtar in Përva ljubézen takrat prišla že v manuskriptu Zhbelize III. iz cenzure in bila že na poti v tiskarno. Obe tedve pesmi pa veljati kot prvi — že Juliji. To smo dognali.

Tominšek pravi, da je »dokaz ex silentio« — a priori nezanesljiv. To je živa resnica! Hkrati izpodbija to mesto Tominšek s tem, »kar je poglobitno: Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833)«. In tu si kliče v potrdilo te resnice Korša za pričo: »(gl. Korš XXXIII.)« Vse to tako v Lj. Zv. 1905, 547. Pa ga je zvodilo spet enkrat visoko ime! Že Levec je l. 1879. (str. 54) pri nas govoril o tem pismu prav tako ko še zdaj te nove kritike, le v toliko boljše, da se ni opiral na letnico 1833:

»Pred seboj imam pisma, katera je l. 1832. pisal Prešeren iz Celovca Čopu v Ljubljano. V teh pismih mnogo govori o ženskih: o Ljubljančankah in Celovčankah, o Kranjicah in Korošicah, o gospé Langusovi itd., a Julije ne omenja niti z eno besedico ne. In vendar mu je bil Čop najboljši prijatelj, ki je znal vse skrivnosti njegove; in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Prešeren svojo Julijo že v pesmih slavil in prepeval.«

Tominškov nauk ni tedaj nič novega, ampak stara tradicija. Jaz pa vprašam: Ali imamo tu res takov pravcati »silentium«, ki dela dokaz nezanesljiv? Le stikov si treba in komentara poiskati, in beseda ti potem izpregovori jasno: Prešernov »jemand« z dne 5./II. 1832. krije misel o Juliji!

Vprašanje je namreč to: Ali misli ta »jemand« graško gospodično, ali morda Julijo, ali pa — kako tretjo?

Če bi 5./II. 1832. ta nežna obzirnost veljala še graški, kako se potem vjemaj to z onim drugim stavkom, ki je tudi o nji, in ki je — komaj dober poldrugi mesec mlajši: »Nach

Grätz getraue ich mich nicht mehr zu schreiben«! Poznamo ga že, da je iz zadnjega celovškega pisma Prešernovega Čopu, iz dni zadnjega tedna meseca marca l. 1832. — Če veljaj namreč oboje graški, pripetiti bi se bilo moralo mej prvim in drugim vendar nekaj, kar bi bilo razbilo to razmerje; pripetiti torej po 5./II. in pred 24./III. 1832., ravno za Prešernovih celovških dni samih. Pa da bi potem ne imeli v pismih poetovih do Čopa o tem ni besedice? A utegnilo se nam je katero izgubiti. Dobro. A ni li pa neverjetno, da bi bil Preš. o čem takim Čopu govoril v enem samem pismu? A so se li pa morda ravno tista pisma vsa izgubila, ki so kaj govorila o tej zadevi? Preštudiraj tisto korespondenco Prešernovo, in preveriš se, da je ta skrajnost — nemogoča. Povrhu se nam kažejo tisti dnevi v Celovcu zdržema mirni za Prešerna; Zhbeliza III., poezije njegove zanjo in njih osoda, sonet o Kopitarju, metelčica in druge take slovstvene stvari, to so mu teh dni edina skrb, ter nad vsem — izpiti. Ne moti mu jih pa nobena taka afera.

In pa še nekaj! Prešeren omenja v zadnjem pismu celovškem Čopu Gradca tako čudno lakonski. To nam priča, da je stvar tu obema davno znana, sicer bi Čop ne mogel umeti tega stavka. In vendar je moral Preš. pač presoditi, da ga Čop bo! Toda, kako bi ga ta sploh mogel, če — bi bil doživel Preš. prav za tistih celovških dni svojih to, kar je ljubezen razdrlo, a bi o tem novem celovškem doživljaju svojem Čopu nikjer ničesa ne izporočil prej? Ne mogel bi ga umeti, kakor ga mi ne moremo tako samega, brez komentarja v slov. pismu Čelakowskemu z dne 14./III. 1833. o »ljubezni z nekakšino Gosposlično v Gradcu«. In pa, če bi se vse to primerilo Prešernu tiste dni, bil bi vendar vtisek še živ; ali bi bil li potem Preš. Gradca omenil kar takole mimogrede, le z dveh besedama? Neverjetno.

In tisti različni ton obeh stavkov iz iste celovške dobe pač tudi priča nekaj. Tisti nežno skrivajoči »jemand« govori

o nekem tihem, rahlem upu ter o nekem stalnem, dasi še mladem čustvu, ki je skrivnost šele dveh prijateljski si zvestovdanih, vse zaupajočih si duš, in ki je sicer ne pozna še nihče. V tistem »jemand« je polno neke nežnosti in obzirnosti, ki priča, da poet ceni dotično osebo. — Stavek o Gradcu pa je tak, ko da se je ž njim poet dotaknil nečesa starega, preživelega, a sicer — neprijetnega: kar tako mimo shiti poetova misel ob tem spominu!

Potentakem sklepamo lahko, da veljata ta dva stavka d v e m a različnima osebama. Stavek o Gradcu neki že pokopani »ljubezni« (pismo Čelakowskemu!); stavek s tistim »jemand« pa neki živi, nežni, na pol šele porojeni — rani. Tam je zašlo nekaj v Gradcu, tu pa ko da vstaja neki mlad, nov zor . . . prav kakor govorita o tem nežni Dohtar in moralizujoče premišljujoča Pèrva ljubézen; — in ta »jemand« je prav iz tistih dni, ko je Čop črtal Dohtarja Prešernu, ki mu ga cenzura — ni. Čop je že vedel, zakaj . . .

Radi te istočasnosti onega »jemand« in Čopove črte preko Dohtarja — je vsaka misel o kaki tretji ljubezni, ki bi ji mogel veljati ta »jemand« in njegova nežna misel, kar naravnost — nezmisel, če govorimo o Prešernu!

d) Strinja se z vsem tem tudi Prešernov dat o »podrti ljubezni z gospodično v Gradcu« — zaradi prezanikrnega dopisovanja. Kako to? Dat ta je štirinajsti dan m. marca l. 1833., dobre tri tedne pred tistim šestim aprila 1833. Po vsem dosedanjem je čustvoval poet ob dnevu tega sloven. pisma Čelakowskemu že skoro dve leti za Julijo. Imela je takrat njegova poezija že v tem čustvovanju svoj vir, in zajel si je dotedaj poet iz njega že vsebino Dohtarja in elegije »She míru« (l. 1831.), posebej pa »Strunam« in Gazele (1832.); te so bile 14./III. 1833. že dolgo v rokopisih Zhb. IV., ki je ravno tiste dni šla že iz cenzure Čopove v roke revizorja Pavška h guberniju. Vsa ta nova poezija iz Julijine dobe [Dohtar, Strunam, Gasele] je torej šele nameravala ravno

tiste dni v javnost; izšla je bila edina ena šele dotlej, le »She miru«, sicer nobena, ki bi veljala Juliji; Dohtarja je v Zhbel. III. bil zatrl Čop. Prvič pravzaprav je imela potemtakem priti v Zhbelizi IV. sedaj l. 1833. na dan — Julijina poezija, in prvič torej tudi stopiti sedaj, a to po dnevu sloven. pisma (14./III. 1833.), pred oči Čelakowskemu.

Čelakowski pa je bil Prešernov prvi javni kritik, še — pred Čopom; objavil je svojo oceno v ČČM. že v zadnjem kvartalu l. 1832. In imel je poet od takrat o njem veliko vero, ter kazal do njega veliko zaupanje. To vidiš posebno iz pisma z dne 22./VIII. 1836. na onem mestu, kjer mu piše o Kerštu svojem; sodil je, da mu bo Keršt umel vsaj on, ki je pokazal toliko finega čuta za njegovo poezijo, ko so mu jo doma vsi prezirali in devali v nič; a umel da mu bo tudi Keršt drugače kot so mu ga doma, ter znal umevati tiste opazke njegove o domači sodbi — kot žgočo ironijo . . . Bilo je poetu torej pač tudi zdaj na skrbi, da bi umel kritik njegov prav to novo njegovo poezijo Dohtarja, Strun in Gazel, ki naj bi mu prišla v najkrajšem času s Zhbel. IV. v roke. Zato je porabil Preš. zamudo svojega odgovora, da kar takó mimogredé opozori še pravočasno kritika v sklepu pisma na to — novo poezijo, a to s tem, da mu pove, kako in zakaj se mu je »podrla v Gradcu« poprejšnja ljubezen ter se s tem skončala stara dobá. Pové mu tedaj poet s tem intimnim dogodkom iz svojega osebnega življenja hkrati neki dogodek iz literarnega svetá, ker iz svoje poezije. Hotel jé Preš., da vedi Čelakowsky, ko mu dojdejo n. pr. Gazele, da te niso več iz istega vira ko poprejšnje dotedaj izišle pesmi erotične, posebej oni soneti v Zhbel. II., ki je enega izmed njih (»Tak kakor hrepení . . .«) češki kritik v svoji oceni celó počesil. Ta vir da je že usahnil, sedanje pesni pa dá mu tekó iz druge — rane . . .

Potemtakem krije ta navidezno tako prazni stavek o »podrti ljubezni« vse kaj drugega ko to vsebino. Kaže se

očesu takó brez vse soli Prešernove, da te kar preseneti; v resnici pa izporoča ž njim poet Čelakowskemu neko i n t i m n o literarno vest, ter se potemtakem tudi v tej dozdevno tako osebni notici ne premakne s stališča literarnega pisma »od mojiga in drugih pisarjev pozhenjanja« (Zbor. VI. 179). Zato je ta stavek za naše vprašanje dvojne važnosti: α) Dne 14. III. 1833. je izporočil Preš. Čelakowskemu že to vest o podrti poprejšnji ljubezni svoji, ter s tem vest — o novi dobi . . . In ta je veljala, kakor pričajo tistočasne poezije njegove, — Juliji. Potemtakem imamo v tem stavku lastno poetovo besedo, ki nam priča, da ni mogla Julijina doba pričeti šele — 6./IV. 1833.! Le umeti tréba govorico Prešernovo! β) Preš. imenuje tu izrekoma »ljubesen s' nekakfhino Gospodizhno v' Gradzu«, češ, ta da se mu je podrla . . . In to takó, ko hoče Čelakowskemu izporočiti vest o sedanji, novi dobi svojega duševnega življenja in svoje poezije! Ne pove li s tem pa Prešeren sam, komu je veljala prejšnja erotična poezija njegova? S tem nam Preš. sam po moji misli podkrepi ono dosedanje naše izvajanje o poeziji prve, pred Julijino ležeče dobe kot poezijo ljubezni — z lepo Reziko nemškuto, ki jo stavi poet v onih pet sonetih v kontrast s Kranjicami in Ljubljankami.

Sklep:

Letnica 1833 je kot letnica prve ljubezni do Julije potemtakem — padla. Pričetek te dobe Prešernove nam je iskati v letu, ki ga določa letnica »P è r v e l j u b é z n i « : 1831.

Zakriči pa vsled tega bolj ko sicer dozda j ono protislovje tega rezultata z odkritim in jasnim kronološkim datum v Venca uvodnem sonetu: 6./IV. 1833.! Kako odpreti to strmo zagato?

III.

Dognali smo, kaj ni, dognati nam je še pozitivni del problema: kaj pa je ta letnica v Prešernu? To je drugo vprašanje našega raziskovanja.

»V sonetu: 'Je od vesel'ga časa teklo leto' Preširen celo sam pravi, da se je bil še le 1833. leta prvič zaljubil v Julijo.«

Tako razlaga tisto letnico našo prof. Stritar l. 1866., v podčrtani opazki na str. 7 svojega predgovora k Levstikovi izdaji Prešernovih Poezij v Wagnerjevem Klasju (gl. tudi: Stritar, Zbr. spisi V. 66). In ker je Levstik vsprejel to opazko, kaže pač to, da je soglašal; izrazil pa je s tem svoje enako umevanje soneta! Sicer ni nikoli nikjer govoril sam o tem.¹

L. 1879. piše o Prešernu prof. Fr. Levec v Dun. Zvonu. A ne dotakne se te letnice, niti njenega soneta; pač pa pravi na str. 54., govoreč o Juliji ter pismih Prešernovih Čopu iz Celovca pisanih l. 1832., da v njih ne omenja Julije niti z eno besedico ne: »... in vendar je bilo leto 1832. tisti čas, ko je Preširen svojo Julijo že v pesmih slavil in prepeval«. Zdi se tedaj, da Levec tu v tisto letnico Prešernovo »1833« ne veruje; vendar se ji je izognil.

Leto kesneje modruje Edward Samhaber (Preširenklänge. Laibach, 1880) Nemcem tu o Prešernu tako-le:

»Es war Charsamstag des Jahres 1833. Man wanderte von Kirche zu Kirche, um den Erlöser zu schauen, der im heiligen Grabe lag. Der Klang der Osterglocken mag auch in dem Dichter jene wundersame Empfindung hervorgerufen haben, und wie in des Kindes schönster Zeit rief es ihn zum Grabe des Herrn. Er trat in die helldunkle Kirche — da schlug ihm aus zwei Mädchenaugen ein Feuer entgegen, und begraben

¹ Sicer je že prof. Janko Pajk govoril 30. maja 1864. v Gorici, (a objavil potem svojo »besedo« v Novicah 1864. št. 24.) o »Preširnu in Petrarku«, ter izrekel tudi to-le:

»Kje, kedaj in kako se je v Preširnu plamen vnel, to nam pripoveduje v sonetu na 132. strani. Od tiste dobe so se vse pesnikove misli okoli edinega uzora jegove ljubezni sukale...« (Izbrani spisi. V Mariboru. 1872. str. 131., in Novice, 15. VI. 1864., str. 192.).

Na str. 132. (seve: Poezij, 1847.) pa stoji ravno ta naš sonet. Potemtakem je J. Pajk še pred Stritarjem izrekel tisto sveto vero v ta sonet. Toda on ni vplival nič na daljavo; šele Stritar je s svojo študijo o Petrarku zasejal ta nauk ter zavezal ljudem misli. Zato omenjam Pajkove »besede« tu pod črto.

war die Ruhe seines Herzens«. (str. 20) — In sledi za potrdilo »prevod« Prešernovega soneta: »Am heiligen Grabe« (str. 21).

In prof. dr. Fr. J. Celestin pravi l. 1881. (France Preširen. Vienac 1881. broj 46, str. 736):

»Uskrsnu subotu, u 10 sati u jutro opazio pjesnik u trnovskoj crkvi (u Ljubljani) dva oka »čistog plamena« te zapala mu srdce iskra, koja se utrnuti nedade«. Letnici sami se tudi izogne! Sonet pa umeva popolnoma po Stritarjevo.

Leta 1882. je izdal dobršen del Poezij (ne vseh) v češkem prevodu J. Penížek (»Básně Františka Preširna. Přeložil a životopisem básníkovým opatřil Josef Penížek. 1882. v Jičíně.) Na str. XXIII. življenjepisa pa stoji:

»Preširen prý již na gymnasiu studuje v Lublaní zamiloval si žačku svoji Julii Primicovu, dceru bohatého obchodníka, což ovšem není naprosto nemožno, básník však sám čas a místo, kdy a kde poznal a zamiloval si sličnou rusovlasou Julii, určitě projevuje ve znělce, jež počíná se slovy: Let osmnáctset od těch prošlo časů . . ., která jest ohlasem Petrarkovy znělky »Era 'l giorno« (I. 3.), čemuž přisvědčí laskavý čtenář srovnaje s ní ohlas Čelakovského téže znělky z r. 1820. vytištěný ve spisech basnických na str. 232«.

In Poljak docent Jan Leciejewski fantazira v svojem spisu: »Franciszek Preszern, poeta słowieński« (»Ateneum«, pismo naukowe i literackie. 1900. Rok XXV. Tom IV. Warszawa. Pag. 545—562):

»Tymczasem talent poety rozwijał się coraz bardziej. Jak u Mickiewicza, tak i u Preszerna przyczyniła się do tega miłość nieszczęśliwa. Wybraną przez poetę dziewicą była 17-to-letnia Julia Primicówna, córka bogatego kupca lublańskiego; obdarzona niezwykłą urodą, wykształcona, ale dumna, zimna i wyrachowana, zwracała ogólną uwagę na siebie. Poznał ją poeta przy grobie Chrystusa w wielki piątek roku 1833. Zmrok kościelny, świece, jarzące na ołtarzu, cisza i urok miejsca podniosły jeszcze jej piękność, spotęgowały blask niebieskich oczu i połysk jaśnych włosów, tak, że sprawiła na pocie niezatarte wrażenie«. (p. 553.)

Vseučiliški prof. ruski, Korš, uči v Predgovoru svojega prevoda vseh Prešernovih poezij (Stichotvorenija Franca Preširna. Moskva 1901.) tako-le:

»Прежде всего — онъ самъ заявляеть въ sonetѣ 6, что влюбилсѣя въ Juliju, увидавъ ee тогда чутъ ли не въ церквѣ разъ, в Strastnuju subbotu 1833 g.« -- (p. XXII.)

In na str. LX. govori o Venca uvodnem sonetu kot šestem v Poezijah, ter ga razlaga tako-le:

»6 (1847) — točnoe opredelenie vremeni i obstanovki načala svoje ljubvi k^ž Julii — v^ž desjatom^ž času utra Strastnoj subboty (31 marta = 7 aprělja) 1833 g., v^ž Ternóvč, predměstě Ljubljany. . . . Očevidnoe podražanie sonetam^ž Petrarki I 3 i 157; Petrarka v^žljubilsja v^ž Lauru v^ž pervom^ž času utra Strastnoj pjatnicy (6 aprělja) 1827 g. v^ž Avin^žonč, v^ž cerkvi sv. Klary (vpročem^ž město on^ž ukazyvaet^ž ne v^ž stichach^ž, a v^ž proze, po-latyni).«

In na str. LVI sodi Korš, pač na podlagi tega soneta, celo o Pervi ljubezni že, da ne velja — Juliji, ampak samo nekakovi deklici (»po vremeni — ne s^ž Juliej«). To sem že omenil.

Pa spet na str. XXXIII. istotam:

»Čto do s^žylki na to, čto Preširn^ž v^ž svoich^ž pišmacl^ž k^ž Čopu v^ž 1832 g., govorja o mnogich^ž ženščinac^ž, ne upominaet^ž o Julii, to eto obstojatel^žstvo ob^žjasnjaetsja v^žpolně zajavleniem^ž samogo Preširna, čto on^ž v^žljubilsja v^ž Juliju v^ž 1833 g., kogda ona, kak^ž možno dumat^ž na osnovanii »Doktora« i »Gazelej«, v^ž pervyj raz^ž pojavilas v^ž obščestvč. (!) —

Enako tudi Hudec v svojem spisu v »Slov. Pregleda« letniku III., št. 9. l. 1901. (Dr. France Prešern. 1800—1849. Jeho život, doba a básnické dilo.) na str. 419:

»Jako Petrarka Lauru a Kollár Mínu poznali v chrámč, tak Prešerna, jenž o bílou sobotu chodil po kostelích lublaňských, z^žábil s jinými křest'any Boží hrob do nešt'astného chramu trnovského, kde nastal mu počátek hoře pro dvě oči jasného plamene. Sotva vkročil do svatyně, p^žichází za nim dívka a »Ko je vstopila v cerkev razsvetlěno, v srcé mi padla iskra je ognjéna, ki vgasnit' se ne dá z močjo nobéno«. Po zpřisobu Petrarky básnicky udává Prešern i rok i hodinu chvíle té (zde bylo to r. 1833 o 10. hod. dopol.) . . .«

In tudi doktor Fr. Vidic je šel radoverno za drugimi; vsprejel je namreč takemu umevanju popolnoma soglasen X-ov prevod v svojega nemškega Prešerna (»Fr. Prešeren, Poesien«, Wien 1901); s tem je odobril to isto umevanje ter izrazil hkrati tudi svoje. Ni si namreč mogoče misliti, da bi bil vsprejel prelogo, ki bi o njej sodil in vedel, da je vsebinski napačna. Sonet slove:

Seit jene Zeit verrauscht, die wunderbare,
in der Hosannah Engelszungen sangen
in Bethlehems Gefild, waren vergangen
zweimal neunhundert dreiunddreißig Jahre.
Charsamstag war's; auf jeglichem Altare
war Gottes Bild zu schauen grabumfangen;
die Gläub'gen betend in die Kirchen drangen;
Trnovo! hin gieng ich zu Gottes Bahre.

Trnovo! Unglücksort, zur zehnten Stunde
hat Unheil, Schmerz geschlagen mich in Ketten;
es drang der Strahl aus reiner Augen Grunde.
Als in die helle Kirche sie getreten,
erlitt mein Herz die schwere Liebeswunde,
und keine Macht der Welt mehr kann mich retten.

»Poesien«, p. 122.

Nadalje A. Aškerc (Prešernove poezije. V Ljublj. 1902., XX.):

»Zaljublil se je bil v krasotico Julijo, kakor sam pripoveduje v enem svojih sonetov, na veliko soboto v trnovski cerkvi ob božjem grobu l. 1833.«

In istega leta razpravlja Pavel Grošelj v Zbor. M. Sl. IV., 42., kako je Petrarka preložil simbolično začetek svoji ljubezni tja ob črnopregrnjeni božji grob ... kakor Prešeren:

»Tudi Prešeren na sličen način opeva svoje prvo srečanje z izvojenko; sledeč Petrarki je tudi on v velikem tednu iskal osodepolnega dne, ko ga je ranila ljubezni puščica, da s tem bolj označi nesrečo tega dne: Je od vesel'ga časa...« Sledi potem ves ta sonet o l. 1833.

Ernestina Jelovšek, 1903:

»Kakor sam pripoveduje v nekem svojem sonetu, prišlo mu je leta 1833. na misel opevati trgovčevu hčer 'Primčevo Julijo'. — (Spomini na Prešerna: str. 13).

In, kakor rečeno, prof. dr. Tominšek (l. IX. 1905. v Ljublj. Zv.):

»Iz soneta 'Je od vesel'ga časa' namreč vemo, da se je Prešeren zaljublil l. 1833. (toliko mu smemo verjeti!)...« Str. 548.

In dalje:

»Pintar... je dognal... nedvomno, »da je bil sonetni venec po zimi l. 1834. že spleten«, seveda morda celo malo prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl, je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljublil in vsaj po zimi 1834. l. je spleten sonetni venec,

Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna prihiška zveza!« (548). — Sic!

In spet na str. 547.:

»... kar je poglavitno (gl. Korš. XXXIII.): Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833)«. —

Srb nadalje Pavle Popović, univ. prof. slovan. lit. v Belgradu (»Franja Prešern«. — 1./X. 1905.):

»Kao Petrarka koji je prvi put video svoju Lauru u crkvi i zabeležio datum toga vidjenja u jednom sonetu, tako je i Prešeren, koji je Petrarku dosta čitao i na njega se ugledao, video Juliju prvi put u jednoj crkvi, na veliku subotu 1833, kao što je i on zabeležio u jednom svom sonetu«. (Srpski književni glasnik, XV. knjiga broj 7., Beograd.)

In l. 1905. docent dr. A. J. Jacimirskij v štev. 8. revije »Slavjanskija Izvēstija« (v članku: »Francъ Prešernъ i ego lirika«. 653—675):

»... вѣ 1833. г. происходить собыtie, окончательнo zastavivšec uvěrovatъ poeta, čto »vse nepročno вѣ žizni sej«, i nastroitъ liru sobrazno съ takimъ sostojaniemъ duha. Eto собыtie - nesčastnaja ljubovъ poeta къ dočeri ljubljanskago kupca Primca, Juliji Primcevoj, dēvuškē krasivoj...« (str. 659).

Sami krepki akcenti one naše zagate!

In mnogoštevilni ti glasovi — vsi ko en glas! Namnožiti bi se pa dalo teh glasov še dosti, če bi človek hotel vpoštevati vse feljtone in listke po raznih slov. in neslovenskih časnikih. Druga čnega umevanja tiste letnice pa nisem našel nikjer, ni na enem samem mestu ne, ampak povsod to isto modrost, dasi sem prečital še več virov kakor jih tu navajam.¹

¹ Naša slovstvena zgodovinarja prof. dr. Glaser in prof. dr. Sket nimata nikjer in besedice ne o tem sonetu, ne o njega letnici, ne o datu prve ljubezni do Julije. Tako tudi ne E. Gangl v svoji otrokom (!) iz Levca prepisani brošuri »Slava Prešernu« (1905), a niti ne »največi« naš poznavatelj Prešerna dr. J. Prijatelj, dasi je spisal že več celotnih živopisnih črtic o njem (Osterr. Rundschau 1905, 45; Slavjanskija Izvēstija 1905/6, Nr. 5 i 6). — Pač pa ima prof. dr. Sket v »Slov. slovstveni Čitanki« (1906.) na str. 242. pod Souetnim vencem Prešernovim letnico — 1834., s čemer je dokazal, da gre tudi on brez svoje misli za drugimi!

Enako ne omenijo te letnice ni tega soneta naslednji a) češki članki: Richard Klas (»France Prešeren. Listek na jeko molylu. Feuil-

A kje ima ta soglasnost kritike svoj vir? V Stritarjevi razlagi Prešernovega soneta, ki je bil Stritarju in za njim vsem drugim brez izjeme historična listina. In ginljivo je, ko vidiš, kako si ni prav nihče upal odstopiti od Stritarjeve besede o tej letnici doslej. Vseh dolgih 40 let sèm prav nihče! Toda: Stritar je bil — prvi; ta je delal sam! A drugi pa... vsi za njim! Prepisovali so, brez lastne — misli!

Tozadevni historični dokument pa je ta-le sonet:

Je od vesel'ga časa téklo léto,
 Kar v Bétlehemu angeljcov hosana
 Je oznanila, de je noč končana,
 Drakrát devétsto tri in trideséto.
 Bil vél'ki téden je: v sabóto svéto,
 Ko vabi môlit bôžji grôb Kristjana,
 Po cêrkvah tvójih hôdil sim, Ljubljana!
 V Ternóvo, tjè sim úro šel deséto.

leton«. »Lumir« XXIX. 1900/1 str. 135); — nadalje v reviji: »Česká Revue«, Ročník IV. 1900/01. (»František Prešeren. K slavnostním dním slovinského národa podává Dr. Josef Kárasek.«) Číslo 4, str. 393—401; precej površen pregled življenja in del poetovih; Číslo 5, str. 546—554: precej podroben opis »Prešernovega albuma«. — Nadalje: »France Prešern. K památce stých narozenim jeko podává Gabriela Preissova«. (»Osvěta«. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice; redaktor a vydavatel Václav Vlček; ročník XXX. Díl II. 1900, číslo 12. str. 1064—1070); nedostatna sličica o poetu! — Nadalje b) naslednji polski: Justin Feliks Gajsler (»Franciszek Preszern. Notatka jubileuszowa«; v listu »Prawda«, red. przez Aleksandra Świętochowskiego. Rok 1900. Warszawa; št. 38., pag. 546); dobro kolono dolga notica, komaj da vredna vpoštevanja! — Potem v svojem »ilustrovanem delu« peterburški »Kraj« (rok XIX. 1900, 24. listopada [7. grudnia], Nr. 47, p. 619/20: R. Zawiliński, »Franciszek Preszern. Z powodu setney rocznicy urodzin«. — c) Izmej ruskih: D. Bergunъ v svojih dveh člankih v »Slav. Věk-u«, 1900: α) »Fr. Prešernъ, slovenskij poetъ — vozroditelъ« (Nr. 1.), in β) »Kъ stolčtnemu jubileju F. Prešerna« (Nr. 9, 10); oba sta površna.

Dobiti pa nisem mogel članka Rusa A. J. Stepoviča («Ežegodnikъ kollegii P. Galagana», godъ VII. Kievъ, 1902, Otd. II. 1—18), ter nič bulgarskega o Prešernu. — Enako ne člankov Čeha dr. Jaromira Boreckega; žal!

Ternóvo! kráj nesréčniga iména;
 Tam mēni je gorjé biló rojēno
 Od dvéh očésov čistiga plaména.
 Ko je stopila v cérkev razsvetljēno,
 V sercé mi padla iskra je ognjéna,
 Ki vgasnit' se ne dá z močjó nobēno.

Poezije 1847. 132.

In to zagato treba zdaj tu razgeniti!

1. »Preširnova ljubezen je Petrarkova ljubezen; Julija je Lavra, to se vé, da samo lepša, in če je mogoče še bolj popolnoma. Enako sta se uboga pesnika zaljubila, enako ljubila, solzila se in zdihovala...«

»Nahajajo se tudi sem ter tja posamezne podobe in izreki v Preširnu, kateri nas opominjajo Petrarkovih. Podajamo jih nekoliko za vzgled«.

Tako Stritar 1866. v svojem spisu o Prešernu. In sledé zdaj tu dotične primere (Gl. Zbr. sp. V. 101. 102). Za sklep pa pravi:

»Za nazadnje smo shranili tist slavni Petrarkov sonet, v katerem nam popisúje, kedaj in kako se je zaljubil. Da je ta sonet Preširen rés vedoma posnemal, to se pač ne more tajiti; saj niti pesnik tega ni hotel prikrivati svojemu bralcu, ker ga v pesmi: »Prva ljubezen«, sam opominja tega soneta.

Podajamo ga, kolikor je mogoče, zvesto prestávljenega, naj ga blagovoljni bralec sam primeri s Preširnovim: »Je od vesel'ga časa« i. t. d. Začenja se: Era 'l giorno (I. 3):

Bil dan je, ko je solnce obedélo
 Od žalosti, da Bog na križi vmíra;
 Ta dan začetek bil mi je nemíra,
 Ki vaše ga oko, gospá! je vnélo.
 V tem času ni se meni tréba zdelo,
 Da srce naj ljubezni se zapíra;
 Báł nisem se — od tód gorjé mi 'zvira —
 Ki v splošni žalosti se je pričélo.
 Brez brambe najde Amorja me strela,
 In skoz očí mi v srce pot brez straže,
 Ki imajo solzé ga za stezico.
 Ne vé'm, al' čast velíko to mu dela,
 Da tacega je vstrelil me s pušico,
 Vam pa še loka svoj'ga ne pokaže! — V. 103.

In spet:

»Oba pesnika sta si zvesto zapomnila in tudi nam oznanjata léto in dan (Petrarka celó uro), kedaj ju je zadéla vélika nesreča! Petrarka v sonetu (I. 149): »Vogliha mi sprona!«

Trinajst sto sedemdvajsetega léta,

Ob uri prvi šestega aprila

Zašél sem v labirint —;

Preširen pa v sonetu: »Je od vesel'ga časa teklo leto«. — (Spísi V.102.)

Po Petrarkovem je tedaj bilo dne 6. aprila 1327. ob prvi uri dneva, t. j. ob šesti zjutraj po naše, ko je »zašél v labirint«. Bil pa da je ta dan šestega aprila — tisto leto véliki petek. Toliko nam povedó poezije; kraja dogodku samega pa ne te! Tega izvemo iz lastnoročne notiçe Petrarkove na platnicah njegovega kodeksa Vergilijevih spévov: bil je — cerkev sv. Klare v Avignonu.

Po Petrarkovem pa je tudi umrla Lavra l. 1348. prav istega meseca, (celó isto uro) istega dne: 6. aprila, kakor se je pričela njegova ljubezen. Tudi to stoji pa le na platnicah tistega Vergilija.¹

¹ Sam nisem teh historij preiskoval nadalje, ker mi tega tu ni bilo treba. Prim. pa Storia litteraria d' Italia, Scritta da una Societá di Professori. Guglielmo Volpi: Il Trecento. Milano. Pag. 69/70. Eno najnovejših del o tem. — Pri nas je pisal o tem razmerju P. Grošelj 1902. (»Prešeren in Petrarka«. Zborn. M. Sl. IV.) In na str. 37. pravi: »Astronomično pa je dokazano, da od Petrarke imenovani dan ni bil véliki petek, ampak ponedeljek pred vélikim tednom: in da bi bila Lavra umrla v času, ki tako natanko odgovarja prvemu srečanju, se nam dozdeva bolj romantično ko resnično«. Podaja nam Grošelj tam tudi svoj prevod tega soneta; sicer pa tudi stopica prav zvesto za idejo Stritarjevo. — Pred leti (1891.) je objavil J. Jurić neke marne: »Ljubezen v Petrarkovih rimah z ozirom na slovenskega lirika-prvaka« v III. tečaju Mahničevega »Rimskega Katolika«; besede mu tekó tam v tem smislu, kakšna serova, brezkulturna reva da je Preš. v prineri s Petrarkom! Pisali so pač reve, kakor je veleva! mogočni »ukaz«! — Lani je prinesla »Prešernova priloga Slovencu št. 206« (9./IX. 1905) Lampetov člančič: »Elen.enti Prešernove poezije«, ki dokazuje odvisnost Prešernovo od Petrarka. Najprvi je pa mej nami o tem govoril prof. Janko Pajk v »besedi«: »Preširen in Petrarka«. Beseda, govorjena v Gorici 30. maja 1864. (Novice 1864. št. 24., in pa: J. Pajka Izbrani spisi. Maribor. 1872. str. 130.—134.) Tedaj še pred Stritarjem. Toda, slišal ni njegovega glasu noviškega nihče.

Kaj sledi iz tega o Prešernu?

Analogije so gotovoda očitne Tam — 6. dan aprila, tu — 6. dan aprila (in ne 7., kakor pravi Korš, str. LX). Tam določena ura: 6. zjutraj, tu — določena ura: 10. zjutraj. Tam jasna letnica, tu jasna letnica; tam 1327., tu — 1833., ker letnica ni mogla biti ista; določena letnica pa je vendar tu ko tam. Tam veliki teden, tu veliki teden. Tam cerkev, tu cerkev — kraj začetku ljubezni. — Petrar-kovih vplivov pa Preš. ne skriva ni sam. V Zhbelizi III. imamo k verzom »Pèrve ljubézni« :

Ko ti enaka stala je pred mano,
Ki je od njé na sadnji petik v' pošti,
Petrarka!* tvoje blo ferze ushgano . . .

naravnost podčrtano opazko:

* Pogl. njegov fonet:

Era 'l giorno, ch' al sol si scoloraio
Per la pietà del suo fatorre i rai,
Quand' i' fui presso ecc.

Tisti sonet je tedaj to, ki nam ga je prvi in najbolj poslovenil Stritar. In vendar, kaj nam je Prešeren ustvaril iz njega v svojem sonetu! Vse kaj drugega, nekaj originalno svojega in — večjega!

2. Za podlago si je vzel Preš. Petrarkov dogodek in Petrarkove verze; a to le, da nam pové neke svojega življenja dogodke, in sicer tri; tretji pa je kot zadnji izmed vseh treh in kot najkesejši med njimi zaobjel ona prva dva ter ju enotno spojil, in porodil takó oni Prešernov sonet z letnico 1833. To treba zdaj — dokazati . . .

Kedaj se nam ta sonet pojavi prvič, in kako? Začetka l. 1846., ker v rokopisu Rudolfinskem Poezij (CRI.), — kot uvod Vencu. Drugič ga imamo v Blaznikovem rokopisu (CRII.) — ravno tako za uvod Vencu. In tretjič prav tako v natisku Poezij, tudi še l. 1846., ker so 15./XII. 1846. bile te že dotiskane — z letnico prihodnjega leta 1847.

Poleg tega ga dobimo še enkrat samega zase na posebnem listu v lit. zap. kot točko 17., kjer je (že v gajici)

pisan z drugo, ne Prešernovo roko; zato ga Bleiweis v svoji objavi lit. zapuščine Prešernove še omenja ne, ampak kar izpusti (Let. Mat. Sl. 1875). Prepis je nemaren. Na čelu ima počečkano opombo: Für Hr. Dr Prefhern, in na koncu zopet isto opombo in še več čečkarij in vaj v manuproprijranju ter več poizkušanih začetnic: S S S etc. . . . S^ho^dlⁱžh.

Sicer ni pred l. 1846. pa o tem sonetu nobenega sledu. Prvi natis Venca ga še nima; in tudi ona redakcija Venčevih sonetov za Zhbel. V. v Kastelčevem zborniku (Zbor. V. 138) ne, ki pa ima že epilog (»Ni snal molitve...«) in še tri druge s Prešernovo lastno roko pripisane sonete: Šele — v Poezij. rokopisu prvič!

Ali nam vse to pa kaj razjasni ono očitno kronološko protislovje naše? Še ne! A nadaljujmo...

Misel o zbranih poezijah nastopi prvič l. 1836. — po Krstu v pismu, dne 22. VIII. t. l. pisanem Čelakovskemu. Napoveduje jih Preš. tam »über Jahr und Tag« in imenuje: »meine p e f m e«. Odslej zasledujemo to idejo Prešernovo lahko leta 1837. v dopisovanju z Vrazom, najprej v onem pismu brez data, kjer se opravičuje, da ne more poslati za Metuljčka nobenih prispevkov, in kjer o svojih dotlej še neobjavljenih pesnih pravi, »dass sie einzeln nicht gedruckt werden können« (str. 159); poslej pa tudi v pismu z dne 5./VII. 1837. (str. 161. Let. M. Sl. 1877.) Imenuje jih tu Carmina. Nadalje l. 1840¹ Dne 3./VIII. 1840. vprašuje poeta po njih Čelakowski (Let. M. Sl. 1875, 162). Dne 20/26. X. 1840. pa piše Smole Vrazu: »Der Herr Dr. Prefhern arrangiert jetzt seine Gedichte, um sie zur Censur zu geben«, a v svojem pripisku k temu pismu omeni svojo zbirko Preš. sam dne 26./X., češ, »man zweifelt, ob sie zu Stande kommt« (Zbor. M. Sl. IV. 191). Imenuje jih že »Gesammelte Poesien«. Smolé umre 30./XI. 1840., in Poezije ne izidejo. A l. 1843. dne 12./XII. jih jemlje Preš. v misel Vrazu, češ, da zлага zdaj nekatere pesmi, »die den Bauernburschen gefallen werden; wenn ich einige componiert haben

werde, so werde ich meine Carmina herausgeben« (Preš. alb. 821). Koga neki misli poet s svojimi »Bauernburschen!« Začetka l. 1846. gre rokopis »Poezije Dóktorja Fr. Prešérna« v cenzuro. In »13. siečnja 1846.« zdihuje že Luka Jeran v svojem, Vrazu pisanem listu: »Čuje se, da će dr. Prešern svoje pesme doskoro na svitlo dati; škoda da ovaj izverstni pëšnik svoga talenta na bolje ne upotrebljuje. — Sad jedna njegova satira kruži po varoši, koje k sreči svaki ne razumë«. (Zbor. M. Sl. IV: 188). Tako so Prešerna cenili tiste čase; pač po noviško in po — Bleiweisovo!

Zorele so potemtakem Poezije celih deset let. To je pač sveta resnost dela! Tako delo nam pa zori zato — večna dela.

In v vsem tem času desetih let se nam uvodni sonet Venca ne prikaže ni enkrat ne javno — do cenzurnega rokopisa Poezij. Šokličevega prepisa brez data ne moremo tu šteti.

A prav to dejstvo nam pripoveduje nekaj o sonetu. Na jasnem smo si že danes, da se je Julijina doba skončala že — pred Čopovo smrtjo, pred Krstom. A za nameravano Zhb. V. pošilja Preš. svoj tiskani Venec Kastelcu (po smrti Čopovi), dasi že z epilogom, pa še brez tega prologa (Zbor. V. 138).

Ali Preš. takrat tega soneta sploh še ni bil ustvaril, ali pa ga le ni hotel objaviti še takrat tam? Moremo li o tem kaj določiti?

a) Že Korš opomni prav o njem, ko primerja ž njim »Përvo ljubézen« po kakovosti tona, češ, da je ta tako manirna in umetna, če že ne hladna, pa reflektorna, kakor sonet 6; ta da je pa napisan pač zaradi tega, da bi si poet ohladil svojo ljubezen z obširnimi razmišljanjem o nje vzrokih in znakih (LXI).

Ne strinjam se sicer s tem Korševim vzrokom one manirnosti in hladnosti ne glede »Përve ljubézni« ne glede

»soneta 6«, dasi sicer docela ž njegovo sodbo o kakovosti tona njunega.

O »Pèrvi ljubézni« vemo, da je nastala prav v začetku Julijine dobe. Njene naravnost moralizujoče stance, ki so res čudno mirne, imajo svoj vzrok v metrični kakovosti stance sploh že same po sebi, a povrhu pa v nazoru tedanje metrike, da mora imeti stanca takov kolorit, da mora biti mirna in do moralizovanja reflektorna; take so Prešernove stance — vse!

b) Odkod pa ima imenovani sonet ono sorodno hladnost in reflektorno mirnost svojo? Da se kar ne moreš ubraniti takega vtiska, posebno če ga primerjaš z drugo poezijo Julijine dobe, ni da bi šele dokazoval. A odkod ta njega posebnost?

Vemo že, kje in kako se nam pojavi prvič! Nikoli nikjer ne v tisku sam zase, ampak prvič in edino le v celoti Poeziji mej soneti! In kje stoji tu v zaporedni njih vrsti?

Koj za sonetom »Kupido«, in prav pred Vencem; kot prvi pred vsemi Julijinimi soneti. Dognali pa smo že, da »Kupido« (in pa »Učenec«) sklemeta neko posebno samostojno dobo v poeziji Prešernovi, dobo, ki leži vsa — pred Julijino. Posebej pa je tista prva petorica sonetov, ki jo sklepa »Kupido«, ena arhitektonska in vsebinska celota za-se; velja pa še ne — Juliji.

Mislimo si zdaj tu nadaljno vrsto Prešernovih sonetov v Poezijah brez našega »Je od vesel'ga časa teklo leto«! Kaj se nam odkrije? Za tisto prvo petorico sonetov sledi neposredno največa pesem Julijine dobe, Venec »Primicovi Julji«. Nobenega prehoda ni od ljubezni »graške« potem brez našega soneta več k novi dobi, k Julijini ljubezni; širok prepad zazeva tu mej prvo dobo in soneti Julijinimi, ki prično zdaj z Vencem ter gredó do soneta »Odpèrlo bó nebó po sodnjim dnévi se zvojljenim ...« kot svojega sklepa!

In tu v to zev stopi a) kot prehod od prve dobe k Julijini naš sonet, b) kot prolog Vencu.

Zato sodim: Tu v tem hipu nastajanja celote »Poezija« vzkali iz te umetniško-konpozicijske zahteve sonetov, ki naj bodo vsi ena v sebi zaključena celota, šele naš »hladni« sonet. Zamislil ga je šele tu Preš., daleč že takraj prave Julijine dobe, nikakor ne več kot izraz žarkih, živih še čustev do Julije, ampak bolj kot realizacijo neke arhitektonsko umetniške ideje svoje. In sicer te-le ideje: Umetnik je hotel premostiti oni spoznani prepad mej predhodnimi soneti graške ljubezni in naslednjimi o Juliji ter skleniti s tem vrsto sonetov trdnó v eno samo celoto kot spomenik vse (t. j. oboje) svoje ljubezni . . .

Dosegel pa je ta umetniški prehod s tem, da v-sonetu opomni dogodka, ki so njega posledica bili vsi nadaljni soneti od tam naprej, t. j. Venec sam in vsi za njim do »Odpèrlo bó nebó . . .«, ter sploh vsa doba Julijina . . . V vsebini ni več potem one zeví, ki prej strmi mej prvo petorico, nje nestrpnim, upornim že hrepenenjem po ljubezni ter Venca živim čustvom: tam v prvi dobi hrepenenje po ljubezni, tu pa že — živa ljubezen; prinesla mu jo je Julijina doba. Vmes mej obe dobi pa poet zagozdi pesen o dogodku, ki je porodil to drugo dobo.

Ne poznamo pa li v Prešernovi poeziji že nekaj podobnega? Ali se ne spomnimo tu soneta »Strah« in njegovega postanka iz enake konpozicijske potrebe ob vstvarjanju neke druge, a tudi v sebi enotne celote? Isto ulogo, ki jo ima »Strah« v oni skupini peterih sonetov iz prve ljubezni, isto ima tu »sonet 6.« v celoti »Poezija« mej prvo in Julijino dobo ljubezni. Le drugačna realizacija tu ko tam, na drugačnem mestu tu ko tam, a sicer realizacija docela enake konpozicijske ideje tu ko tam! Seveda, mogočniša, večja, ker rešuje sonet sicer res da enako arhitektonsko zahtevo, a to — na bolj težavnem, bolj eksponiranem mestu.

In še več; tudi vsebinsko sredstvo je tu in tam deloma isto: neki spomin poetov! Tam spomin »stare rane«; in tu? Dvoje spominov sicer; a glavni je tudi tu spet spomin »stare rane«, dasi druge ko tam!

In ravno to dejstvo, da ni sonet izraz več žarkih čustev do Julije, ampak da so mu vsebina — spomini ter posebej gotove arhitektonsko-umetniške ideje, to je vzrok oni reflektorni hladnosti tega soneta. Ne iz srca, ampak v prvi vrsti — iz razuma si ga je zajel umetnik, za prehod k Julijini dobi od onkraj sem, od one prve kratke, radi pisem »razdrte« ljubezni navzgor. Kakor v sonetu »Strah«, je tudi tu v tem več Prešerna-umetnika ko Prešerna-človeka, dasi je tudi tega precej. Toda ceniti nam je ta sonet v prvi vrsti z umetniškega stališča; kot tak pa krije ta sonet morda največi konpozicijsko-umetniški akt Prešernov, če ne vsega življenja njegovega, pa vsaj vseh --- Poeziji.

In odkod si vzame poet snov za realizacijo te svoje umetniške ideje? Iz tiste svoje pesni, ki je v nji pred leti in leti izrazil isti doživljaj svojega življenja, ki tu izraža le svoj spomin nanj: iz »Përve ljubézni«. In glej, vzame si iz te ono svojo podčrtno opazko, ravno oni citat iz Petrarka, ki stoji tam v Zhbel. III. — za komentar! Ta mrtvi motiv oživi ter dvigne Prešeren tu iz pozabe kot star spomin, da realizira z njim svojo novo umetniško idejo, da reši ono konpozicijsko zahtevo »Poeziji« kot ene umetnine, a da poleg tega izreče še neko novo vsebino! A káko? To nas sili dalje.

3. Sonet naš sam zase! Snov njegova je jako priprosta. V prvem arhitektonskem delu stoji:

Šesti dan m. aprila l. 1833. Velika sobota sveta. In ta dan da je poet hodil po tvojih cerkvah, Ljubljana! Saj ta dan vabi molit božji grob — kristjana!

S tem vsprejme Preš. staro, karakteristično domačo navado ljubljansko kot lep, bogat, mogočen motiv v svojo

poezijo (nič tujega!), ter motivira ž njim svoje romanje do skrajne verjetnosti. —

Ob uri deseti, tej prazniško svečani uri cerkvenih največih slavnosti pa da je šel: ali mar v Šenklavža? Mar k velikemu Šenpetru? Ne. »V Ternóvo, tje sim úro šel deséto«. Uro deseto dene poet pod krepak naglas v rimo in na konec verza, in celó na konec prvih dveh kvartet soneta, tja na zadnje mesto vsega prvega dela arhitektonskega, ne — brez posebne vsebinske misli.

Dotu — prvi spomin! Kaj pa prinaša nadaljni, drugi arhitektonski del?

Na Trnovem da je bilo poetu »gorje« rojeno — iz dveh oči čistega plamena. A kakšno »gorje«? Tega ne označi poet poblíže, ampak le, kako mu je bilo rojeno in zakaj? Stopila da je namreč v cerkev razsvetljeno; to priča, da je morala cerkev praznovati tistidan ravno neko veliko svečanost. In ko je vstopila v cerkev razsvetljeno, tedaj je padla iz plamena njenih oči njemu v srce — iskra ognjena!

To je drugi spomin! A kedaj se je pripetilo to? Ob prvem spominu pove poet čas njegovega dogodka (1833); ob tem drugem — ne, ampak le: »Ko je stopila v cerkev razsvetljeno . . .« Mi pa vemo, (ker smo dejstvo že dognali), da je bilo to leta 1831.

Kaj ne, umeli ste me! — Dva dogodka z istega kraja, a ne z istega dné niti iz istega leta! Mogoče je namreč, da je kdo doživel na istem kraju dva dogodka, a prvega l. 1831., drugega pa l. 1833., in sicer kot posledico prvega. In mogoče je nadalje, da se kadrkoliže poslej spomni človek ob nekem istem hipu obeh teh dveh doživljajev svojih iz l. 1831. in iz l. 1833. hkrati, a to radi neke istosti v obeh, ki ju druží: n. pr. radi istosti kraja, kjer sta se primerila oba raznočasna, a istokrajna dogodka; odslej pa ga spominja že sam opomin, že samo ime tega kraja lahko da vsakikrat tudi obeh onih dveh tam dogodivših se mu doživljajev. Mogoče

je nazadnje, da ta svoj spomin, ki sta se mu v njem strnila oba tista dogodka z istega kraja, kedaj kesneje (recimo da l. 1837. ali l. 1840. n. pr.) tudi pove človek — kot neko novo dejstvo, recimo kot nov, kesnejši, tretji spomin svoj, ki je vzrastel iz prvih dveh, onih iz l. 1831. in iz l. 1833.! In to, prav to je, kar se je zgodilo v našem sonetu.

No, s tem pa je že zgomelo ono kričavo kronološko protisloje mej našim sonetom in ostalo poezijo Julijine dobe! Veselo pa zgromi hkrati tudi vsa ona dosejanja, trhla učenost, ki je slonela doslej na tisti letnici Venčevega prologa, vsa od Stritarjeve razlage do tistega Tomiškovskega širocega prisezanja v visoka imena, »o d l o m k a — o Prešernovi ljubezni«! —

A pomudimo se še pri stvari! Sonet je stalna lirski forma ter ima določeno, zaukazano arhitektoniko. Delí se celota na dva dela, a to ne v dve polovici, ampak — dva neenaka, nesimetrična si dela. Prvi šteje dve štrofi, kakor sicer tudi drugi; a prvi po dve četverovrstni (dve kvarteti), a drugi po dve trovrstni (dve tercini); tako šteje prvi del osem, drugi šest verzov.

Mej obema tema deloma bodi jasna, čvrsta zev. A navzlic nji bodi sonet vendar kakor vsaka umetnina ves en sam organski kos, ena enotna, živa celota, ter ne dve polovici druga poleg druge; zato naj skrbi, kdor sklada sonete, za čvrst prehod, za krepak most preko te zaseke! Trdna vsebinska vez druží in spajaj oba dela, kvartetni s tercinskim!

Navada je postalo, da zahtevajo v ves prvi del po eno, ali pa celó po dve primeri, ki izražajta ali ki izražaj v podobi isto vsebino kakor za prvim soneta drugi del; in šele ta bodi jasna, odkrita beseda oni v prvem delu s primerom le od daleč opisani misli! Kje pa ima ta zahteva svoj vir? Nič drugega ni to, kakor ena pot, akademično šolska šablona, po kateri pride v sonet neka idejna, vsebinska vez mej

obema arhitekonskima deloma kar takó sama ob sebi, da ju spoji v organsko celoto.

Ni pa, da bi to res moralo biti tako v vsakem sonetu. Tisto arhitekonsko zev premostí poet-umetnik lahko tudi na drugačne načine, če si jih le zna najti. In prav tu pokaže umetnik lahko svojo duhovitost in vso originalno moč.

Zgodi se pa lahko tudi še nekaj tretjega. Poet lahko sploh zavrže ono zaukazano delitev v dva dela; vzame si sonet kot štirinajsteroverzno formo, in izreče v nji eno, v sebi organski enotno misel, brez tistega odmora, prav kakor v katerikoli drugi pesni s štirinajstimi verzi, le da z določenimi rimami.

Prešeren ima vse te tri vrste arhitektonike v svojih sonetih. Naš pa tiče v drugo gorenjih treh vrst; ima namreč ono strogo arhitekonsko delitev na dva dela; a v prvem ni primere, ampak neka druga vsebina: Obiskovanje cerkvá ljubljanskih radi božjega groba, a z obiskom trnovske cerkve za sklep tega romanja poetovega, dne 6./IV. 1833. Tudi to obiše poet sicer radi božjega groba; a da jo nazadnje na koncu svoje božje poti po Ljubljani, in ravno o uri deseti, za to ima poseben, svoj vzrok!

»V Ternovo — uro deseto«. Zakaj pa ravno tja to svečano uro? Odkod tolika čast ravno trnovski cerkvi? Saj ni — ne stolna, ne sredi stólice naše. Zakaj to uro tja v tisto skromno cerkvico daleč tam na kraju mesta?

Poet pove vzrok svoj v naslednjem, tercinskem delu: V tej cerkvici je doživel dogodek, ki mu je tedaj (1833.) sicer že spomin, ki pa je njegovo življenje intimno in za vselej združil ž njo, da mu je poslej bolj imenitna in bolj v časti ko vse druge cerkve mesta, njemu, čeprav ne drugim ljudem; t a m mu je padla v srce iskra ognjena iz dveh očí plamena...

Potemtakem veže v notranjem oba dela sonetova tista organska moč, tista krepka idejna vez, tista relacija, ki spaja vsako posledico ž njenim vzrokom v organsko enoto.

Najprej je povedal poet dogodek iz l. 1833., ki je bil posledica že nekega poprejšnjega dogodka: oni določeni obisk trnovske cerkve ob uri deseti. Za tem pa pove zdaj tisti poprejšnji dogodek iz l. 1831., ki je vzrok tega posebnega odlikovanja skromne cerkvice tam zunaj, predmestne cerkvice trnovske.

A to ni edino. Oba dela spaja še druga ideja. To je tisto čudo, ki da dvema doživljajema v duševnem svetu tvojem istočasnost, ki je doživljaja v realnem, vnanjem svetu nista imela. Postati pa morata poprej oba dogodka — spomina tvoja; dogoditi sta se ti morala že oba, potem ti ju lahko združi duša kot spomina v en sam hip, asocijira v en doživljaj, nov doživljaj svoj. Za tak spoj pa mora biti neka podlaga v obeh spominih, neka istost v obeh. — Tu ima prvi del soneta spomin poetov o nekem dogodku iz l. 1833.; drugi del pa spomin o drugem, bolj zgodnjem dogodku iz l. 1831. Oba ta dva spomina pa sta danes v duši poetovi istočasno, oba gleda v duši svoji hkrati, kot nov doživljaj svoje duše. In kaj mu ju je spojilo? Istost kraja v obeh dogodkih! Spomin na tisti kraj »nesrečnega imena« mu je vzbudil obadva tista spomina o doživljaju iz l. 1831. in o onem drugem iz l. 1833., tisti božji poti njegovi na Trnovo na dan sobote svete. In kot vez obeh spominov stoji misel o trnovski cerkvi tudi v sonetu mej obema onima: prvi spomin se skonča z imenom tistega kraja na čelu prav zadnjega verza v prvem delu; drugi spomin pa se začne z imenom tega istega kraja na čelu najprvega verza in hkrati na čelu vsega drugega dela! In tisto eksponiranje tega imena na obeh dveh mestih ni — slučajno ali morda le iz namena nastalo, da doseže poet golo figuro anaforo. Tisti odkrh besede »Ternovo« je globlje preračunjen; naglasiti hoče umetnik z anaforo isti kraj kot ono vez, ki misel nanj v duši umetnikovi povzroča istočasno nastopanje obeh onih dveh spominov iz l. 1831. in iz l. 1833., ki ju asocijira

oba, takorekoč organsko vzbudi oba iz same sebe, in ju zato edini v eno organsko celoto. Tudi to je neka idejna spona mej obema arhitektonskima deloma v notranjem soneta.

Vnanje pa ju družijo kot očem vidljiva vez ravno ona anafora v sklepnem verzu prvega in v začetnem drugega dela: ono isto, obakrat krepko odkrhnjeno, samostojno odločeno ime »Ternovo«, — prvič eksponirano z vejico, drugič s figuro apostrofa, tedaj vsakokrat z drugim, drugačnim, posebnim retorskim sredstvom.¹ —

Prehod od prvega dela k drugemu je v tem sonetu globoko nežen: istost kraja dveh različnih dogodkov-spominov. Vendar pa je krepko naglašen. Tisti strmi, direktni ogovor, ki pomeni pravzaprav prestop od tretje k drugi osebi (prim. enaki prehod v elegiji »V spominj M. Čopa«, 1845.!) in pa sledeča apozicija, kot prehod k mirni dikciji nadaljnih verzov tercinskih, kako čudovita formalna sredstva so ti to! In kako srečno izkoristi poet etimološko razlago besede »Ternovo« kot »nesrečno ime«, ki pomenja pravzaprav kraj, kjer raste »trnje«. Če že sam po sebi, je pa ta kraj zanj, za poeta, še v drugem zmislu in posebej še »nesrečnega imena«. In zdaj sledi koj motiviranje tega privzdevka, ki z njim ogovori poet Trnovo naravnost v drugoosebnem apostrofu. Kako globoko psihološko opravičen je ta strmi ogovor tu, in koliko vsebine leži v njem, in ne le formalne moči! Od davnega dogodka, ko so peli angelci »hosana« v Betlehemu, premeri v duhu

¹ Prevodi tega soneta so vsi slabi; najboljši je ruski Koršev, ki pa nima ravno te važne fine, ki na nji sloni vsa arhitektonika in celotnost umetnine; prezrl je Korš pomen te anafore. Umel ni pač soneta! Prav nič slabši ni češki prevod Penížkov (»Básně Fr. Preš.« 1882, str. 65); ima pa isto napako: anafore ni. Umel ni soneta tudi on ne! In vendar štá Rus in Čehi pogodila misel dokaj dobro, ker — sta se zvesto držala originalnega besedila Prešernovega! Samliaberjev skrupceek ni nikak prevod, ampak povsem bedno zmašilo! »X« pa se je vrezal, da Bog pomagaj. Ima sicer — anaforo; ali vsaj sled njen. Ali sicer pa jo je prelagatelj revno zavozil, ter z njim vred Vidic: umela nista oba ni od daleč sonetâ!

poet vekove tja do l. 1833.; tu se mu vstavi spomin ob obiskovanju božjega groba po cerkvah ljubljanskih; od cerkve do cerkve gre njegova misel in pride nazadnje do Trnovega. In ko se domisli te cerkve in nesrečnega kraja njenega, tedaj poeta kar premagajo mogočni spomini: vsa dolga vrsta posledic, ki jih je doživel do tistega dne, ko poje ta sonet, in ki vse pomenijo zanj le — »gorje«, ki pa imajo vse pravzaprav svoj vzrok in vir v enem samem tistem dogodku v cerkvi l. 1831., vse mu vstanejo v duši kot spomin. In tedaj se kar nehote obrne poet naravnost k tistemu kraju ter ga ogovori strmo in z oponašanjem imena mu njegovega, češ: Trnovo, kraj, ki te že ime tvoje izpričuje kot nesrečnega, tam v tvoji cerkvi je bilo meni rojeno vse to »gorje«, bila porojena vsa ona dolga vrsta neprijetnih posledic, porojena iz — dveh oči . . .

In povrh tisti oksimoroni, tista prekoslovja, tisti fini vsebinski kontrasti, ki jih sonet kar prekiševa. Dvoje oči čistega plamena; in — vendar, rodilo se je poetu iz njih gorja toliko in toliko; kje bi to pričakoval kedaj človek iz tako nezatnega, čistega vzroka! In tisti kraj sam mu je kraj prebridkega spomina, kraj nesrečnega imena njemu; in — vendar, častit ga hodi kakor ne nobene druge izmed cerkva, dasi so mej njimi večje in bolj imenitne! In ta dan sobote svete in tista odlična, svečana ura nje deseta; tedaj se spodobi k Šenkjavžu ali k Šenpentru k največi maši, ne pa v nezatno Trnovo. A poet ne ko drugi; on gre tja v predmestje, v tiho, skromno, od drugih nič odlikovano cerkvico tam na kraju nesrečnega imena . . . A nad vsem tem pa oni enotni kolorit, oni dih pobožne poezije in velikotedenskega ozračja! Čudovito, kaj je vsega nagromadil mojster v to skromno stvarico svojo, v te ozke meje drobnega sonetka!

Vse to so pa same neenakosti v primeri obeh sonetov o pričetku ljubezni njune, Petrarkove in Prešernove. Fine

originalne razlike, vse samorašče Prešernovo in nekaj domače našega, a nič tujega. Kje so v Petrarku taki spomini v enem, kje take umetniške kakovosti. Petrarka nam zapiše leto in dan in uro svoje zaljubitve. A Preš.? Nič takega. Petrarka ne pove kraja svoji nesreči nikjer v pesmih, Prešeren pa ravno kraj, in nič drugega. Kdor pozna psihologijo ljubezni, pač kar ostrmi ob tej globokosti okusa in ob tem psihološkem realizmu poezije Prešernove; njegova pratka ne ve dneva, še manj uro, kedaj je vzkliła ljubezen njegova. Komaj leto nam pove, a to v motivu, prepojenem s čudovito poezijo: z rosno mladostjo šestnajstega leta dohtarjeve — »rože mlade«, a ne s suho letnico. Kako samosvojo pot je ubral Prešeren v svojem sonetu, daleč od poti Petrarkove. Tu kar kliče naš poet v polni zavesti svoje moči laškega mojstra sonetov na veselo borbo duha, učenec učitelja, češ, kdo — bolje! A ni pa to, kar smo do sedaj dognali, še vse, kar tiči v tem plagijatku iz Petrarka. Zato dalje!

4. Pokazale so se nam že doslej analogije Prešernovega soneta s Petrarkovo poezijo kot vnanje le, rekel bi da dozdnevne. Imel pa je zanje naš poet svoje vnanje vzroke.

V skupnosti Poezija šele so dobile stance »She miru«, prvotno še brez konkretnega naslova, svoje sedanje čelo: »Pèrva ljubézen«. In to je neki kronološki dat o Julijini dobi. V skupnosti Poezija pa nastopi tudi šele naš sonet s svojo letnico 1833. To povzroči pa ob datu »Pèrva ljubézen«, ki je že iz l. 1831., ravno ono kriččce, dasi le navidezno kronološko protislovje o — prvi ljubezni do Julije. Čloyeku zmoti to zveze in stike ter nekako zakrije resnico. Prav tu na tej meji mej dvema dobama v poeziji Prešernovi ti to kar ubrani in onemogoči jasen pogled v dejstva, kakor smo sami na sebi to doživljali in izkušali dolgo vrsto let do danes; in dokaz nam je prav to za resnico izrečene moje misli. Komu veruj, ali »Pèrvi ljubézni« ali -- sonetovi letnici!

In tu vidim jaz poseben namen poetov, in sicer isti, ki nam ga izreka dejstvo, da je Preš. v Poezijah sam zabrisal akrostih soneta »Magistrale«. Prestavil je v štirih verzih besede tako, da imamo o Julijinem imenu le še sledove: [S]RIMIC[J]VI[SZ]LJI. A le v »Magistrale« tako, ne pa v inicijalkah prvih 14 sonetov. In ni dal tega natisniti poet v vseh izvodih Poezij; prijateljem v dar namenjeni odtiski, ki se nam jih je ohranilo nekaj, imajo akrostih cel. Tudi Vrazu pošilja Preš. s pismom iz Kranja z dne 5./II. 1847. dva taka. »Hiemit erhältst Du 2 Exemplare meiner Gedichte, 1 für Dich, 1 für Euren löbl. Leseverein. Sie unterscheiden sich von den sonstigen dadurch, dass das Magistrale pagina 147 ein Akrostichon ist...« Tako naglašša to poet sam (Preš. alb. 823). Prvi natis Venca pa ni imel še te skrivalnice.

Zakaj to v Poezijah? Prosil je uradno, kakor vse kaže, tu Venec cenzuro prvič, da sme zakonito na dan. Gotovo pa bó, da ni prvi natisek ostal skrit, ampak da so izvedeli o njem širši krogi. In gotovo da ga je dobila v roke tudi Julija sama. Saj nam Trdina priča, da »od konca jo je hudo jezilo, da v svojih ljubavnih pesmih Prešeren ni premolčal njenega imena« (Lj. Zv. 1905. 144). Ali naj je to bilo šele po — l. 1847., po Poezijah? Ne. Takrat je bila Julija že deželnosodnega predsednika soproga v Novem mestu! Bilo je to že vsaj 12 let prej, l. 1835. v Ljubljani, koj po prvi objavi njenega imena, ko je bila dvajsetletna zaróčenka Scheuchenstuelova še, ter jej je bilo na tem, kaj si bo on mislil o nji! In Preš. je o tej jezi v Primčevi hiši dobro vedel, morda imel tudi kako besedo s svojim bivšim součencem Antonom, tedanjim ženinom v njegovi poeziji imenovane Julije!

Dokazi: Levec že nam poroča v Dun. Zvonu 1879. (str. 55), da se je Preš. poznejša leta rad »pobahal« ter pogljiivo nasmejäl: »Ich weiss es, ich habe die Primiz mit meinen Liedern un gemein — geärgert«.

Zdi se mi pa, da to ni bilo samó »bahanje«, ampak da je za tem tičalo dokaj neprijetnih spominov. In zdi tudi, da je prav Venec bil glavni »corpus delicti«, kar mi potrja že Trdina s svojo opazko o imenu Julijinem, potem pa tudi — Prešernovi soneti sami. Že v 14. sonetu Venca pravi poet:

Deb' te ne rasshalile poesije,

Od straha v perfih mi ferzé trepézhe. (I. natis.)

Za Zhbel. V. pa je poslal Preš. Kastelcu svoj Venec že z epilogom. In kaj je njega vsebina? Prošnja, naj mu Julija odpusti, naj mu ne zameri, kar jej je storil v Vencu vsled »plamena«, seve, do nje:

De préd, ko vgáfnila smert mózh plaména,

S ferzá je srafil vénez, ne sameri,

Ki zherke noš tvojiga iména! — (Zborn. V. 138.)

Nastal je, po moji sodbi, ta sonet prav za tistih dni po I. natisku Venca, ko je poet izvedel, kako je vplival v Primčevi hiši akrostih z Julijinim imenom; in zato je pridejal ta epilog zdaj Vencu, ko ga je nameraval izdati drugič, in to v Zhbel. V. Kakor Trdina, tako tudi ta epilog naglaša ravno — Julijino ime kot tisti greh, ki je bil vzrok — zameri! In meni vsaj govori tisti klicaj za to opombo o imenu njenem, stoječ v rokopisu za Zhbel. V. že prav tako kakor v Poczijah 1847. (148), tudi v tem zmislu.

In še en sonet ima poet o tej jezi v Primčevi hiši: to je tisti, ki v njem primerja svojó poezijo o Juliji »mile lune« žarkom (Poez. 152). Kamorkoli posijejo ti, razkrivajo vsa tista čudesa, ki jih sicer krije noč, da jih ne vidi nihče. Nimajo pa tiste moči, ki jo imajo žarki solnca; brez »te« moči so, »ki pali«; zato niso lune žarki stvarjem na svetu neprijetni, nimajo moči, ki jih, kakor to izraža poet, »razžali«; in ker so brez moči solčne, ki pali, zato so — nenevarni.

Tako tudi njegove poezije!... Njih žarki so ko lune mile luč, a ne ko solnce, ki — pali, in zato žali. Kakor lune žarki imajo le to moč tudi njegove poezije, da razkrivajo

le »vse čudeže noči«, a žaliti pa ne morejo, ker ne palijo, ne žgó, ne ogrevajo, ne vnemajo; zato so nenevarne — Juliji in nje srcu, nenevarne — ljubezni in zvestosti njeni sedanji, nenevarne — njenemu imenu! Zato:

Ne bójte pésem se, ki jih prepéva
 Tvoj pévec, tí, tvoj ljúbi, tvója máti!
 In ki jih pél do zádnejga bo dnéva.
 Brez té móči, ko lúne žárki zláti,
 Se v njih le tvója céna razodéva,
 Pred njími nóče léd sercá bežáti.

(Poezije 1847, 152).

Kakor pred lune žarkí ne beže snega, ledu kristali ali demanti rose, kakor lune svit le njih lepoto razkriva in kaže, tako ne beži tudi pred pesmi poetovih žarki — led njenega srca, tako tudi one razkrivajo in razodevajo le lepoto tega ledu: strogost, trdó neizprosnost ter nje ledeno hladnost do njenega pevca, — njeno cenó! Češ, umejte moje pesmi prav, pa vas ne bodo žalile, in ne boste se jih bali.

Potrjuje nam tedaj tu lastna Prešernova beseda, o čemer pričata Levec in Trdina; Preš. sam nam tu poroča o vtisku Venca v Julijini hiši. In ni li, kakor da bi tu poet sam javno vsem ljudem pričal, da mu ni bila ona nikoli prijazna, ki je zdaj Scheuchenstuelova, ampak da je in je bila vedno le Scheuchenstuelova! Led da je njeno srce vedno do njega, pevca njenega! Ni li, kakor da bi tu poet zavračal vsako morebitno sumničenje njenemu imenu na kyar? Toda to ni, kar je nam tu glavno. Odkriti ogovor Julije, njenega »ljubega«, njene matere kaže, da velja ta sonet Primčevi hiši po zaroki Julijini, a priča tudi, da mu ni le hči in njena mati, ampak tudi Scheuchenstuel zameril Venec z imenom njegove zaročenke. Iz tega sledi, da je bila zamera, ki o nji poroča Trdina, že — iz tridesetih let vsled prve objave Venca, a ne šele iz dni po objavi Poezij (1847.); saj stoji ta sonet že v teh samih! Priča nam pa tudi, da ne bo iz trte izvito, če pravim, da

je Preš. imel s Scheuchenstuelom samim najbrže kako besedo o tem.¹

To bi bilo pa le eno. Venca prvi natis je gotovoda prišel pred oči tudi takratnim, nad Ljubljano in posebej nad Prešernom prevzesto čuvajočim cenzurnim policistom ljubljanskim, ženijalnemu Pavšku in dobrosrčnemu referentu Stelzichu. In ne rekel bi dvakrat, da se motim, če sodim, da je bila prav teh dogodkov iz l. 1835. posledica ona bridko srdita pesnica Prešernova, edina v vsi poeziji njegovi, ki je nje vsebina — grožnja; oni nemški sonet namreč, ki ima edini še poleg dveh drugih, a to obeh iz Julijine dobe, tudi — akrostih: prva dva sta ta v Vencu z Julijinim, in oni pregloboki z Langusovim, t r e t j i pa z imenoma: »An Pauschek und Stelzich«; samo ti trije so z akrostihom, sicer nobena pesen ne v vsi Prešernovi poeziji. A zakaj pa ravno tema dvema — akrostih? Pač ne brez posebnega vzroka, ampak vsled njunih šikan radi nelegitimne objave Venca z akrostihom Julijinega imena. Da ju plača za njuni blagohotni trud, zloži nekdanji pevec Kopitarjevih sonetov zdaj še njima enega z njunim imenom, češ nata še vidva svojega, če vaju takó boli — akrostih, ki pravzaprav noče vama ničesa in vaju tedaj ne briga nič; tu pa náta zdaj takega, ki vaju brigaj! In možema mislim, da se je kar zabliskalo! Vemo namreč, da je Preš. doposlal ta sonet cenzuri, tedaj ravno njima, ki jima je veljal akrostih. V Prešernovem alb. je objavil Krek (str. 749/50) iz Korytkovega zbornika lastnoročno Prešernov prepis tega soneta, ki stoji pod njim lastni podpis poetov:

¹ In sodim, da je tisti globokoobupni »Kam?«, ta poleg »Ribiča« najburniša pesen Prešernova, nastal prav tiste dni iz kakovega takega dogodka, kake take »besede«. Imamo ga 30. IV. 1836. tudi že objavljenega s tisto značilno opazko, da je iz Zhbel. V. (Illyr. Bl.); doposlal ga je poet Kastelcu (po moji sodbi) nekako o Čopovi smrti, morda še kaj prej. Ali so »Ukazi« tudi že iz te dobe? Sonet »Očí bílé per nji v deklét so srédi« jim je jako soroden (Poez. 155). Ta pa je izšel, tudi že iz Zhbelize V., 22. X. 1836. (Illyr. Bl.).

»Dr. Prefhörn«, a hkrati pod prvotno besedo zadnjega verza: »Chorwölf!« ta-le drugačica: »Christlich«, ter opazka Prešernove roke: »Der letzte Vers lautete in dem der Censur vorgelegten Exemplare: Christlich: euch wird Lykambes Tod zu Theil.« — Sonet ta, ki bi po moji sodbi bil tedaj tudi v zvezi z Julijino dobo in bil tudi izraz poetu iz nje porojenega »gorja«, pa ni izšel v tisku nikdar; pač umljivo, da sta mu ga moža prepovedala. Čitala pa sta ga in poznala ga cenzorja gotovo; in to nam zadošča.

Kedaj pa je neki moralo biti to? Jaz, sodim, da še l. 1835., takoj po smrti Čopovi! Verz s pozivom: »Steht ab von mir, dem schmerz durch wühlten, wunden...« bi vsaj meni pričal o dobi, ki je sledila neposredno oni nesreči, ki je poeta hudo zadela z naglo, nepričakovano izgubo prijatelja Čopa-Lelja! Umrl pa je Čop 6./VII. 1835. — Dne 22./VIII. 1836. pa piše Preš. Čelakovskemu, omenjajoč Čopove smrti in pošiljaje mu Kèrst, to »pesem milo« o smrti Čopovi, tako-le o sebi:

»Zhóp ... ist uns leider ... entrissen worden. Ich ... würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben, und den Messias verkündigen; allein die Pharisäer und Schriftgelehrten lassen mich nicht zu Worte kommen, auch behagt mir die Wurzel- und Heuschreckenkost nicht. Mein neuestes Produkt: Kèrst per Savízi, das beiläufig Ende März erschienen ist, bitte als eine métrische Aufgabe zu beurtheilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben... Die geistlichen Herrn waren diessmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben;...« (Lj. Zv 1882. 110).

In ravno ta zadnji stavek se mi zdi tu na mestu; »die geistlichen Herrn«! Ni le tu spomin na »farizejce in pis-mouke«, ki mu kot poetu ne dadó do besede, a na cenzorja posebej, ki jima je posvetil akrostih: An Pavsček und Stelzich«. Saj očita ta sonet ravno — »farizejstvo« — pis-moukoma. A ti gospodje, pravi tu poet že, da so tokrat bili ž njim zadovoljni — (ko jim je pač predložil Kèrst v cenzuro): ter da mu hoté odpustiti tudi »poprejšnje grehe«. »Auch

meine vorigen Sünden«! Ali je misliti, da je Preš. šele po tem nenadnem prevratu vremena na strani »der geistlichen Herrn« zajel si iz duše ono ogorčenost proti njim, ki pla-pola iz soneta? In izraz: »meine vorigen Sünden« priča tudi ravno o bivših že zamerah, ki so ležale tu že pred Krstom, tedaj pred začetkom leta 1836; saj mu je Krst gospode ravno že spet »sprijaznil« in mu že pridobil njihov premilostni »absolvo«! Morale so biti te zamere že iz l. 1835. potemtakem. A kake so bile te? Kaj sicer ko ravno one radi akrostiha z Julijinim imenom, ki je povzročil sonet s črkami imen »duhovnih gospodov«! In zdi se mi, da to sodbo mojo o imenu Julijinem potrjata tudi verza v tistem sonetu »An Pavschek...«:

»Erprobet nicht des Liedes sich're Pfeile,
Lasst den das bess're Ziel, das sie gefunden!«

Kaj bi bil ta »boljši cilj, ki so si ga dobile njegovih pesni zanesljive puščice«? Kak cilj so pač dotlej imeli njegovi verzi? Le enega! Julijino »ceno« in ljubezen do nje da pojo, in — da poizkušajo pridobiti poetu nje srce! Iz tega namena je ravno vzrastel tudi Venec ž nje imenom. Ne potrja li to spet one misli, da sta cenzorja zdaj nadle-govala Prešerna ravno radi tega dotedanjega cilja njegovih pesni ter si s tem izzvala ta njegov sonet, ki je v njem puš-čico obrnil poet nekam drugam ko sicer; doslej: »in das bess're Ziel, das sie gefunden«, v njeno, Julijino ime, tu pa — (češ, »erprobet des Liedes sich're Pfeile, Chorwölf!« enkrat!) tu — v njuno ime! Bilo je tedaj pač l. 1835., ko se je vse to godilo: ker očitno da pred Krstom (na podlagi tega pisma »vorige Sünden«), in tedaj pred l. 1836.; a še ne pa pred 13./X. 1834., ko je J. Čop še vpraševal, zakaj bi Venec ne izšel! Zdi se mi ta sonet pa tudi priča (posebno njegov verz: »Lasst ab von mir, dem schmerzdurchwühlten, wunden!«), da je bilo v Prešernu tačas tako razpoloženje, ki bi mu go-tovoda vzelo veselje do takega kljubovanja cenzuri, kakršno

je bila objava Venca! Ne ljubilo bi se mu to več poslej po nagli nesreči o Čopovi smrti; potrjuje mi to misel oni znani nam že stavek v pismu Čelakovskemu z dne 22./VIII. 1836.: »Ich als das schwankendste Rohr in der Wüste der krainischen Literatur würde ein zweiter Johannes die Stimme erheben, und den Messias verkündigen...« (Lj. Zv. 1882, 110); to je tisti stavek, ki že govori in priča o bivših izkušnjah s farizejci in pismouki, in ki naš sonet leži že davno pred njim — kot izraz ravno tistih bivših izkušenj. Ta stavek, kakor sploh tisto pismo célo, priča nam o izgubljenem poprejšnjem veselju Prešernovem do boja in borbe z našprotno stranko! To pismo pa je ravno iz dobe po smrti Čopovi. Iz tega vsega sklepam, da bi Preš. ne bil po tistem doživljaju s Čopom objavil več Venca tako navzlic Čopu in njega cenzuri; minila bi ga bila taka volja tiste dni. In povrh je imel po smrti Čopovi druge interese literarne: »Kèrft« in njega objavo. Zato sem sodil, da je objavo Venca in njene posledice Čop še doživel — l. 1835., v njega prvi polovici. In l. 1835. sta tudi, a to po smrti Čopovi že, najbrže da dobila »duhovna gospoda« oni novi greh Prešernov, ko le nista in nista hotela tudi poslej ne mirovati (po smrti Čopovi, ko je bil Preš. že tako dovolj »schmerzdurchwühlt« in »wund« vsled nove, žive, sveže rane, da mu je vsa duša krvavela!), tisti nemški sonet v svojo cenzuro ter pred svoje oči... a to pač v l. 1835. drugi polovici!

A zdaj je prihajal Preš. pred ravno ta dva moža s Poezijami, in v njih s tem istim Vencem! A naj jima dene kar pod nož tudi tisti — akrostih? Osodo Poezij je potem vedel že lahko kar naprej!

In pl. Scheuchenstuel, tačas že več let mož Julijin,¹ je bil tudi še mej živimi, in bil mogočen gospod na Dolenjskem

¹ Poročila se je Julija Primiz dne 28. maja 1839. v škofovi kapeli v Ljubljani, a ne šele 1840. l., kakor to dosedaj učé enoglasno vsi. (Tako na podlagi matrik šenklaške fare v Ljublj.).

tiste dni, ko je bil Preš. pa še zmirom brez stalnega, svojega kruha ter prosil slučajno ravno tiste mesece, ko so Poezije bile v cenzuri, šestič (dne 26./IV. 1846.) za službo (Prim. Lj. Zv. 1890. 178, prošnje točka 6: »laut der Gesuche sub N—S...«). Trdina priča o tem gospodu, da je bil »...naš sovražnik, dolenski Napoleon ... ta prvak vseh dolenskih birokratov in oblastnikov«. (Lj. Zv. 1905. 144.) S tem nam pove o njem dovolj. In da je Preš. sam tudi tja v daljavo mislil še vedno nanj in računal ž njim kot neko — sovražno silo tudi še tisto leto, ko je ravno poslal Poezije v cenzuro, o tem govori še dovolj jasno tista njegova beseda v prošnji za advokaturu z dne 26./IV. 1846., kjer koj v uvodu prosi naravnost, naj ga ne denejo v novomeški okraj, ampak v postojnskega ali ljubljanskega, češ:

»Da meine persönlichen Verhältnisse so gestellt sind, dass ich keine Hoffnung habe, im Kreise Neustadtl bei der Advokatur mein Fortkommen zu finden, so wage ich um die Verleihung einer der beiden ersteren Advokatenstellen . . . zu bitten.« (Lj. Zv. 1890. 176.)

In zdaj naj bi dal v svojih pesnih ženo njegovo poet ljudem v zobe kar z imenom! S tem bi oživil — stare rane! In pa, kaj bi ne bila ta stvar širši javnosti pravzaprav šele novica — iz starih časov o sedanji visoki gospé? In — ljudje sodijo radi, posebno če ne vedo, kaj je pravzaprav resnica . . .

Prešernu pa je bilo kaj na tem, da mu ne prepovedó Poezij. O tem priča dejstvo, da jih je poslal istega leta (1846.) dvakrat v cenzuro, ko so mu prvič črtali nekatere pesmi, in da jih je potem izdal brez tistih, ko mu je cenzura prvo svojo sodbo ponovila tudi drugič. (Prim. podčrtno opazko v mojem spisu o »Lelju«, v Dom i. Svetu 1905, str. 680).

A kaj bi bile Poezije, če bi mu n. pr. črtali Venec ali vsaj njega »Magistrale«, ki nosí črke njenega imena! In kaj, če bi mu katere druge ljubezenske pesmi iz Julijine dobe? Kar lepa človeška glava brez oči, kar cvetica brez cvetú... Zato je poet akrostih Julijin rajši modro razdril sam!

A — spomnil pa si je še drugo duhovitost, da si omogoči za vsak slučaj boj s cenzuro za »Poezije«, ta venec vseh živih dni svojih: izmislil si je tja na tisto kritično mesto svojih Poezij sonet o prvi ljubezni z jasno letnico 1833., ter s tem ono navidezno protislovje z vso svojo ljubavno poezijo prejšnjih let pred 1833.! — kot prolog tistemu nesrečnemu Venecu njenega imena, ki je bil že Zhb. V. skorajda edini on l. 1835. zadrževal vsled nesoglašanja Čopovega, a ki je poslej po prvi objavi poetu nakopal toliko sitnosti, srda in zamere.

Postavil je Preš. s tistim navideznim posnemanjem Petrarkovega soneta nele ta sonet sam, in ž njim nele »Pèrvo ljubézen«, ampak sploh vso svojo ljubavno poezijo v luč Petrarkove, češ, saj je vsa, kakor ta Venecu uvodni sonet, vsa, (in nele Venec) samó Petrarkova ljubezen in poezija — v slovenski besedi! Toliko ste, češ, nekđaj prodajali sitnosti in hrupa, ko so te pesnice izhajale posamno, zdaj pa vidite, ko so skupne, kaj so pravzaprav: Petrarka v slovenski besedi; kakor je to umel in učil tudi Stritar sam!

In povrhu stoji v sonetu jasna letnica in dan: 6./IV. 1833. Julija pa je bila takrat blizuda — že zaročenka. Kakó naj tedaj vse to resno velja nji? In posebej — Venec! Ko vendar sonet poje jasno prav isto kar že — Pèrva ljubézen, ki je že l. 1832. izšla, tedaj že leto popreje. Vse skup je tedaj pesniška igrača, nič resnega, »un oggetto imaginario«, kakor je sodil že do l. 1834. Janez Čop, »fikcija« le, kakor jo je videl sam Stritar v poeziji Prešernovi ter potem dolgo časa vsa veda in neveda . . .

¹ »V. Rizzi v je I. letniku 2. sešitku svojih novín »Deutsche Monatschrift aus Kärnten« 1849. léta bil od 51. do 58. strani razglasil sploh jako dobro in ugodno kritiko o Preširnovih poezijah«. Tako piše že (Levstik v svoji oceni Kleinmayrove »Zgodovine slovenskega slovstva« Lj. Zv. str. 438, in Zbrani spisi V. 128). In Levec pripoveduje v Tolmaču, da je bil ta Rizzi »netjak ljubljanskega župana Hradeckega. Dvanajstleten deček je prišel Rizzi l. 1828. iz Kotoč (Kötschach) na

In, pogodil jo je Preš. imenitno. Pod vplivom te očitno jasne, v oči bodeče enakosti z dobro jim znano Petrarkovo poezijo so umeli uradni in neuradni kritiki sodobni in poznejši ta sonet le povrhu in zato narobe, kot nekak poklon hvalnega učenca velikemu učitelju Petrarku. Opazili so očem vidljive, a le dozdevne istosti mej obema, prezrli pa fine razlike vsebinske. Različne, časovno daleč si narazne dogodke-spomine so umeli kot en istočasni doživljaj. Vpolagali so misli in vsebino Petrarkovo v sonet, ki jih sonet nima, a videli niso, kar je v njem Prešernovega: nekaj preveč, česar ni, a dosti premalo, kar je v sonetu. A to vse le, ker so v tajne globine Prešernove hoteli s Petrarkom v roki učenjaki, ne pa z glavo svojo ter s pomočjo rajši Prešerna samega!

Dosegel pa je Preš. to premoto res da v prvi vrsti z ono kričečo, dasi v resnici le dozdevno analogijo s Petrarkom.

Koroškem v Ljubljano, kjer se je učil do leta 1836. Tukaj se je naučil tudi slovenščine in osebno seznanil s Prešernom, kateremu je bil dober prijatelj«. (Levstik V. 362) In ta Rizzi, osebni znanec Prešernov, piše v svoji gori imenovani oceni koj v uvodu ravno o boju Prešernovem s cenzuro tako-le:

»Wir haben das Jahr des Erscheinens dieser Gedichte dem Titel beigesetzt und nicht umsonst. Es erfaßt uns etwas wie Eckel, wenn wir ein Buch, und ein gutes obendrein zur Hand nehmen, auf welches die Censur früher ihre entweihende Hand gelegt hatte. Aber dem Geiste dieses Dichters konnte die Censur nicht beikommen, und jedes seiner Gedichte, mag es noch so harmlos erscheinen, ist, weil es eine freie Regung des Geistes ausspricht, ein Protest gegen die polizeiliche Aufsicht über die Literatur.« (S. 51). In pristavlja še o Prešernu, »daß er . . . nicht der Mann gewesen, dem es an Geschick fehlte, seine Ansicht trotz aller Censur wenigstens anzudeuten.« — »Poezije doktorja Francéta Prešerna (Gedichte von Dr. Franz Preschern: Laibach 1847).« — S. 53.

Navajam to tu, ker je to pisal sodobnik Prešernov, ki je občeval ž njim in ga poznal osebno. V Korytkovem zborniku so našli celo en lastnoročno Prešernov prepis Rizzijeve pesni »In der Gesellschaft«, iz l. 1834., ki jo je natisnil Illyr. Bl. 1836. (Nr. 11., 12. II.). Prim. o tem. Preš. alb. 748. in Zb. M. Sl. V. 150, pod črto. O Rizzijeve prim. »Nekaj črtic o R.« v Lj. Zv. 1881. 578. (iz »Slov. Naroda«).

Toda pravzaprav pa je v sonetu en zlog, en sam skrit, skromen zlog, dà, celó en sam naglas, ki nosi zavestno, preračunjeno, a prikrito dvoumljivost besede. Za krepkim naglasom, ki leži v verzu s pozivom: »Ternóvo!«, sledi koj besedica »tam«, kakor da brez vsega naglasa; posebej pa jo še zakrije oni krepki akcent takoj naslednje besede: »mêni«. Toda ravno ta neznatni zlog ima najkrepkejši poudarek v vsem sonetu: treba je »tam« zateglo izreči, ko si prvi verz prebravši odstavil prej in premolknil z daljšim odmorom! Uvaževati je namreč tisto podpičje na njega koncu! In če čitaš takó, odpré se ti koj oni vse drugačni pomen soneta, prava misel te besede. Zato sem »tam« v sonetu podčrtal. Uvaževati je namreč tudi, da stoji koj za krepkim podpičjem tostran odmora kot prva beseda, na čelu verza in vsega teksta, ta neznatni »tam«; to pa ni brez vsebine! Po pomenu svojem pa se ozira »tam« slednjič le na neposredno poprej imenovano, in to s krepkim naglasom izrečeno ime kraja, kjer se je v naslednjem tekstu pripovedovani dogodek primeril, a ne na letnico mu in dan. »Tam« pravi poet, a ne — »takrat«. Res je, da so vse to same velike neznatnosti, ki jih lahko prezreš, posebno če čitaš sonet sam zase, kakor stoji pred Vencem, brez ozira na druge poezije; vse to nam pa le priča, kako je umel poet doseči svoje preračunjene namene, a hkrati dokazuje, kako so v Prešernu tudi en sam naglas, tudi kako njegovo podpičje, kakor n. pr. tudi kak neznaten pomišljaj drugod — polni misli in vsebine; a celó že kak droben zlog kar — zlató.

Vidi se nadalje sonetu, da si je Prešeren prizadeval, dati mu nalašč tisto toliko dozdevno priprostost, ki jo imajo v njem beseda in verz, a posebej še pričetek in sklep. Navadno zastavi Preš. svojo pesem s krepko, vsebine polno besedo. A tu? »Je od vesel'ga časa têklo léto...« In sklep? Kaj nista zadnja dva verza le isto, kar v »Pèrvi ljubéznik« že stara historija: »Pogléda njén'ga vžíval sim sladkósti,

doklèr, de je sercé dobilo ráno, ki pèče nóč in dán me brez hladíla, ki ni dobíti ji nikjér zdravíla«. (Poez. 105.) Priprost posnetek se zdi ta sonetek sploh ves od kraja do konca; nič novega, ampak le slabotno revče, ki je nastalo le iz moči Petrarkove. Ko da je poet opešal tu, se ti zdi. In vendar koliko dozorele, velike, morda največe moči njegove je v njem! Govori ti vse pač, da je poet vse uporabil, da doseže svoj tihi skriti namen: nihče naj bi ne iskal v tem sonetu česa posebnega, ampak videl naj bi le skromen odmev Petrarkovega glasu, kakor tudi že v Pèrvi ljubézni. Hotel je pač — srečno preveslati svoje Poezije in njih Venec skozi Skilo in Karibdo Pavškove cenzure ljubljanske; zato si je izmislil takega angelca varha Poezijam svojim, kot prolog oni nevarni pesni njihovi, Vencu!

Toda, ni li sonet potemtakem pa vendarle pravzaprav mnogo svojega poprejšnjega pomena izgubil, če ni njegova letnica 1833 — dat prve ljubezni njegove? Puhloprazen zeva potem njega prvi del!

Preš. je hotel doseči ono zaslepljenje cenzure in javnosti, a to z jasno paralelo svoje s Petrarkovo ljubeznijo in poezijo! In iztaknil je srečno naključje, da je leto 1833. imelo svoj veliki teden začetka aprila. Petrarka pove jasno dan in uro svoje zaljubitve: veliki petek dne 6./IV. 1327., 6. ura v jutru. Is ti dan aprila m. pa je bila za časa Prešernove ljubezenske dobe, in to ravno l. 1833. — velika sobota. In našel in izkoristil je poet to čudovito slučajnost za svoje namene: izmislil si je ravno za ta dan, ker je Petrarkov, svoj obisk trnovske cerkve o svečani uri deseti. In glej, imel je Preš. zdaj Petrarkov dan in teden v svoji poeziji in ljubezni, a kakó po svoje!

Ta namen, da zagrne cenzuri jasni pogled v dejstva, bi dal prvemu delu soneta že nekaj originalno, pristno Prešernove vsebine. Pa bilo bi Prešernu samemu vendarle to gotovo da premalo in preprazno. Leto 1833. je, kakor sodimo,

leto Julijine zaroke. Ali ni morda hotel tudi temu dogodku svoje ljubezni kot nekemu spominu svojemu iz l. 1833. postaviti tu poet spomenik v svoji poeziji? Morda! In nima morda celó snovni motiv o velikem tednu in božjem grobu tudi še kaj več osebne vsebine, češ, kot čas, o katerem se je res pričela njegova ljubezen do Julije, a to ne l. 1833., ampak l. 1831.; in če že ne o Veliki noči, pa tam o pomladi tistega leta? Morda! Z dosedanjimi rezultati bi se to vjemalo . . .

Toda vsebina letnice 1833 je v prvi vrsti druga. In tu smo zdaj na vrhu. Obroč vsega dokazovanja se tu sklene; prispeli smo do strogo historičnega jedra vse razprave!

V I. poglavju smo si sezidali podstavo in ozidje, ki nanje položimo zdaj tu kar streho: dognal sem namreč iz pisem Jan. Čopa z dne 27./III. in 1./III. 1834. trdno »hipotezo«, da je Sonetni venec Prešernov videl že vsaj Silvestrovo noč l. 1833. In glej! Nič drugega, ampak to je, kar je vsebina in misel te letnice v sonetu o Trnovem, to je, kar nam tu Preš. potrdi in pove sam. Letnica 1833 je letnica Sonetnega venca. To leto je Venec nastal, če ne po ideji (kar morda še prej že), a pač pa — de facto. Prešeren je to pač vedel. In tako si je izmislil tisti svoj obisk trnovskega božjega groba, da je vanj zajel in vanj zavil ravno ta spomin o rojstvu največje umetnine iz svoje ljubavne dobe, tega Prešernove ljubezenske poezije resničnega venca, ki venča vso njegovo Julijino dobo, ne — Julije same. Zajel je ta kronološki spomin svoj v jasno letnico. In kam tiče tak spomin o Vencu primerneje kakor tja pred njega samega, v njegov — prolog!

Taka je torej »psihiška zveza« mej Vencem in letnico 1833, a ne tista, ki jo je vdehnilo Tomišku, in ki je v resnici — ni! To je moj drugi rezultat o Vencu, a tak, da potrjuje prvéga, onega v I. poglavju . . . In če kaj, je ta »zveza«, a ne Tomiškova, resnično odločilnega pomena za

presojo in umevanje, če že ne ljubezni Prešernove same, pa — poezije njegove iz dobe Julijine. In to je prvo!

Ima pa potemtakem sonet že bogatejšo vsebino kakor smo jo videli doslej v njem. In pravzaprav zdaj šele smo tu na tistem mestu, kjer lahko jasno presodiš sam, kar sem trdil o velikosti soneta. Zato naj tu združim pridelane rezultate!

* * *

Misliti si nam je Prešerna v tisti dobi, ko vstvarja vsebinsko enotnost svojim Poezijam. Bilo je to, ko je imel že za sabo dobo Julijino, pred sabo pa njene sadove v obliki pesnic, gazelic, sonetov in balad. In ko druží sonet k sonetu iz svojih poprejšnjih let, zadeneti strmo druga ob drugo dve vrsti: ona petorica o graški ljubezni ter druga vrsta sonetov o čustvovanju poetovem do Julije. Široka zev mej obema. Tu treba mostu, in sicer v obliki soneta. Pa ti zastavi poet tu svojo ženijalno, zavestno moč umetniško ter skuje z mogočnimi udarci čvrst organski sklep mej obe dobi. A kako? a) Sonet bodi — prolog Vencu. Venec velja Juliji! Zato mora zajeti sonetu vsebino iz njene dobe, toda tako, da bo prijala pred Venec. Kje najti — tak spomin? b) Sonet ta pa stoj hkrati prvi pred vsemi soneti Julijine dobe; res da bodi posebej Vencu uvod, a tudi vsem deseterim sonetom, ki se vrsté za Vencem. Zato imej tudi s temi kak vsebinski stik ta uvod vse tiste dobe. Kje najti spomin, ki zadósti oboji nalogi? In najde ga poet v dogodku, ki so se mu iz njega porodili nele Venec, nele vsi soneti Julijini, ampak vsa njena doba in vse ono »gorje«: v spominu mu vstane oni osodni doživljaj iz cerkve, ki mu je že l. 1831. postavil trajen spomenik v »Pèrvi ljubézni«. A v kateri cerkvi je bilo to? Tista elegija nam je ne imenuje!

Neka vez je že potemtakem res da tudi mej Vencem in sonetom, ki bodi njega prolog; a nič ožja, kakor mej sonetom in sploh vsemi soneti o Juliji. Tu treba še tesnejše

dotike: prolog povej letnico rojstva Venčevega (1833). A kako zvezati to misel, ta spomin z onim prvim o dogodku v cerkvi? In najde si velikan duha zlatá vredno snov. Izmisli si v tisto leto dogodek, ki vanj odene svojo misel in zaogrne svoj namen: izmisli oni pobožni svoj obisk božjega groba v isti cerkvi. A v kateri? To je tu z umetniškega stališča pač vse enako, ko ni imenoval poet dotedaj v svoji poeziji še nikjer kake cerkve; vezalo ga ni tu še nič! Le enega treba: obema dogodkoma mora biti prizorišče ista cerkev. In izbere si Trnovo. A je li to zvesto — po resnici? Ne vem; zato morda. A bilo bi to prečuden slučaj. Domneva se mi, da je poet izbral to ime le iz umetniških motivov, ker mu je ponujalo ono hkrati simbolično figuro o »kraju nesrečnega imena«!

In umetnik je že izvršil s tem ono umetniško zahtevo Poezij pravzaprav. Imel pa je še drugo, važno idejo, ki jo je bilo treba realizirati: dohtarsko preračunjeni namen, da postavi svojo ljubezen in nje poezijo v luč Petrarkove ljubezni — zaradi cenzure. In sodim, da je prav zato zajel v svojo poezijo božji grob in veliki teden! Če čitaš pazno »Pervo ljubézen«, ali se ti ne zazdi, da je čudno, kako da ni omenil tam še nič božjega groba ali velikega tedna, če se mu je ta dogodek res primeril o takem času? Le cerkev vzame v misel! In pa saj tudi tu ne trdi, da se mu je dogodilo to o velikem tednu, ampak se taki besedi krepko izogne. Vendar mu je bilo velikega tedna treba tu radi preračunjene analogije s Petrarkom! Izkoristi v ta namen oni motiv izpod črte pod stancami »She miru« v Zhbel. III. na str. 19. naš poet. In glej, kaj se mu še primeri? Leto 1833. je imelo svoj veliki teden začetka aprila; in Petrarkov dan 6. aprila je bil ravno velika sobota, dasi ne petek. Ali mu je pač kar zavriskalo srce, ko je zasledil ta kakor od Boga mu darovani slučaj! Vendar ni poetu bilo za ta dan, ampak le za letnico 1833; to, in le to je moral imenovati! In bolje je bilo, da tu ne imenuje dneva s številko, kakor ga Petrarka; zakaj? Da ne zakrije

preveč letnice in njene vsebine! Zato sodim, da bi poet prav takó vsprejel v svoj sonet veliki teden, le da morda ne sobote svete, če bi tudi ne bilo tistega slučaja z dnem Petrar-kovim 6. aprila! Le božji grob in veliki teden — radi analogije! Sonet bi se glasil, sodim, vendarle prav takó kakor se sedaj; k večjemu če bi stal na mestu sobote kak drugi dan, morda nedelja ali celo petek tistoletnega vélikega tedna. Obiskal bi bil potem poet v sonetu svo-jem božji grob pa tisti dan! Vse mi namreč kaže, da je v sonetu kakor cerkev, tako tudi ta obisk le fingiran, izmi-šljen — iz golih, dragocenih umetniških motivov, če nam n. pr. tudi že nič ne izpričuj dejstvo, da je bil Preš. tisto leto že koncipijent pri dr. Baumgartenu, in vsaj že ob devetih, če ko druge dni, v pisarni!

To pa še ni vse. Da je zajel v prolog ravno ta spomin svoj o Vencu, letnico rojstva njegovega, priča nam pač to, kako je Preš. cenil Venec, in kako imenitno, in morda celo osodno se mu je zdelo to leto njegovega življenja: vredno spomenika v lastni poeziji... In gledal je na to leto takó zdaj, daleč tostran Čopove smrti, in takraj Julijine dobe same; tedaj tudi tostran vseh onih dogodkov, sitnosti in neprijetnosti, ki mu jih je bil od l. 1833. sem nakopal ravno — Venec! Dolga vrsta spominov, ki jih je gledal poet v svoji duši... In ti spomini so mu obletavali vsi ravno to umetnino, ta njegov pónos iz Julijine dobe, zdaj, ko ga je prirejal za Poezije, toliko let po Venca postanku, po l. 1833. In v duši mu ni bilo ob teh spominih veselo... Vsega tega bi ne bilo zanj nikoli, če bi ne bilo nikoli Venca in v njem Julijinega imena! Zato mislim, da je šele zdaj tu mogoče prav in po-polnoma umeti tisti izraz Prešernov v prologu Venca: »tam mēni je gorjé biló rojēno...« Vsi ti spomini o Vencu se mi zde, da leže v besedi: »gorjé...« Vse tisto, kar mu je posledic socialnih in privatnih rodil Venec, vse zamere, vse sitnosti, vsi spori (prim. sonete Pavšku in Stelzichu,

Primčevim in Scheuchenstuelu), smrt Čbelice, posebej ono — nesoglasje s Čopom, ki je kalilo njune zadnje skupne žive dni in ostalo kot bridek spomin v Prešernu po nagli smrti prijatelja - Lelja, te posebljene ljubezni; vse to se mi zdi kot en spomin — v eni besedi: »gorjé«; vse to, in ne morda — samo golo gorjé le »nesrečne« ljubezni do Julije... In kje je vse to pa pravzaprav imelo svoj vir? Tam, kjer Venec sam, kjer vsa Julijina poezija, kjer ljubezni nesreča poetova, kjer sploh Julijina doba vsa: tam v tistem dogodku v cerkvi, — »iz dveh oči prečistega plamena«! Potemtakem je ta sonet célo svetišče spominov poetovih; in potemtakem je v sonetu že néka docela druga in že vse bolj bogata vsebina kakor v »Pèrvi ljubézni«, če umevamo ta sonet samostojno kot prolog Venca posebej, in tudi Julijine dobe hkrati, ne pod vplivom tistih stanc s stališča l. 1831., ampak samostojno s stališča leta recimo 1840., ali morda kakega še kasnejšega. Vsebinska tistega »gorja« je potemtakem čudovito velika, a to vse sami spomini. In soglasno in dosledno z vso ostalo vsebino nam je potem umeti tudi zadnji, sklepní verz soneta — kot izraz nekega spomina, ki živi tačas še v poetovi duši: Tista iskra ognjena, ki je porodila vso Julijino dobo, se ne da vgasnit' še zdaj z močjó nobéno; živi mu spomin o njej v duši, ki ga ni mogoče vgasiti z močjo nikakšno; živi mu za spominom vsega tistega »gorjá«, kot »gorja« vzrok in vir! In da je to res, pričajo nam tudi »Sila spomina« in »Izgubljena vera«, ki ste nastali že takraj prave Julijine dobe, v dobi — Spominov poetovih, po letu 1840.! Če je morda res več Prešerna - umetnika v vsebini našega soneta kakor Prešerna - človeka, no, razvideti je potemtakem, da je tudi tega vendarle — bogato dosti v njem!

Žari ti pač sedaj sonet v vse drugačni svetlobi kot ti je prej. Zažari ti pa tudi, če kje, krepki, veliki duh Prešernov prav tu iz tega, izmed vseh slovenskih po postanku za dnje ga soneta njegovega, zažari v vsi orjaški, originalni

ženijalnosti, a tudi globoko ženijalni hudomušnosti svoji. Zasvetil se ti je pa posebej, če prej ne, pač zdaj oni velikianski akt Prešerna-umetnika, ki ga je velikan duševne moči slovenske v tem skromnem plagijatku zamislil, dozoril in sijajno izvršil, ter ga zapustil v neznatnem sonetku za sabo — svojemu narodiču! In to je bilo, kar sem hotel dokazati — v brk vsej dosedanji tozadevni kritiki... Ali sem?

Sklep:

Razmáknil sem potemtakem ono trdo zagato dozdevnega protislovja mej »Pèrve ljubézni« datom in šestnajstim letom »mlade rože« Dohtarjeve na eni, a mej letnico Venčevega prologa (6./IV. 1833.) na drugi strani; s tem sem razrešil docela problem te razprave. Bistra soglasnost, svetla enotnost je zavládala tu v kronologiji Prešernove ljubezenske poezije. In iz meglá so se zasvetili novi jasni vrhovi! —

Naglasil sem pa tudi naslednje kronološke date o ljubavni poeziji Prešernovi: a) iz dunajske dobe njegove: 1825. Zarjavela devičica (tolažilno prorokovanje kolegu Traunu); 1825/26. že: Povodni mož, Lažnivi praktikarji in Lenora; isto leto je videla pa tudi že pesmica »Dekelcam«, ki je izšla že 12./I. 1827. v Ljubljani. Šteti nam jo je pač tudi tja v tisti l. 1831. sezgani snopič slovenskih pesni, ki ga je Preš. kot jurist četrtega leta pokazal Kopitarju; b) iz ljubljanske dobe: α) o graški ljubézni so iz l. 1830. oni štirje soneti, izišli v Zhbel. II. l. 1831., a iz l. 1831. samega pa peti sonet te skupine (»Strah«), ter tudi »Romanca o učencu«; β) o Julijini ljubezni so iz l. 1831. »Dohtar« kot prva nje izpoved, ter stance »Pèrva ljubézen« kot pesen o nje postanku; l. 1832. jo pripovedujejo Gazele, a l. 1833. jo venča Sonetni venec. —

Izpričal sem takó posebej leto 1831. kot leto prve ljubezni Prešernove do Julije, a to ob letnici »Pèrve ljubézni« ter ob Dohtarjevega dekleta letu šestnajstem. Zasedil, dognal in razkril sem pa ob Janeza Čopa pismih

z dne 1./III. 1834. in 27./III. 1834. prešernoslovju tudi tisto doslej toliko iskano in toliko zaželjeno letnico Sonetnega venca v Prešernovem lastnem verzu: »léto — dvakrát devétsto tri in trideséto«.

Vale faveque! —

Dostavek. Pregled razprave:

I. Venec: iz l. 1833.

II. 1. Gazele.

2. Sonet »Strah«! Petorica izpred Julijine dobe o prvi ljubezni.

3. Že miru ... (Pèrva ljubézen).

4. Dohtar.

III. Venca uvodni sonet sam: letnica 1833; nje pomen. Konec: posnetek rezultatov. —

Gradec, 15. julija 1906.

Še dvoje troje dodatkov. V prvi vrsti naj tu objavim še tisti prepis onega soneta Prešernovega o Trnovem z letnico 1833, ki sloni na njem vsa razprava; na str. 179/80 tega spisa sem o njem že omenil, da se nam je ohranil v lit. zap. Prešernovi, dasi ga Bleiweis v svoji objavi ni navedel; danes je v lic. bibl. ljubljanski kot točka 17. tistega zbornika. Slove pa to lice njegovo (že v gajici) tako-le:

Sonet.

Je od vesel'ga časa téklo léto,
Kar v Betlehêmu angeljcov hozana
Je oznanila, de je noč kočana,
Dvakrát devét sto tri in trideséto,

Blo velki tēden je v saboto svēto,
Ko vodi k božjim grōbam pot kristjana —
Po tvōjih cerkvah hōdil sim, Ljubljana!
V Ternovo tje sim uro šel deséto.

Ternovo, kraj nesrečniga iměna!
 Oh, tam gorjě je mōje blo rojěno,
 Od dvěh očesov čistiga plaměna!

Ko je stopila v cerkev razsvetljěno,
 V sercě mi padla iskra je ognjěna,
 Ki vgasnit' se ne da z močjō noběno.

für Hr. Dr Preßhern J. Schöcklitzh.

Kaže nam potemtakem ta oblika soneta nekatere formalne razlike, dasi ne vsebinskih, če jo primerjamo z ono v Poezijah (str. 132). Prva kvarteta še ne, a pač pa druga. Nje 1. verz je dobil tu šele ono razdelitev na dva dela vsled podpičja; prvotno je bil tedaj tako cel, kakor drugi verzi. Verz 2. še nima tu izraza »molit«! Besede so tu bolj indiferentne. — V soneta verzu 9. je stopil v Poezijah za »Ternovo« klicaj, ki stoji tu še na koncu vsega verza, po apoziciji; klicaj je kesneje nadoméstilo — dvo-pičje. Naslednji verz 10. je imel na svojem čelu prvotno vzdih »oh«, kar bi bilo edinokrat v poezijah Prešernovih; sicer nimajo tega vzdihla! Kesneje je verz izgubil to čelo, na njegovo mesto je poet del, tedaj šele kesneje, oni važni »tam« ter predrugočil verz tako-le: »Tam mēni je gorjě biló rojěno«. To je gotovoda formalen izboljšek! Drugih variant ni; le to bi bilo še omeniti, da so jati v tem prepisu — čudna izjema! — zaznamovani z: č. To je Preš. v Poezijah opustil. Eno pa je, kar je nam tu posebej važno: Sonet ima že tu ono konpozicijsko idejo prehodne anafore »Ternovo« ter oni »tam«! Vidi se, da je to že od prvega začetka ležalo že v zamislitvi sami. Tisti izjemni prvotni »oh« bi pa pričal, kako je poetu tu ležalo v duši dosti bridkega, kar bi bil rad izrazil; pa si je vse to hotel zljajšati, hotel se od vsega tega oddehniti z vzdihom »Oh...!«, kar motivira in opraviči potem tisti klicaj na koncu za 11. verzom. To obliko vzdihla sta verza 10. in 11. izgubila v Poezijah; na nje mesto je stopila mirna oblika; pozitivno in objektivno, možko le konstatiranje dejstva! Vse te razlike pričajo, da imamo tu prvotnejše lice pesni kakor je ono v Poezijah. Tista tukajšnja oblika onega važnega verza desetega: »Oh, tam...!« pa bi mi potrjala, da tisto »gorjě« ne krije samo spomina na dogodek oni iz cerkve, ampak, kakor

sem rekel, vse kaj več. »Kdo uči — izbrisat' 'z spominja nek-dájne dni!« (»Oferzhenje. — Pévcu.« — Illyr. Bl. 6. jun. 1838; in Poezije 36). Neprijeten, težak spomin neprijetnih; težkih nekdanjih doživljavaev krije ta beseda, prav kakor »gorjé«!

Prepisa črkopis je že gajica. Sodim, da je bil tak tudi že tu prepisani original. Šokličeva opazka ima ime Prešernovo še v bohoričici: »Dor. Prefhern«, kar priča, da je mož imel v svojem peresu še stare črke. Prešeren sam je vsprejel gajico šele leta 1845. Dne 16./I. 1845. ima »Judovfko deklè« (Illyr. Bl.) še v stari bohoričici; dne 16. IV. 1845. pa prinašajo Novice Prešernovo: »Pésem od želézne cèste.« Dr. Prešérin. — Tu imamo prvič gajico v Prešernu: dotlej še ni nobene, ni ene pesni v tem črkopisu, dotlej dosledno vse z Bohoričevimi znamenji. In poslej je ostal Preš. spet si dosleden: poslej nimamo nobene več v stari, ampak vse v novi pisavi, ter tako tudi oba rokopisa Poezij iz l. 1846., ki je njih prvi šel v cenzuro koj po začetku leta (cenzurno tekoče število ulog je bilo: »Ad Nrum 291. 1846.« — Prim. Rudolfski rokopis!), a njih drugi pa mes. junija 1846. vsled opazke: »In die Zensur zu leiten. Laib. 10./VI. 1846.« (Prim. Blaznikov rokopis; ter Dom in Sv. 1905. 680., pod črto). Potemtakem bi morali ta sonet datirati v leto 1845. na podlagi njegove gajice! Žal, da ne vemo nič o prepisovalcu. Kdo je bil, kaj je bil, kedaj je živel, kje je bil, ko je sonet prepisal; in káko razmerje in káko poznanje, kaka zveza, káko občevanje je bilo mej njim in Prešernom, da mu je dal ta sonet, naj mu ga prepíše. Domneva se mi, da je moral Šoklič biti kak diurnist Prešernov v pisarni Crobathovi, ker je prepis tako nemaren! Da bi se nam tudi tu kaj zdanilo! Donesek bi utegnilo biti to za datiranje tega imenitnega soneta.

Omenim naj tudi nekaj glavnih tiskovnih napak, ki so se vtihotapile v spis. Čitaj na naslednjih straneh v imenovanih verzih:

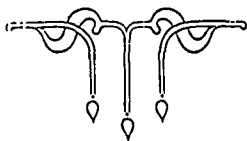
Str. 122, vrsta 4: v Zhbelizi V.; 125, 18: deklè (in tako vedno poslej); 127, zadnja vrsta: in pred 25./VII. 1835.; 129, 7: odkrito; 130, 19: v Zhbel.; 133, 20: pred sonetom II. 22./VI.): (kakor to stoji na str. 132.); 135, 26: siromák; 142, 22: ugíbljemo; 148, 23: O ljubezenski sreči pa...; 148, 26: ključ; 157, 30: Čop; 164, 25: podčrtal sem to...; 173,

7: 1327 g. (nam. 1827); 175, 19: Julii Primcevoj; 175, 30: nikjer ni besedice (nam.: in); 176, 13: Dvakrát; — 176, zadnja v.: jeho; 177, 26: obledélo...; 186, 8: protislovje; — Če treba še kje kaj, zlasaj ga škrate s svojo rokó!

Še vedno nisem mogel dobiti Čeha Boreckega študij o Prešernu. Opozorim pa naj še na spis: »O stogodišnjici rojdenja dra. Franceta Prešerna. Piše dr. Ivo Pilar.« (Nada VII., 1901., str. 3) Nima sicer tudi ta nič o letnici 1833, a pač pa drugih misli nekaj, ki so vredne branja. Za Petrarka opozorim naj na Šrep-ljevo branja vredno knjigo: »Preporod u Italiji u XV. i XVI. stoljeću« (Mat. Hrvatska 1899.), str. 116 i. n. — O Antonu Stelzich-u pa na opombo Pintarjevo v Lj. Zvonu (1898, 255), ki pravi, da so bili gospod »doma iz Košetic na Češkem, in od l. 1835. dalje v Ljubljani častni kanonik in cesarski svetnik.«

Nazadnje še eno. Zavarovati se mi bodi dovoljeno proti a n o n i m n e m u izkoriščanju in ponatiskovanju teh mojih pridelkov, ki so sad večletnih študij in večletnega dela. Žal da treba še kaj takega pri nas izreči! Prim. pa le tisto zrcalo, ki je je »spisal« prof. dr. Ozvald: »Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij«, posebej na straneh 31—35, in moj spis o Lelju (Dom in Sv. 1905). Njegov ugovor, da je imenoval ime na »častnem mestu« (kakor mi oponaša in krsti s tem velikim primkom tisto svojo 4. stran), je nag sofizem! Prosim le, je li razvideti pošteno iz tiste 4. strani, ali so tisti rezultati — Levčevi, Murkovi, Pintarjevi, Prijateljevi ali Žigonovi? Ali pa so to morda celó — »plodovi svojega razmišljanja v tem pogledu«? Suum cuique. Capito! Saj drugega nima pri nas — pošten delavec!

Straßengel, na Samem 28. avgusta 1906.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

Odborova seja dne 31. oktobra 1906.

Davzoči: Dr. P. Turner, H. Schreiner, A. Kaspret, M. Ljubša, F. Kovačič, G. Majcen, dr. K. Vrstovšek, J. Vreže. Tajnik poroča, da je od zadnje odborove seje društvo izdalo drugi zvezek »Zgodovinske knjižnice« v 1000 izvodih. Vis. c. kr. centralna komisija je v ta namen društvu posodila več klišejev, kar se z zalivalo vzame na znanje. Nameravana predavanja o počitnicah se zaradi obolelosti enega predavateljev in zaradi mnogih političnih shodov niso mogla vršiti.

Prebere se dopis pripravljalnega odbora vseslovanske razstave v Pragi in soglasno pritrdi, naj se razstava vrši v Pragi l. 1910. »Zgodovinsko društvo« je pripravljeno začeti akcijo, da se za Štajersko organizira v ta namen osrednji odbor iz zastopnikov raznih korporacij.

Prof. Kovačič poroča o svojem potovanju v Posavju. Isti razvija tudi načrt, kako je ustvariti južnoštajerski narodni muzej. Odbor načeloma pritrdi, vendar se sklene, da se v tej zadevi skliče posebna enketa. Spis o nabiranju narodopisnega blaga se sprejme in sklene, v tej zadevi stopiti v dogovor z »Matico Slovensko«.

Za letošnji občni zbor se odobri dnevni red, določitev dneva se pa prepusti predsedništvu. Sklene se, ponuditi »Muzejskemu društvu« v Ljubljani ožjo zvezo v znanstvenem delovanju in v dobivanju društvenih publikacij od udov obeh društev.

Sprejmejo se še nekateri nasveti glede pridobitve raznih rokopisov in izdavanja kronik.

Imenik društvenikov l. 1906.

Redni udje.¹

- Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.
- Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.
- Arnejc dr. J., učit. kand. v Ljubnem.
- Atteneder Josip, župnik na Polzeli.
- Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.
- Barle Janko, prebendar v Zagrebu.
- Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
- Bohiak Fran, m. kapelan v Mariboru.
- Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.
- Bohinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.
- Bosina Ivan, kapelan pri sv. Juriju v Sl. gor.
- Brejc dr. Janko, advokat v Celovcu.
- Brenčič dr. Alojzij, odv. v Celju.
- Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Poli.
- Brolih Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Brumen dr. Anton, odv. v Ptuj.
- Cajnkari Jakob, župnik v Središču.
- Cajniko Valentin, katehet v Varaždinu.
- Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.
- Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
- Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
- Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
- Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.
- Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
- Čede Josip, župnik v Studenicah.
- Čitalnica narodna v Celju.
- Čížek Alojzij, katehet v Mariboru.
- Čížek Josip, dekan v Jarenini.
- Debevec Josip, c. kr. profesor v Kranju.
- Dečko dr. Ivan, advokat v Celju.
- Dobrovč Josip, m. kapelan v Celovcu.
- Dovnik Fran, dekan v Gor. Gradu.
- Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.
- Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.
- Fišer Andrej, župnik v Ribnici.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Flek Josip, prošt v Ptuj.
- Florijančič Josip, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.
- Framska šola v Framu.
- Frangež Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.
- Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
- Frančiškanski samostan v Mariboru.
- Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Šoštanju.
- Gaberc Simon, dekan v Mariboru d. br.
- Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.
- Globočnik Anton pl. Sorodolski, dv. sv. na Dunaju.
- Gomilšek Fran, kapelan pri Sv. Benediktu.
- Gorišek Ivan, vikar v Celju.
- Gorup Josip, učitelj na Polenšaku.
- Grafenauer Ivan, c. kr. g. prof. v Kranju.
- Gregorc dr. Anton, zdravnik v Ptuj.
- Gregorc dr. Lavoslav, kanonik in dekan v Novi cerkvi.
- Gregorc Pankracij, župnik v Venčesu.
- Grossman dr. Karol, advokat v Ljutomeru.
- Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.
- Hajšek Anton, č. kanonik v Slov. Bistrici.
- Haubenreich Alojzij, kn.-šk. ekspektor v Mariboru.
- Hauptmann Fran., c. kr. profesor v Gradcu.
- Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
- Hirti Fran, župnik v Slivnici.
- Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
- Horjak Janez, kapelan pri Kapeli.
- Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Polh.
- Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.
- Hrašovec Fran, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.
- Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.
- Hrašovec dr. Silvin, sodnik v Mariboru.
- Hribar Ivan, župan v Ljubljani.
- Hribovšek Karol, stolni dekan v Mariboru.
- Hrzič Anton, prof. v Zagrebu.
- Ilešič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Irgl Fran, župnik na Vranskem.
- Jager Avguštin, kapelan v Hajdini.
- Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
- Jankovič dr. Fran, zdravnik v Kozjem.
- Janžek Eduard, župnik pri Sv. Marjeti nad Laškim.
- Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.
- Janžekovič Lovro, župnik v Veržeju.
- Janžekovič Vid, župnik v Svičini.
- Jarc Evgen, c. kr. prof. v Kranju.
- Jazbec Anton, župnik v Sl. Gradcu.
- Jazbinšek Fran, gimn. v Mariboru.
- Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.
- Jelšnik Ivan, kapelan pri Sv. Juriju ob južni žel.
- Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.
- Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Josseck Ljudevit, c. kr. poštni ofic. v Mariboru.
- Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.
- Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
- Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuj.
- Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.

- Karba Matija, župnik v Zrečah.
 Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
 Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Keček Andrej, župnik v Stopercal.
 Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.
 Klasinc dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.
 Koblar Anton, dekan v Kranju.
 Kocbek Anton, župnik pri sv. Križu.
 Kociper Anton, kapelan pri Sv. Lovrencu na Dr. p
 Kociper J. Ev., kapelan v Ljutomeru.
 Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
 Kolar Anton, župnik na Koblju.
 Kolar Vinko, provizor v Reki.
 Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptujju.
 Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
 Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.
 Kolšek Vinko, c. kr. notar v Šoštanju.
 Kočevar Makso, učitelj v Šoštanju.
 Komljanec dr. Josip, prof. v Ptujju.
 Koropec Ivan, učitelj v Šoštanju.
 Korošec dr. Anton, drž. poslanec v Mariboru.
 Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.
 Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
 Kosar Jakob, župnik v Žičali.
 Kosi Jakob, kapelan v Celju.
 Košan Janko, c. kr. prof. v Mariboru.
 Kotnik Fr., stud. phil. v Gradcu.
 Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
 Kozelj Fran, kapelan v Središču.
 Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
 Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Kranjc Josip, kapelan pri Sv. Petru pri Mariboru.
 Kranjc Viktor, c. kr. gen. major v Gradcu.
 Krek dr. Bogomil, dv. in sodn. advokat na Dunaju.
 Kronvojl dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Lenartu.
 Kropivšek Val., kapelan v Ptujju.
 Krošelj Fran, kapelan v Marenbergu.
 Krujc dr. Fran, kapelan v Mariboru.
 Krušič Ivan, šolski svetnik v Celju.
 Krušič Jakob, župnik v Št. Andražu pri Velenju.
 Kukovec dr. Vekoslav, odv. kand. v Celju.
 Kukovič Anton, nadučitelj na Polenškaku.
 Kumer Karol, župnik v Prihovi.
 Lah Martin, župnik pri Mar. Snežni.
 Landergott p. Emerik, frančiškan v Brežicali.
 Lasbacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
 Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Leber Fran, župnik pri Sv. Janžu pri Sp. Drgrd.
 Lednik Anton, župnik v Ločali.
 Lekše Fran, župnik v Lučali.
 Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
 Lenart Martin, kapelan v Slivnici pri Celju.
 Lendovšek Milael, župn. v Makolah.
 Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
 Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
 Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.
 Lorbek Ivan, kapelan v Grižali.
 Lorenčič V., kapelan v Rajhenburgu.
 Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.
 Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
 Majhen Josip, nadučit. v pok. v Studenicah.

- Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Markošek Ivan, vikar v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik v Gorici.
- Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Mayer dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jak., župn. pri Vel. Nedelji.
- Aleško Martin*, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.
- Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
- Moravec Fran, stolni župnik v Mariboru.
- Mraz Tomaž, nadžupnik v pok. v Selnici.
- Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščab.
- Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Napotnik dr. Mihael*, knezoškof i. t. d. v Mariboru.
- »Naprej«, izobr. in zabavno društvo v Gradcu.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Orožen Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
- Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
- Ozimec Josip, župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Pajk Milan c. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Petelinšek Martin, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru.
- Petovar Terezija, učitelj. pri Kapeli.
- Pintarič Fran, dekan v Radgoni.
- Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Planinc Fran, kapelan v Pišecali.
- Plepelec Josip, provizor pri Sv. Emi.
- Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, dv. svetnik na Dunaju.
- Podkrajšek Fran, železn. oficijal v Ljubljani.
- Posojilnica v Slov. Bistrici.
- Posojilnica v Brežicah.*
- Posojilnica v Celju.
- » v Dolu.
 - » v Framu.
 - » v Gornjemgradu.
 - » v Jarenini.
 - » v Konjicah.
 - » v Ljutomeru.
 - » v Mariboru.
 - » v Ormožu.
 - » v Ptujju.
 - » v Gornji Radgoni.
 - » v Šmarju.
 - » na Slatini.
 - » Savinjska v Žalcu.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.
- Požar Alfonz, kapelan v Vojniku.
- Preglej Viktor, kapelan v Konjicah.
- Presker Karol, župnik v Kapelah.
- Pšunder Ferd., vikar v Ptujju.
- Pukl Jakob, tolmač v M. Enzersdorfu.
- Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
- Rabuza Anton, učit. kandidat v Mariboru.

- Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
- Rantaša Tomaž, posestnik v Seliščih.
- Ravnateljstvo gimnazijsko c. kr. v Pazinu.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
- Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
- Repolusk Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
- Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
- Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
- Rožman Janez, župnik v Zavodnjem.
- Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
- Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.
- Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Schoepl dr. Ant. vitez v Ljubljani.
- Sigl Josip, župnik v Trbonjalu.
- Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
- Singer Štefan, župnik v Logavesi.
- Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
- Slanc dr. Karol, advokat v Novem mestu.
- Slavič Fran, župnik pri sv. Antonu.
- Slavič dr. Matija, katehet v Celju.
- »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
- »Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev« v Ljubljani.
- Somrek dr. Josip, ravnatelj tiskarne v Mariboru.
- Srabočan Ant., župnik v Pišecah.
- Stegenšek August, prof. bogosl. v Mariboru.
- Stern Jurij, kovaški mojster v Mariboru.
- Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
- Sticker dr. Ljudevit, odv. kand. v Celju.
- Strelec Ivan, nadučit. v Št. Andražu v Sl. gor.
- Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
- Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
- Suhač dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.
- Svet Alfonz, gvardijan v Gradcu.
- Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
- Šijanec Anton, župnik pri sv. Juriju v Sl. gor.
- Šinko Matija, prof. v p. v Središču.
- Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
- Šket Mihael, župnik v Loki.
- Škulec Franc, trgovec pri Sv. Benediktu.
- Šlander Anton, dekan v Starem trgu.
- Šlebinger dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Šoba Alojzij, župnik v Zdolah.
- Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
- Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
- Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
- Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
- Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
- Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tomanič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
- Tomažič Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tomažič Marko, župnik v Pilštanju.
- Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
- Tominšek dr. Josip, c. kr. prof. v Ljubljani.

- Topolnik Ivan, kapelan v Šoštanju.
 Trop Fran, vikar v Mariboru.
 Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
 Trstenjak Alojzij, gimnazijec v Mariboru.
 Trstenjak Ernest, vojni kurat v Gradcu.
Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
 Učiteljišče c. kr. v Mariboru.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
 Vodnik Hinko, c. kr. prof. v Celju.
 Vodošek Jos., kapelan pri Sv. Pavlu.
 Vogrin Ivan, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni.
 Volj Jernej, kanonik v Mariboru.
 Vojsk Alojz, župnik pri Sv. Kungoti.
 Volčič Miroslav, kapelan v Slivnici.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl. Bistrici.
 Vozlič Leopold, kapelan v Feldbachu.
 Vovšek dr. Fran, državni poslanec v Mariboru.
 Vraber Maks, kapelan v Vidmu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Vrstovšek dr. Karol, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Weigl Josip, župnik pri Sv. Križu.
 Zamuda Alojzij, kapelan na Vranskem.
 »Zarja«, akad. društvo v Gradcu.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljič Matija, župnik pri Sv. Juriju ob Pesnici.
 Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
 Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Tab.
 Zdolšek Fran, župnik v Št. Jerneju.
 Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.
 Zupančič Jakob, župnik v Gotovljah.
 Žičkar Marko, kapelan v Konjicah.
 Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof. v Kranju.
 Žunkovič Martin, c. kr. stotnik v Mostaru. 312

Umrli redni udje:

- Herg Lovro, stolni prošt v Mariboru.
 Vihar Filip, župnik pri Sv. Martinu.

